

F A S T I
L I T T E R A R I O - R A G U S I N I
S I V E
V I R O R U M L I T T E R A T O R U M,
ue ad annum MDCCLXVI. in Ragusina
claruerunt Ditione,

R O S P E C T U S

H A B E T I C O O R D I N E E X H I B I T U S,
E T N O T I S I L L U S T R A T U S.

A U C T O R E

P. F. S E B A S T I A N O D O L C I

A R A G U S I O

Concion. Generali, S. Th. Lectore Jubil., Ex-
vinciali, Ragusinae Reip. Theologo, Examin.
Syndali, Academico Patavino, Veneto &c.

o Sebastijanu
Sladi

ZBORNİK O SEBASTIJANU SLADI

K n j i ž n i c a
TIHI PREGAOCI
Knjiga 14

U r e d n i c i
Tamara Tvrtković i Marinko Šišak

ISBN 978-953-7823-54-2

ZBORNIK
O
SEBASTIJANU SLADI

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
„Sebastijan Slade Dolci i franjevci Provincije sv. Jeronima“,
Zadar, 8.-10. listopada 2015.*

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, 2016.

KAZALO

<i>Predgovor</i>	7
<i>Relja Seferović</i> , „Golema knjiga slična je golemu zlu.“ Jezgrovitost kao stilsko obilježje fra S. Slade.....	9
<i>Tamara Tvrtković</i> , <i>Fasti S. Slade – liber facierum</i> 18. stoljeća.....	27
<i>Irena Galić Bešker</i> , Biografski rad S. Slade u kontekstu hrvatske latinističke biografije	41
<i>Luciana Boban – Josip Grubeša</i> , <i>Monumenta S. Slade</i> i njegova uloga u kontekstu franjevačkih šematizama	61
<i>Marinko Šišak</i> , Sladin govor o plemićkoj slozi	77
<i>Zdravka Martinić-Jerčić</i> , Tragom Sladine bilješke o franjevačkom školstvu i Badiji	91
<i>Pavao Knezović</i> , Fra Vital Andrijašević	117
<i>Stanko Josip Škunca</i> , O. Pavao Pelizzer Rovinjanin i njegova vizitacija Bosne Srebrene 1640.	143
<i>Sanja Vulić</i> , O slovopisnim i pravopisnim rješenjima fra Ambroza Markovića (1775.- 1834.)	163
<i>Jadranka Bagarić</i> , Latinska poezija fra Anselma Katića u zbirci rukopisa Arhiva Male braće u Dubrovniku.....	183
PRILOZI	203
<i>Sebastijan Slade</i> , Autobiografska bilješka.....	205
<i>Jozo Sopta</i> , Znameniti dubrovački biograf, franjevac Sebastijan Slade (Dolci) (2. IV. 1669. – 1. VI. 1777.)	207
<i>Sebastijan Slade</i> , <i>Il buon governo delle Repubbliche</i>	223
<i>Sebastijan Slade</i> , <i>Orazione panegirica di Vincenzio Ferrerio</i>	239
<i>Marinko Šišak</i> , Kronika znanstvenoga skupa „Sebastijan Slade Dolci i franjevci Provincije sv. Jeronima“	251
<i>Kazalo imena osoba i mjesta</i>	255

Predgovor

Sebastijan Slade, talijaniziranog prezimena Dolci, jedan je od najznačajnijih franjevacu koji je pripadao franjevačkoj Provinciji svetog Jeronima. Dubrovčanin podrijetlom, kao i većina njegove subraće, školovao se u Italiji, ali se brzo vratio u domovinu gdje je i umro 1777. u svojoj 78. godini života. Bio je glavni propovjednik u dubrovačkih franjevaca, proslavio se korizmenim propovijedima u nizu talijanskih gradova, a i u dubrovačkoj prvostolnici održao je veliki broj propovijedi. Napisao je *Povijesne zapise o Dubrovačkoj franjevačkoj provinciji (Monumenti storici della provincia Francescana di Ragusa, 1744)*, *Protukritičko pismo o starosti Dubrovačke biskupije (De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica, 1761)*, biografiju sv. Jeronima (*Maximus Hieronymus, 1750*), raspravu o postanju slavenskih jezika, napose hrvatskoga (*O starosti i raširenosti ilirskoga jezika – De Illyricae linguae vetustate et amplitudine, 1754*). Za književnu povijest ipak je najvažnija njegova *Dubrovačka književna kronika ili Pregled književnika koji su se proslavili u Dubrovačkoj Republici do 1766. godine (Fasti litterario-Ragusini sive virorum litteratorum qui usque ad annum MDCCLXVI in Ragusina claruerunt Ditione, 1767)*, u kojoj je predstavio 271 dubrovačkoga pisca. Ova zbirka jedan je od najstarijih biografskih leksikona uopće. Svoja djela pisao je latinskim ili talijanskim, ulazeći nerijetko i u polemike sa suvremenicima, koji su pokušali osporiti neke od njegovih teza. Svojom učenošću i upućenošću zaslužio je titulu službenog teologa Republike, što je bila iznimna čast. Iako nije tajio svoje domoljublje, ipak je pod kraj života došao u sukob s dubrovačkom vlastelom i njihovim načinom vladanja Republikom. Također, kao franjevački provincijal nije ni sa svojom subraćom često bio u suglasju. Njegovi biografi pripisuju to nagloj naravi koja je očigledno Sladi priuštala mnoge neugodnosti. Njegov tiskani opus nije zanemariv, iako je najveći broj djela ostao u rukopisima koji se čuvaju u Arhivu Male braće u Dubrovniku.

Znanstveni skup koji je održan 2015. u Zadru, kao jednom od mjesta koje obuhvaća sadašnja Provincija svetog Jeronima bio je posvećen cjelini Sladina

djelovanja, ali osobito njegovim tiskanim djelima, među kojima je svakako najznačajnija *Kronika*.

Radovi koji su se bavili Sladinim djelovanjem posvećeni su sljedećim temama: Relja Seferović piše o Sladinom konciznom stilu i težnji za što kraćim i preciznijim izrazom, kao njegovoj temeljnoj stilskoj osobini. Dok Irena Galić Bešker analizira ulogu i mjesto djela *Fasti* u kontekstu hrvatske latinističke biografije 18. stoljeća, Tamara Tvrtković pak piše o žanrovskim određenjima ovog najpoznatijeg Sladina djela. Luciana Boban i Josip Grubeša tematiziraju Sladina *Monumenta* u kontekstu franjevačkih šematizama toga vremena, a Marinko Šišak piše o Sladinu govoru dubrovačkim plemićima i o važnosti njihove sloge za sudbinu grada. Govor je ostao u rukopisu koji se čuva u Rešetarovoj ostavštini u Pragu. Zdravka Martinić-Jerčić pošla je putem jedne Sladine bilješke o školstvu na Badiji i donijela prilog koji osvjetljava značaj i povijest ovog učilišta.

Osim izlaganja o Sebastijanu Sladi, sudionici su prijavili referate i izlagali i o nekim drugim franjevačkim piscima koji su pripadali ovoj franjevačkoj provinciji. U ovom zborniku objavljujemo i te prinose posvećene Ambroziju Markoviću, Vitalu Andrijaševiću, Anselmu Katiću i Pavlu Pelizzeru. Neki najavljeni izlagači nisu došli na skup, ali su poslali radove. Neki koji su sudjelovali, nažalost nisu dostavili priloge za ovaj zbornik pa ga predajemo javnosti s malim zakašnjenjem i u obliku koji je bilo moguće postići i bez svih očekivanih prinosa.

Zborniku su pridodani i neki prilozi vezani uz Sebastijana Sladu. To je autobiografska bilješka iz djela *Fasti*, u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu prof. dr. sc. Pavla Knezovića. Potom slijedi Sladina biografija i popis radova koje je napravio fra Jozo Sopta i koja je prije dvadesetak godina objavljena u *Zborniku Dubrovačkog primorja i otoka*. Ovdje je donesena u prijepisu i bez naknadnih dotjerivanja. Među priloge uvrstili smo i dva Sladina poznata, ali teško dostupna govora. To je govor u senatorskoj dvorani u gradu Lucca u Italiji, izrečen 1731. i iste godine tiskan, te govor o svetom Vinku Fererskom koji je Slade održao u dubrovačkoj katedrali o ovom znamenitom dominikancu. Prvi, pod naslovom *Il buon governo delle Repubbliche riposto nella saggia elezione de' Magistrati* donesen je fototipski iz primjerka koji se čuva u Biblioteca Statale del Monumento Nazionale di Casamari, a drugi pod naslovom *Orazione panegirica di Vincenzo Ferrerio detta in Ragusa* u zbirci rijetkosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Skup su kao i svake godine organizirali Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu uz suorganizaciju franjevačke Provincije svetog Jeronima – Zadar i zadarskog Sveučilišta, a knjiga, kao i sve prethodne posvećene franjevačkim uglednicima, izlazi u knjižnom nizu „Tihi pregaoci“.

Urednici

Relja Seferović

„GOLEMA KNJIGA SLIČNA JE GOLEMU ZLU.“ JEZGROVITOST KAO STILSKO OBILJEŽJE FRA SEBASTIJANA SLADE DOLCIJA¹

*Izvorni znanstveni rad
UDK 271.3 Slade, S.
94(497.5 DUBROVNIK)*

Novi humanist iz drevne Provincije

U suvremenom Nekrologiju franjevačke Provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri uz datum 1. lipnja nalazi se sljedeći kratki tekst: „O. Sebastijan Dolci-Slade iz Dubrovnika, ex-provincijal, jubilarni lektor, ugledni povjesničar, obogatio dubrovačku biblioteku, umro u 79. godini.“² Ova dva retka ostaju kao službeni zapis među subračom franjevcima opservantima o jednom od najvećih sinova nekadašnje Dubrovačke provincije sv. Franje, o čovjeku koji je svojim bogatim i raznovrsnim stvaralaštvom nemalo nadoknadio gubitke matičnog samostana pretrpljene u velikom potresu i požaru 1667., kada samostanski arhiv i glasovitu knjižnicu nemilice „uništi neprijatelj oganj“.³ Ne samo da je knjižnici matičnog samostana darovao 500 knjiga, nego je i izvornim doprinosom nadmašio mnoštvo prethodnika.⁴

Dokazavši se na obje jadranske obale kao propovjednik, teolog i historiograf, fra Sebastijan Slade Dolci (1699–1777) nesumnjivo je jedan od najvećih intelektualaca dugog dubrovačkog 18. stoljeća uopće, misleći pritom na razdoblje od nesretne 1667. pa do konačnog pada Republike 1808. godine. Širinom svojih nazora i uspješnim radom u raznim područjima pokazao se kao pravi humanist, i to u vrijeme nove renesanse latinskoga jezika, kojoj su tada u Dubrovniku jako pridonijeli veliki crkveni povjesničari poput benediktinca Ignjata Đurđevića (1675–1737) i dominikanca Serafina Marije Crijevića (1686–1759).

Sladini biografi su brojni i postojano izučavaju njegovo djelo od kraja 18. stoljeća pa sve do naših dana. Pišući *Necrologium*, odnosno „Nekrolog Male braće od observancije Provincije sv. oca Franje u Dubrovniku“,⁵ osobno je dao poticaja svo-

¹ Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom broj 5106.

² *Nekrologij Provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, 165.

³ Na temelju zapisa očevica fra Vitala Andrijaševića o stradanju knjižnice priredio M. Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, 11; također M. Brlek, „Knjižnica Male braće u Dubrovniku“, 597.

⁴ Usporediti M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolci, dubrovački biograf XVIII veka*, 37 i sl. 1.

⁵ M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolci, dubrovački biograf XVIII veka*, 147.

jem suvremeniku i subratu, fra Ludoviku Radiću, da bude prvi među njima i nastavi njegovo započeto djelo životopisom samoga Slade.⁶ Kasniji priređivač izdanja ovog „Nekrologa“, fra Benvenuto Rode, odlučio se na tom mjestu samo ukratko dopuniti Radićevo izlaganje jednom bilješkom. Oslanjajući se na izabrane dokumente iz Državnog arhiva u Dubrovniku,⁷ na crtice iz djela drugih autora koji su nastojali otkloniti kasnije uočene nepravilnosti, kao i na izvratke iz knjiga u knjižnici samostana Male braće, Rode je nastojao potkrijepiti svoju oprezno izrečenu misao o Sladinu povremenom gubitku objektivnosti i zastranjenju od istine u povijesnim raspravama, unatoč pohvalnoj marljivosti, trudu i strpljenju.⁸ U pregledu bogate autorove javne djelatnosti pak, Rode je osobitu pozornost poklonio kratkoj Sladinoj autobiografiji s pregledom događaja do 1745, pod kasnije navedenim naslovom *Memorie ritrovate da un quinterno autografo del P. Seb. Dolci ragusini O.M.*⁹

Svoj doprinos razumijevanju Sladina života i rada dao je početkom 19. stoljeća poznati pedagog i znalac dubrovačke starine, pijarist Francesco Maria Appendini, pohvalivši Sladu kao „čovjeka zadivljujućeg pamćenja, živa i gotovo univerzalna duha.“¹⁰ Mnogo više kritičkih misli o ovom franjevcu ponudili su suvremeni istraživači, temeljito obradivši njegov životni put u svjetlu raznih postignuća,¹¹ dopunivši popis brojnih djela koja su dijelom tiskana, a dijelom sačuvana samo u rukopisu,¹² odnosno priredivši dragocjeno novo izdanje Sladine zbirke životopisa

⁶ *Necrologium fratrum minorum de observantia Provinciae S. Francisci Ragusii*, 86-87.

⁷ Rodinu pozornost na ovom mjestu privukla je molba dubrovačkog Senata generalu Franjevačkog reda Giuseppeu Mariji de Vedanu u pismu 17. kolovoza 1765., da Slade kao državni teolog Republike ne preuzme novu dužnost u franjevačkom samostanu Sv. Antuna u Lecceu na zahtjev trebinjsko-mrkanskog biskupa fra Anselma Katića, zbog stanovitih zadjevica u Franjevačkom redu i neprilika u kojima se Slade tada našao. Senat ga time nije htio zaštititi od neke druge mjere koju bi mu eventualno izrekao general Reda zbog pretpostavljene povrede redovničke stege. O cijelom slučaju pobliže M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka*, 30.

⁸ *Etsi P. Sebastianus noster in pluribus, quos conscripsit, libris sedulitatis, laboris patientiaeque maximae laudem promeruit, tamen non in omnibus criticus et omni ex parte veritati amicus sincerus apparet, quamvis conetur lapsu temporis errores corrigere in quos irrepserat (B. Rode, Necrologium fratrum minorum de observantia Provinciae S. Francisci Ragusii, 87).*

⁹ Usporediti prijepis u zbirci *Orationes Latinae civium Rhacusinorum Rhacusii habitae*, rukopis br. 243 knjižnice Male braće u Dubrovniku, 174. Na istom je mjestu Slade naveo i godine rođenja svoje braće i sestara: Stjepana (13. srpnja 1704), Katarine (1706. godine, bez dana i mjeseca), Marije (20. lipnja 1710), Angela (lektora u Franjevačkom redu, kako je dodatno istaknuto, 14. siječnja 1704), Matije (16. prosinca 1735), Ivana (7. rujna 1739) i Franje (31. ožujka 1742). O Sladinoj obitelji pobliže M. Pantić, „Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka“, 7-8, 34-36. Temeljne podatke nudi i Pavao Knezović u biografskom osvrtu pod naslovom „Sebastijan Slade“, 271.

¹⁰ F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, 27.

¹¹ M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka, passim*.

¹² J. Sopta, „Znameniti dubrovački biograf, franjevac Sebastijan Slade Dolci (2.IV.1669.-1.VI.1777.)“, 307-308.

dubrovačkih ljudi od pera pod naslovom „*Fasti litterario-Ragusini*. Dubrovačka književna kronika“.¹³ Ovim je putem našem autoru osigurano zasluženno mjesto u suvremenim enciklopedijskim pregledima, u kojima je Slade na prvom mjestu predstavljen kao „pisac, teolog i historik, glavni propovjednik u dubrovačkih franjevac“,¹⁴ odnosno kao „povijesni i nabožni pisac“.¹⁵ Napokon, u zadnje vrijeme bilo je pokušaja da se na temelju izvornih spisa temeljitije sagleda njegov teološki rad,¹⁶ dok bogata propovjednička djelatnost ostaje najslabije istražena zbog zagu- bljenih tekstova propovijedi koje je održao.¹⁷

Osobno iskustvo stečeno tijekom razmjerno dugog životnog vijeka, nemiran stvaralački duh oplemenjen sedmogodišnjim višim školovanjem na franjevačkim učilištima u Anconi i Perugii,¹⁸ gdje je završio filozofiju i teologiju, uz članstvo u talijanskim učenim društvima, popularnim „akademijama“,¹⁹ učinili su ovog gvar- dijana središnjeg dubrovačkog samostana Male braće i provincijala Dubrovačke Provincije sv. Franje čovjekom sposobnim za samostalno mišljenje i izražavanje, nerijetko prkoseći nametnutim autoritetima. U potrazi za objašnjenjem ove činjenice neki od ranijih istraživača zaključili su da je Slade „veliki i isključivi predstavnik eruditizma 18. stoljeća“,²⁰ no pritom su zašli na stranputicu prilazeći mu posve jednostrano i želeći čak ideološki obojati njegova stajališta tvrdnjom da je „sav njegov rad proistekao iz njegovog dubrovačkog rodoljublja i širokog shvaćanja slavenskog jedinstva.“²¹ Umjesto ovakvih ideoloških stremljenja, kroz Sladinu višegodišnju odanost retorici (i u manjoj mjeri pjesništvu), historiografiji, javnim raspravama, istraživačkim putovanjima i jaku sklonost latinističkoj kulturi prepoznamo širok

¹³ S. Slade, *Fasti Litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika, passim*.

¹⁴ G. Stepanić, „Dolci Slade, Sebastijan (Sebastianus Dolci)“, 180-181.

¹⁵ I. Djamić, „Slade, Sebastijan Ivan (Dolci)“, 494-495.

¹⁶ R. Seferović, „*Dubia et consulta: mišljenja državnih teologa Dubrovačke Republike u 18. stoljeću*“, 243-300.

¹⁷ Usporediti popis u rukopisu br. 243 knjižnice Male braće u Dubrovniku, 175. Srećom, očuvana su dva njegova političko-moralistička govora, od kojih je onaj održan u Lucci 1731. i objavljen iste godine zaslugom senatora istoga grada, dok je političko-didaktički govor o slozi održan pred knezom i senatorima Dubrovačke Republike 1733. dosad ostao u rukopisu (P. Knezović, „Sebastijan Slade“, 272).

¹⁸ *Necrologium fratrum minorum de observantia Provinciae S. Francisci Ragusii*, 86; također M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolci, dubrovački biograf XVIII veka*, 11; P. Knezović, „Sebastijan Slade“, 271.

¹⁹ Klasičan rad o ovoj tematici ostavio je M. Deanović, „Odrzi talijanske akademije ‘degli Arcadi’ preko Jadrana“, odnosno „Odrzi talijanske akademije ‘degli Arcadi’ preko Jadrana. Svršetak prvog dijela“. O učenim društvima ove vrste u Dubrovniku 18. stoljeća više R. Seferović, „Crkva iza Dvora. Kroz povijest dubrovačke Crkve 18. stoljeća u pratnji Serafina Marije Cerve“, 167, 224-228, 239.

²⁰ M. Pantić, „Književnost Dubrovnika i franjevci“, 335.

²¹ M. Pantić, „Književnost Dubrovnika i franjevci“, 337.

humanistički plašt, gotovo nemarno prebačen preko ramena jednog glasnog pregao-
ca posvećenog napretku svoje franjevačke Provincije u vremenima velikih izazova.

Okušavši se u različitim oblicima javnog rada, u usporedbi s velikim sugra-
đanima i suvremenicima iz crkvenog miljea poput benediktinca Đurđevića i do-
minikanca Crijevića postaje vidljivo da je svoju prodornost, utjecaj i ugled znatno
dugovao jezgrovitom izražavanju kao specifičnom stilističkom daru. Čini se da u
postojećim okolnostima uspjeh inače ne bi ni bio moguć.

Javnom riječi protiv društvene krize

Političko i gospodarsko slabljenje Dubrovačke Republike, čiji su se znaci ja-
sno vidjeli već u drugoj polovici 16. stoljeća,²² naglo se ubrzalo nakon velikog
potresa 1667. godine. Vodeći borbu za opstanak države u uvjetima nepopravljivo
narušenih gospodarskih prilika i bitno promijenjenih vanjskopolitičkih okolnosti,²³
vlasti Republike ojačale su unutarnji nadzor nad svim čimbenicima koji su mogli
utjecati na javni život. Ove su mjere došle do izražaja osobito u odnosu uskih vla-
dajućih krugova prema Crkvi, jedinom tijelu koje se moglo suprotstaviti katkad i
nepromišljenim, kratkovidnim i prenatrženim potezima vlasti.

Jačanje državne cenzure,²⁴ suzbijanje kritičkog mišljenja i često osporavanje
crkvenih prava²⁵ vodili su posebnom obliku potčinjavanja klera svjetovnom nadzo-
ru. Iako je formalno visoki kler na čelu s nadbiskupom uživao poštovanje svih sta-
leža i vršio odgovornu ulogu dušobrižništva, dok su na nižoj razini klerici redovito
bili članovi cenzorskih povjerenstava za knjige koje se moglo nabaviti u Dubrov-
niku, ipak se u stvarnosti živjelo jako teško. Odgovorni ljudi poput fra Sebastijana
Slade Dolcija to nisu mogli mirno pratiti i dizali su svoj glas protiv evidentnog
propadanja, prkoseći prijetećim kaznama. Nemirni Ignjat Đurđević bio je nakratko
lišen slobode i zatvoren u tamnici benediktinske opatije Sv. Jakova,²⁶ dominikanac

²² Tadašnje političke sukobe među vlasteoskim rodovima istražio je N. Vekarić, *Nevidljive pukotine. Dubrovački vlasteoski klanovi, passim*, osobito 101-104. Dok su eskalirali nakon višestoljetnih trvenja među vlastelom, političkim nesuglasticama nesumnjivo je pridonijelo naglo osiromašenje države, primoravši vlasti da 1575. uvedu obvezno plaćanje poreza od 20% na svu imovinu podanika u inozemstvu, što je osobito pogodilo klerike. O tome više R. Seferović, „*Dubia et consulta*“, 275.

²³ Kako je to u recentnom izdanju nazvao Robin Harris, „godine zalaza: politički, gospodarski i kulturni život (1669.-1792.)“. Vidjeti поблиže R. Harris, *Povijest Dubrovnika*, 349-383.

²⁴ R. Seferović, „Crkva iza Dvora“, 223.

²⁵ Pod izlikom da državi nedostaje radnika, mornara i vojnika, tijekom uprave nadbiskupa Angela Franchija u siječnju 1737. na zahtjev Senata uvedena je čak zabrana zaređivanja novih klerika. O tome R. Seferović, „Crkva iza Dvora“, 82.

²⁶ Čini se da je Đurđević tada kažnjen zajedno sa subratom Romualdom Bašićem, jer se našao u skupini klerika koji nisu htjeli poduprijeti državu u velikom sukobu s nadbiskupom Andreom de Robertisom koji se rasplamsao 1710. godine (R. Seferović, „Crkva iza Dvora“, 30).

Serafin Marija Crijević nije uspio izbjeći da mu nakon smrti državne vlasti ne cenzuriraju i ozbiljno oštete dragocjene historiografske zapise,²⁷ a Slade unatoč općem očekivanju nije izabran za dubrovačkog nadbiskupa,²⁸ niti za sufraganskog, stonskog biskupa.²⁹ Štoviše, nakon poznatog incidenta prilikom katedralne propovijedi 1760, kad je otvoreno optužio vlasti zbog teškog stanja u državi, proteklo je cijelo desetljeće dok mu je opet ukazana čast adventskog i korizmenog propovjednika u katedrali.³⁰

Situacija je bila još teža budući da su svi crkveni redovi s dubrovačkog područja neposredno ovisili o državnoj materijalnoj potpori. Sladini zabilježeni pokušaji da obnovi rad glasovite srednjovjekovne ljekarne Male braće³¹ i manufakture sukna u samostanskim prostorijama³² nesumnjivo govore o njegovoj svijesti da je bilo potrebno stvoriti samostalna sredstva za preživljavanje i time se izboriti za bolji status u odnosima sa svemoćnim vijećima Dubrovačke Republike, kojima su se redovnici redovito obraćali za pomoć ne samo u pitanjima obnove ruševnih samostana na dubrovačkom području, nego i zbog elementarne opskrbe hranom, lijekovima i odjećom.³³ Ipak, njegovo polje djelovanja bili su pero i propovjedaonica, a ne gospodarstvo. Znao je da treba nadasve promicati Riječ i istraživao je razne puteve kako bi u tome uspio.

Zarana se zatekao među dubrovačkim intelektualcima koji su u velikoj mjeri privlačili pozornost među svojim suvremenicima. U tajnom izvješću carici Mariji Tereziji o prilikama u Dubrovniku sredinom 18. stoljeća anonimni izvjestitelj spomenuo je i Sladu i opisao ga kao „redovnika nadarena oštrim umom i sretnim pamćenjem koji je, godinama propovijedajući u Italiji, stekao glas rječita govornika. Da postane čovjekom dobra ukusa, nedostaje mu samo bolje obrazova-

²⁷ O cenzuri u Crijevićeve djelu potanko S. Krasić, „Uvod“, LIII-LIV; R. Seferović, „Prolegomena za novu historiografiju Dubrovačke Republike“, 49-73.

²⁸ *...il Governo non lo ha mai eletto Arcivescovo in tre successive elezioni, che sono avvenute a suoi giorni* (kako navodi M. Novak, „Organizacija vlasti i odnos crkve i države u Dubrovniku u XVIII. stoljeću“, 432).

²⁹ M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolči*, 33.

³⁰ Usporediti popis adventskih i korizmenih propovjednika koje donosi R. Seferović, „Adventski i korizmeni propovjednici u dubrovačkoj katedrali u 18. stoljeću“, 117-119.

³¹ Osnovni prikaz povijesti i rada samostanske ljekarne Male braće nudi J. V. Velnić, „Ljekarna Male braće“, 775-794, ističući da je „njezin mir pomutila malko 1741. godine naredba pape Benedikta XIV. kojom se zabranjivao javni karakter samostanskih apoteka“, no papa Pio VI. posebnim je dekretom 1794. „dopustio i dalje vanjsko djelovanje ljekarne Male braće“ (J. Velnić, „Ljekarna Male braće“, 778).

³² Priznata je zasluga fra Sebastijana Slade Dolcija koji je 1748. u suradnji s Ivanom Grmoljezom dao podići za lanificij (suknaru) drugi kat zapadnog dijela bolnice u samostanu, kako navodi Justin V. Velnić, „Samostan Male braće u Dubrovniku-povijesni prikaz života i djelatnosti“, 145.

³³ O teškoćama Male braće na dubrovačkom području nakon velikog potresa u tijekom 18. stoljeća više R. Seferović, „Crkva iza Dvora“, 188-200.

nje.³⁴ Je li ova zlobna primjedba potekla od strane nekog franjevca (nezadovoljnog što mu je Slade kao starješina nametnuo prejaku stegu), ili možda od pripadnika nekog drugog crkvenog reda (zavidnog spram očitog napretka Provincije sv. Franje u teškim desetljećima nakon potresa, u čemu je Slade imao mnoge zasluge), ili se pak radilo o osobnom protivniku? Slade je za tako nešto svojim istupima jamačno davao povoda, dokazavši se u raznim prigodama kao strastven i dosljedan polemičar. Time nije samo isticao svoje nezadovoljstvo trenutnim stanjem u društvu, čime bismo mogli opravdati njegov odlučan istup u katedrali tijekom propovjednoga ciklusa 1760,³⁵ nego je produbljivao i znanstvene spoznaje, osobito vezane uz prošlost dubrovačkog kraja i njegove kulture.

Kako je poznato, svojim oštrim polemičkim perom u raspravi o podrijetlu sv. Vlaha nije štedio ni svog nekadašnjeg učitelja, kanonika Stijepa Rusića. U pismu formalno upućenom učenom tajniku Dubrovačke Republike i dugogodišnjem članu dubrovačke Akademije ispraznih, Ivanu Nataliju Aletinu,³⁶ na 53 stranice žučno je napadao Rusićevu tezu da je dubrovački parac bio biskup u Albaniji, a ne u armenskom dijelu Male Azije.³⁷ S druge strane, prepirući se s talijanskim stručnjakom Girolamom Zanettijem i zatim s poznatim putopiscem, Albertom Fortisom, o starini pretpostavljenog ilirskog jezika,³⁸ dokazao se kao postojan branitelj od prijetećih presizanja na svoj zavičaj s druge obale Jadrana. Polemičkom žanru te vrste pripada i djelo *Libertas perpetua Ragusina ab omni jure Venetii dominii asserta et vindicata* („Vječna sloboda Dubrovnika, potvrđena i obranjena od svakog prava mletačke države“) iz 1771. godine, u šest svezaka protiv mletačkih povjesničara, potpisavši ga kao Albinus Esadastes de Vargas.³⁹ Otmjeni Sebastianus Slade de Ragusa ovim je pseudonimom pomalo s visoka ukazao na svoj zasluženi akademski status u talijanskim učenim društvima, zapravo izazivajući obje sredine uz koje je bio vezan i koje su ograničavale njegovu slobodu: rodnu dubrovačku,

³⁴ *Religioso dotato d'acuto ingegno, e di felice memoria, che per moltissimi anni ha predicato anche in Italia con riputazione di eloquente oratore. A renderlo uomo anche di fino gusto non altro mancagli, che una educazione migliore* (M. Novak, „Organizacija vlasti i odnos crkve i države u Dubrovniku u XVIII. stoljeću“, 431).

³⁵ M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka*, 25-26.

³⁶ Osnovne podatke o Nataliju Aletinu (1670-1743) u svečanom posmrtnom govoru izrekao je Kristofor Stay, mlađi brat filozofa Benedikta Staya, dubrovačkog poslanika pri Sv. Stolicu. Vidjeti поближе R. Seferović, „Kristofor Stay nad odrom Ivana Natalija Aletina u Dubrovniku“, 51-71.

³⁷ Usporediti *Lettere sopra S. Biagio*, kako navodi M. Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*: 84. O ovom je prijeporu kasnije pomirljiv stav zauzeo Serafin Marija Crijević, navodeći mišljenja obiju protivnih strana bez konačnog pravorijeka (S. M. Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*, 307).

³⁸ M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII. veka*, 177-179; P. Knezović, „Sebastijan Slade“, 273-274.

³⁹ Usporediti M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII. veka*, 164, 179.

kroz sve teži pritisak svjetovnih vlasti na crkvenu ustanovu kojoj je pripadao, i prekomorsku talijansku, kojoj je toliko dugovao kao učenjak, ali joj opravdano nije mogao oprostiti ekspanzionističke poglede na Dubrovnik i negiranje njegove zasebne kulture.

Unatoč nepremostivim razlikama ove vrste prema znanstvenicima s Apeninskog poluotoka, ostaje činjenica da je Slade svoja djela objavio u Anconi, Napulju, Ferrari i osobito u Veneciji, u razdoblju od 1746. do 1774. godine. U vrijeme kad je Senat Dubrovačke Republike nerado pomogao i jednom Jacopu Colettiju da objavi šesti svezak djela *Illyricum Sacrum* s posebnim pregledom povijesti dubrovačke Crkve,⁴⁰ bilo je jasno da su se domaći klerici morali dodatno angažirati promičući svoju poruku u javnosti, naprosto šireći Riječ. Slade se već u mladosti dokazao kao poduzetan čovjek, sudeći po velikim uspjesima koje je postigao na Apeninskom poluotoku. Pod naslovom *Memoria di pulpiti occupati dallo stesso padre Dolci* autor nam vlastoručno daje pregled svih propovjedaonica s kojih se obraćao pastvi za advent i korizmu, od adventa 1723. godine u Izoli do korizme 1745. u Sinigalliji.⁴¹ Sudeći po ovom popisu, tijekom navedene 22 godine redovito je držao po dva propovjednička ciklusa godišnje, a samo 1734. i 1741. nije zabilježio da je propovijedao.

Ovo je nesumnjivo igralo važnu ulogu kad je kasnije htio osigurati nesmetano izdavanje svojih djela. Međutim, Slade je glasnu riječ protiv krize koja je opterećivala dubrovačko društvo širio i na ranije nepoznat način: jezgrovito iznesenim, temeljito zaokruženim sadržajem, što njegovi suvremenici nisu uspijevali čak ni onda kada su to željeli.

„Kratak i lagan govor“

Želja za razumijevanjem i prevladavanjem teškoća s kojima se dubrovačka Crkva borila u Sladino vrijeme ponukala je ne samo njega, nego i starije suvremenike, prvenstveno među klericima, da odgovore potraže baveći se poviješću. Serafin Marija Crijević jako je utjecao na Sladu u historiografskom radu, o čemu sudimo na temelju bliskih sadržaja kojima su se obojica bavili: prošlost crkvenih redova kojima su obojica pripadali, izrada zbirki životopisa uglednih ljudi od pera koji su obilježili dubrovačku povijest, život dubrovačke Crkve od njezinih početaka do suvremenog doba. Međutim, uz ove sadržajne sličnosti nameće se i jedna formalna: težnja ka sažetom, jasnom izričaju, neopterećenom suvišnim diskursima.

Crijević je u vlastitom historiografskom radu to posebno stvaralačko načelo formulirao kao *brevis et expedita oratio*, kratak i lagan govor, kojim je htio izlagati

⁴⁰ R. Seferović, „Crkva iza Dvora“, 238-239.

⁴¹ Usporediti popis u rukopisu br. 243 knjižnice Male braće u Dubrovniku, 175.

u svojim brojnim djelima posvećenima povijesti dubrovačke Crkve i važnoj ulozi koju su u njoj odigrali dominikanci. Činjenica je pak da taj Crijevićev „kratak i lagan govor“ stoji u očitoj suprotnosti s desecima svezaka brojnih djela koje je ostavio u rukopisu, čiji ukupan opseg prelazi nekoliko tisuća stranica velikog formata.⁴² Radi li se o autorovoj nedosljednosti, o lažnoj skromnosti ili o neuspjehu da bujicu svojih misli potkrijepljenu raspoloživim vrelima usmjeri u tako usko korito? Možemo naći opravdanja samo u autorovoj želji da što cjelovitije rekonstruira povijesna zbivanja, ali i da argumentirano ospori stajališta ranijih povjesničara (čime njegov rad uz historiografski dobija i polemički element).

Bilo kako bilo, Slade je tu pokazao mnogo više dosljednosti. Izbjegavajući sličan paradoks s kojim se suočio Crijević, u vlastitom je radu uspio u puno većoj mjeri konkretno primijeniti formalni obrazac koji je osmislio njegov stariji suvremenik i kolega povjesničar, „kratak i lagan govor“. Posebna Sladina interpretacija tog načela bila je formalno nadahnuta helenističkim pjesnikom Kalimahom.⁴³ Pozivajući se na njega u predgovoru djela *Epistola anticritica*, Slade je prihvatio načelo „golema knjiga slična je golemu zlu“ (*ingens volumen ingenti malo simile est*).⁴⁴ U skladu s tim, na kraju rasprave o počecima dubrovačke Crkve izrazio je svoje zadovoljstvo što je napisao „majušnu knjižicu koju je lako pročitati za sat ili dva,“⁴⁵ prepuštajući drugima da pišu „ono što ni dokon čovjek nikad ne može stići pročitati.“⁴⁶ Ovo jednostavno načelo ponavljalo se tada više puta na raznim mjestima. Slade je tako tvrdio da „odviše neumjereno tratimo vrijeme, ako s mnoštvom riječi kuhamo i prekuhavamo ono što treba izreći kratko“,⁴⁷ a u drugom obliku nalazimo ga i u predgovoru prvoga sveska djela *Illyricum sacrum*, kad se Daniele Farlati okomio na Filippa Riceputija, svog velikog prethodnika i začetnika cijelog pothvata, tvrdeći da je podlegao megalomaniji i da je zato osobno morao izmijeniti cijeli zamišljeni uređivački koncept djela.⁴⁸

⁴² Za kataloški pregled Crijevićevih djela vidjeti S. Krsić, „Uvod“, XXIX-XXXVI; R. Seferović, „Serafin Marija Crijević-Cerva (4. listopada 1686. - 24. lipnja 1759.)“, 218-225.

⁴³ O Kalimahu, aleksandrijskom pjesniku i ranom enciklopedistu (3. st. p.n.e.) i njegovu djelu „Tablice“ (*Pinakes*) također M. Hatzimichali, „Encyclopaedism in the Alexandrian library“, 67-70; R. Barnes, „Cloistered Bookworms in the Chicken-Coop of the Muses: The Ancient Library of Alexandria“, 68-69.

⁴⁴ Citirajući ovu Kalimahovu misao, Slade se poziva na Ateneja, književnika iz 3. st. n.e., koji ju prenosi. O njihovoj vezi vidjeti *Callimachus: The Hymns*, 5-6, također M. Hatzimichali, „Encyclopaedism in the Alexandrian library“, 76-77.

⁴⁵ *Libellum molle exiguum et una vel altera hora facile perlegendum (De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica, 9).*

⁴⁶ *Conscribant alii, quae etiam ab otioso homine nunquam legi possunt (De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica, 9).*

⁴⁷ *...nimis intemperanter abutimur tempore, si expedienda verbis paucis coquamus et recoquamus multis (De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica, 9).*

⁴⁸ R. Seferović, „Crkva iza Dvora“, 244-245.

Slade je u ovom svjetlu, ističući potrebu sažetog pisanja, ocijenio napore triju naraštaja dubrovačkih povjesničara svjetovne i crkvene provenijencije, zabrinut činjenicom da nitko od tih velikana nije uspio svoje djelo dovršiti, ili ga temeljito redigirati. Po Sladinim riječima, „prvi je Ivan Frano Gundulić,⁴⁹ vlastelin, vrlo značajan skupljač dubrovačkih zakona koji je dugo pregledavao knjige Statuta, popise i pergamente i sastavio prebogatu analizu da ukrasi anale Republike, a preminuo je 1635, pošto je jedva počeo s poslom. Istoga se napora prihvatio Junije Antunov Rastić, ali zauzet carigradskim poslanstvima i domaćim brigama, preminuo je 1735, tek započevši djelo.⁵⁰ Ignjat Đurđević, opat benediktinske Mljetske kongregacije, vrlo učen znalac grčkog i latinskog jezika, doveo je ne samo povijest Dubrovnika, već i cijelog Ilirika gotovo do samog kraja, pa je nažalost preminuo početkom 1737, ostavivši u rukopisu djelo čiju objavu učeni svijet tjeskobno traži, pa makar i djelomično. Još više treba žaliti zbog oca Serafina Marije Crijevića, dominikanca koji se gotovo trideset godina sav predao pisanju o crkvenim spomenicima ovoga grada, ali je preminuo prije nekoliko mjeseci.“⁵¹

Motivi koji stoje iza Sladina razmišljanja bili su višestruki. Nesumnjivo je prije svega htio biti pragmatičan, želeći da se njegova djela što prije tiskaju i ističući skromno da je njima samo „opretio, a nipošto proslavio tiskaru“.⁵² Ove riječi zvuče pomalo neskromno usporede li se s drugim činjenicama. Budući da je na svojem portretu koji danas krasi prostorije samostana Male braće dao da se zabilježi da je izdao pet knjiga,⁵³ jasno je da se nesumnjivo ponosio svojim spisateljskim umijećem. Kako s te strane nije mogao očekivati odgovarajuću potporu i razumijevanje dubrovačkih vlasti, ovisio je o naklonosti uglednika s Apeninskog poluotoka. Prema njima pak cijeloga je života razvijao dvojak odnos: dok im je morao biti zahvalan što je stekao akademsku naobrazbu i velik propovjednički ugled, ujedno je uvelike izbrusio svoju polemičku oštricu u brojnim raspravama koje su mu nametali. Iako su mnoge rasprave bile vrlo opsežne, pa su time izlazile izvan zadanih okvira sažetosti, u usporedbi sa svojim suvremenicima sigurno je prednjačio lakonskim izražavanjem.

Nadalje, pisao je razmjerno kratko i zato jer se obraćao širokom krugu publike: po stotinjak stranica njegovih djela naslovljenih „O starini dubrovačke nadbiskupije“

⁴⁹ Riječ je o Sladinoj omašci: u pitanju je Ivan Marinov Gundulić (oko 1590-1650), povjesničar koji je na talijanskom jeziku napisao dubrovačke anale do 1484. godine (o njemu poblize N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 5. Odabrane biografije (E-Pe), 172-175).

⁵⁰ Junije (Džono) Antunov Rastić/Resti (1672-1735), dubrovački povjesničar, pjesnik i poklisar. Njegovu novu biografiju nudi N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 6. Odabrane biografije (Pi-Z), 144-147.

⁵¹ *De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica*, 11-12; R. Seferović, „Crkva iza Dvora“, 244.

⁵² S. Slade, *Fasti litterario-Ragusini*, 138.

⁵³ Usporediti M. Pantić, Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka, 37 i sl. 1.

(*De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica*), odnosno „Povijesni zapisi Dubrovačke provincije Male braće“ (*Monumenta historica Provinciae Rhaecusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci*) čine neusporedivo sažetije tekstove od višesveščanih Crijevićevih rasprava o povijesti dubrovačke Crkve (*Sacra metropolis Ragusina*), odnosno o povijesti Dubrovačke kongregacije Reda propovjednika (*Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio*). No, dok je Crijević pisao s glavnim ciljem da poduči svoju subraću o prošloj veličini njihove Provincije i o monumentalnom zdanju dubrovačke Crkve koju je prikazao kroz iscrpne biografije brojnih nadbiskupa, pritom uopće ne pomišljajući na objavu svojih tekstova, pragmatični Slade znao je da će njegova djela čitati mnogi stranci, koji su o Dubrovniku znali vrlo malo. Sa svoje strane, Slade je jednostavno smatrao dužnošću da pouči sve, da ih pozove i potakne da sami započnu dublje istraživanje dubrovačke povijesti, a Crijević je reagirao drukčije i kritika stare historiografije kojom odišu njegova djela osobito je uperena protiv subjektivnosti ranijih domaćih povjesničara, njihova slabog poznavanja vrela, tematike kojom su se bavili i kronologije zbivanja pa čak, naposljetku, i protiv lošeg jezika (i latinskog i talijanskog) kojim su pisali.⁵⁴ Time je nedvojbeno opravdavao širinu vlastitog izlaganja i nalazio još jedan prešutan izgovor zašto je prekršio pravilo koje je sam istaknuo, da će slijediti „kratak i lagan govor“.

Slade je bio dobar istraživač. Ocijenjeno je s dovoljno argumenata da je „dobro poznao fond samostanskog arhiva te se obilno, gotovo razmetljivo njime služio u svojim *Monumenta*“.⁵⁵ No, njegov rad na dubrovačkoj povijesti nije karakteriziran na isti način. Pišući pred kraj života manje kritičko-polemičke rasprave, tzv. diatriba o svjetovnoj povijesti rodnoga grada, u djelu *De origine urbis Ragusinae diatriba*⁵⁶ zaključio je: „Ovo je više nego dovoljno s moje strane, jer sam već navršio 77. godinu života“.⁵⁷ To ujedno pruža zadnje moguće obrazloženje za Sladino jezgrovito izražavanje u historiografskom radu: poodmaklu životnu dob dok je pisao ta zadnja djela, a žurbu u mlađim danima da završi sve što je planirao. Dok je Crijević mogao pisati iscrpno zahvaljujući također pomoći dominikanca Vlaha Morginija kao osobnog tajnika,⁵⁸ Slade nije uživao istu pogodnost među fra-

⁵⁴ Usporediti R. Seferović, „Prolegomena za novu historiografiju Dubrovačke Republike“, 136-145, osobito 138-144.

⁵⁵ J. V. Velnić, „Samostan Male braće u Dubrovniku - povijesni prikaz života i djelatnosti“, 98.

⁵⁶ Usporediti kataloški prikaz djela koji nudi M. Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, 256.

⁵⁷ Plusquam ista satis pro me, qui iam ago aetatis annum LXXVII die 20 Septembris 1775, kako navodi M. Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, 256. Slade se referirao na svoju dob i ranije, u predgovoru djela *De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica*, naglasivši da je navršio već 60 godina i da mu smrt više nije daleko (*De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica*, 13).

⁵⁸ S. Krasić, „Uvod“, XXIII-XXIV, LIV; R. Seferović, „Prolegomena za novu historiografiju Dubrovačke Republike“, 60-61.

njevcima. S obzirom na brojne druge dužnosti koje je imao, našao je još područja osim historiografije gdje se mogao jezgrovito izražavati.

Prema racionalnosti

U trolistu velikih crkvenih povjesničara koji su obilježili dugo dubrovačko 18. stoljeće, benediktinac Ignjat Đurđević i dominikanac Serafin Marija Crijević utabali su put Sladi kao najmlađem, koji je sa svoje strane skromno isticao dug i odanost prema velikim prethodnicima, osobito prema Crijeviću čijim se prijateljstvom ponosio.⁵⁹ Od obojice je baštiniio sklonost sustavnom radu i temeljitom istraživanju, kao i polemički žar koji se iskazivao u različitim oblicima.

Za polemike je trebalo znanja, ali i duha. Slade ga je pokazao ističući se u još jednoj kratkoj formi, pišući epigrame na latinskom, u tipičnim elegijskim distisima.⁶⁰ Jedan od postojećih tekstova u knjižnici samostana Male braće u Dubrovniku nastao je zaslugom prepisivača Vicka Righija (*P. Sebastiani Dolci a Ragusio Ordinis Minorum de Observantia nonnulla epigrammata ex schedis Vincentii Righii exscripta*).⁶¹ Zabilježeno je da je Slade „cijelog života bio uvjeren da je pjesnik i smišljao pjesme, a ponekad ih i štampao, i imao sa njima određenog uspjeha“.⁶² Među njegovim epigramima bilo je i šaljivih. Takav je, primjerice, četverostih o samostanskom liječniku, napisan bez uporabe slova -r:

*Medico et Chirurgo coenobii ad patres preces.⁶³
Tetrasticon sine littera R.*

*Vultis quod medico deposcat Musa salutem?
Poscit, at is dominus sit magis quam medicus.
Tu quoque qui polles pellendi sanguinis usu
Vivito; sed longe stet tua quaeso manus.*

Dakle, za liječnika se može moliti spas i dug život, samo neka njegova pomoć bude što manje potrebna. Mnogo ozbiljnijim tonom odiše epigram koji je posvetio

⁵⁹ Usporediti M. Pantić, „Književnost Dubrovnika i franjevci“, 336.

⁶⁰ Ovdje izabrani Sladini epigrami ne nalaze se među sedam objavljenih koje je naveo J. Sopota u svojem pregledu u radu „Znameniti dubrovački biograf, franjevac Sebastijan Slade Dolci (2.IV.1669.-1.VI.1777.)“, 308. M. Pantić također spominje Sladine „pohvalne pjesme svecima (O sv. Tomi Akvinskome, O stigmatima sv. Franje)“ (Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka.¹⁸⁸).

⁶¹ Rukopis br. 243 knjižnice Male braće u Dubrovniku, 181-185.

⁶² M. Pantić, „Književnost Dubrovnika i franjevci“, 335.

⁶³ Rukopis br. 243 knjižnice Male braće u Dubrovniku, 184.

ocu utemeljitelju svoga Reda, sv. Franji. Slade je napisao epigram o svečevim stigmama, usporedivši ih s Kristovim ranama. Naglasio je da je riječ o istim ranama, ali one nisu nanesene na isti način. Kristu ih je nanijela divlja ruka zločinca, a Franji plamena ruka Božja; jedne su rane nastale zbog zločina, a druge zbog ljubavi:

De sacris Divi Francisci stigmatibus epigramma.

Vulnera si Christi Francisci in corpore cernis

Sunt eadem, variis at ea facta modis.

Ferrea nam Christi, Francisci flamma, ei illa

Aut scelus, aut feritas; istaque fecit amor.

Illa tuas lachrymas, haec poscunt gaudia: namque

Intulit illa hominis, Numinis ista manus.

Sladin teološki osjećaj nesumnjivo se iskazao kroz bezbrojne propovijedi koje je održao, ali jezgrovitost kao drago mu stilističko obilježje došla je na ovom polju do posebnog izražaja tijekom njegova četrdesetogodišnjeg staža posebnog savjetnika vlasti Dubrovačke Republike za pitanja odnosa s Crkvom, tzv. državnog teologa. U suradnji sa svojim kolegom Ignjatom Đurđevićem, s kojim je zajedno izabran u ovu časnu službu u travnju 1733. godine (da bi nakon Đurđevićeve skore smrti nastavio djelovati gotovo posve samostalno),⁶⁴ ostavio nam je desetine mišljenja koja se do danas čuvaju u Državnom arhivu u Dubrovniku. Na temelju ovoga može se zaista reći da je Slade kao teolog svojim radom u Dubrovniku u golemoj mjeri obilježio 18. stoljeće, a s pravom je već uočena i posebna elegancija izraza kojom odišu njegova mišljenja.⁶⁵ Tome je na osobit način pridonijela i sažetost kojim ih je iznosio.

Dok su raniji stručnjaci na njegovu mjestu, poput benediktinca Ludovica Morena, odgovarajući na pojedina pitanja dubrovačkih vlasti pisali prave disertacije,⁶⁶ Slade se u pravilu zadovoljavao jasnim i jezgrovitim odgovorima, od kojih je gotovo svaki mogao stati na običan dvolist. Čak ni povremene napetosti koje su remetile odnose s vijećima Republike nisu narušavale njihovo povjerenje u njegovo znanje, diskretnost i nadasve sposobnost da posavjetuje i u sažetom i razumljivom obliku iznese konkretnu ocjenu o raznim temama, od povrede crkvenog imuniteta i odnosa s nekatoličkim skupinama, do zaštite materijalnih dobara, položaja bratovština, pa i osobnih odnosa među pojedinim klericima.

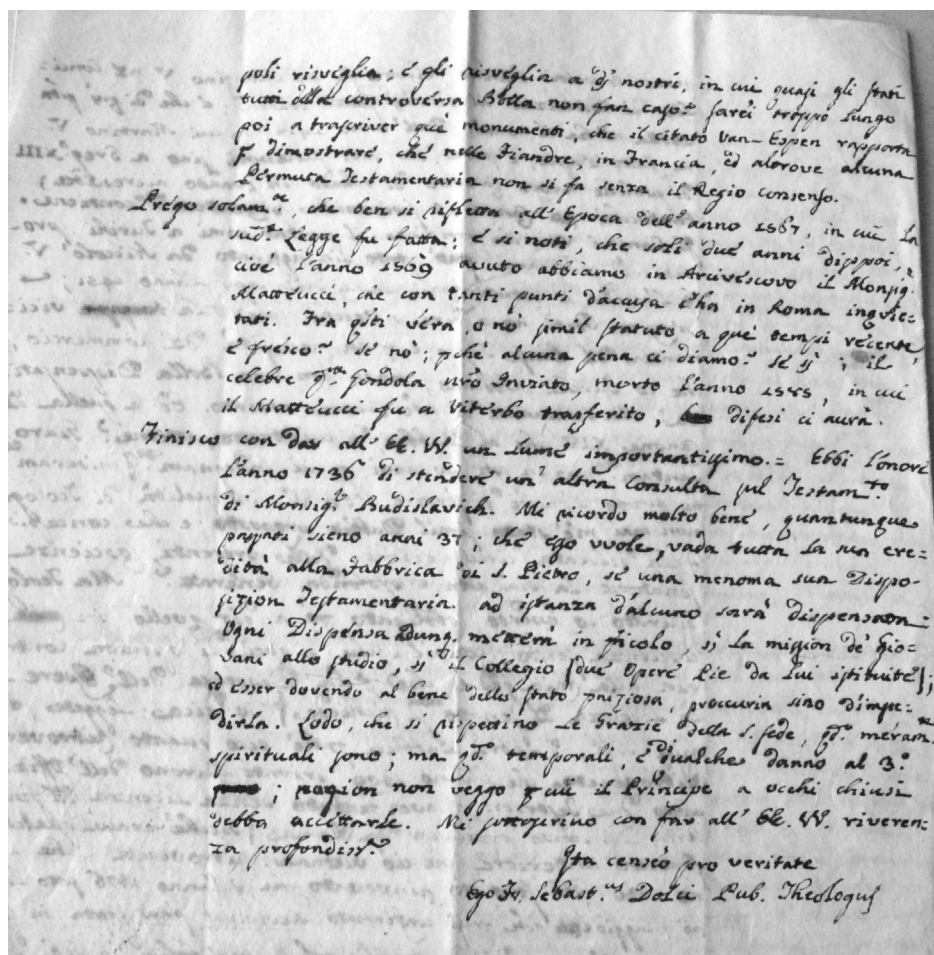
Rješavajući slične teškoće uvijek je slijedio put razuma. Osobina koja ga je nadasve krasila bio je njegov racionalni duh. Svjestan svoje odgovornosti da poru-

⁶⁴ M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka*, 18; R. Seferović, „Dubia et consulta“, 250.

⁶⁵ M. Pantić, *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka*, 191-192.

⁶⁶ R. Seferović, „Dubia et consulta“, 257.

ku koju ima prenese do što šireg kruga čitatelja i slušatelja, do što brojnije publike, znao je kad treba staviti točku na rad, kako započeto privesti kraju. Time je krotio nemirnu, prepirkama sklonu prirodu i nesumnjivo osigurao velik utjecaj svojem djelu. S praktične strane gledano, ponudio nam je pouku koju ni današnji istraživači ne bi smjeli olako odbaciti.

Slade kao državni teolog savjetuje u pitanju oko crkvene imovine

LITERATURA

- Appendini, Francesco Maria (1803), *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, sv. 2, presso Antonio Martecchini, Dubrovnik.
- Barnes, Robert (2004), „Cloistered Bookworms in the Chicken-Coop of the Muses: The Ancient Library of Alexandria“, u *The Library of Alexandria. Centre of Learning in the Ancient World*, ur. Roy MacLeod, I.B.Tauris, London, 61-77.

- Brlek, Mijo (1985), „Knjižnica Male braće u Dubrovniku“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, ur. Justin V. Velnić, Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 587-614.
- Brlek, Mijo (1952), *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, JAZU, Zagreb.
- Callimachus: The Hymns* (2015), prevela, uredila i bilješkama popratila Susan A. Stephens, Oxford University Press, Oxford. Dostupno na: <https://books.google.hr/booksid=vt62BgAAQBAJ&pg=PA5&lpg=PA5&dq=athenaeus+on+callimachus&source=bl&ots=t5KWkOFuYW&sig=2wZYjJfwX8DyO9tcYsQZ-mCmv6A&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwujio-95-3JAhWJDSwKHdOlBbkQ6AEIKjA-B#v=onepage&q=athenaeus%20on%20callimachus&f=false> (pristup 24. prosinca 2015).
- Cerva, Serafin Marija (2012), *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*, ur. Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik.
- De Ragusini archiepiscopatus antiquitate epistola anticritica a P. F. Sebastiano Dolci a Ragusio* (1761), ex typographia Nicolai Bellelli, Anconae.
- Deanović, Mirko (1933), „Odrazi talijanske akademije ‘degli Arcadi’ preko Jadrana“. *Rad JAZU* 248, 3-98.
- Deanović, Mirko (1935), „Odrazi talijanske akademije ‘degli Arcadi’ preko Jadrana. Svršetak prvog dijela“. *Rad JAZU* 250, 1-125.
- Djamić, Ivan (2010), „Slade, Sebastijan Ivan (Dolci)“, Hrvatski franjevački biografski leksikon, ur. Franjo Emanuel Hoško, Pejo Čošković i Vicko Kapetanović, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, Zagreb, 494-495.
- Harris, Robin (2006), *Povijest Dubrovnika*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.
- Hatzimichali, Myrto (2013), „Encyclopaedism in the Alexandrian library“, u: *Encyclopaedism from Antiquity to the Renaissance*, ur. Jason König i Greg Woolf, Cambridge University Press, Cambridge, 64-83.
- Knezović, Pavao (2001), „Sebastijan Slade“, u: *Sebastijan Slade, Fasti litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika*, ur. Pavao Knezović, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 271-276.
- Krasić, Stjepan (1975), „Uvod“, u: *Seraphinus Maria Cerva, Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur. Serafin Marija Crijević, Dubrovačka biblioteka u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi*, ur. Stjepan Krasić, sv. I, JAZU, Zagreb, VII-LXXIX.
- Necrologium fratrum minorum de observantia Provinciae S. Francisci Ragusii* (1914), ur. Benvenuto Rode, Quaracchi.
- Nekrologij Provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri* (2006), priredili fra Josip Sopta i fra Stanko Škunca, Dubrovnik.
- Novak, Maja (1962), „Organizacija vlasti i odnos crkve i države u Dubrovniku u XVIII. stoljeću“, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 8-9, 413-438.
- Orationes Latinae civium Rhacusinorum Rhacusii habitae*, knjižnica samostana Male braće u Dubrovniku, rukopis br. 243.
- Pantić, Miroslav (1985), „Književnost Dubrovnika i franjevci“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, ur. Justin V. Velnić, Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 293-365.

- Pantić, Miroslav (1957), *Sebastijan Slade-Dolči, dubrovački biograf XVIII veka*, SAN, Beograd.
- Seferović, Relja (2008), „Adventski i korizmeni propovjednici u dubrovačkoj katedrali u 18. stoljeću“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 46, 81-124.
- Seferović, Relja (2012), „Crkva iza Dvora. Kroz povijest dubrovačke Crkve 18. stoljeća u pratnji Serafina Marije Cerve“, u: Serafin Marija Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*, ur. Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 9-253.
- Seferović, Relja (2010), „*Dubia et consulta*: mišljenja državnih teologa Dubrovačke Republike u 18. stoljeću“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 48, 243-300.
- Seferović, Relja (2006), „Kristofor Stay nad odrom Ivana Natalija Aletina u Dubrovniku“, *Latina et Graeca* 9, 51-71.
- Seferović, Relja (2008), „Prolegomena za novu dubrovačku historiografiju“, u: Seraphinus Maria Cerva, *Prolegomena in Sacram metropolim Ragusinam*, ur. Relja Seferović, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 11-225.
- Seferović, Relja (2008), „Serafin Marija Crijević-Cerva (4. listopada 1686. - 24. lipnja 1759.). Dubrovački historiograf“, u: Franjo Šanjek, *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13.-21. stoljeće)*, Kršćanska sadašnjost i Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 218-225.
- Slade, Sebastijan (2001), *Fasti Litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika*, preveo i bilješkom popratio Pavao Knezović, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- Sopta, Josip (1995), „Znameniti dubrovački biograf, franjevac Sebastijan Slade Dolci (2.IV.1669.-1.VI.1777.)“, *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 5, 295-311.
- Stepanić, Gorana (2000), „Dolci Slade, Sebastijan (Sebastianus Dolci)“, *Leksikon hrvatskih pisaca*, urednici Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 180-181.
- Vekarić, Nenad (2009), *Nevidljive pukotine. Dubrovački vlasteoski klanovi*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zagreb-Dubrovnik.
- Vekarić, Nenad (2014), *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 5. Odabrane biografije (E-Pe)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik.
- Vekarić, Nenad (2015), *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 6. Odabrane biografije (Pi-Z)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik.
- Velnić, Justin V. (1985), „Ljekarna Male braće“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, ur. Justin V. Velnić, Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 775-794.
- Velnić, Justin V. (1985), „Samostan Male braće u Dubrovniku-povijesni prikaz života i djelatnosti“, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, uredio Justin V. Velnić, Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 95-184.

„GOLEMA KNJIGA SLIČNA JE GOLEMU ZLU.“ JEZGROVITOST KAO STILSKO OBILJEŽJE FRA SEBASTIJANA SLADE DOLCIJA

Sažetak

Parafrazirajući u predgovoru svoje rasprave o starini dubrovačke nadbiskupije Kalimahovu misao *ingens volumen ingenti malo simile est*, franjevac Sebastijan Slade Dolci duhovito je izdvojio načelo kojega se pridržavao u bogatom spisateljskom radu. U domaćoj i stranoj javnosti višekratno se dokazao kao propovjednik, teolog i historiograf. Sedam puta vodio je adventske i korizmene propovjedne cikluse samo u dubrovačkoj katedrali, nadmašivši pritom sve ostale propovjednike koje su birale vlasti Republike. Proveo je uz to četrdeset godina kao pouzdani teološki stručnjak i savjetnik Senata, o čemu svjedoče desetine njegovih sačuvanih mišljenja. Napokon, kao marljivi istraživač dubrovačke starine i daroviti povjesničar uspješno je promicao znanja o počecima dubrovačke Crkve i o znamenitim sugrađanima iz prošlosti, dosljedno brinući o objavi svojih spisa, iako je skromno tvrdio da je njima samo „opteretio, a nipošto proslavio tiskaru“.

Pored ovih velikih darova duhovnim i intelektualnim sredinama na obje jadranske obale, Slade Dolci zadužio je i Franjevački red, dokazavši se kao sposoban provincijal Dubrovačke provincije Sv. Franje i gvardijan samostana Male braće. Radoznao, vrijedan i svestrano obrazovan čovjek, u neprekidnoj i dosljednoj potrazi za istinom Slade Dolci shvatio je koliko je važno da se postignuti rezultati objave i dopru do što šireg kruga zainteresiranih. Zato je težio jezgrovitom izričaju i javno osuđivao ugledne povjesničare među svojim sugrađanima što su, zaneseni dubinama istraživanja, dopustili da ih smrt pretekne prije negoli su dovršili započeto. Izučavajući njegovo djelo u svakom od tri vida, propovjedničkom, teološkom i historiografskom, možemo spoznati kako je jezgrovitost kao stilsko obilježje dobila posebnu metodološku ulogu i omogućila mu da osmisli, izvede i konačno objavi gotovo svaki započeti rad.

Ključne riječi: historiografija, propovjedništvo, teologija, Dubrovačka Republika, 18. stoljeće.

„A BIG BOOK IS LIKE A BIG EVIL.“ – CONCISENESS AS A STYLISTIC FEATURE OF FATHER SEBASTIJAN SLADE DOLCI'S WRITING

Abstract

In a preface to his treatise about the age of the Dubrovnik Archdiocese, Franciscan priest Sebastijan Slade Dolci paraphrased Callimachus' saying *ingens volumen ingenti malo simile est*, wittily highlighting the principle that guided him in his prolific literary work. He was well established at home and abroad as a preacher, theologian and historiographer. In the Dubrovnik cathedral alone, he lead Advent and Lent sermon series seven times, thus outdoing all the other preachers chosen by the Republic's authorities. He also spent

forty years as a reliable theology expert and adviser to the Senate, a fact corroborated by dozens of his opinions that have been preserved. Finally, as a gifted historian and a tireless researcher of Dubrovnik's ancient heritage, he successfully promoted the knowledge about the beginnings of the Dubrovnik church and the prominent citizens of the past. He steadfastly made sure that his works got published, though he modestly maintained that „they only burdened the printing house instead of making it famous,„

On top of those big gifts bestowed upon the spiritual and intellectual circles on both sides of the Adriatic, Slade Dolci also did invaluable work for the Franciscan order, as a capable provincial of the Dubrovnik province of St. Francis and the guardian of the Friars Minor friary. As an inquisitive, hard-working and educated man on a perpetual and consistent quest for the truth, Slade Dolci realised how important it was to have the achieved results published so they can reach as wide as possible audiences. That is why he strived to have a concise turn of phrase and publicly condemned those respected historians among his fellow citizens who, engrossed in the depths of their research, allowed death to take them away before they could finish what they started. By studying his work in all of its three aspects – as a preacher, theologian and historiographer – we can understand that conciseness as a stylistic feature had a particular methodological role and allowed him to plan, implement and finally publish almost every work he had started.

Key words: historiography, preaching, theology, the Dubrovnik Republic, 18th century

F A S T I
LITTERARIO—RAGUSINI
S I V E
VIRORUM LITTERATORUM,
Qui usque ad annum MDCCLXVI. in Ragusina
claruerunt Ditione,
P R O S P E C T U S

ALPHABETICO ORDINE EXHIBITUS,
ET NOTIS ILLUSTRATUS.

A U C T O R E
P. F. SEBASTIANO DOLCI
A R A G U S I O

Ord. Min. Concion. Generali, S. Th. Lectore Jubil., Ex-
Min. Provinciali, Ragusinae Reip. Theologo, Examin.
Synodali, Academico Patavino, Veneto &c.

VENETIIS. MDCCCLXVII
EXCUDEBAT GASPAR STORTI
PRÆSIDUM FACULTATE.

Tamara Tvrtković

FASTI SEBASTIJANA SLADE – LIBER FACIERUM 18. STOLJEĆA

*Izvorni znanstveni rad
UDK 929 Slade, S
271.3 Slade, S.*

Dubrovčanin Sebastijan Slade bio je čovjek ispred svojeg vremena. Još u 18. stoljeću shvaćao je zakone tržišta i popularnosti. U skladu s tim suvremenim zahtjevima (koji sasvim sigurno nisu bili i stvarni motivi ondašnjih pisaca) sastavio je i knjižicu pod naslovom *Fasti litterario-Ragusini*, gdje je na jednom mjestu obuhvaćena 271 biografija uglednih Dubrovčana. Pozivajući se na „Novi zavjet“, kao svrhu zbog koje piše svoje djelo, Slade navodi čuvanje uspomene na slavne ličnosti, odnosno ondašnji način čuvanja njihove popularnosti: *Recte nam etiam Eccles. C. 39 edocemur, virorum nominatorum conservare memoriam; quandoquidem illustria eorum exempla calcar ad virtutem sunt.*¹ A da poznaje zakone tržišta, koji su vrlo slični današnjima (knjiga mora biti jeftina i lako se mora listati) daje nam do znanja pred kraj uobičajene posвете „dobrohotnom čitatelju“: *Non enim ingens volumen, sed exiguum libellum, parvo comparando pretio, et levi versandum manu, sinunt anni, ut conscribam.*²

1. Biografija kao žanr

U pregledima književnih povijesti i latinističke historiografije Sladino djelo uvrštava se u žanr biografija (Kombol, 1961: 334-335). Termin biografija grčkog je podrijetla: *bios* – život i *gráphō* – pišem, pa je zato „životopis“ zapravo doslovni prijevod riječi biografija. Prema „Leksikonu antičkih termina“ biografija je definirana kao „opis života neke osobe, koji, ako je literarno oblikovan, predstavlja zasebnu književnu vrstu.“³ Prema suvremenoj teoriji književnosti, biografija je, najšire shvaćena (zajedno s memoarima i dnevnicima) kao „književna vrsta koja ujedinjuje povijesno-znanstveni interes s umjetničkim oblikovanjem. U njima može biti istaknuta

¹ „Ispravno, naime, *Propovjednik* nas u 39. poglavlju poučava: ‘Sačuvati uspomenu na znamenite muževe’, jer su izvrsni primjeri ostan kreposti.“ Slade, 2001: 79.

² „Godine mi dopuštaju da napišem ne opsežnu knjigu nego mali sveščić, koji se može kupiti za malu cijenu i lako listati u rukama.“ Slade, 2001: 80.

³ *Leksikon antičkih termina*, 2003: 40.

potreba da se opišu kako društvena, politička, umjetnička ili znanstvena djelatnost pojedinaca, tako i njihova razmišljanja odnosno događaji u kojima sudjelovahu na načine koji variraju od težnje za umjetničkim dojmom do želje da se točnije razjasne određeni povijesni događaji.“ (Solar, 1983: 181-182). Osim ovih općenitih karakteristika biografija se definira kao „opisivanje Drugog, kao plod ozbiljnog istraživanja (dakako, uz navođenje dokumenata) i zainteresiranosti za život i djelo određene osobe, za život Drugog“. (Finci, 2011: 175). Ona svjedoči o prošlom i na određeni način rekonstruira osobno, poput naknadnog dnevnika značajnih datuma u životu opisivanog. Kriteriji po kojima se bira osoba o kojoj se piše biografija njezina su posebnost i njezina specifičnost. Najčešće se odabiru poznate i uzorne osobe (tek u novije vrijeme protagonisti biografija mogu biti i osobe koje nisu poznate po uzornosti, nego baš naprotiv, koje su postale slavne po nečemu lošem).⁴

Didaktička uloga književnih djela u antici bila je izrazito naglašena i protezala se na sve žanrove. Poučnost je sažeto izrečena u Horacijevoj *Ars poetica*: *Aut prodesse volunt aut delectare poetae/ aut simul et iucunda et idonea dicere vitae*.⁵ I Ciceron slično, ali malo opširnije piše u svojem govoru *Pro Archia poeta*: *Sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas: quae iacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines - non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum - fortissimorum virorum expressas scriptores et Graeci et Latini reliquerunt? Quas ego mihi semper in administranda re publica proponens animum et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam*.⁶

Najstariji antički pisac čije su biografije sačuvane Rimljanin je upravo iz Ciceronova doba, iz 1. st. pr. Kr. – Kornelije Nepot (*Cornelius Nepos*). Djelo *De viris illustribus* („O znamenitim muževima“), sastavio je u najmanje 16 knjiga, suprotstavljajući životopise rimskih i nerimskih slavni ličnosti (kraljeva, vojskovođa, govornika, povjesničara, itd.). Sačuvane su samo 23 biografije nerimskih vojskovođa i biografije dvojice Rimljana: Katona Starijeg i Tita Pomponija Atičkog. Po istom principu suprotstavljanja parova, sastavio je svoje djelo i grčki filozof i biograf Plutarh s prijelaza 1. na 2. st. On je u svojem djelu *Bioi parállēloi* („Usporedni životopisi“), prikazivao živote rimskih i grčkih državnika i vojskovođa, a 22 takva para

⁴ Npr. Hitlerova biografija iz pera njemačkog povjesničara Volkera Ullricha.

⁵ „Ili koristit žele il zabavu pružat poete./ ili što ugodno reći, a ujedno zgodno za život.“ Hor. *ars*, 333-334; preveo Juraj Zgorelec.

⁶ „No sve su knjige pune primjera, pune su primjera riječi mudraca, puna je primjera starina: sve bi to bilo skriveno tminom da nije obasjano svjetlom književnosti. Koliko su nam grčki i latinski pisci ostavili živih prikaza najhrabrijih ljudi ne samo za to da ih promatramo nego da ih i oponašamo! Dok sam upravljao državom, uvijek sam te prikaze uzimao kao ideal i oblikovao sam svoj duh i svoju misao u skladu sa samom predstavom o ovim odličnim ljudima.“ Cic. *Arch.*, C. 14; preveo Dubravko Škiljan.

sačuvana su do danas. Prema Plutarhu, za razliku od historije, koja daje podroban opis događaja, biografija nam govori o uzornim pojedincima i njihovom utjecaju. (Gross, 1996: 33). Još jedan znameniti Rimljanin iz istog perioda izvršio je značajan utjecaj na suvremeno poimanje biografije. Riječ je o Svetoniju (*Gaius Tranquillus Suetonius*), rimskom biografu i tajniku cara Hadrijana. Potpuno su sačuvane njegove biografije rimskih careva od Cezara do Domicijana (*De vita Caesarum* – „Životi careva“), a iz djela *De viris illustribus* („Znameniti muževi“) sačuvane su samo neke biografije znamenitih Rimljana. Svojim biografijama Svetonije je utjecao na srednjovjekovne i kasnije biografije. U srednjem vijeku među biografijama posebno mjesto zazimaju životopisi svetaca – hagiografije. U razdoblju humanizma ponovno u središte zanimanja dolazi čovjek, pa su i biografije pripovijesti o pojedincima (često umjetnicima) i njihovim izuzetnim djelima. U 17. stoljeću, u razdoblju historijske erudicije, povijest polako prelazi iz domene književnosti u domenu znanosti, pa se tako i biografije oslobađaju mnoštva legendi i pripovijesti.

2. Sladini *Fasti litterario-Ragusini*

2. 1. Slade o svojem djelu

Nastavljajući žanrovsku tradiciju u Dubrovniku 18. stoljeća javlja se više autora koji pišu biografije znamenitih ličnosti, osobito Dubrovčana. Među njima je i Sebastijan Slade Dolci i njegovi *Fasti*. Što su *fasti* i odakle Sladi taj naslov? *Dies fasti*, a potom i supstantivirano samo *fasti*, *-orum*, *m.* u antičkom su Rimu označavali dane u kojima se smjelo suditi (za razliku od *dies nefasti*). Ujedno su *fasti* označavali i kalendar, knjigu u koju je vrhovni svećenik upisivao najvažnije godišnje događaje, pa otuda i prošireno značenje pojma: kronika, ljetopis.⁷ Slade zasigurno ovaj naslov preuzima od rimskog pjesnika Ovidija, koji je svoje djelo, u kojem je u šest knjiga opjevao vjerske i nacionalne svetkovine Rima, nazvao *Fasti*. Osim naslova, Slade Ovidija citira i na samom početku djela, uzimajući na određen način njegov stih za moto svojeg djela: *Nec solet ingeniis summa nocere dies*.⁸ Sladino djelo tiskano je u Veneciji 1767. u tiskari Gaspara Stortija, a pun naslov djela glasi *Fasti litterario Ragusini sive virorum litteratorum qui usque ad annum MDCCLXVI in Ragusina claruerunt ditone, prospectus alphabetico ordine*

⁷ Lewis-Short, s.v. *fastus*, 3: In gen., an enumeration of all the days of the year, with their festivals, magistrates, events, etc., a calendar, almanac (syn.: annales, historia, res gestae, narratio, fabula): fastorum libri appellantur, in quibus totius anni fit descriptio: fasti enim dies festi sunt, Paul. ex *Fest.* p. 87, 19.

⁸ Ov. *Pont.* IV, 16, 2; osim na ovom, Slade na više mjesta unutar biografija citira ili spominje Ovidija.

*exhibitus, et notis illustratus*⁹. Time je već i samim naslovom zadano žanrovsko određenje (*fasti sive prospectus*), vremensko (*usque ad annum MDCCLXVI*) i prostorno (*in Ragusina ditione*) ograničenje, ali i sadržaj, odnosno definiranje osoba koje su obuhvaćene biografijom (*viri litterati*), a ujedno i formalni kriterij po kojem su poredani (*alphabetico ordine*).

Ponešto od toga Slade i sam objašnjava u predgovoru. Tako se, pomalo u ciceronovskoj maniri skromnosti, već na samom početku ograđuje naslovom i kaže da ne obećaje povijest, nego pregled: *Ita sane me ad ius tituli vocabit nemo: nam prospectum spondeo, neque historiam polliceor*.¹⁰ Nadalje, precizno navodi i formu koja djelomično odstupa od ondašnjih uzusa: *Dabo primum omnium doctorum civium cognomina, deinde nominibus alphabetico ordine distributis eas addam notas, quae satis*.¹¹ Naime, tada je uobičajeno bilo da se osobe isključivo redaju prema početnom slovu imena, a ne prezimena: Slade to i radi kod poretka biografija, ali na početku ipak daje i kazalo osoba poredanih prema početnom slovu prezimena, kako je i danas običaj. Slade se u posveti biskupu Chioggie, Giannagostinu Gradenigu, obazire i na kriterij(e) odabira: *Mirabitur fortasse quis /.../ fastos hosce litterarios tibi fuisse nuncupatos nam quum in eis illorum dumtaxat litteratorum monimenta, qui in Ragusina floruerunt ditione*.¹² Jedan je kriterij profesionalne, a drugi regionalne naravi: odabrani su književnici i to s područja Dubrovnika (naravno, nije slučajno da je i sam Slade bio književnik s područja Dubrovnika). Svrha pisanja djela već je spomenuta na početku: *Recte nam etiam Eccles. C.39 edocemur, virorum nominatorum conservare memoriam; quandoquidem illustria eorum exempla calcar ad virtutem sunt*.¹³ Toj svrsi, odmah u nastavku, Slade pridodaje i osobni razlog pisanja djela: *Et postremam mei amoris tesseram offero patriae de me fortunisque meis ultra hominum iudicia benemerenti*.¹⁴

⁹ U prijevodu: *Dubrovačka književna kronika ili Pregled književnika koji su se proslavili u Dubrovačkoj Republici do 1766. godine, obrađen abecednim redom i objašnjen bilješkama*.

¹⁰ „Tako me jamačno nitko neće optužiti za naslov, jer jamčim za pregled, a ne obećavam povijest.“ Slade, 2001: 80. Na taj se način i historiografi vrlo često ograđuju naslovima svojih djela, ili barem u predgovorima (Tako dubrovački humanist Ludovik Crijević Tuberon poput Cezara svoje djelo /u 11 knjiga!/ neobavezno naziva „bilješkama“ – *commentarii*).

¹¹ „Ja ću na prvom mjestu dati prezimena svih učenih građana, zatim ću prema imenima raspoređenim abecednim redom dodavati bilješke, koje će biti dostatne.“ Slade, 2001: 80.

¹² „Presvijetli i prečasni biskupe, možda će se netko začuditi zašto se posvećuje upravo Tebi ova književna kronika, jer se u njoj nalaze samo spomeni na književnike koji su se proslavili pod vlašću Dubrovačke Republike?“ Slade, 2001: 75.

¹³ Usp. bilj. 1.

¹⁴ „Umjesto njih podmećem se ja i dajem posljednji znak svoje ljubavi domovini, zaslužnoj za moju i mojih sreću više nego to ljudi misle.“ Slade, 2001: 80.

2.2. Fasti sami o sebi

Što možemo iščitati i saznati iz biografija osoba koje je Slade uvrstio u svoje djelo? U popisu na početku djela (*index cognominum*) spominje se 271 osoba, većinom iz Dubrovačke Republike. Ako se uzme u obzir da su dva književnika navedena pod istim rednim brojem (Vale Valović – *Valentius Valentinius* i Viktor Besali – *Victor Vessalius*, obojica pod brojem 259), dolazi se do broja od 272 pisca. Ipak, Didak Pir obrađen je zasebno od Jakova Flavija¹⁵, premda se radi o istoj osobi, tako da brojka 271 označava konačan broj uvrštenih pisaca. U djelu se nalaze biografije ne samo pokojnih, nego i živih pisaca (*Prosperae adhuc vivit senex honestissimus, licet annum agat LXXXV.*)¹⁶ Biografije su neujednačene duljine i neujednačena stila. Duljina varira od uvjerljivo najdulje biografije Stjepana Gradića od 35 redaka, preko biografije osrednje duljine (npr. 19 redaka posvećenih Benediktu Stayu), pa do vrlo kratke biografske crtice (npr. 3,5 retka o Benediktu Sorkočeviću). Za primjer neujednačenog stila, što s pozicije današnje leksikografije nikako ne bi bilo dozvoljeno, navest ćemo način na koji Slade izriče da je netko umro. Umjesto ujednačene formulacije, izričaji su vrlo različiti, od šturih i izravnih do pjesnički opširnih (*obiit anno...; amisimus ipsum die...; desiit inter mortales esse anno...; dicessit aeternum sui relinquens desiderium ad annum...*). U većini biografija Slade iznosi uz biografske i bibliografske podatke, pa bismo mogli reći da se radi o bilješkama leksikonskog tipa s elementima književne biografije, poredane po početnom slovu imena.

Velik broj biografija uz ime i prezime donosi i pripadnost crkvenom redu – uz ime i prezime često je spomenuta kratica reda kojem dotični pripada (*Ord. Praed.; Soc. J.; Ord. Min.*). Iz toga je vidljivo da najveći broj biografija pripada redovnicima (91 biografija): od toga je najviše dominikanaca (33), zatim franjevac (23) i isusovaca (22) a najmanje benediktinaca (13). Nakon toga slijede **godine rođenja i smrti** (nisu dosljedno zabilježene kod svih osoba) i ponekad važnije godine u profesionalnom životu (*cursus honorum*). Često se bilježi i **podrijetlo**: *Graecus origine (Antonius Medus); Apulo-Foggiensis erat (Ardellius della Bella); ex Bosnia fuit (Georgius Benignus)*. Podrijetlo se označava nacionalnom ili pak regionalnom pripadnošću. Zanimljivo je na koji način Slade izriče židovsko podrijetlo: *nobis etiam iste scriptor recutitus (Aaron Coen Lunelli)*. Sljedeće što Sladu zanima **zanimanja** su svjetovnih osoba i/ili **funkcije** koje su obavljali: tako za slavnog hrvatskog

¹⁵ Kod Slade se *Didacus Pyrrhus Eborensis* nalazi pod brojem 61., a *Jacobus Flavius* pod brojem 106. Sam Slade kaže: *Ex epocha hac constituo, male ipsum ab nonnullis cum Jacobo Flavio Dominici (de quo sub. litt. I.) confundi). I još: Confunditur ab nonnullis cum Didaco Pyrrho; sed male.*

¹⁶ „Iako je u 85. godini života, taj prečasn starac još sretno živi.“ Riječ je o dominikancu Vici Gučetiću (*Vincentius Gozze*). Slade, 2001: 144.

pjesnika Andriju Čubranovića, autora „Jeđupke“ saznajemo da je po zanimanju bio zlatar (*quodque mireris, agebat auctor aurificis artes*)¹⁷, a za manje poznatog dominikanca Dionizija Remedellija da je dugo bio profesor grčkog jezika (*professor linguae Graecae*) na Sveučilištu u Bologni.¹⁸ Iz Sladinih biografija mogu se iščitati i podaci za pojedine biskupije: pripadnik slavne dubrovačke obitelji Cerva/Crijević, Toma bio je od 1532. do 1562. g. mrkanjski biskup, a od 1541. do 1551. opslužitelj (administrator) ponovno uspostavljene Stonske biskupije.¹⁹

Uz biografske podatke Slade često donosi i bibliografske podatke, odnosno navodi djela pojedinih autora s godinama izdanja i tiskarama u kojima su tiskana, a nerijetko i citira pojedine dijelove. Tako detaljno opisuje poznato historiografsko djelo Ludovika Crijevića Tuberona „Komentari o mojem vremenu“: *Libri autem XI. Commentaria absolvit suorum temporum quibus res gestas ab anno 1490. usque ad annum 1522. eleganti sane stylo enarravit. Prodiere Francofurti per Claudium Marnium anno 1603. et Romae anno 1724. proscripta sunt. Ex his duo ipsemet excerptit opuscula: unum de rebus gestis Turcarum....., alterum de origine Ragusae.*²⁰

Uz podatke koje bismo danas pronašli u leksikonskim ili enciklopedijskim natuknicama, u Sladinim biografijama nailazimo i na elemente književne biografije. Neki podaci zasnivaju se na faktografskim činjenicama, ali ipak su takvi da danas ne bi pripadali u biografsku natuknicu o piscu. Tako za Iliju Crijevića (*Aelius Lampridius Cervarius*) doznajemo da je bio oženjen i da je crkvi pristupio nakon ženine smrti (*Ecclesiasticae militiae nomen dedit post coniugis mortem.*)²¹ Članovi obitelji spominju se i kod drugih pisaca: Ivan Gučetić Mlađi (*Joannes Hieronymi Gozze*) umro je u velikom potresu 1667. g., a u isti čas, vidjevši njega mrtvog, umrla je shrvana boli i njegova majka (*Obiit in terraemotu anni 1667. quin mater, quae ipsum unice diligebat, ut exanimatum adspexit, animam continuo exhalavit.*)²² Gotovo istovremena smrt majke i sina potaknula je biografa Sladu da poveže njihove podudarne, tragične završetke i time biografiju učini dojmljivijom. Ponegdje se faktografski podatak miješa s neprovjerljivim, pa Slade za Dobrića Dobrićevića (*Boninus de Boninis*) piše da se u kasnijim izdanjima nije želio potpisivati kao Du-

¹⁷ „A mogao bi se tko čuditi, što je pisac zanimanjem bio zlatar.“ Slade, 2001: 88.

¹⁸ Slade, 2001: 102.

¹⁹ *Ab anno 1532. usque ad annum 1562. Mercanensis episcopus fuit; et ab anno 1541. usque ad annum 1551. episcopatus Stagnensis noviter instituti administrator.* Slade, 2001: 62.

²⁰ „Napisao je *Commentarii suorum temporum* u jedanaest knjiga, ono što se događalo od 1490. do 1522. godine, i to je ispričao zaista profinjenim stilom; Komentari su izašli u Frankfurtu kod Claudea de Marnea 1603. godine, a 1724. su zabranjeni u Rimu. Iz tih 11 knjiga izvadio je samo dva omanja djela, jedno *de rebus gestis Turcarum, /.../*, drugo *de origine Ragusae /.../*“ Slade, 2001: 120.

²¹ „Poslije ženine smrti stavio se na raspolaganje crkvi /.../“ Slade, 2001: 87.

²² „Preminuo je za vrijeme potresa 1667. godine; njegova je majka, koja ga je silno voljela, kad ga je ugledala mrtva, smjesta ispustila dušu.“ Slade, 2001: 116.

brovčanin nego kao Dalmatinac (*se deinceps haud de Ragusia, sed Dalmatam in multis inscripserit editionibus*), što je provjerljiva činjenica: uz to vrlo neodređeno i prilično neprovjerljivo dodaje da je razlog tome bio da se zbog nečeg naljutio na domovinu (*nescio tamen qua de causa suboffensus patriae*).²³ Slade očito vjeruje u izreku *nomen est omen*, povezujući ime dominikanca Anđela Martinića (*Angelus de Martinis*) s njegovim karakterom (*in sui ordinis Annalibus tam nomine, quam moribus Angelus dicitur*)²⁴. Među biografijama slavnih Dubrovčana nalazi se i nezaobilazni, već onda ugledni Marin Držić (*Marinus Darscich*). Na kraju njegove biografije, Slade, kako sam kaže, da bi čitatelji spoznali kako je Držić bio vrstan pjesnik (*utque constet quam insignis poeta fuerit*), donosi četiri početna stiha iz prologa „Tirene“ u kojima Držić slavi Mavra Vetranovića (*do ex Tyrrhenae prologo solum versus quatuor, quibus Maurum Vetranum ipse exornat*). Nakon citata, Slade odmah donosi i vlastiti prijevod tih stihova na latinski jezik (*Addam statim Latinam meam versionem*).²⁵ Najprije je zanimljiv odabir baš onih stihova u kojima Držić hvali Vetranovića, a zatim i potreba (zasigurno ne samo Sladina, nego i onog vremena) da prevede stihove s hrvatskog na latinski.

Kao zasebnu skupinu možemo izdvojiti malu, ali vrijednu skupinu hrvatskih pjesnikinja (*Illyricae poëtriae*).²⁶ Pet je pjesnikinja našlo svoje mjesto u Sladinoj „Dubrovačkoj književnoj kronici“: Marija Bettera Dimitrović (*Maria Bettera in Dimitri*), Lukrecija Bogašinić-Budmani (*Lucretia Bogasini in Budmani*), Anica Bošković (*Anna Boscovich*), Julija Bunić (*Julia Bona*) i Cvijeta Zuzorić (*Floria Zuzzeri*). Tri od pet spomenutih Slade navodi kao hrvatske pjesnikinje. Marija Bettera slavna je po učenosti i razboritosti, ali jednako tako i po sinovima od kojih su dvojica spomenuta u Sladinoj „Kronici“ (*clara tam filiis, quam eruditione et prudentia*).²⁷ Lukrecija Bogašinić je u doba u koje Slade piše još živa i posvećena je hrvatskim Muzama (*Vivit adhuc poëtria haec et Illyricis Musis cum laude vacat*).²⁸ Anica Bošković hrvatska je pjesnikinja (*Illyrica haec poëtria vulgavit...*), a ujedno i sestra slavn(ij)e braće, također književnika – Bara i Ruđera Josipa Boš-

²³ „Zbog nečega se naljutio na domovinu, pa se u mnogim izdanjima poslije potpisivao ne da je iz Dubrovnika, nego da je Dalmatinac.“ Slade, 2001: 99.

²⁴ „U godišnjacima njegova reda naziva ga se Anđelom i s obzirom na ime, i s obzirom na ponašanje.“ Slade, 2001: 88.

²⁵ „Odmah dodajem svoj prijevod na latinski.“ Slade, 2001: 123.

²⁶ Zanimljivo je primijetiti kako je Slade, suvremenim rječnikom rečeno, rodno korektan. Naime, pjesnikinje su uvrštene među pjesnike po abecednom redu početnog slova svojeg imena i ni na koji način nisu izdvojene iz pretežno muškog društva.

²⁷ „Slavna je bila koliko s obzirom na učenost i razboritost, toliko s obzirom na sinove /.../“ Slade, 2001: 121.

²⁸ „Ova pjesnikinja još je živa i hvalevrijedno se posvetila hrvatskim muzama.“ Slade, 2001: 120.

kovića (*Bartholomaeus et Rogerius Josephus Boscovich, eius fratres*).²⁹ Za Juliju Bunić Slade se čudi da je sve pjesme napisala na talijanskom jeziku (*Etiam poetriam hanc habuimus; quodque mireris, Italicam*).³⁰ Najpoznatija od svih njih zasigurno je Cvijeta Zuzorić čiji su ljepota, naobrazba i pjesnički talent bili izuzetni i nadaleko poznati: *...in suis carminibus Floriam laudant, non solum a praecellenti forma et pudicitia sed etiam ab insigni eruditione. Poetriam imo eximiam fuisse, affirmant omnes*.³¹

2.3. Slade sam o sebi

Uz biografske elemente, u Sladinoj „Dubrovačkoj književnoj kronici“ nailazimo i na elemente karakteristične za autobiografije: Slade često upotrebljava 1. l. singulara ili zamjenice za 1. l. sg.: *ut omittam...*; *si tamen orationem excipias, quae a me habita; meus olim auditor fuit, tam in rhetorico, quam in philosophico ludo*. Elementi autobiografije najbolje su uočljivi u dvije biografije: jedna je kratka Sladina bilješka o vlastitom bratu Stjepanu, a drugu je posvetio sebi samom. Pod brojem 247 naveden je *Stephanus Dolci* i o njemu su napisana 3,5 retka. Biografija završava rečenicom: *.../neque de ipso alia, nam frater meus est*,³² što bi se moglo protumačiti autorovom željom za objektivnošću i nepristranošću. Moglo bi se, da pod brojem 235 ne nalazimo samog Sebastijana Sladu, franjevca i biografiju srednje veličine od 18 redaka. Biografija započinje figurom skromnosti (*Postremo loco deberem mea recensere, quibus oneravi, neutiquam honoravi, Typos; incaeptus tamen exigit ordo, ut hic recenseam. /.../*)³³, a zatim gotovo taksativno navodi svoja djela.

2.4. Slade o drugima

U Dubrovniku su uz Sladu (1699.-1777.) živjela gotovo istovremeno još trojica velikih književnika. To su: Ignjat Đurđević (*Ignatius Georgius*, 1675.-1737.), Vice Petrović (*Vincentius Petrovius*, 1677.-1754.) i Saro Crijević (*Seraphinus Maria Cerva*, 1686.-1759.). Sva trojica našla su svoje mjesto u Sladinoj „Kronici“. Ignjata Đurđevića Slade posebno cijeni, pa njegovu biografiju započinje rečenicom: *Hic unus pro nostris Fastis ferme satis*.³⁴ Divi se i Vici Petroviću: *Mirum equidem*,

²⁹ „Bartolomej i Ruđer Josip Bošković, njezina braća /.../“ Slade, 2001: 88.

³⁰ „Imali smo također ovu pjesnikinju, i da bude čudnije, sve je pjevala na talijanskom.“ Slade, 2001: 118.

³¹ „/.../ u svojim pjesmama hvale Cvijetu ne samo zbog izvrsne ljepote i čistoće, nego i zbog odlične naobrazbe.“ Slade, 2001: 104.

³² „O njemu neću više jer mi je brat.“ Slade, 2001: 140.

³³ „Napokon, moram navesti svoje radove, kojima sam opteretio, a nipošto proslavio tiskaru. Ipak započeti niz iziskuje da ih tu navedem.“ Slade, 2001: 138.

³⁴ „On je sam gotovo dostatan za našu Kroniku.“ Slade, 2001: 113.

*quod Cancellariae causarum civilium addictus et iurisconsultus inter nos primus, quavis ex hisce tribus linguis in poesi excelluerit, uti excelluit.*³⁵ Dominikanac Saro Crijević bio je i izravna konkurencija Sladi u pisanju biografija. On je napisao djelo *Bibliotheca Ragusina*, koja nadmašuje Sladino djelo *Fasti* i brojem biografija i njihovom duljinom. Ipak, Slade spominje i Crijevićevo djelo u svojoj *Kronici*, ali uz kritiku (s pravom) zaključuje: *Postrema haec opera pariter Latina sunt; universa autem nullius commodi; donec vel edantur, vel non delitescant, uti nunc, obserata.*³⁶

3. Instagram, snapchat ili *liber facierum*?

Već iz gornjeg kratkog pregleda Sladine „Kronike“ vidljivo je da nije sastavljena prema čvrstom obrascu i da često uključuje uz objektivne i subjektivne elemente. Baš ti elementi ponekad upućuju na to da su, u vremenu kad je mogućnost komunikacije na daljinu bila svedena isključivo na pisma, i književna djela mogla služiti upućivanju poruka i biti dijelovima onoga što se u pragmalingvistici naziva komunikacijskim aktom.³⁷ Primjeri za to su mnogobrojni, a ovdje ćemo se ograničiti samo na nekoliko njih (uz već spomenute primjere iz Sladine „Kronike“), odabranih prema kriteriju primatelja i pošiljatelja (gdje će primatelj i pošiljatelj biti neki od četvorice spomenutih dubrovačkih književnih sudrugova):

- **Đurđević Petroviću:**

Dulcis amice, tuis Dauni de littore Musis

Redditur en propero pollice ducta salus

Accipe quodcunque est, censurae subdor amici:

*Sum fato, sed non carmine Naso meo.*³⁸

U citiranim stihovima Đurđević se direktno obraća Petroviću iz progonstva u Italiji. Neposredna komunikacija vidljiva je iz upotrebe 1. l. sg i 2. l. sg. i iz vokativa – *dulcis amice*, kao i iz očite želje da mu Petrović odgovori.

³⁵ „Doista je za divljenje, da se on, određen za kancelariju građanskih parnica i naš prvi pravni stručnjak, tako istaknuo u poeziji na ova tri jezika, kako se istaknuo.“ Slade, 2001: 145.

³⁶ „Ta potonja djela također su na latinskom. Sva su pak bez ikakve koristi dok god su neizdana ili se skrivaju pod ključem kao sada.“ Slade, 2001: 138.

³⁷ Komunikacijski akt možemo jednostavno definirati kao vremenski ili prostorno određeni proces prenošenja ili međusobne izmjene komunikacija.

³⁸ „Prijane dragi, s obale Dauna Muzama tvojim/ Ruke potez mi brz uzvraća otpozdrav živ./ Primi što bilo da bilo, sad podliježem ocjeni druga:/ Ovid po sudbi sam ja, ali po pjesmama ne.“ PSHK, 1970: 202-203.

- **Petrović o Đurđevićevoj smrti:**

*Ille mihi: "Si sera meis mors invidet annis,
Ducere si ad metam me mea coepta vetat,
Illa tamen pro me nullo non tempore vivent."
Talia vaticinans dixit et occubuit.*³⁹

Iz fiktivnog razgovora koji Đurđević i Petrović vode neposredno prije Đurđevićeve smrti, osim bliskosti dvojice pisaca-prijatelja koja se očituje u tome što je baš Petrović bio taj koji je čuo proročanske Đurđevićeve riječi, iščitava se i da Petrović očito cijeni Đurđevića (kao što je u prethodnom citatu bilo jasno da jednako tako i Đurđević cijeni Petrovićev sud). Naime, preko Đurđevića samog iznosi ujedno i svoje mišljenje o djelima koja će nadživjeti i same autore.⁴⁰

- **Petrović o Crijeviću:**

*De me scribentem quid caecutire coegit?
Fecit, ut hoc scribas, non nisi noster amor.
Qualem me velles, non qualis scilicet essem,
Dixisti: ad votum est pagina scripta tuum.*⁴¹

I u ovim je stihovima naglasak na komunikaciji, ovaj puta s pošiljateljem Vicem Petrovićem i primateljem Sarom Crijevićem. Petrović uvodi i 1. i 2. l sg. (npr. *essem* i *velles*), a od zamjenica koristi osobnu zamjenicu za 1.l. sg. (akuzativ *me* i ablativ *de me*), posvojnu zamjenicu za 2. l. sg. (*tuus*), i posvojnu zamjenicu za 1. l. pl. (*noster*) koja je, da bi veza između njih dvojice bila još naglašenija, atribut uz imenicu *amor*.

- **Crijević o Đurđeviću:**

*Si quis unquam mortalium amicas coluit Musas, si quis jucunde cum illis conversatus est et litterarum studio prae rebus caeteris oblectatus, is profecto fuit Ignatius Georgius, quem laudare infra diginitatem tamen, cum viri dignitas omne laudationis officium excedat, instituo.*⁴²

³⁹ „A on mi reče: ‘Ako smrt pozna mojim zavidi ljetima, / ako mi brani privesti cilju djela što započeh,/ ona će po meni ipak živjeti vječno.’/ To proričući reče te mrtav padne.“ PSHK, 1970: 268-269.

⁴⁰ Naravno, nemoguće je ne primijetiti usporedbu s Horacijevim *Exegi monumentum*.

⁴¹ „Što te nagna te o pisanju mojem tako sljepariš?/ Što tako napisa, nagna te tek ljubav naša./ Opisa me kakvim me želiš, a ne kakav jesam:/ list je napisan tek prema želji tvojoj.“ PSHK, 1970: 268-269.

⁴² „Ako je ikada tko od smrtnika poštovao prijateljice Muze, ako je tko s njima ugodno prijateljevao i naslađivao se književnošću iznad ostalih stvari, to je svakako bio Ignjat Đurđević kojega počijem hvaliti, makar manje nego bi mu priličilo, jer dostojanstvo toga čovjeka nadilazi svaku dužnu hvalu.“ PSHK, 1970: 298-299.

Ovaj je primjer ponešto drugačiji od prethodnih: radi se o prozi i to biografskoj. Crijević hvali Đurđevića u ciceronovskoj maniri. Radi se o biografiji, započetoj u formi govora, a upotrebom 1. l. sg. (*instiuo*) Crijević iskazuje prisnost s Đurđevićem. Imitiranjem i parafraziranjem konkretnog govora (*Pro Archia poeta*)⁴³, Crijević ne pokazuje samo svoju obrazovanost, nego i to koliko cijeni Ignjata Đurđevića (jednako kao što je Ciceron cijenio svojeg učitelja Aula Licinija – pjesnika Arhiju).

Iz navedenih primjera vidljivo je da su žanrovi u kojima se komunikacija ostvaruje različiti: od stihovanih vrsta (elegija i epigram) do proznog žanra (biografija). Autori pišu jedni drugima i jedni o drugima, oni su prijatelji, ali i književni sudrugovi i oni svojim djelima međusobno komuniciraju, ali i prenose poruke čitateljima. Komunikacijski akt na taj način postaje dvojak: s jedne strane pošiljatelj poruke (pisac) šalje poruku (svoje djelo) primatelju (svojem prijatelju i kolegi književniku). Poruka je složena, a jednako tako i komunikacijski akt: ona je ujedno obična poruka, ali sastavljena prema zakonitostima žanra u kojem nastaje, što joj daje dodatnu složeniju dimenziju. S druge strane, baš zbog te umjetničke dimenzije, poruka nadilazi jednog primatelja i ona mora doprijeti do širokog kruga čitatelja (još složenije postaje kad poruka mora proći i kroz vrijeme i kad zapravo, budući da početni pošiljatelj poruke više nije živ, poruka postaje ujedno i pošiljatelj). Takav višeslojni komunikacijski akt potrebno je i višeslojno iščitavati, odnosno odgonetavati sloj po sloj značenja koji ona nosi.

Ipak, pitanje je (koje, dakako, treba uzeti *cum grano salis*) nisu li u svom nastanku književna djela ponekad služila za komunikaciju među prijateljima ili neprijateljima, na sličan način na koji se danas komunicira mailovima ili sms-porukama? I nije li moguće razmatrati Sladin tip biografije (zapravo leksikonske natuknice s elementima književne biografije) kao ondašnji facebook (*liber facierum*), na kojem su na jednom mjestu okupljeni pripadnici neke određene zajednice i čiji su profili javno objavljeni svima. Ako mislite da je moguće, pozivam Vas da pošaljete zahtjev za prijateljstvom Sebastijanu Sladi i nastavite se s njim družiti i u virtualnom svijetu: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100010426504768>.⁴⁴

⁴³ „*Si quid est in me ingeni, iudices, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum, aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse, earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo iure debet.*“ Cic. Arch.C.1. Sličnost s uvodnom rečenicom slavnog Ciceronova govora očita je.

⁴⁴ Zahvaljujem svoj kćeri Anji čijom je zaslugom Sebastijan Slade uspio otvoriti svoj facebook profil.

LITERATURA

- Finci, Predrag (2011), *Osobno kao tekst*, Antibarbarus, Zagreb.
- Gross, Mirjana (1996), *Suvremena historiografija*, Novi liber, Zagreb.
- Kombol, Mihovil (1961), *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Leksikon antičkih termina* (2003), (pr. D. Škiljan), L&G, Zagreb.
- Pantić, Miroslav, (1957), *Sebastijan Slade-Dolči dubrovački biograf XVIII veka*, Srpska akademija nauka. Posebna izdanja, knjiga CCLXXXVIII, Odeljenje literature i jezika, knjiga 7, Beograd.
- Pet stoljeća hrvatske književnosti: Hrvatski latinisti – Piscii 17.-19. stoljeća* (1970), Matica hrvatska, Zagreb.
- Slade, Sebastijan, (2001), *Fasti litterario-Ragusini – Dubrovačka književna kronika* (preveo i bilješkom popratio Pavao Knezović), HIP, Zagreb.
- Solar, Milivoj (1983), *Teorija književnosti*, ŠK, Zagreb.

FASTI SEBASTIJANA SLADE – LIBER FACIERUM 18. STOLJEĆA

Sažetak

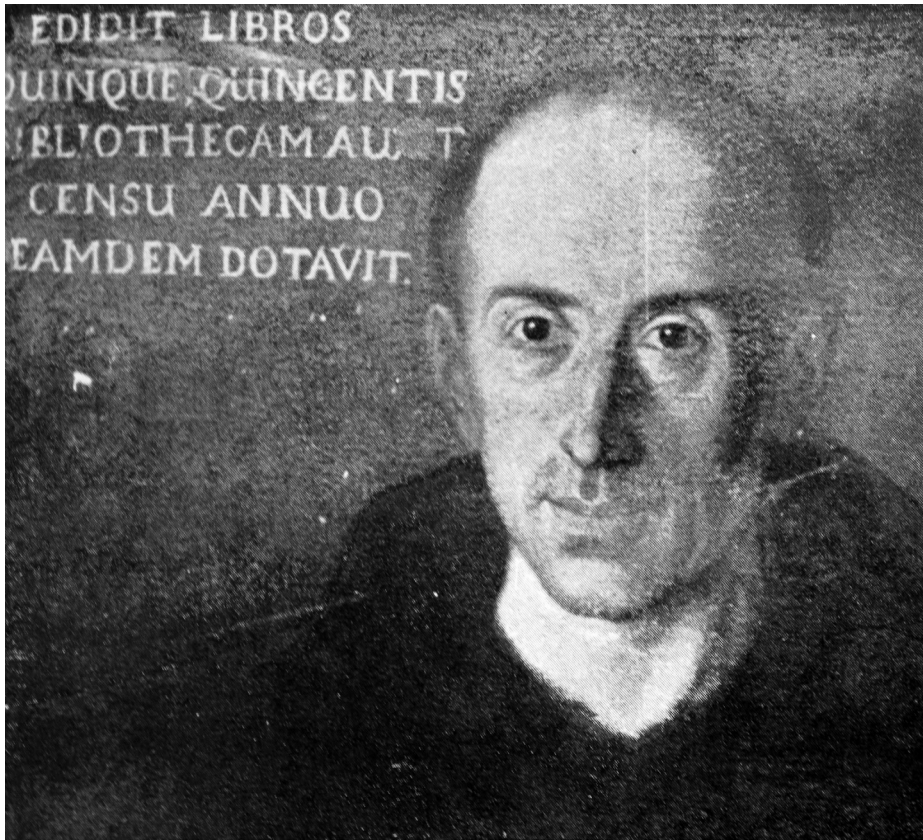
Fasti litterario-Ragusini Sebastijana Slade Dolcija, jedan je od najznačajnijih dubrovačkih biografskih zbornika 18. stoljeća. U ovom izlaganju Sladino će se djelo najprije pokušati preciznije žanrovski odrediti: u njemu je obuhvaćen 271 životopis uglednih (najvećim dijelom) Dubrovčana, pa se djelo tradicijom ubraja u biografiju. Na primjeru nekoliko biografija pokazat će se jesu li u potpunosti zadovoljene karakteristike žanra i na koji način Slade gradi pojedine životopise. Slade će potom biti stavljen u odnos s drugim velikim dubrovačkim biografom, Serafinom Sarom Crijevićem na primjeru biografije još jednog suvremenog im Dubrovčana, Ignjata Đurđevića. Usporedbom tih dviju biografija utvrdit će se uklapaju li se Sladini *Fasti* u žanrovski trend vremena ili su izvan njega. Na kraju, pokušat će se odrediti svrha (Sladine) biografije: ima li ona, osim opisivanja po nečemu zanimljive osobe, i drugu ulogu u 18. stoljeću – sudjeluje li ona u višestrukoj komunikaciji, s jedne strane između biografa i onoga kome je biografija posvećena, odnosno s druge, između autora i čitatelja biografije.

Ključne riječi: biografija, Sebastijan Slade, *Fasti*, dubrovački biografi 18. st.

FASTI BY SEBASTIJAN SLADE – LIBER FACIERUM OF THE 18TH CENTURY***Abstract***

Fasti litterario-Ragusini by Sebastijan Slade Dolci is one of the most important biography almanacs from 18th century Dubrovnik. In this study, we shall attempt to classify Slade's work more precisely: the almanac comprises 271 biographies of prominent (for the most part) Dubrovnik citizens, so in terms of tradition it belongs to the biography genre. A sample of several biographies will show whether the features of the genre were fully met and how Slade constructs particular biographies. Slade will then be compared to another prominent Dubrovnik biographer, Serafin Saro Crijević, using the biographies of their Dubrovnik contemporary, Ignjat Đurđević. A comparison of the two biographies will determine whether Slade's *Fasti* complies with the genre trends of his time or if it stands apart. Finally, we shall try to determine the purpose of Slade's biography and see whether it plays another role in the 18th century, on top of merely describing an interesting person, by taking part in a complex communication between the biographer and the subject of the biography or, on another level, between the author and the reader of the biography.

Key words: biography, Sebastijan Slade, *Fasti*, 18th century Dubrovnik biographers.

Portret Sebastijana Slade, nepoznati slikar

235. *Sebastianus Dolci Ord. Min.* Postremo loco deberem mea recensere, quibus oneravi, neutiquam honoravi, Typos; incæptus tamen exigit ordo, ut hic recenseam. In Præfat. ad Lectorem una conclusi periodo quæ Latine evulgavi; quæ vero Italice, hæc sunt. Concio Politico-Moralis, inscripta *Il buon governo delle Repubbliche riposto nella saggia elezione de' Magistrati*, ad Lucensem Senatam a me habita, ibi procusa fuit anno 1731. Panegyris a me dicta Ragufii in PP. Dominicanorum Ecclesia *in lode di S. Vincenzo Ferrerio*, Venetiis vulgata est anno 1763. Brevi etiam Anecdota recenseo. I. Orationes funebres IV. quarum duæ Ragufii, duæ in Italia prolatae. II. Pro æfurali tempore Illyricæ Conciones. III. Necrologium Provinciæ emendatum, & auctum. IV. Dissertatio Historico-Chronologica de perpetua Reip. Ragufinæ Libertate. V. Concionum Italicarum in Ragufina Cathedrali habitarum Tomi III. quibus adjunctæ quamplurimæ Panegyricæ Orationes. VI. Poetica, partim a me in Academiis dicta, partim pro aliis elaborata. VII. Consultationes Morales, & Legales. VIII. Conciones Quadragesimales Romæ, Neapoli, Florentiæ, Patavii, alibique habitæ.

Autobiografska bilješka iz Sladine "Dubrovačke književne kronike"

Irena Galić Bešker

BIOGRAFSKI RAD SEBASTIJANA SLADE U KONTEKSTU HRVATSKE LATINISTIČKE HISTORIOGRAFIJE 18. ST.

*Izvorni znanstveni rad
UDK 271.3 Slade, S.
930(497.5),, 18°*

1. Tradicija pisanja latinskih biografija u hrvatskoj književnosti

U tradiciji pisanja biografija na latinskom jeziku franjevac Sebastijan Slade (1699.- 1777.) zauzima istaknuto mjesto. Poput njegova suvremenika, istaknuta dominikanca Serafina Marije Crijevića (1686. – 1759.) Slade se u Dubrovniku 18. stoljeća bavi pisanjem sintetskog djela u kojemu je sakupljena 271¹ biografija pojedinaца koji su ponajprije svojim pisanjem, a zatim i djelovanjem zadužili Dubrovnik.

Nešto više od pola stoljeća dijeli dva tiskana djela značajna za početke dubrovačke latinističke književnosti biografije. Iz 1540. datira poslanica koju učeni dominikanac Ambroz Ranjina upućuje svojem subratu Bernardinu Getaldiću i koja je jednu godinu kasnije objavljena uz djelo *Quodlibet declamatorium* Klementa Ranjine. U poslanici je Ranjina nabrojio sve učene dominikance koje je smatrao vrijednima spomena. Nakon njega 1605. dominikanac Ambroz Gučetić objavljuje biografije značajnih dubrovačkih pisaca u djelu *Catalogus virorum ex familia praedicatorum in literis insignium*. Uza značajne podatke iz života pojedinaca Gučetić u kratkim biografijama donosi i popis najznačajnijih djela koja su pojedinci napisali.

U razdoblju između Gučetićeve i Ranjinina pokušaja da na jednomu mjestu nabroje sve iole značajnije učene Dubrovčane dubrovački dominikanci (Lovro Vitetić, Serafino Razzi, Gabrijel iz Konavala i Tomo Karlović) ustrajno nastavljaju bilježiti i zapisivati biografije poznatih i učenih Dubrovčana. Sva su djela, osim Razzijeve povijesti *La storia di Ravgia*, ostala u rukopisu.² Stjepan Gradić u 17. stoljeću piše biografije Junija Palmotića i Petra Benešića. Autor se detaljno bavi životom Junija Palmotića stvarajući tako biografiju koja se uvelike razlikuje od biografija njegovih dubrovačkih prethodnika, ali i od latinističkih biografija 18. st., kakve pišu Crijević i Slade. Gradić piše opširnu biografiju pojedinca koja nije

¹ Ova se brojka uzima kao konačna ako imamo na umu da je Slade brojkom 259 označio dvije biografije: Vale Valovića i Viktora Besalija te da su Jakov Flavije i Didak Pir zapravo ista osoba iako su opisani u dvije različite biografije.

² Više podataka o tim djelima donosi Krasić u uvodnoj studiji kritičkog izdanja *Bibliotheca Ragusina* na str. XI.

uklopljena ni u kakvu biblioteku ili kroniku, već funkcionira kao zaseban tekst, objavljen zajedno s Palmotićeve djelom. Gradić je u Palmotićevoj biografiji obuhvatio njegov život, njegovu učenost i školovanje. Po tomu je ova opširna biografija bliska Sladinoj pseudobiografiji o svetom Jeronimu, u kojoj je autor, kako i sam ističe u naslovu, obuhvatio vladanje, učenost i djela sv. Jeronima.³

Ranjina, a kasnije i Gučetić o pojedincima su napisali tek nekoliko redaka spominjući ih u svojim tekstovima: Ranjina u poslanici Bernardinu Getaldiću, a Gučetić u posveti svojeg djela dubrovačkom Senatu. Dalje je Gučetić u knjizi *Catalogus virorum ex familia praedicatorum* opširnije pisao o dubrovačkim dominikancima i njihovim djelima, dok se biografski pokušaj njegova prethodnika Ambroza Ranjine sveo na nekoliko redaka poslanice koja je tiskana na četiri stranice osminkog formata.⁴ U njoj je autor pisao o 32 znamenitih dubrovačkih dominikanaca da bi se sačuvalo spomen na njih i da ne bi, poput mnogih slavni muževa, bili zaboravljeni. Stalo mu je i do toga da dominikanci koje spominje u poslanici budu vrijedni nasljedovanja. Pišući svojem dominikanskom subratu, Ranjina citira pojedine knjige Starog zavjeta⁵ tražeći u njima potvrdu za pohvale pojedinim dubrovačkim dominikancima što će ih izreći i ispisati u poslanici. Ambroz Ranjina u poslanici Senatu spominje značajne dubrovačke dominikance da bi proslavio dominikanski red, ali i da bi istaknuo pojedince koje vrijedi nasljedovati. Vođen mišlju da o pojedincu treba pohvalno pisati tek nakon njegove smrti, Ranjina je u svoju poslanicu uvrstio samo one dominikance koji više nisu bili među živima. S druge strane, u njegovoj poslanici nije bilo mjesta za nekoga tko ne bi bio vrijedan nasljedovanja, stoga se svi muževi koje on spominje po nečemu odlikuju izvrsnošću. Ranjinin selektivni pristup temi u suprotnosti je s načelom njegova sljedbenika Gučetića, koji u svoje djelo uvrštava podjednako značajne i manje značajne pojedince ne samo iz prošlosti, već i iz svojega vremena. Za razliku od Ranjine, Gučetić naglašava da će u svoj popis – on sam ga naziva katalogom – uvrstiti sve dominikance koji su se isticali i bili pohvaľeni zbog svoje učenosti i svojega znanja. Pritom inspiraciju pronalazi u grčkim helenističkim autorima naglašavajući da su najznačajniji autori biografskih pregleda i biografija: Diogen Laercanin, Filostrat, Porfirije i Eunapije. Ne zaboravlja ni pisce kršćanske inspiracije, među kojima izdvaja crkvene naučitelje sv. Euzebija i sv. Jeronima. Ranjini su dubrovački dominikanci značajni i zanimljivi zbog svojih osobina, posvećenosti dužnostima koje su obnašali, te uspješnosti u službama koje su obavljali.

³ Djelo pod naslovom *Maximus Hieronymus vitae suae scriptor sive De moribus, doctrina et rebus gestis divi Hieronymi Stridonensis ... commentarius* Slade objavljuje 1750. Autor u predgovoru svojega djela spominje učene ljude koji su pisali o Ciceronu izdvajajući pritom posebno engleskog autora Conyersa Middletona (1683-1750), koji je opširno pisao o Ciceronu objavivši povijest njegova života u knjizi istoimenog naslova, koja je u dva sveska objavljena 1741. u Londonu.

⁴ Usp. primjerak pohranjen u NSK na signaturi RIIF-8°-664.

⁵ Redom su to ove knjige: Sir 3, 14; Job 23, 11; Izl 18, 6 i Sir 44, 1.

li – riječju: kao primjeri vrijedni nasljedovanja. Gučetiću su dubrovački dominikanci zanimljivi uz ostalo i po djelima koja su napisali i ostavili iza sebe, stoga će on prvi u dubrovačku latinističku biografiju unositi podatke o napisanim djelima, bez obzira na to jesu li tiskana ili su u rukopisu. Njegovu prethodniku Ambrozu Ranjini bilo je važno da u svojoj poslanici pobroji dubrovačke dominikance i da istakne pojedinosti iz njihovih života. U tim malim biografijama Ranjina ne navodi kronološke podatke, već vrijeme nečijeg života određuje prema vremenu vladavine istaknute povijesne ličnosti (npr. Karlo V) ili prema vremenu papina pontifikata (npr. Julije II). Autori latinističkih biografija u 18. stoljeću u svojem će pisanju slijediti smjer koji je u Dubrovniku uveo Ambroz Gučetić. Crijević i Slade u biografije će, uz podatke o životu i djelovanju pojedinaca, obvezno navoditi i djela koja su oni ostavili iza sebe.

Kad je Slade pisao svoje sintetsko djelo *Fasti litterario-Ragusini*, nastavio je već utrim putem ne morajući poći, poput njegova suvremenika Jakošića, *po stazi netlačeni*. Osim bogate dominikanske tradicije u pisanju latinističkih biografija, Slade se oslanjao i na djela svojih suvremenika, mahom Dubrovčana. Bili su to: Ignjat Đurđević, Đuro Bašić i Serafin Crijević.

2. Sebastijan Slade i Dubrovačka književna kronika

Iz Sladina predgovora dobrohotnom čitatelju vidljivo je da on svoje djelo piše zato da bi pridonio slavi Dubrovačke Republike onako kako su to činili i pisci u susjednoj Italiji. Djela svojih dubrovačkih prethodnika Slade smatra tek pokušajem naglašavajući da su se mnogi poduhvatili popisivanja učenih građana, no nitko takav pothvat nije priveo kraju. Zbog toga on na sebe preuzima zadaću da u svojem djelu donese cjelovit popis učenih građana. Opravdavajući se poodmaklom dobi, Slade na kraju svojeg predgovora spominje da će napisati tek mali sveščić, a ne opsežnu knjigu. Citirajući glasovit Horacijev stih o Homeru koji katkad zadrije- ma, Slade se na kraju osvrće i na moguće propuste koji su se potkrali dok je pisao biografije pozivajući čitatelja da njegovu popisu doda bilo nepoznate pisce, bilo nepoznata djela. Svoje djelo Slade je posvetio biskupu Chiogge Ivanu Augustinu Gradenigu, pripadniku istaknute venecijanske plemićke obitelji, koja plemićki grb dijeli s dubrovačkim Gradićima. Naslovljeniku se Slade obraća više kao redovniku nego kao biskupu naglasivši da se on više ponosi montekasinskom obitelji nego naslovom biskupa Chioggie. Pisanje o učenim Dubrovčanima Slade je opravdao i u posveti *dobrohotnom čitatelju* citirajući misao iz Propovjednikove knjige o ču- vanju uspomene na znamenite muževe.⁶ Svjestan da se bavio golemom sirovom

⁶ Prop 39, 1.

građom, kako i sam kaže, Slade piše da jamči za pregled, a ne obećava povijest. Kriterije po kojima je birao zaslužne pojedince i uvrštavao ih u svoje djelo autor nije nigdje nabrojio, već ih je uklopio u svoje biografsko pripovijedanje.⁷

Autorovi su interesi podijeljeni između tradicije i modernog vremena, koje je u učenim krugovima sve više budilo interes za prošlost i starine. S jedne strane Slade je ostao vjeran dubrovačkoj tradiciji u kojoj je od 16. st. bilo uobičajeno pisati o slavnim i znamenitim muževima, napose pripadnicima dominikanskoga reda. Zanimanje za pisanu baštinu s druge strane Sladu je poticalo da piše o znamenitim Dubrovčanima koji su se bavili pisanjem, poglavito lijepe književnosti.⁸ Tu je svoju podvojenju usmjerenost Slade naznačio u biografiji Frane Radaljevića, franjevca iz 16. st. jer nije bio siguran treba li Radaljevića pribrojiti znamenitim muževima ili književnicima. U nastavku rečenice Slade izražava sumnju o tomu postoji li uopće razlika između znamenitog muža i književnika.

Dubrovačka književna kronika snažno se oslanja na latinističku tradiciju pisanja redovničkih biografija, koja datira još iz 16. stoljeća. Vidljivo je to u zastupljenosti redovničkih biografija u spomenutom djelu. Trećina biografija iz *Dubrovačke književne kronike* odnosi se na pripadnike različitih redovničkih zajednica kao što su: dominikanci, franjevci, isusovci, benediktinci, kapucini i montekasinci. Među redovničkim biografijama najbrojnije su biografije dominikanaca, kojih u *Dubrovačkoj književnoj kronici* ima 32. Franjevci i isusovci zastupljeni su u jednakom broju: 22 biografije za jedne i 22 za druge, dok je benediktinaca u *Dubrovačkoj književnoj kronici* 13. Slade je spomenuo samo jednog dubrovačkog montekasinca i jednog kapucinskog redovnika posvetivši im kratke biografije. Kapucin Mihajlo Andeo Boždarović umro je na samom početku 18. st., a montekasinski redovnik Lodovico Moreno bio je Sladin suvremenik. Samo jedna biografija montekasinskog redovnika u *Dubrovačkoj književnoj kronici* ne opravdava posve Sladinu tvrdnju iz posvetnog pisma biskupu Gradenigu. Istaknuvši da se Gradenigo više ponosi svojom montekasinskom redovničkom obitelji nego biskupskom službom, Slade spominje da Dubrovniku nikad nije nedostajalo montekasinskih redovnika. Samo jedna montekasinska biografija sigurno ne ide u prilog autorovu ponosu montekasinskim redovništvom u Dubrovniku i prije bi se mogla protumačiti kao izraz njegove želje da istakne rodni grad nego kao potkrjepljivanje rečenice iz posvetnog pisma. Kad se usporedi broj biografija u kojima se Slade bavi slavnim pojedincima iz prošlosti s brojem biografija koje je posvetio svojim suvremenicima, prevladavaju ove prve. Tri četvrtine od ukupnog broja biografija posvećeno je pojedincima iz dubrovačke prošlosti, dok se četvrtina biografija odnosi na Sladine suvremenike.

⁷ Izdvajamo primjer biografije Serafina Razzija, u kojoj Slade navodi da ga je uvrstio u svoj popis zato što je dvije godine bio na čelu dubrovačkoj dominikanskoj zajednici iako na hrvatskom nije napisao ni retka.

⁸ U tom smislu književnost je puno širi pojam nego u današnje vrijeme.

Na kraju *Dubrovačke književne kronike* Slade iznosi svoje dvojbe oko izbora znamenitih muževa koje je uvrstio u svoje djelo. Spominje da je u popis uvrstio četvoricu učitelja, pet nadbiskupa i još nekolicinu onih koji nisu bili dubrovački građani. Kad bi se iz popisa, koji broji 271 biografiju, izuzeli svi oni koji nisu bili dubrovački građani, još bi uvijek ostalo barem njih 250 koji se tako zaslužuju zvati, piše Slade na kraju svojeg djela. S druge strane, na kraju teksta spominje još sedmoricu zaslužnih pisaca koji su djelovali u Dubrovačkoj Republici kao državni tajnici, profesori i učitelji a nisu bili uvršteni u *Dubrovačku književnu kroniku*. Ovakav završetak djela prije ide u prilog njegovoj nedovršenosti ostavljajući prostora dopunama popisa koji još uvijek nije ni cjelovit ni sveobuhvatan.

3. Slade i Crijević: usporedno čitanje

Na nevelikom prostoru Grada gotovo istovremeno djelovala su dvojica dubrovačkih biografa: dominikanac Serafin Marija Crijević (1686.- 1759.) i franjevac Sebastijan Slade (1699.- 1777.) koji su znali jedan za drugoga. Crijevićevu biografiju Slade je uvrstio u svoju *Dubrovačku književnu kroniku*, a Sladina je biografija našla svoje mjesto u *Dubrovačkoj biblioteci*. Iz Sladine biografije o Crijeviću doznaju se samo podatci o djelima koja je napisao i godina njegove smrti. Crijević se o svojem mlađem suvremeniku izražava vrlo pohvalno ističući njegov um, njegovu bistrinu te žarku zauzetost za nauk. Hvali i njegov pokušaj da piše kako u stihovima, tako i u prozi te spominje da je Slade bio vrstan propovjednik, međutim *Dubrovačku književnu kroniku* uopće ne spominje. Vjerojatno je razlog tomu da Slade u vrijeme nastanka *Dubrovačke biblioteke*⁹ još nije radio na spomenutom djelu. Sam Slade nigdje ne navodi koliko je dugo pisao *Dubrovačku književnu kroniku*, no možemo pretpostaviti da rad na tom djelu nije dugo trajao. Djelo je objavljeno 1767., u vrijeme kad je Slade imao 68 godina i bio u poodmakloj dobi, kako i sam svjedoči u obraćanju *dobrohotnom čitatelju*.¹⁰ Bibliografske podatke koje donosi u pojedinim biografijama iz *Dubrovačke književne kronike* Slade je prikupljao marljivo i dugo, no sam proces pisanja spomenutog djela zasigurno nije potrajao dulje od jednog desetljeća. Intenzitet kojim je Slade objavljivao svoja djela nije mu ostavljao vremena za pisanje opširnih biografija. Svoja je djela počeo objavljivati u petom desetljeću 18. st. i otada je u prosjeku u jednom desetljeću objavio dva do tri djela. Tako je u sedmom desetljeću 18. st., samo šest godina prije *Dubrovačke književne kronike*, objavio *Antikritičku poslanicu o drevnosti Dubrovačke nadbiskupije*

⁹ Krasić taj nastanak datira u razdoblje 1726.-1743.

¹⁰ Pantić u svojoj iscrpnoj studiji o Sebastijanu Sladi nigdje ne navodi pretpostavku o tomu koliko je mogao trajati njegov rad na *Dubrovačkoj književnoj kronici*.

(1761.). Iako su biografije *Dubrovačke književne kronike* kratke,¹¹ nastale su kao plod autorovih dugotrajnih istraživanja i predstavljaju samo jedan segment Sladina cjelokupnog istraživačkog i znanstvenog djelovanja dubrovačke sredine. On je u svojim biografijama iznio obilje bibliografskih podataka pišući ih bez pretenzija da u njima donese cjelovit pregled životnog puta pojedinca od rođenja do smrti.

Slade i Crijević bili su biografi i bibliografi čiji je cilj bio iznimno zanimljivoj i kulturološki bogatoj višejezičnoj dubrovačkoj sredini dati vjerodostojnost. Učinili su to svojim djelima koja se razlikuju po opsegu i po broju uvrštenih biografija, ali i po jeziku i stilu pisanja. Dominikanac Crijević franjevca je Sladu nadmašio ne samo brojem biografija, već i njihovom duljinom. U Sladinoj je *Dubrovačkoj književnoj kronici* upola manje biografija nego u Crijevićevoj *Dubrovačkoj biblioteci*. Među istaknutim Dubrovčanima valja izdvojiti njih 175, koji su bili vrijedni i Crijevićeve i Sladine pozornosti. Tih 175 pojedinačnih biografija čini više od polovice ukupnog broja biografija u Sladinu djelu.

Crijević je autor koji će biografijom obuhvatiti cjelokupni život pojedinca od njegova rođenja do smrti težeći tako da biografija bude zaokružena cjelina, kao i sam život, dok je Slade autor čija je pozornost usmjerena na pisana djela koja je pojedinac ostavio iza sebe. U manjoj ga mjeri zanimaju pojedinosti iz života koje se tiču nečijeg podrijetla, obiteljskog života, redovničkih aktivnosti ili privatnih sklonosti. Sladine biografije ne završavaju nužno datumom ili godinom prirodne smrti, čak štoviše, ni ne počinju tako da autor u njima donosi kronološke naznake ili godinu nečijeg rođenja. Kronološki su podatci u Sladinim biografijama značajniji kao bibliografski podatci (vrijeme nastajanja ili objavljivanja nekog djela) nego kao podatci o rođenju i smrti. Pojedinačna djela su kod Crijevića samo segment cjelovite biografije, ali ne i okosnica biografova teksta o pojedincu, kako je to slučaj kod Slade.

Dubrovačkim se biografima 18. st. sasvim sigurno nametnulo i pitanje pristupa opsežnoj građi s kojom su se susretali. Crijević je, svjestan zamki biografskog pristupa građi, naglasio da želi biti prvenstveno pripovjedač (*narrator*), a tek potom hvalitelj (*laudator*). Samozatajno i skromno smatra da će svojim pisanjem prije potisnuti nego rasvijetliti sjećanje na brojne značajne pojedince te da pohvaljeni od njegova pisanja ne će imati nikakve koristi, a prešućeni štete. Tako je Crijević pokazao otklon od svojeg prethodnika Ambroza Ranjine, koji je pohvalno pisanje o pojedincu ustanovio kao temeljnu okosnicu svoje kratke poslanice i pisanja o čuvenim dubrovačkim dominikancima. Ne zanemariivši ovu sastavnicu, Crijević

¹¹ Najdulja biografija u Dubrovačkoj književnoj kronici ima 36 redaka i posvećena je Stjepanu Gradiću. Među dulje Sladine biografije ubrajaju se biografije Jurja Dragišića (28 redaka), Nikole Gučetića (25 redaka), Benedikta Rogačića (23 retka), Ilije Crijevića (22 retka) i Klementa Ranjine (21 redak). Usp. Pantić, 1957.: 49. Duljina biografija određena je prema izvornom izdanju djela iz 1767.

je u svojem djelu ipak prednost dao pripovijedanju (*narratio*). Slade, za razliku od Crijevića, nigdje u posvetnom pismu nije pojasnio svoj pristup građi o kojoj je pisao. Osim u naslovu djela, Slade nigdje drugdje nije nagovijestio da će u biranju imena iz slavne dubrovačke prošlosti prednost dati pojedincima koji su se bavili književnim stvaralaštvom.

Latinski jezik odabrali su i Crijević i Slade za pisanje svojih biografija, no Slade je poštivao jezik izvornog djela i naslove na hrvatskom vjerno je prenosio u svoje djelo. Crijević, naprotiv, izvorne naslove na hrvatskom prevodi na latinski i tako ih navodi u svojim biografijama. Abecedni popis učenih ljudi, pri čemu je redalica u tom popisu osobno ime, Crijević i Slade različito nazivaju. Dok Crijević bira naziv *biblioteka*, Slade će se odlučiti za naziv *popis (censum)*. Iako su oba biografa u svoja djela unosila obilje podataka i radila na opsežnoj građi, bili su svjesni da ne pišu povijest i to su naglasili: Crijević u predgovoru, Slade u obraćanju dobrohotnom čitatelju.

Svoja su djela Crijević i Slade pisali vođeni sličnim pobudama. Dok Slade spominje da u zemljopisno mu bliskoj Italiji nema grada koji nije popisao svoje učene građane, Crijević svoja zapažanja usmjerava nešto šire pa piše da nema nijednog naroda i nijednoga grada koji svoje znamenite pisce nije popisao u biblioteke. Crijević smatra da se biblioteke oblikuju po načelu sveobuhvatnosti, stoga on ne piše samo o istaknutim i velikim piscima. U svoje djelo uvrštava i manje značajne pisce, pa i djela koja nisu bila posve dotjerana ili su ostala nedovršena. Pritom se povodi za načelom da u biblioteku trebaju biti uvršteni svi pisci koji su djelovali u Dubrovniku. Takvoj sveobuhvatnosti on je podredio svoj cjelokupni rad na spomenutom djelu izjasnivši se da njegova *Dubrovačka biblioteka* ne će i ne može biti povijest učenih ljudi koji su se isticali nadarenošću. Prije bi se takvo djelo, smatra on, moglo smatrati poviješću pisaca, kako onih koji zaslužuju pohvale, tako i onih koji su hvaljenja manje vrijedni.

Crijevićevoj sveobuhvatnosti u *Dubrovačkoj biblioteci* može se suprotstaviti Sladina selektivnost u pristupu. On je svoje djelo nazvao književnom kronikom navješćujući na taj način da će se u njemu baviti ponajviše pisanim stvaralaštvom Dubrovčana i dubrovačkih građana. U konačnici je taj naslov i opravdan jer se više od polovice Sladinih biografija odnosi na dubrovačke književne stvaraoce pa *Dubrovačku književnu kroniku* s pravom možemo smatrati prvenstveno izvorom za književnu povijest, a tek potom izvorom za povijest Dubrovnika. Po tomu se Slade razlikuje od svojeg suvremenika Crijevića, koji je u *Dubrovačkoj biblioteci* sakupio i napisao cjelovite biografije istaknutih dubrovačkih pojedinaca. Načelo sveobuhvatnosti, po kojemu je u svoje djelo uvrštavao sve one koji su bar nešto značili u maloj dubrovačkoj sredini, urodilo je opsežnim djelom.

Po Crijevićevoj sklonosti da ostane vjeran tradiciji reda kojemu je pripadao i kojemu su pripadali njegovi biografski prethodnici *Dubrovačka biblioteka* može se

smatrati prvenstveno afirmacijom dubrovačke sredine. Značenje Crijevićeva djela kao vrijednog bibliografskog izvora za književnu i dubrovačku povijest dijelom je zasjenjeno autorovom namjerom da donese iscrpan popis svih znamenitih Dubrovčana bez obzira na stalež i zanimanje. Po tomu se razlikuje od svojeg suvremenika Slade, kojemu su biografije pojedinih redovnika bile značajne i zanimale su ga utoliko ukoliko su se mogle uklopiti u cjelokupno dubrovačko književno stvaralaštvo. Dok Crijević piše o redovnicima tako da pojedine njihove biografije svodi samo na pojedinosti iz njihove redovničke službe, Slade će redovničke biografije posve staviti u službu namjere da u svojoj knjižici, kako ju sam naziva, donese pregled književnog stvaralaštva u dubrovačkoj sredini. U biografijama redovnika u *Dubrovačkoj književnoj kronici* tako se ne će naći podatci o redovničkom životu i o redovničkim službama te o sklonosti životu u redovničkoj zajednici, već takve biografije donose vrijedne bibliografske podatke o njihovu stvaralaštvu. Unatoč svojoj velikoj marljivosti, Crijević u *Dubrovačkoj biblioteci* ne spominje trojicu dominikanaca koje je spomenuo Slade u *Dubrovačkoj književnoj kronici*: Vlahu Mordžina, Serafina Razzija i Vicu Gučetića. Vlaho Mordžin i Vice Gučetić bili su Crijevićevi suvremenici, pa se njegova odluka da ih izostavi iz svojeg djela može pripisati autorovoj namjeri da piše prvenstveno o prošlosti. Drugačije je s dominikancem Serafinom Razzijem iz 16. st. Slade je u Razzijevoj biografiji naveo da mu je upravo Crijević posvjedočio o postojanju Razzijeva talijanskog rukopisa o povijesti dubrovačkih biskupa, što upućuje na zaključak da je Crijević iz *Dubrovačke biblioteke* hotimice, imajući valjane razloge za to, izostavio svojeg dubrovačkog prethodnika.

Da bi dali vjerodostojnost svojim biografskim pokušajima, Crijević i Slade pozivaju se na autoritet uglednih i učenih autora koji su imali visoko mišljenje o Dubrovčanima i Dubrovačkoj Republici. Među autorima koji su se pohvalno izražavali o Dubrovačkoj Republici trojica su zavrjedila pozornost dvojice istaknutih biografa 18. st. Uz to su i neko vrijeme boravili u Dubrovačkoj Republici. Bili su to humanisti Marin Bečić (1468. – 1526.), Nascimbene Nascimbeni (16. st.) i Francesco Serdonati (1540. – poslije 1602.). Osim osnovnih bibliografskih podataka o književnom stvaralaštvu pojedinih dubrovačkih autora, Slade u pojedinim biografijama piše o recepciji njihovih književnih djela, pa čak i o društvenom statusu autora. Književne poslanice koje su dubrovački autori upućivali jedni drugima ili odjek njihovih djela u djelima vodećih intelektualnih autoriteta najbolja su potvrda za vrijednost nekog djela, o čemu će biti riječi u sljedećim poglavljima.

Kao revan redovnik i učen čovjek, Slade je vrlo dobro cijenio vrijednost pisane riječi i tiskanih knjiga tim više što je živio u vremenu u kojem Dubrovnik još uvijek

nije imao tiskaru.¹² Prednosti tiskane knjige u odnosu na rukopisnu građu istaknuo je u nekoliko svojih biografija. Za razliku od svojeg suvremenika Crijevića, Slade je u svoje djelo uvrstio biografiju Dobrića Dobrićevića smatrajući ga značajnim jer je djelovao na samim početcima europskog tiskarstva. U biografiji svojeg suvremenika Serafina Crijevića Slade će nabrojiti njegova brojna djela i ustvrditi da nema nikakve koristi od njih dok su god neizdana ili se skrivaju pod ključem. Sva netiskana djela imaju zlosretnu sudbinu da budu izgubljena, piše rezignirano Slade u biografiji franjevca Dionizija Giglija. Dubrovčaninu Džori Palmotiću pripisat će izvanredne zasluge za hrvatsku književnost zato što se pobrinuo da *Kristijada* Junija Palmotića bude tiskana u Rimu. Junija Palmotića Slade smatra istaknutim pjesnikom i na hrvatskom i na latinskom jeziku, no njegovu biografiju ne ispunjava takvim pohvalama kakve će nizati u biografiji Džore Palmotića.

Usporedba Sladinih i Crijevićevih biografija može dovesti do zanimljivih zaključaka te pružiti uvid u ono što je jedan izostavljao, a drugi uključivao u svoje biografije. Tako, primjerice, Slade u biografiji isusovca Mihe Mondegaja (u. 1716.) spominje pojedinost iz biografije uglednog dubrovačkog liječnika Đure Baglivija. Mondegaj je iz Lecce pisao otcu Rafaelu Tudiševiću tražeći da pošalje mladića kojeg bi posinio Pietro Angelo Baglivi. Taj je mladić bio Đuro, budući ugledni liječnik. Ovu će pojedinost Crijević spomenuti u biografiji Đure Baglivija, ali ne i u Mondegajevoj biografiji. Pišući o svojem suvremeniku pjesniku Bari Betteri, Slade će navesti da je ovaj dubrovački pjesnik na *ilirski* preveo *Soliloquia* sv. Augustina, dok je taj podatak izostavljen iz Crijevićeve biografije o Betteri. Za Benedikta Staya Slade je u njegovoj biografiji naveo da mu je veliki Ruđer Bošković izrekao pohvalu u prvoj knjizi spjeva *De Solis ac Lunae defectibus libri V*. Pojedinost je to koja je promakla Crijeviću i u Stajevoj i u Boškovićevoj biografiji.

Sladine su biografije kratke i on se ne upušta, poput Crijevića, u opširno izricanje prosudbi ili iznošenje vlastita mišljenja o pojedincima, njihovim djelima i o njihovu djelovanju. Zaokupljen prvenstveno pisanim djelima pojedinca, Slade će svoje prosudbe pisati odmjereno i oprezno saževši ih u rečenicu ili dvije, što je vidljivo u biografijama istaknutih književnih stvaralaca. Suvremenika Ruđera Boškovića Slade naziva najslavnijim mužem, a svoje mišljenje potkrjepljuje navodeći citate slavnih Bertija i Lagomarsinija. Marina Držića naziva vrsnim pjesnikom, a Ivana Gundulića prvakom među ilirskim pjesnicima. Elegije svojeg suvremenika Bare Bettere Slade smatra dražestnima. S druge strane, Sladina suzdržanost može se iščitati u pojedinim prosudbama o djelima pojedinaca, koje su izražene litotama.

¹² Zamolbu dubrovačkom senatu da mu dodijeli povlasticu za tiskaru Karlo Antun Occhi upućuje tek 1782. Već sljedeće godine iz Occhijeve tiskare počinju izlaziti razna djela. Prvu slobodnu tiskaru Dubrovnik će dobiti tek s Antunom Martecchinijem (1802. – 1837.), kojemu je negdašnju Occhijevu tiskaru predala dubrovačka vlada. Usp. Klaić, V. *Knjižarstvo u Hrvata*.

Za stihove svojeg suvremenika Bernardina Ricciardija napisat će da ih svi čitaju ne bez naslade duha. Isusovcu Vlaha Boliću, još jednom svojem suvremeniku, Slade ne bi nipošto dodijelio posljednje mjesto među značajnim latinskim pjesnicima. Dubrovčanin Ilija Crijević u svoje vrijeme bio je poznat i cijenjen latinski pjesnik, pa se Slade pohvalno izrazio o njegovoj poeziji nazvavši je divnom. Svoje mišljenje potkrijepio je prenošenjem pohvalnih mišljenja autora kao što su: Palladio Fosco, Marco Antonio Sabellico i Nikola Vitov Gučetić. Pohvalno se Slade izražava i o pjesništvu Crijevićeva suvremenika Karla Pucića. Njegovo latinsko pjesništvo naziva pohvalnim, no recepcija Pucićevih latinskih stihova nije imala tolikog odjeka da bi poznati suvremenici o njima pisali u svojim djelima. Stvaralaštvo Petra Gradića, pjesnika koji je živio oko 1590., Slade procjenjuje citirajući mišljenje Sabe Bobaljevića, koji je Gradića smatrao prvim među tolikim pjesnicima. Iznošenju vlastita mišljenja i prosudbi o nečijem pisanju i djelima Slade je skloniji u biografijama svojih suvremenika i ljudi koje je osobno poznao (Đuro Boždarović, Josip Betondić, Rajmund Kunić ...).

O književnom stvaralaštvu vremenski udaljenih pojedinaca Slade piše uvelike se oslanjajući na postojeće i provjerene izvore. Vidljivo je to u biografijama istaknutih pjesnika kao što su Dinko Ranjina, Marin Držić, Mavro Vetranović i Sabo Bobaljević. Tako će u biografiji Dinka Ranjine ustvrditi da su pohvale o njemu izrekli Mavro Orbini, Miho Monaldi, Nikola Nalješković, Nikola Gučetić i Franjo Baldelli i sam će se suzdržati od izricanja prosudbi. U Držićevoj biografiji Slade će navesti da su pohvale o njemu već izrekli Nikola Vitov Gučetić, Sabo Bobaljević i Miho Monaldi. Izvršnost Držića kao pjesnika, smatra Slade, najbolje se vidi u četiri stiha iz *Prologa Tireni*, koja on navodi i u hrvatskom izvorniku i u latinskom prijevodu. O stvaralaštvu mljetskog benediktinca Mavre Vetranovića Slade piše nabrajajući pohvale koje su mu uputili Sabo Bobaljević, Didak Pir, Marin Držić i Nikola Nalješković i ne osvrćući se na njegova književna djela. Nalješkovićev latinski epitaf Vetranoviću na kraju teksta ujedno je i jedini književni citat u Vetranovićevoj biografiji. Književno stvaralaštvo Sabe Bobaljevića Slade također predstavlja spominjući pohvale koje su o njemu izrekli Dominko Zlatarić, Miho Monaldi i Mavro Orbini. Njihove pohvale on smatra sasvim dostatnima da bi se Bobaljevićevo pjesničko stvaralaštvo smatralo značajnim i svako dopunjavanje tih pohvala bilo bi samo gubljenje vremena, smatra Slade. Suzdržan od bilo kakvih pohvalnih riječi u biografiji svojeg suvremenika Ruđera Boškovića, Slade smatra sasvim dovoljnim što su pohvale ovom dubrovačkom isusovcu već izrekli učeni suvremenici: augustinac Giovanni Lorenzo Berti i isusovac Girolamo Lagomarsini, svaki u svojim djelima.

Slade je autor koji teži kratkoći što zbog nedostatka vremena za ozbiljna i detaljna proučavanja građe, što zbog težnje da napiše knjižicu, a ne opsežno djelo. Crijević je autor koji teži opširnosti. Njegove su biografije duge, obiluju retoričkim

ornatusom i dugim latinskim periodima. Sladine su biografije kraće i obiluju faktografskim podatcima. Opširan odlomak kojim započinje Crijevićeva biografija Ilije Crijevića može poslužiti kao ilustracija navedenog:

Sublime illud aut fertile ingenium, quo natura, etsi aliquibus noverca, illi profecto munificentissima parens, Aelium Cervinum, Ragusinum patritium, qui primo loco, uti litterarum ratio postulat, laudandus mihi est, donavit, non neglexit ille incultumque ac desertum reliquit, neque eo ad pravos mores facilius combibendos usus est, quod utrumque plurimorum vecordia solet, sed ab ineunte aetate atque a primis fere unguiculis et per omnem deinceps aetatem optimarum artium studiis omnique liberali ea digna homine nobili ac christiano disciplina excoluit.

Kratke rečenice iz Sladine biografije o poznatom dubrovačkom pjesniku čista su suprotnost Crijevićevoj rječitosti i opširnosti. Njegova biografija o Iliji Crijeviću počinje tek kratkom rečenicom: *Natus anno 1463*. Ukratko će Slade donijeti najznačajnije podatke iz života Ilije Crijevića ne propuštajući pritom navesti da su mu pohvale upućivali odreda uglednici: Marco Antonio Sabellico, Nikola Gučetić i Mavro Orbini. Crijevićevu latinsku poeziju spomenut će samo u jednoj rečenici napisavši o njoj da je divna. O pjesniku Karlu Puciću Crijeviću i Sladi bilo je dostupno vrlo malo provjerenih podataka. Slade se u Pucićevoj biografiji ograničio samo na nabranje njegovih najznačajnijih djela spomenuvši godinu smrti i epigram koji je Puciću povodom smrti spjevao Damjan Beneša. Nedostatak podataka o pjesniku Crijevića nije spriječio u tomu da o Puciću napiše podulju biografiju na čijem početku, kao i na početku biografije Ilije Crijevića, autor iznosi refleksije o Pucićevoj pjesničkoj stvaranju. Za Crijevića je Pucić pravi primjer pjesnika koji doslovce živi s Muzama, s kojima se druži uvijek i neprestance: kad se bavi javnim poslovima, kad se brine o gospodarstvu, kad boravi na ladanju, kad liježe ili objeduje.

Sažetost i jezgrovitost Sladina stila utjecale su i na njegove prosudbe o stvaralaštvu pojedinih pjesnika i pisaca. Rečenice u kojima autor procjenjuje kvalitetu književnog rada, jezik i stil pisanja te umjetničke dosege književnih djela kratke su i sažete. Iako kratke, Sladine se ocjene i prosudbe temelje na autorovu vrsnu poznavanju, kako izvornih književnih tekstova, tako i književnih opusa pojedinaca o kojima je pisao u *Dubrovačkoj književnoj kronici*. Slade u pravilu svoje ocjene o književnom stvaralaštvu pojedinih autora nije potkrjepljivao citatima. Navodimo kao primjer biografiju Junija Palmotića. O Palmotiću je Slade napisao deset redaka biografije saževši u njoj najznačajnija autorova djela koja su objavljena i naglasivši njegovu izvrsnost u pjesničkoj stvaranju kako na hrvatskom, tako i na latinskom jeziku. Crijević je o Palmotiću napisao opširnu biografiju započevši ju ne samo opširnim uvodom, u kojem hvali Palmotićevo pjesničko posvećenost Muzama. Za razliku od svojeg suvremenika Slade, Crijević se nije upuštao u prosudbu o Palmotićevoj životu i radu, već je, da bi pokazao izuzetnost i veličinu ovog dubrovačkog pjesnika, u cijelosti citirao Gradićevo biografiju. Smatrajući da je vjerodostojniji

ako citira nego ako iznosi vlastito mišljenje, Crijević potiskuje svoje pripovjedačko „ja“ ustupivši mjesto Palmotićevu biografu. Da bi potkrijepio svoje prosudbe o Palmotiću, Crijević citira još i Palmotićeve suvremenike koji su mu posvetili svoje stihove (Bernard Đurđević, Nikola Bunić, Marino Orbini i Jaketa Palmotić Dionorić).

Koliko je god Slade u biografijama prednost davao provjerenim prosudbama i ocjenama uvaženih autoriteta, ipak se nije mogao posve suzdržati od unošenja vlastitoga mišljenja u prosudbe o stvaralaštvu pojedinih autora. Njegove estetske prosudbe o dražesnim i uglađenim odama Ivana Lukarevića, pjesnika iz 16. st., o ljupkim pjesmama Marije Bettera Dimitrović, o prekrasnim latinskim pjesmama Marina Orbinija, tajnika i pisara Dubrovačke Republike iz 17. st., o uglađenoj Kunićevoj elegiji primjer su unošenja subjektivnih opaski u biografske tekstove.

Neutralnost i objektivnost Slade je postigao pišući biografije *Dubrovačke književne kronike* u trećem licu. Biografije nekolicine svojih suvremenika Slade je pisao u prvom licu. Primjer su biografija pjesnika Josipa Betondića, montekasinca Lodovica Morena i pjesnika Petra Matijaševića. Sam je pak Slade u djelu *Dubrovačka književna kronika* rijetko donosio svjedočanstva o vlastitu stvaralačkom postupku i o izvorima iz kojih je crpio građu za svoje djelo. Zanimljivo je, stoga njegovo svjedočanstvo u biografiji isusovca Ivana Marije Matijaševića u kojemu Slade kaže da mu je Matijašević spremno ustupio ne mali broj svojih bilježaka za njegovu knjižicu. Osobno je svjedočanstvo ostavio i u biografiji pjesnika Josipa Betondića, gdje piše da ga je Betondić silno volio. Slade je sklon pisati u prvom licu, i to najčešće onda kad iznosi neku intimnu reminiscenciju (Antun Marinov Sorkočević, Ivan Karlo Anđelić, Josip Betondić, Baro Bošković) ili prosudbu o nečijem književnom stvaralaštvu (Bernardin Liberal Ricciardi, Rajmund Kunić, Stjepan Slade). U biografijama pojedinaca iz dalje prošlosti Slade će rjeđe pisati u prvom licu. Kad i piše u prvom licu, onda su to uglavnom rečenice u kojima iznosi činjenice, a ne rečenice u kojima izriče estetsku ili književnopovijesnu opasku o nečijem pisanju ili cjelokupnom književnom djelu. Tako će u biografiji Jurja Dragišića u prvom licu pisati kad iznosi pouzdan podatak o djelu *Defensio Francisci Urbini ducis*, kojemu je Dragišić autor. U biografiji Martina Rusića, franjevca iz 17. st., Slade u prvom licu piše kad svoju odluku da Rusića uvrsti među pisce opravdava pozivajući se na znamenitog franjevačkog povjesničara Lucasa Wadinga. Rijetki su pjesnici iz Sladine bliže ili dalje prošlosti o kojima će u svojem djelu iznijeti vlastito mišljenje. Takvi su, primjerice, Karlo Pucić, o kojemu će Slade napisati da je izvrstan latinski pjesnik, ili Horacije Mažibradić, koji prema Sladinim riječima ne zauzima posljednje mjesto među ilirskim pjesnicima. Skloniji navođenju pouzdanih podataka i bilježenju vjerodostojnih činjenica u pojedinim biografijama, Slade teži jednostavnosti stila. Njegove su rečenice kratke i jezgrovite, no iz njih je moguće iščitati autorov implicitni stav prema pojedincu o kojem je pisao i napose prema njegovu stvaralaštvu. „On je sam gotovo dostatan za našu *Kroniku*“, započinje Slade pisanje o svojem starijem suvremeniku

Ignjatu Đurđeviću. U toj je rečenici iskazao svoje prikriveno divljenje prema ovom mljetskom opatu i hrvatskom pjesniku.

Osim bibliografskih podataka i prosudbi o književnom stvaralaštvu pojedinih autora, Slade je u svojem biografskom pisanju nerijetko pribjegavao analogijama s antičkim autorima i recepcijom njihovih djela. Činio je to i Crijević u pojedinim biografijama, što ćemo ilustrirati navodeći nekoliko primjera. Mato Paoli bio je Sladin suvremenik koji je uz ostalo pisao latinske epigrame. Prosudbu o njegovu književnom stvaralaštvu Slade izriče citirajući doslovce riječi Plinija Mlađeg o čuvenom rimskom epigramatičaru Marcijalu. Junije Palmotić i drugi pjesnici nisu se nimalo ustručavali kad su stihove Andrije Čubranovića, zlatara po zanimanju, utkivali u svoje pjesme. Činili su to baš onako kako je veliki Vergilije u svoje pjesništvo utkao Enijeve i Lukrecijeve stihove, piše Slade. Za usporedbom s Vergilijem posegnuo je Sladin suvremenik, dominikanac Serafin Crijević pišući o Ivanu Gunduliću. Zahvaljujući epu *Osman* Gundulić se, smatra Crijević, može nazvati drugim Vergilijem. Slade Gundulića ne uspoređuje s Vergilijem u *Dubrovačkoj književnoj kronici*, no priznaje mu dolično mjesto prvoga i najuglednijeg među hrvatskim pjesnicima. Pojavu Junija Palmotića u hrvatskoj dramskoj književnosti Crijević je usporedio s Plautovom pojavom i njegovim značenjem u rimskoj dramskoj književnosti.

Pišući o vremenski udaljenim pojedincima i o svojim suvremenikima, Slade je obuhvatio i značajne dubrovačke pjesnikinje. O vremenski udaljenim pjesnikinjama Cvijeti Zuzorić (16./17. st.) i Juliji Bunić (16. st.) pisao je prenoseći pohvale uglednih dubrovačkih pjesnika. Naveo je i nekoliko talijanskih stihova Julije Bunić u njezinoj biografiji. O tri svoje suvremenice, odreda pripadnice uglednih dubrovačkih obitelji Slade je pisao iz drugačije vizure. Za kćer pjesnika Bare Bettera i suprugu Krista Dimitrovića Slade piše da je bila slavna po učenosti i razboritosti, ali i po sinovima. O njezinu književnom stvaralaštvu izražava povoljno mišljenje. Pjesme ćudorednog i pobožnog sadržaja Slade smatra ljupkima. O svojoj suvremenici i unuci pjesnika Petra Bogašinovića, Lukreciji Bogašinović Budmani, Slade piše kraću biografiju. U njoj spominje samo djela koja je pjesnikinja napisala ne donoseći nikakvu prosudbu i mišljenje o njima. Anica Bošković, sestra nadaleko poznatog Ruđera Boškovića također je našla mjesto u Sladinu pregledu biografija znamenitih Dubrovčana. U njezinoj biografiji autor navodi samo naslove njezinih djela donoseći pritom podatke o tomu gdje se ta djela spominju. Pišući o Anici Bošković, Slade ne donosi prosudbu o njezinu pjesništvu kao što ne donosi ni prosudbu ni o pjesništvu svoje suvremenice Lukrecije Bogašinović.

Sladine su biografije različite po duljini¹³ i po broju iznesenih podataka o pojedincima i njihovu stvaralaštvu. U mnoštvu iznesenih pojedinosti prevagu imaju

¹³ Prema Pantićevu istraživanju najdulja je biografija Stjepana Gradića, koja je u izvorniku tiskana u 36 redova. Najviše je kratkih biografija, koje obuhvaćaju u prosjeku 5-9 redova. Usp. Pantić, M., Sebastijan Slade-Dolči: dubrovački biograf XVIII veka. Beograd, 1957., str. 49.

bibliografski podatci o djelima koja je pojedinac ostavio iza sebe. Najbrojniji su bibliografski podatci o naslovu djela, mjestu i godini tiskanja, te o dostupnosti djela, ovisno o tomu je li ostalo u rukopisu ili je tiskano. Sladinu je pozornost zaokupljalo stvaralaštvo pojedinca, pri čemu su osim književnih djela u žarištu njegova interesa bila i druga djela, najčešće teološkog ili povijesnog karaktera. Komentare o vrijednosti tiskanog djela i objavljene knjige Slade je iznio u nekoliko pojedinačnih biografija (Dobrić Dobrićević, Martin Dubrovčanin) kao što je bio svjestan koliko je čitateljstvo zakinuto zato što su vrijedna djela ostala u rukopisu (Dionizije Gigli, Ignjat Đurđević, Serafin Marija Crijević). Slade je biograf koji radije navodi provjerene i točne bibliografske podatke nego biograf koji se upušta u iznošenje ocjena o književnoj i estetskoj vrijednosti pojedinih djela ili ocjena o pojedinčevu književnom i spisateljskom radu. Da je Slade radio dulje na biografijama poznatih i čuvenih Dubrovčana, njegove bi biografije u *Dubrovačkoj književnoj kronici* zasigurno bile opširnije i u njima bi se često našle ozbiljne i odmjerene prosudbe o književnoj i estetskoj vrijednosti djela o kojima je pisac iznosio bibliografske podatke. Iznoseći bibliografske podatke, Slade je, primjerice, u biografiji vlastelina Antuna Marina Sorkočevića ukazao na podijeljenost svojih bibliografskih i književnih interesa. Pišući o ovom dubrovačkom vlastelinu, Slade ustvrđuje kako bi imao pravo prosuđivati o njegovu pisanju da se nije našao u ulozi biografa.

Slade se u svojem pisanju nije ograničio samo na autore književnih djela. Na njegovu su se popisu uz filozofe, povjesničare i teologe našli i pojedinci koji su skrbili o književnim ostavštinama. Mljetskog benediktinca Euzebija Basiljevića Slade je tako ubrojio među čuvene Dubrovčane samo zato što je sredio impozantnu ostavštinu Ignjata Đurđevića, a sam nije ništa ni napisao ni objavio. Od Cvijete Zuzorić nije sačuvan nijedan tekst, međutim Slade ju uvrštava u svoje djelo povodeći se za prosudbom njezinih suvremenika o vrsnoći njezina pjesničkog izričaja. Slično postupa i s pjesnikom Ivanom Pavlovim Bunićem uvrstivši ga u *Dubrovačku književnu kroniku* samo zato što ga je proslavio znameniti kotorski pjesnik Ludovik Paskalić. Od Bunićeva stvaralaštva ništa nije ostalo sačuvano.

Slade se nije previše bavio pojedinačnim djelima dubrovačkih autora jer mu kratkoća napisanih biografija nije ostavljala mjesta za opširna obrazloženja. Ako iznosi svoje mišljenje o naravi književnog stvaralaštva pojedinih autora, onda to čini sažeto i jasno, u samo jednoj rečenici. Kad je književno stvaralaštvo pojedinog autora žanrovski raznovrsno (Ivan Gundulić, Marin Držić, Nikola Nalješković, Vice Petrović ...), Slade tada donosi detaljnu klasifikaciju književnih žanrova u kojima bi se pojedini autor okušao. Za sudbinu književnih djela bila je važna njihova recepcija među suvremenicima, a nemalu ulogu imao je i društveni status pisca koji je ta djela stvarao. O društvenom statusu pisaca iz starijih razdoblja mogu posvjedočiti poslanice koje su upućivane njima ili su ih oni pisali te recepcija njihovih tekstova među istaknutim sugrađanima i suvremenicima (Dinko Ranjina, Marin Držić, Mavro Vetranović ...).

Sladina i Crijevićeva biografska nastojanja, oprimjerena u dvama opsežnim djelima nisu bila osamljena pojava u hrvatskim zemljama 18. stoljeća. Biografska i bibliografska djela prisutna su i u kontinentalnoj Hrvatskoj, gdje interes za prošlost i za pisanu riječ nije bio ništa manje intenzivan nego u Dubrovniku.

4. Biografski rad u kontinentalnoj Hrvatskoj u 18. st.

Biografski rad u kontinentalnoj Hrvatskoj u 18. st. može se sagledati u sintetskim djelima trojice autora koji su se pisali biografije pisaca koji su djelovali u savskoj Panoniji, kako su sami naglasili u naslovima svojih djela, odnosno u Slavoniji. Nasuprot abecednom poretku autorâ, kakav je prisutan u dubrovačkoj sredini, ističemo drugačiji pristup autora sjeverne Hrvatske. Oni su svoju građu u djelima iznosili prema odabranu kriteriju. Baričević pisce dijeli po teritorijalnoj pripadnosti, i po pripadnosti crkvenom redu, dok ih Krčelić dijeli prema kronološkom kriteriju.

Suvremenik istaknutih dubrovačkih biografa Serafina Marije Crijevića i Sebastijana Slade bio je kanonik i istaknuti kulturni pregalac sjeverne Hrvatske Baltazar Adam Krčelić (1715. – 1778.). Među brojnim njegovim djelima ovdje valja posebno izdvojiti sintetsko djelo *De scriptoribus Schlavoniae in veteri quondam Panonia Savia sitae*,¹⁴ u kojem Krčelić donosi popis pisaca od 14. st. do svojeg vremena. Uvodni tekst posvećen je prostoru savske Panonije ili Slavonije. Građu autor izlaže kronološkim redosljedom počevši od 14. st. pa nastavivši dalje, sve do početka 18. st, po čemu se razlikuje od svojih dubrovačkih suvremenika. U svakom stoljeću abecednim redom donosi najznačajnije pisce, pri čemu je redalica autorovo prezime, a ne ime, kao kod Crijevića i Slade. Prostor kojim se Krčelić bavi u spomenutom rukopisu prvo je odredio povijesno i kulturološki u uvodnom dijelu teksta da bi mu nabranjem značajnih autora koji su stvarali od 14. st. do njegovih vremena dao dodatnu vjerodostojnost. Savska Panonija ili Slavonija iz Krčelićeva naslova obuhvaća sjevernu Hrvatsku, što je vidljivo po piscima koje on u svojem pregledu spominje.

U sjevernoj Hrvatskoj biografije slavonskih pisaca piše još jedan vrijedan pregalac. Adam Alojzije Baričević (1756. – 1806.) u djelu *De scriptoribus Pannoniae Saviae*¹⁵ donosi popis pisaca kontinentalne Hrvatske. Građu je podijelio u jedanaest skupina: a) zagrebački biskupi, b) kanonici zagrebačkog Kaptola, c) kanonici čazmanskog Kaptola, d) isusovci, e) pavlini, f) franjevci iz Provincije sv. Ladislava,

¹⁴ Tekst u rukopisu čuva se na signaturi R 3687 u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

¹⁵ Djelo u rukopisu čuva se na signaturi R 4292 u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

g) franjevci iz Provincije sv. križa, h) franjevci iz Provincije sv. Ivana Kapistrana, i) franjevci kapucini, k) zagrebački sinovi i l) pisci savske Panonije. Pritom će pisci savske Panonije svoje mjesto dobiti tek u posljednjoj skupini, u kojoj ih Baričević dijeli na autore ilirskih rječnika i autore ilirskih gramatika. Građu je Baričević podijelio u nekoliko skupina nastojeći postići preglednost teme o kojoj piše. Krčelić u svojem djelu donosi kronološki pregled stvaralaštva u sjevernoj Hrvatskoj. Po načinu na koji su izložili građu i Baričević i Krčelić razlikuju se od svojih dubrovačkih suvremenika. Crijević i Slade pridržavali su se abecednog redoslijeda, koji je značajno umanjio preglednost građe koju su iznijeli u svojim djelima.

O slavonskim piscima poučavalo se i raspravljalo i na najznačajnijoj sveučilišnoj ustanovi u Hrvatskoj 18. st., o čemu svjedoči nevelika knjižica osminkog formata. Javni su ispit 1774. na Kraljevskoj zagrebačkoj akademiji polagali Matija Krčelić i Ivan Smendrović prikupljajući građu iz predavanja Adalberta Barića. Knjiga je objavljena u Varaždinu u tiskari Ivana Tome Trattnera.¹⁶ U knjizi je donesen pregled pisaca Kraljevine Slavonije od 14. do 17. st. Građa je podijeljena prema stoljećima, pri čemu je najviše pisaca navedeno za 16. st. – njih čak 14. Dva su pisca spomenuta u poglavlju o 14. st., šest u poglavlju o 15. i devet u poglavlju o 17. st.

U kontekstu biografskog i bibliografskog rada značajna je pojava u netom oslobođenoj Slavoniji bio franjevac Josip Jakošić (1738. – 1804.). Biografije pisaca koji su živjeli u Slavoniji sakupio je u djelu *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae*. Savska Panonija Jakošiću će biti prostor istočne Slavonije, čiju je povijest značajno odredila tamošnja biskupija sa sjedištem u Đakovu, čiji se naziv kroz povijest mijenjao. Poput njegovih dubrovačkih suvremenika, i Jakošić je pisao o redovnicima. Među tih 45 biografija najviše je franjevačkih biografija – njih čak 27. Preostalih 18 biografija posvećeno je svjetovnjacima ili istaknutim profesorima teologije – odreda su to franjevci – te dvojici isusovaca. Raspon Jakošićevih biografskih zahvata vrlo je velik. Neke su biografije štire s nekoliko osnovnih podataka o rođenju, podrijetlu i djelovanju s obveznim popisom objavljenih i neobjavljenih djela (Antun Josip Knezović, Šimun Štefanec). Jakošić je pisao ponajviše o svojim suvremenicima, što je mogući razlog za kraćinu njegovih biografija. Vjerojatno Jakošić nije bio dovoljno siguran koliko može biti objektivan pišući o svojim suvremenicima pa je radije navodio osnovne podatke. S druge strane, mogući razlog kratkoći biografija može biti i nedostatak izvora iz kojih bi Jakošić crpao podatke za svoje djelo. Franjevci Mihovil Radnić i Nikola Ogramić, koji su živjeli u 17. st. ujedno su jedini pisci u Jakošićevu pregledu koji mu nisu bili suvremenici.

¹⁶ Knjiga na signaturi RIIF-8°-17 u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Kao što je Sebastijan Slade dijelio interes za biografije značajnih pojedinaca sa svojim suvremenikom Serafinom Marijom Crijevićem u Dubrovniku, tako su u kontinentalnoj Hrvatskoj slične interese imali biografi Adam Alojzije Baričević i Josip Jakošić. Od 45 pojedinaca o kojima piše Jakošić u svojem djelu, samo šestorica njih nisu našla svoje mjesto u Baričevićevu djelu o slavonskim piscima. To su: Kajo Adžić, Grgur Čevapović, Adalbert Horvath, Marijan Jaić, Josip Matzek i Mihovil Radnić.

Jakošić je, poput Crijevića, svoje biografije pjesnika i pisaca Međurječja¹⁷ često započinjao odlomcima o podrijetlu i rodoslovlju pojedinca. Budući da su Crijević i Jakošić djelovali u dvjema posve različitim sredinama, razumljivo je da se i podatci o rodoslovljima i podrijetlu pojedinaca razlikuju. Pojedinci o kojima piše Jakošić u svojem djelu potječu pretežito iz Slavonije, Srijema ili Bosne. U tim su regijama uglavnom službovali i djelovali i nisu se odlikovali plemićkim podrijetlom. O skromnom podrijetlu pojedinaca pisao je i Crijević u svojim biografijama, međutim puno se češće u svojim biografijama bavio pojedincima ugledna podrijetla, pripadnicima plemićkih obitelji. Iako su djelovali u različitim dijelovima Hrvatske, Crijević i Jakošić su dijelili istu sklonost. Pisali su biografije latinskim jezikom, pri čemu su bibliografske podatke također navodili na latinskom uključujući i djela izvorno pisana hrvatskim jezikom.

5. Sladin biografski rad u kontekstu 18. st.

Interes za starine, znanost i prošlost u 18. stoljeću odrazio se i na književno stvaralaštvo tog vremena. Pišu se i objavljuju djela sintetskog karaktera u kojima autori žele dati pregled odabrane teme od najranijih razdoblja do njihova vremena (Crijević, Slade, Krčelić, Jakošić). Takva djela mogu se sagledati u kontekstu potrebe da u politički razjedinjenim hrvatskim zemljama pojedina regija dobije svoj legitimitet. S druge strane, sve veća sekularizacija društva i ukidanje pojedinih crkvenih redova posredno su utjecali na to da se napišu i objave djela u kojima autori donose najvažnije podatke iz povijesti pojedinih crkvenih redova na hrvatskim prostorima. O hrvatskim pavlinima pisali su Ivan Krištolovec i Nikola Benger. Slavonški franjevci, koji su pripadali Provinciji Bosne Srebrene, a potom i Provinciji sv. Ivana Kapistrana bili su tema djela Emerika Pavića i kasnije Grgura Čevapovića. Dubrovački dominikanci zaslužno su mjesto dobili u Crijevićevu djelu *Monumenta congregationis sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum*, dok

¹⁷ Zanimljivo je spomenuti da Jakošić vjeruje kako je moderna Slavonija dobila ime po rijeci Savi. Tako autor piše u biografiji Ivana Velikanovića.

je o dubrovačkim isusovcima pisao Đuro Bašić u djelu *Elogia Iesuitarum Ragusinarum*.

Zaključak

Sačuvana djela iz 18. stoljeća, u kojima su donesene biografije i bibliografije značajnih hrvatskih autora upućuju na to da je u mnogim hrvatskim središtima postojao interes za bavljenje prošlošću. Nažalost, većina je tih djela dugo ostala u rukopisu, što je utjecalo na njihovu daljnju recepciju. Trebalo je proći 100 (Jakošić) ili 200 (Crijević) godina da se djela objave i tako postanu dostupna zainteresiranim čitateljima. Znajući koliko je tiskana knjiga u prednosti nad rukopisnim tekstom, Slade se potrudio na vrijeme objaviti svoj sintetski pregled najznačajnijih dubrovačkih autora. Biografska nastojanja drugih autora koji su spomenuti u ovom radu dugo su ostala u rukopisima (Crijević, Jakošić), a neka nisu objavljena do danas (Baričević, Krčelić). Iako su hrvatski krajevi u 18. stoljeću bili zemljopisno i politički podijeljeni, onodobni istaknuti pisci i intelektualci dijelili su slične književne i znanstvene interese, što je vidljivo u djelima koja su ostavili iza sebe.

LITERATURA

- Crijević, S. M. (1975 – 1980) *Dubrovačka biblioteka: u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi*. Zagreb
- Historisches Wörterbuch der Rhetorik: Band 2: Bie-Eul*. (1994) Tübingen
- Hrvatska književnost 18. stoljeća: tematski i žanrovski aspekti*. (1996) Split
- Hrvatski latinisti: pisci 17-19. stoljeća = Croatici auctores qui Latine scripserunt: auctores saec. XVII-XIX. (1970) Zagreb
- Jakošić, J. (1899) „Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavonia dictae“, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske: knjiga 2*. Zagreb, str. 116 – 153.
- Kombol, Mihovil (1961) *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb,
- Slade, Sebastian (2001) *Fasti litterario-Ragusini = Dubrovačka književna kronika*. Zagreb, *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću*. Zagreb, 2013.

BIOGRAFSKI RAD SEBASTIJANA SLADE U KONTEKSTU HRVATSKE LATINISTIČKE HISTORIOGRAFIJE 18. ST.

Sažetak

Biografski rad franjevca Sebastijana Slade u dijakronijskoj perspektivi ima uporište u bogatoj latinističkoj tradiciji njegovih prethodnika, koja započinje još u 16. st. Uz svojeg sugrađanina dominikanca Serafina Mariju Crijevića Slade je jedan od najistaknutijih biografa u Dubrovniku 18. st. Biografskim se radom Slade bavio ponajviše u biografiji sv. Jeronima te u opsežnom sintetskom djelu *Fasti litterario-Ragusini*, koje je na hrvatski prevedeno pod naslovom *Dubrovačka književna kronika*. Sinkronijski se Sladina biografska nastojanja mogu povezati sa sličnim nastojanjima pisaca u kontinentalnoj Hrvatskoj. O znamenitim autorima iz prošlosti u 18. st. pišu Baltazar Adam Krčelić, Adam Alojzije Baričević i Josip Jakošić. Uslijed sveprisutne sekularizacije u hrvatskoj su se književnoj tradiciji pojavila djela iz pera redovnika u kojima njihovi autori donose pregled povijesti pojedinih redova (isusovci, pavlini, franjevci). Sladina biografska nastojanja, kao i nastojanja njegovih suvremenika mogu se iščitavati i u takvu kontekstu.

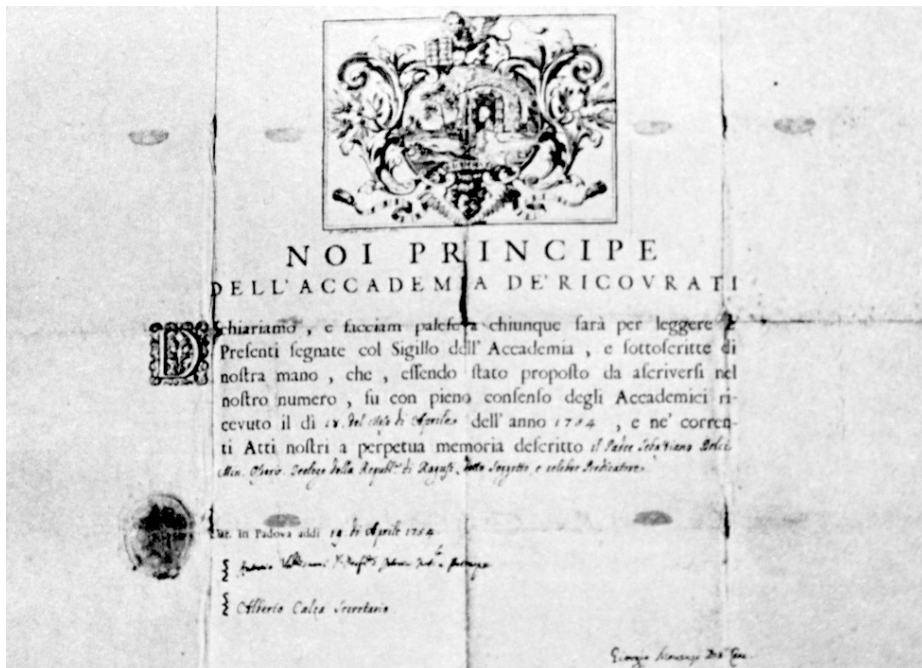
Ključne riječi: bibliografija, biografija, crkveni redovi, dijakronija, Dubrovnik, književna povijest, osamnaesto stoljeće, povijest, redovnici, sinkronija, sjeverna Hrvatska, Slavonija

BIOGRAPHICAL WORK OF SEBASTIAN SLADE IN THE CONTEXT OF CROATIAN LATINIST HISTORIOGRAPHY OF THE 18TH CENTURY

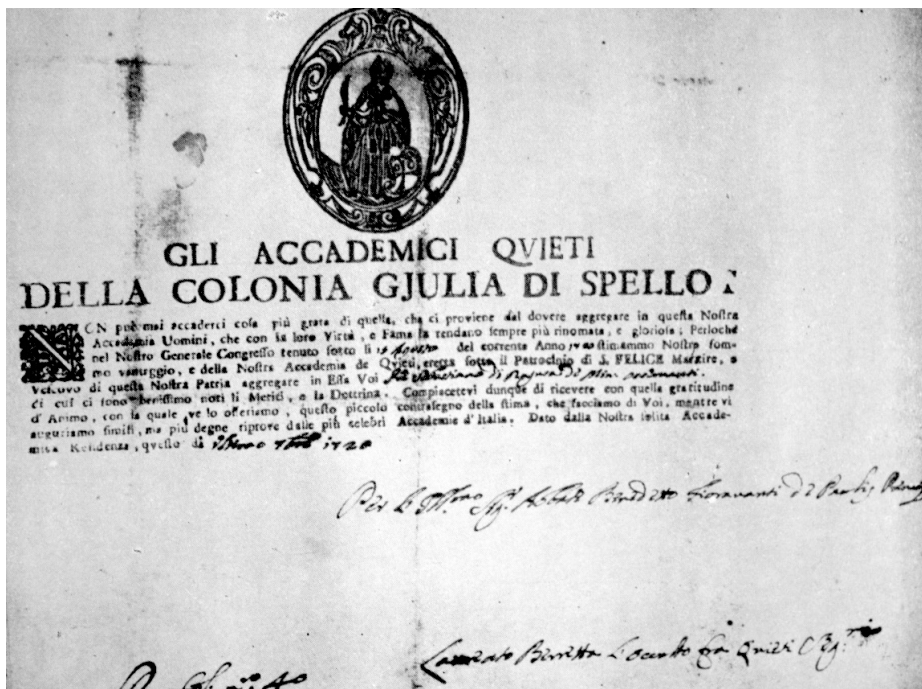
Abstract

From diachronic point of view Slade's biographic work can be observed as continuation of rich Latin biographic tradition in Dubrovnik which dates back from the 16th century. Together with his fellow-townsmen Dominican Serafin Marija Crijević Slade is one of the most prominent biographers in Dubrovnik of the 18th century. Sebastijan Slade as occupied with biographic work mostly in the biography of Saint Jerome and comprehensive synthesis entitled *Fasti litterario-Ragusini*. From synchronic point of view Slade's biographic attempts can be connected with similar attempts in continental Croatia. Baltazar Adam Krčelić, Adam Alojzije Baričević and Josip Jakošić also wrote about prominent authors from Croatian past. As a consequence of omnipresent secularization in Croatia there works written by friars who attempted to give an overview of the history of particular religious orders such as Jesuits, Paulists and Franciscans. Slade's biographic attempts as well as attempts of his contemporaries could be read in such a context too.

Key words: bibliography, biography, diachrony, Dubrovnik, eighteenth century, history, Slavonia, , literary history, northern Croatia, religious orders, synchrony

Diploma padovanske akademije de Ricovrati izdana S. Sladi 1754.

Diploma akademije Quieti u Spellu izdana S. Sladi 1720.

Luciana Boban – Josip Grubeša

MONUMENTA FRA SEBASTIJANA SLADE U KONTEKSTU FRANJEVAČKIH ŠEMATIZAMA

*Izvorni znanstveni rad
UDK 271.3 Slade, S.*

Uvod

Franjevac Sebastijan Slade pisao je polemičke rasprave, pjesnička, povijesna, bio-bibliografska i hagiografska djela. Najznačajnija su njegova povijesna i bio-bibliografska djela u kojima iznosi povijest franjevacu te povijest svog naroda. Slade u svom drugom povijesnom djelu *Monumenta historica Provinciae Ragusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci notis criticis et chronologicis perpetuo illustrata*, tj. *Povijesni spomenici dubrovačke provincije reda Male braće sv. oca našega Franje pojašnjena neprestano kritičkim i povijesnim bilješkama* (Napulj, 1746.) govori o povijesti franjevačkog reda u Dubrovniku i o njegovim najznačajnijim predstavnicima od samih početaka pa sve do svoga vremena. *Monumenta* se smatraju prvom tiskanom povijesti dubrovačkih franjevacu, te su i zbog toga, između ostalog, zanimljiva za analizu.¹ Rad će analizirati odnos Sladina djela *Monumenta* prema književnoj formi franjevačkih šematizama općenito, uz poseban naglasak na odnos prema šematizmima Hercegovačke franjevačke kustodije (kasnije provincije), i to na sadržajnoj, strukturalnoj i stilskoj razini. Za usporedbu će se uzeti hercegovački franjevački šematizmi pisani na latinskom jeziku: Kraljevićev (1853), Bakulini (1867, 1873), Mikulićevi (1882, 1903), Šimovićev (1889), Mandićev (1933), uz novi Šematizam iz 2012. god. koji je pisan na hrvatskom jeziku, ali zanimljiv za analizu zbog razlika u strukturi i samoj svrsi pisanja. Usporedba će na taj način dati uvid u „razvoj“ šematizma kao funkcionalne književne forme, u kontekstu društveno-povijesnih okolnosti u kojima je pisan.

¹ „To je prva tiskana povijest dubrovačkih franjevacu, a dugo će biti i jedina, i u tome je poglavito njen značaj“ (Pantić, 1985: 337).

Sladina Monumenta

Dakle, Sladina *Monumenta* koncipirana su na način da je, uz tri uvodna poglavlja koja se tek odnose na pozdravne riječi i odobrenja za tiskanje (REVERENDISSIME PATER, APPROBATIO THEOLOGORUM ORDINIS, te PRAEFATIO AD LECTOREM) i dva završna (INDEX RERUM MEMORABILIUM i LECTOR HUMANISSIME), osnovni (povijesni) sadržaj razrađen u jednom središnjem poglavlju pod naslovom jednakim kao i samo djelo: MONUMENTA HISTORICA PROVINCIAE RHACUSINAE ORDINIS MINORUM S(ancti) P(atris) N(ostri) FRANCISCI.

U uvodnom poglavlju naslovljenom „Reverendissime pater“, posvećeno tadašnjem generalu Reda fra Rafaelu od Lugagnana, Slade naglašava da su „njegovu prethodnici [prethodnici generala Reda fra Rafaela, o.a.] mnogim propisima odredili da povijest u pojedinim provincijama od istaknutih ljudi bude marljivo popisana, što zbog nestašice ljetopisa (godišnjaka) i drugih poteškoća ni od koga u Dubrovačkoj provinciji dosada nije bilo učinjeno“², te se stoga sam Slade odlučio na pisanje i objavljivanje svoga djela, koje stavlja generalu na procjenu. Ova Sladina izjava može biti zanimljiva i u kontekstu razmišljanja o razlozima nastanka šematizama kao vrste pisanih djela.

Središnje poglavlje (glavni sadržaj djela) razrađeno je na 63 stranice, te podijeljeno na 50 potpoglavlja, pri čemu potpoglavlja nisu označena podnaslovima, nego samo rimskim brojem na početku novog reda, zbog čega bi ih bilo bolje nazvati paragrafima. Pri tome se dosta naštetilo preglednosti samog djela, budući da se ni na koji način ne može naslutiti tematika pojedinog potpoglavlja (paragrafa) prije negoli se samo potpoglavlje detaljno ne iščita. U njima, dakle, Slade govori o povijesti franjevačkog reda u Dubrovniku i o njegovim najznačajnijim predstavnicima od samih početaka, pa sve do svoga vremena. Iako Slade događaje niže kronološkim redom, može se primijetiti da događaji nisu ni navođeni ni zastupljeni po kriteriju važnosti samog događaja, nego po dostupnosti povijesnih izvora o njima. Na to upućuje i činjenica da se u svakom od 50 potpoglavlja (paragrafa) Sladina djela nalaze citirani izvori (Haroldus³, Jacobus Petrus de Luccaris⁴, Seraphicus

² „Cum enim Decessores Tui non una lege constituerint, ut res a claris Viris in singulis Provinciis gestae conscribantur diligentissime, idque ob Annalium inopiam, aliasque difficultates a nemine in Rhacusina Provincia hactenus factum sit, abs Te labore meum (qualiscumque is fuerit) probatum iri, haud imprudens reputavi“ (Slade, 1746: 5-6).

³ „... (ut verbis Haroldi utar)...“ (Slade, 1746:12).

⁴ „...secundi vero Jacobus Petri de Luccaris in Rhagusina Historia typis edita, cujus verba recito“ (Slade, 1746: 13).

Doctor D. Bonaventura⁵, Uvadingus⁶, Nicolaus de Araneis⁷, P. Hueber⁸, Gonzaga⁹, Razzius¹⁰, i drugi). Iako većina njegovih izvora očito pripada franjevačkom redu, što može upućivati na selektivnost izbora, selektivnost povijesnih izvora kao takvih u ovom slučaju se ne mora uzeti nužno s negativnom konotacijom, budući da su se njegovi izvori bavili istom tematikom: poviješću franjevačkog reda u kontekstu europske povijesti, kao i poviješću pojedinih provincija. Iščitavajući djelo, ne može se oteći dojmu da Slade djelo uistinu piše na osnovi povijesnih izvora koje ima, te koje često citira, navodeći tuđe navode u kurzivu. Tako se već na prvi pogled, već iz samo grafičkog izgleda, može zaključiti da je tuđi tekst u Sladinu djelu zastupljen u znatnoj količini. Čak toliko da bi njegovo djelo bolje bilo smatrati nizom povijesnih izvora nego samom poviješću. Doduše, na to sugerira i sam naziv Sladina djela, gdje se uz termin *monumenta* (kojeg osim službenog prijevoda „povijesni spomenici“ možemo prevesti i “povijesni izvori“) nalazi i izraz *notis criticis et chronologicis perpetuo illustrata*. Time je Slade ustvari stvorio svojevrstni mozaik povijesnih skica, koji je itekako vrijedan i vjerodostojan, osobito ako uzmemo u obzir točno i precizno navedene izvore. Međutim, unatoč snažnom oslanjanju na izvore, prema kojima i koncipira svoje djelo, Slade je ipak u nekim slučajevima i kritičan prema njima, npr. kada govori o misionarima pokopanim u dubrovačkom samostanu (*a Beatis Andrea a Sardinia, & Joanne ab Anglia*¹¹), navodi tri izvora (Jacobus Petrus de Luccaris, P. Hueber i Gonzaga), te, suprotstavljajući njihove navode, sugerira koji izvor je (ne)vjerodostojan, na način da prvo iznosi ono što navodi Jacobus Petrus de Luccaris (na talijanskom), te nakon toga kaže: „*Prochronismus itaque P. Hueber, qui in Franciscano Menologio, ad diem V. Aprilis, floruisse hos beatos circa annum 1540., commemorat, omnino corrigendus est. Verba ejus recitemus. Stamni in Ragusio circa annum 1540. in S. Nicolai Conventu tumulatus jacet P. Andraeas a Sardinia, qui simul cum Apostolico P. Joanne ab Anglia in Illyricum praedicandi Evangelii causa missus prodigiosa praestitit pro Divino honore emolumenta [...]. Eadem, nec verbo immutato, Gonzaga narrat de Conventu Stagnensi agens; florueret tamen ad annum 1340., quod inferius ex adventu praefati Stephani Rhacusium clare demonstrabimus.*“ (Slade, 1746: 20-

⁵ „Horum locupletissimus testis Seraphicus Doctor D. Bonaventura, qui Ministrum Generalem agens, & anno 1260. in Narbonensibus Comitibus Cathalogum Provinciarum totius Ordinis conscribens...“ (Slade, 1746: 14).

⁶ „Hic teste Vvadingo...“ (Slade, 1746:15).

⁷ „Id ipsum Nicolaus de Araneis in manuscriptis testatur Annalibus“ (Slade, 1746: 16).

⁸ „Prochronismus itaque P. Hueber, qui in Franciscano Menologio ad diem V. Aprilis, floruisse hos Beatos circa annum 1540., commemorat, omnino corrigendus est. Verba ejus recitemus“ (Slade, 1746: 20).

⁹ „Eadem, nec verbo immutato, Gonzaga narrat de Conventu Stagnensi agens...“ (Slade, 1746: 21).

¹⁰ „Haec fuse referunt Razzius, et Jacobus de Luccaris in Annalibus“ (Slade, 1746: 21).

¹¹ Slade, 1746: 19.

21). Pored toga, opet unatoč snažnom oslanjanju na izvore, Slade ne izbjegava ni iznijeti neke navode o čudima, kao što je npr. čudo oživljavanja umrlog mladića po imenu Giraldu, koji je usput i rijedak primjer slučaja kada se Slade „spušta“ do običnog, malog čovjeka.¹² Time Slade pokazuje svu kompleksnost i svoga stila i svoga pristupa povijesnoj građi.

Govoreći o samom sadržaju, događaji o kojima Slade govori su raznovrsni i raznoliki, i po značenju i po važnosti. Tako on npr. govori redom o osnivanju Dubrovnika¹³, posjetu sv. Franje Dubrovniku¹⁴, osnivanju Provincije Dalmacije i njezine četiri kustodije¹⁵, razaranjima i obnovama pojedinih samostana¹⁶, o imo-

¹² „Adolescens quidam Giraldu nomine, dum dolio utrem autumnali tempore ad extrahendum mustum supponebat, a faxo in rotam molendinariam parato, quod e proxima parte fortuito cecidit, oppressus, contritusque interiit; sed Pater, ad Seraphicum Patriarcham nescio quo emmisso voto, statim ipsum revocari ad vivos, laetus inspexit“ (Slade, 1746: 14-15).

¹³ „Quum Gothi, Hungari, Slavenique praeclariores Dalmatiae Urbes fractis Romanis opibus delivere, Epidaurum etiam clarissimam eorumdem Romanorum Coloniam illius tempestatis everit acerbitas. Absumpta Epidauri cives, atque incolae exitio superstites in munitiorem locum abiire, ubi ex una parte Rupem, ex altera Sylvam nacti, conditae Urbi, & Graecum, & Illyricum nomen indidere, eandem *Lausam* graece a Rupe, illyrice vero a Sylva *Dubrounik* appelantes“ (Slade, 1746: 11).

¹⁴ „Et quidem, praelaudatum Patriarcham Rhacusinam Urbem ter adnavigasse, certum est. Primum anno 1212. *cum* (ut verbis Haroldi utar) *maritimum portum petens conscendit Navim vela facturam in Syriam, sed reflante vento in Sclavoniam repulsus, alia Navi Anconam reversus est, in qua a gravi tempestate nautas, & a fame, mirabiliter multiplicata annona, liberavit*. Secundo autem, cum anno 1219. reapse Egyptum petiit ad meliorem frugem Soldanum reducturus. Tertio tandem, cum anno 1220. Creta solvens Venetias appulit, Italiamque remeavit“ (Slade, 1746: 12).

¹⁵ „Provincia Sclavoniae primum appellata est; verum in Slavoniae partibus Provincia alia exurgente, adscivit sibi auctoritate Apostolica Dalmatiae nomen. Horum locupletissimus testis Seraphicus Doctor D. Bonaventura, qui Ministrum Generalem agens, & anno 1260. in Narbonensibus Comitibus Catalogum Provinciarum totius Ordinis conscribens, inquit: *Vigesima nona Provincia Dalmatiae habet Custodias quatuor. Primam Ragusinam. Secundam Jadrensem. Tertiam Arbensem. Quartam Istriae*. Constat ex his Rhacusinum Coenobium principem locum in Dalmatiae Provincia habuisse, utpote primae Custodiae caput; attamen recensendum hic insigne miraculum a sanctissimo Parente nostro paulo post solemnem sui Apotheosim Nos inter patratum“ (Slade, 1746: 14).

¹⁶ „Sed praefatus D. Thomae Conventus ab ipsismet Rhacusinis Civibus funditus eversus, deletusque est. Vvadingus, & Haroldus, rei causam in Uroscium Serviae Regem invertunt, eo quod is indicto Urbi bello agros depopularetur, Coenobiumque hostilibus copiis locum dans summum Civitati facesseret periculum. [...] Nihil tamen certi de his pronuncio. [...] Sive tamen Uroscius, sive praedones rustici, qui Polonis Argati dicuntur, ut deleteretur Coenobium, fuere in causa; & vel id Joannes XXII., vel Bonifacius VIII. Rhacusinis Proceribus permisit, non ante diem XXII. Septembris anni 1317. ii novi Templi aedificandi decretum sanxere. Id ex publicis probat Tabulariis laudatus Nicolaus de Araneis, inquit, impositam etiam poenam fuisse, ne leges inter Senatue, Fratresque statutae forte laederentur. [...] Ipsemet Nicolaus addit, novum hoc Templum D. Parenti Nostro sacrum passus in longitudinem habuisse 27. 1/4, relictosque ante fores ejusdem (erant quippe ad Occidentem) passus quatuor pro porticu, viaque Coenobii; Ecclesiam tandem magnificentissime ornatam, sacris Vestibus, Calicibusque instructam ex publico aerario XII. Ducatorum millia absumpsisse. [...] Privatas tamen aliquot Rhacusinam familias

vinskim darivanjima dubrovačkih plemića crkvi¹⁷, o prepuštanju dvaju samostana Bosanskoj vikariji¹⁸, o ustoličenjima pojedinih biskupa¹⁹, pošastima u Dubrovniku²⁰, i slično. Pri tome se ni strukturalno ni stilski ne pravi razlika između važnih i manje važnih događaja, te se stvara dojam da Slade događaje niže prema nekom asocijativnom slijedu, iako se ne remeti kronološki slijed. Takav asocijativan niz vjerojatno je i uvjetovao strukturu samog djela koje je, kako je već rečeno, pisano na 63 stranice u 50 potpoglavlja (paragrafa) bez ijednog podnaslova ili podjele. Kao također bitna karakteristika djela i na sadržajnoj i na stilskoj i na strukturalnoj razini je izostavljanje informacija o svakodnevnici običnog puka, uvjetima života, geografskim i klimatskim obilježjima područja, običajima, i slično, čime se Slade drži kronologije „velikih“ i „službenih“ događaja, važnih za cijelu zajednicu.

Kronološki se nižu događaji od seobe naroda, a prvu godinu datacije Slade navodi u drugom paragrafu, kao 1212. godinu²¹, a posljednju u 59. paragrafu kao 1714. godinu²². Tako Slade opisuje pet stoljeća povijesti dubrovačke provincije,

auxilium etiam, opemque praebuisse, non ibo inficias, maximis quippe expensis Coenobium hoc extractum fuisse, clamant e Claustro Columnae ipsae, singulae diversa, omnes exquisitissima arte exculptae: quin in Triclinio Nobilium de Sorgo stemma infimis adsculptum est structilibus Columnis; in sacrario vero alterum Gozziorum“ (Slade, 1746:16-18).

¹⁷ „Demum eodem anno Sabinus de Ghetaldis Rhacusinus Patricius ex consensu Uxoris Drasgae, quam Graece appellavit Agayp, Daxensem Insulam nostris hominibus, in ea (ita ipse in suis postremis tabulis) morantibus, & moraturis legavit, universis bonis etiam additis, ut commodius eo in Scopulo ali possent“ (Slade, 1746: 15).

¹⁸ „Fratres autem Bosnensis Vicariae arbores in alieno fundo ferere, recipere videlicet Coenobia in Rhacusina Ditione incoepere. Hinc Haroldus ad annum 1347. haec narrat. *Fratribus Vicariae Bosnae permissum est hoc anno recipere duo Coenobia, unu min Stagnensi Urbe, alterum in Diaco. Rei causam paucis demonstrabo*“ (Slade 1746: 18).

¹⁹ „Ante haec, anno scilicet 1326. in Mercanensem, & Trebinensem Episcopum ex nostro Ordine assumptus postremum diem clausit F. Nicolaus a Rhacusio; postmodum vero, nempe anno 1328. Clemens VI. Pontifex Maximus, Fratrem Matthaem item a Rhacusio in suum elegit Sacellatum“ (Slade, 1746: 21).

²⁰ „Eodem anno saevissima pestis Rhacusinam orbem depasta est. Morbo tandem pacato D. Blasii Martyris auspicio, cui statim in Foro magnificum Templum extractum, eique statio pro Urbanis Militibus adjuncta (& illud, & hanc vidi puer priusquam flammis absumerentur anno 1706.) laudatus Stephanus Bosnae Rex, quem inter, & Rhacusinos Proceres maxima erat necessitudo, ad hos visendos, solandosque una cum Regina Marra advenit Rhacusium“ (Slade, 1746:21).

²¹ „Et quidem, praelaudatum Patriarcham Rhacusinam Urbem ter adnavigasse, certum est. Primum anno 1212. *cum (ut verbis Haroldi utar) maritimum portum petens conscendit Navim vela facturam in Syriam, sed reflante vento in Sclavoniam repulsus, alia Navi Anconam reversus est, in qua a gravi tempestate nautas, & a fame, mirabiliter multiplicata annona, liberavit*“ (Slade, 1746: 12).

²² „Hujus Ecclesiae, quam solemniter sacravit die 17. Junii anno 1714. Illustriss. & Reverendiss. D. Franciscus Volanti Stagnensis Episcopus, data nobis possessio die 24. Junii anno 1707.; statimque jacta sunt fundamenta Coenobii, quod ob eleemosynarum inopiam construitur adhuc“ (Slade, 1746: 73).

nižući povijesne događaje na mikro i makro razini, različite po važnosti i značaju. Ono što povezuje sve događaje je Dubrovačka provincija, pa Slade tako navodi one događaje koje selektivno bira po tom kriteriju. Kroz sam tekst dodatne (umetnute) napomene Slade piše u prvom licu jednine²³ i prvom licu množine²⁴, a ne izbjegava ni navođenje svojih osobnih iskustava: „Morbo tandem pacato D. Blasii Martyris auspicio, cui statim in Foro magnificum Templum extractum, eique statio pro Urbanis Militibus adjuncta (& illud, & hanc vidi puer priusquam flammis absumerentur anno 1706.) laudatus Stephanus Bosnae Rex, quem inter, & Rhacusinos Proceres maxima erat necessitudo, ad hos visendos, solandosque una cum Regina Marra advenit Rhacusium“ (Slade, 1746: 21).

Nakon središnjeg dijela, slijedi pretposljednje poglavlje pod naslovom *Index rerum memorabilium*, gdje Slade na devet stranica abecednim redom navodi najznačajnije pojmove i paragrafe gdje se nalaze. Pri tome su to najčešće vlastite imenice koje se odnose na istaknute ličnosti i mjesta, ali ima i natuknica za opće pojmove (npr. *Causae dissidiorum inter Dalmatas, & Rhacusinos §.11.*; *Epistola Calixti III. ad Vicarium Bosnae §.20.*) ili događaje (npr. *Conventus D. Thomae constructur in suburbio §.3.*; *Epidaurus a Gothis evertitur §.1.*) (Slade, 1746: 75-83).

Posljednje poglavlje Sladina djela nosi naslov *Lector humanissime*. Ovaj dio Sladina djela nije poglavlje u pravom smislu riječi, budući da je već na kraju pretposljednjeg naslova *Index rerum memorabilium* istaknuto *finis*, tako da je funkcija posljednjeg naslova svojevrсна isprika čitatelju zbog brojnih tiskarskih pogrešaka u djelu.²⁵

Osnovne karakteristike Sladina izraza, kao i čitavoga djela, su sažetost i jezgrovitost. Tome u prilog govori i činjenica da je uspio izložiti petostoljetnu povijest Dubrovačke provincije na 63 stranice, često pri opisima i prelazeći granice same provincije, a koristeći sistematičnost kao osnovni metodološki instrument. Sladin izraz je lišen svih suvišnosti, posebno onih čija bi funkcija bila isključivo estetska, a njegov latinski je točan, precizan i nepretenciozan. Takav stil nam pored toga otkriva Sladu kao sistematičnog povjesničara, s jasno definiranim načelima prema kojima pristupa izvorima i gradi svoje djelo.

²³ „Rei causam paucis demonstrabo“ (Slade 1746: 18). „In eo ita lego“ (Slade, 1746: 19).

²⁴ „[...] interim data ipsis ope maxima, a Beatis Andraea a Sardinia, & Joanne ab Anglia, quos infra commemorabimus. [...] Expulsis Pseudo Monachis, Locus iste D. Nicolao, ut diximus, sacer, primum a Rhacusino senatu in curam traditus est cuidam Vito Praesbitero, deinde Bosnensibus adtributus [...]“ (Slade, 1746: 19).

²⁵ „Cum gravi morbo laboraverim, dum Libellus sub praelo erat, non una superflua Diphthongus, nonnullique alii Typographici errores irrepsere. [...]“ (Slade, 1746: 84).

Franjevački šematizmi

S druge strane, šematizmi se, kao po mnogočemu specifična i karakteristična publikacija, pojavljuju krajem 18. stoljeća, a franjevački dvadesetih godina 19. stoljeća. Pri uspoređivanju franjevačkih šematizama sa Sladinim djelom, treba uzeti u obzir da je Sladino djelo pisano više od 100 godina prije pojave šematizama uopće, pa se može smatrati i svojevrsnom pretečom ovoga žanra.

Razlozi nastanka šematizama mogu se samo pretpostaviti, između ostalog i usporedbom datuma nastanka *Congregatio super statu ecclesiarum* koju donosi papa Benedikt XIV. nekoliko mjeseci nakon početka svoga pontifikata 1740. godine. Ta kongregacija trebala je pregledavati biskupska izvješća (*relationes ad limina apostolorum*) i odgovarati na njihova pitanja, što je prikazivalo i rezultate njihova rada, pa su morali revnije obilaziti župe i baviti se pastoralnim radom.²⁶

Hercegovački franjevački šematizmi nižu se nakon uspostavljanja Hercegovačke franjevačke kustodije 1852., koja je proglašena provincijom 1892. Za analizu i usporedbu sa Sladinim djelom uzet će se hercegovački franjevački šematizmi na latinskom jeziku, i to redom: Kraljevićev (1853)²⁷, Bakulini (1867, 1873)²⁸, Mikulićevi (1882, 1903)²⁹, Šimovićev (1889)³⁰, te Mandićev (1933)³¹, koji je i posljednji hercegovački franjevački šematizam na latinskom jeziku. Pored navedenih franjevačkih šematizama tiskani su i šematizmi hercegovačkih biskupija, i to 1892.³² i

²⁶ Usp. *The New Catholic Encyclopedia*, 2003: 247-248.

²⁷ Kraljević, Andeo (1853): *Schematismus missionariae neoerectae Custodiae Hercegoviensis fratrum minorum regularis observantiae*, Dubrovnik.

²⁸ Bakula, Petar (1867), *Schematismus topographico-historicus Custodiae provincialis et Vicariatus apostolici in Hercegovina pro anno Domini 1867.*, Split.

Bakula, Petar (1873), *Schematismus topographico-historicus Vicariatus apostolici et Custodiae provincialis franciscano-missionariae in Hercegovina pro anno Domini 1873.*, Mostar.

²⁹ Mikulić, Martin (1882), *Schematismus almae Custodiae provincialis Sanctissimae assumptionis B. M. V. in Hercegovina fratrum minorum observantium S. Francisci*, Mostar.

Mikulić, Martin (1903), *Schematismus almae missionariae Provinciae Ordinis minorum S.P. Francisci in Hercegovina ad annum Christi MCMIII*, Mostar.

³⁰ Šimović, Nikola (1889), *Schematismus almae Custodiae provincialis Sanctissimae assumptionis B.V. Mariae in Hercegovina Ordinis minorum observantium ad annum Christi MDC-CCLXXXIX*, Mostar.

³¹ Mandić, Dominik (1933), *Schematismus almae missionariae provinciae Ordinis fratrum minorum in Hercegovina ad annum iubilarum Christi Redemptoris 1933.*, Sarajevo.

³² *Schematismus Dioecesium Mandetriensis et Dumnensis itemque Marcano – Tribuniensis pro anno 1892. – Imenik svećenstva i župa Biskupija mostarsko-duvanjske i trebinjske za godinu 1892.* (1892), Mostar.

1899.³³ god.³⁴ Nakon toga slijedila su tri hercegovačka franjevačka šematizma na hrvatskom jeziku: 1964.³⁵, 1977.³⁶ te 2012.³⁷ god.

Govoreći o franjevačkim hercegovačkim šematizmima i promatrajući šematizme u širem kontekstu, važno je istaknuti da su za usporedbu sa Sladinim djelom uzeti baš franjevački hercegovački šematizmi, jer se oni u određenoj mjeri razlikuju od tradicionalnih dijecezanskih i državnih šematizama, i to ponajviše stilom kojim se odmiču od strogo administrativnog stila i suhoparnih statističkih pregleda i analiza te približavaju određenim književnim žanrovima.³⁸

Iako se razlikuju po stilu, detaljnosti i iscrpnosti izlaganja, te razini subjektivnosti, odnosno objektivnosti samog autora, svi šematizmi imaju nekoliko ustaljenih tematskih poglavlja: povijest župe, geografska i klimatska obilježja župe, opis naroda, gradnja crkava i samostana, stanje duša, i sl. (Knezović, 2000: 195). Pri popunjavanju sadržaja tako unaprijed definiranih poglavlja, autori šematizama se pozivaju na izvore u svakoj prilici gdje to mogu, s tim da se često moraju osloniti na „kazivanja“ ili na ono što su sami vidjeli, čuli ili iskusili. Također, ono što je zajedničko svim šematizmima i ono što uvelike utječe i njihovu na strukturu i sadržaj je činjenica da inicijativa pisanja djela ne dolazi od samog autora, nego od crkvenih, odnosno redodržavnih institucija. Međutim, iako je šematizam djelo pisano „po narudži“ u točno određenu svrhu, ipak se usporedbom više šematizama osjeti jak osobni pečat pojedinog autora, posebno kod starijih franjevačkih šematizama. Tako se Bakulin šematizam sasvim približio žanru putopisa, ne oklijevajući u djelo

³³ *Schematismus Dioecesium Mandetriensis & Dumnensis itemque Marcano-Tribuniensis pro anno 1899.* (1899), Mostar.

³⁴ Šematizmi su pisani i u pravoslavnoj crkvi, od kojih je najpregledniji i najreprezentativniji primjer na našim prostorima *Šematizam pravoslavne mitropolije i arhidijeceze Dabrobosanske za godinu 1882.* Također, u novije vrijeme napisana su dva opća šematizma: *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji* iz 1939. (Sarajevo) i *Opći šematizma Katoličke Crkve u Jugoslaviji* iz 1974. (Zagreb), oba uredio Krunoslav Stjepan Draganović.

³⁵ *Šematizam Franjevačke provincije Marijina uznesenja u Hercegovini* (1964), prir. priredili Mikulić, Vojislav - Rupčić, Bonicije - Čosić, Mirko - Oreč, Leonard, [sine loco].

³⁶ *Šematizam Franjevačke provincije uznesenja Bl. Dj. Marije u Hercegovini 1977.* (1977), prir. Pandžić, Bazilije i dr., Mostar.

³⁷ *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine* (2012), skupina autora, Mostar.

³⁸ Usp. „Pregled ili šematizam Katoličke Crkve po svojoj izvornoj i sadržajnoj namjeni ne opisuje njezino unutarnje bogatstvo i kvalitet nego vanjski mjerljivi opseg, osoblje i kvantitet. Crkva kao *mysterion* ili univerzalni prasakrament spasenja, izatkan iz božanske potke i naših ljudskih vlakana na stanu povijesti, i ne može biti predmetom naših statističkih rubrika i shematskih prikaza. Ona će uvijek biti nešto više od onoga što se podastire našem prosudbenom oku i radoznoj računalji. [...] Pa ipak, kad govorimo o *Šematizmu*, zar je to malo? [...] Iako nam je, dakle, nemoguće zaći u dubine tajanstvenosti Crkve prema sustavno razgođenim izvanjskim statistikama, ipak uvidamo ne samo korisnost nego i potrebitost izradbe takvih pregleda“ (Perić, 1976: 284).

unositi narodne predaje i legende³⁹, dok si Mikulić u svome drugom šematizmu dopušta česte reminiscencije na klasičnu književnost⁴⁰. Najnoviji šematizam Hercegovačke franjevačke provincije tiskan 2012. donosi znatnije razlike u odnosu na „povijesne“ franjevačke šematizme prošlih stoljeća, a te razlike su uglavnom uvjetovane: 1. napretkom tehnologije u tiskanju i uređivanju knjiga, 2. činjenicom da je šematizam pisala skupina autora, što je rezultiralo izrazitom iscrpnošću pregleda i obogaćivanju šematizma nekim novim poglavljima, te 3. objektivnošću pristupa.

Analizirajući hercegovačke franjevačke šematizme koji su stavljani u usporedbu sa Sladinim djelom (kao i šematizme Provincije Bosne Srebrene), nameće se podjela na „povijesne“ i novije šematizme. Pri tome bi se „povijesnim“ šematizmima mogli smatrati svi navedeni šematizmi tiskani do druge polovice 20. stoljeća. Osnovna razlika između njih, pored gore navedenih razlika uvjetovanih napretkom tehnologije u tiskanju knjiga, dostupnošću informacija i razvoju znanstvenih disciplina, je i ta što „povijesni“ šematizmi ne daju nikakve informacije o unutarnjem uređenju crkava (ukrasima, umjetninama, sakralnom namještaju i priboru, i sl.).

³⁹ „Isto tako u tom istom selu se nalazi čudnovata pećina, glasovita ne samo kod našijevaca, nego i kod Bosanaca. I Turci običavaju vrlo često dolaziti da vide pećinu, kao i da obave zavjete muhamedanskog praznovjerja. Razlog čuđenja nije veličina pećine, nego svake vrste kako ljudi tako životinja tragovi otisnuti u razasutom pijesku. Obično se tu noću zbiva sastanak onih koji hodaju i onih koji pužu. Ako svaki dan izbrišeš njihove tragove, svakog drugo jutro ćeš naći obnovljene te iste tragove. Dapače, neki su ljudi iskušavali događaj unijevši unutar plijevu i čitavi su pod njome prekrivali da bi naime vidjeli što će se dogoditi. Kad bi došli sutra ujutro našli bi pećinu očišćenu od pljeve do zadnje mrvice s uobičajenim tragovima što su se isticali otisnuti u pjesku, a pljeva je bila zbijena na jednu hrpu nedaleko od ulaza u pećinu. To je opće poznato u Duvnu. Tko li bi znao, toga glede, reći što je istina? Ovdašnji kršćani smatraju da tu stanuju vile, a Turci, pak, da stanuju prijateljski duhovi“ (Knezović, 2000: 201). Bakula više puta imena naselja, izvora, rijeke ili nekog lokaliteta pojašnjava kroz narodnu predaju ili legendu.

⁴⁰ Mikulić je više puta kroz svoje šematizme prešao granice administrativnog stila, ne skrivajući emocionalni naboj svojih riječi. Tako je npr. u svome prvom šematizmu anonimom novinaru koji je kritizirao hercegovački puk i franjeve u nekim dalmatinskim novinama odgovorio: „Prout nuper quidam anonymus hiulcus historicus partium harum, ephemeridibus dalmaticis inconcinne efferebat!“, podsjećajući toga tobožnjeg pomagača i prijatelja na poznate Ciceronove riječi iz djela *De amicitia*: „Namque adiutor et amicus in re incerta cernitur“. Nakon toga nastavlja: „Tumque quadraret in illos tritum adagium - tempore felicitati multi numerantur amici, cum fortuna perit nullus amicus erit.“ parafrazirajući onaj čuveni Ovidijev stih iz djela *Tristia*: „Donec eris sospes, multos numerabis amicos; tempora si fuerint nubila, solus eris“ (Knezović - Hrkać, 2009: 374).

S druge strane, govoreći o naravi Hercegovaca, kaže da se nije čulo da je ovdje preminuo netko kao tvrdokorni grješnik, pa Mikulić zaključuje da je njihovo glavno životno načelo upravo ono Horacijevo: „Ut magnifice huc cadit tritum axioma: Est modus in rebus, sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere virtus!“ tj. „Ima neka mjera u stvarima, i postoje napokon određene granice preko kojih ni s one ni s ove strane ne može postojati krepost!“, pri čemu je Mikulić samo Horacijev pojam *rectum* (pravo) zamijenio kršćanskim *virtus* (krepost) (Knezović - Hrkać, 2009: 375).

Noviji šematizmi uglavnom (s nekim iznimkama) tom segmentu posvećuju pažnju koju zaslužuje.⁴¹

Govoreći o šematizmima kao povijesnim izvorima, često se preispitiva ne toliko vjerodostojnost njih kao povijesnog izvora koliko „težina“ izrečenog, odnosno moment subjektivnosti autora, koji je i od samih autora često eksplicitno priznat. S druge strane, šematizmi već više od 150 godina pružaju mnoštvo raznovrsnih, ali svrsishodnih podataka: iz opće povijesti, povijesti školstva, napučenosti mjesta, o pojavama raznih bolesti širokih razmjera, o poljodjelskim kulturama, ekonomskom stanju pučanstva, raznim pučkim običajima, suživotu ili toleranciji i netoleranciji pripadnika različitih vjeroispovijesti, o veličini ili broju članova u pojedinim obiteljima, o natalitetu i priraštaju, o mortalitetu itd. (Knezović, 2000: 211). Velika prednost šematizama je izuzetna preglednost njihova sadržaja, te multiperspektivnost pri čemu se autori šematizama pojavljuju kao povjesničari, pripovjedači, statističari, geografi, agronomi. Šematizmi se također često koriste kao izvori u znanstvenim radovima različitih znanstvenih disciplina: u povijesnim, filozofskim, filološkim, teološkim i drugim radovima.⁴²

⁴¹ „Zajednička zamjerka svim šematizmima [„povijesnim“, o.a.] je ta da su poklonili pažnju samo eksterijeru župnih građevina (crkava, zvonika i kapelica), a nisu uopće posvetili pažnju umjetninama i sakralnom namještaju, koji oplemenjuje taj prostor. Iz šematizama nije moguće doznati npr. koliko u nekoj crkvi ima oltara, kome su oni posvećeni, kakvi se kipovi ili slike na njima nalaze itd. Čudno je da se više može doznati o unutrašnjosti nekih pećina [...], nego o unutrašnjosti župnih crkava, koje su i građene zbog toga prostora. [...] Teško je povjerovati da toliki slikari, kipari i umjetnici, što ih je iznjedrio duvanjski kraj nisu ostavili nikakav trag u najsvetijem prostoru svoje rodne grude. Široj je kulturnoj javnosti poznato da se *Isus prijatelj mladih*, jedno od remekdjela Vlaha Bukovca, nalazi u samostanskoj kapelici u Tomislavgradu. Taj nedostatak je samo pokazatelj da pisci, inače izvrsnog šematizma tiskanog 1977., nisu odstupili od tradicionalne koncepcije, za koju bi se moglo reći da je već tada bila napuštena. Novo poimanje šematizma i njegove uloge 1979. ističe Soldo: ‘*Smatrajući da šematizam treba da iznese osnovne podatke o osoblju i materijalnom stanju neke crkvene zajednice, nastojali smo popisati sve što se u crkvama, kapelicama i samostanima nalazi povijesno i umjetnički vrijedno.*’ Fra Marko Karamatić povlači jasnu razdjelnicu između tradicionalne i nove koncepcije šematizma. Tu on naglašava da su u njegovu šematizmu ‘predstavljene i sakralni objekti i njihovi religiozno umjetnički sadržaji kao *važno polazište u pastoralnome radu*. Također je vidno prezentirano kulturno-umjetničko blago u samostanima, čemu se ranije posvećivalo manje pozornosti.’ Tipičan primjer nepoklanjanja pozornosti religiozno-umjetničkim sadržajima i kulturnom blagu koje se nalazi u samostanima, samostanskim i župnim crkvama Provincije jest *Šematizam Franjevačke provincije Uznesenja Bl. Dj. Marije u Hercegovini 1977.*“ (Knezović, 2000: 211-212).

⁴² O šematizmima kao jednom od izvora za pisanje Akademijina rječnika: „Kao izvori rječnika poslužili su spomenici hrvatske i srpske pismenosti i književnosti u najširem smislu riječi: isprave javnopravnog i privatnopravnog karaktera [...], notarske knjige, urbani, popisi kmetova i vojske; književni tekstovi i priručnici najrazličitijeg sadržaja, vjerskopoučnog i svjetovnog, od 12. do kraja 18. st.; stari rječnici, od kojih su neki sačuvani samo u rukopisu; zbirke narodnih umotvorina; opisi narodnoga života i običaja; popisi imena i mjesta (popisi državnih službenika, statistički godišnjaci, šematizmi crkvenih župa, a iz novijeg vremena popisi stanovništva i imenici mjesta); [...]“ (Malić, 1980-1981: 133).

Lastrićeva povijest

Između dva različita načina u „franjevačkom“ iznošenju povijesne građe, između Sladina djela *Monumenta* s jedne strane i franjevačkih šematizama s druge, nalazi se djelo fra Filipa Lastrića *Pregled starina bosanske provincije*, tiskano 1762. i 1776. Drugo izdanje sadrži 146 stranica, kroz osam naslovljenih poglavlja, podijeljenih u isto tako naslovljene paragrafe. Lastrić je sličan Sladi po eksplicitnom i preciznom pozivanju na izvore, te unošenju cijelih dokumenata integriranih u vlastiti tekst. Zatim, izbor opisnih događaja je jednako proizvoljan, te Lastrić bira događaje po kriteriju problematike franjevačkog reda, gdje npr. 6. poglavlje nosi naslov „Što su ponekad bosanski franjevci pretrpjeli zbog biskupa“. S druge strane, Lastrić i Slade se razlikuju najviše po preglednosti i sustavnosti djela u cjelini, pri čemu je Lastrićevo djelo znatno preglednije zahvaljujući prvenstveno definiranim naslovima i podnaslovima i samoj strukturi djela.

Pokazalo se da je motiv pisanja djela bio ključan za strukturne razlike između Slade i šematizama: Slade je pisao zbog nepostojanja sličnog povijesnog pregleda dubrovačke provincije isključivo na osnovi izvora koje je imao, a šematizmi su pisani zbog potreba redodržave za prikupljanjem i objedinjavanjem podataka bez obzira na postojanje ili nepostojanje pisanih izvora. U tom kontekstu zanimljivo je da je Lastrić počeo pisati povijest, kako sam kaže, „iz nužde“, vođen pitanjima preživljavanja i održavanja bosanske provincije u novim okolnostima, pri čemu mu je primarni zadatak bio dokazati baštinu pravā i tradicijā ukinute pa ponovo uspostavljene Provincije Bosne Srebrene u odnosu na novouspostavljenu Provinciju Sv. Ivana Kapistrana (Zirdum, 2003: 28-29). Čak mu je i jedan od povoda za pisanje drugog izdanja bila nova problematična situacija u kojoj je Provinciji Dalmaciji bila obećana Hercegovina i Livanjska krajina kada budu oslobođene od Turaka pa je u drugom izdanju iznio cijeli sporni dekret s opširnim komentarom (Zirdum, 2003: 31). Velika zasluga Lastrićeva djela leži u činjenici da je Lastrić, doduše silom prilika, napisao povijesno djelo zasnovano na znanstvenoj metodologiji istraživanja arhiva i izvornih dokumenata, te time nadrastao problematiku o kojoj u djelu govori, postavši, kako mnogi drže, svojevrsnim utemeljiteljem povijesne znanosti u Bosni i Hercegovini. Njegov značaj je time još i veći, ako se zna da je njegov povijesni opus izazvao mnoge polemike izvan granica Bosne i Hercegovine kao i izvan granica Provincije Bosne Srebrene, te su njegovi oponenti bili prisiljeni jednako kao i on pretraživati arhive i pozivati se na izvorne dokumente.

Zaključak

Uspoređujući Sladina *Monumenta* s (hercegovačkim) franjevačkim šematizmima, evidentne su određene razlike, i to na više razina. Na sadržajnoj razini Slade prikazuje povijest Provincije oslanjajući se isključivo na povijesne izvore, te kombinirajući važne događaje na makro i mikro razini (npr. navodi o seobi naroda uz navode o izgradnji pojedinih samostana), pri čemu izostavlja podatke o svakodnevnicima običnog puka, običajima, i slično. Šematizmi, s druge strane, ostaju na mikro razini (razina pojedinih župa i lokaliteta), te se uglavnom ne osvrću na povijesni makro kontekst. Na strukturalnoj razini Slade niže kronološke događaje u 50 paragrafa, bez naslova i podnaslova, dok šematizmi slijede ustaljenu strukturu podjele poglavlja na župe, te podjele unutar poglavlja na različite teme (izgradnja crkvi, geografski položaj, struktura stanovništva, i sl.). Na stilskoj razini Slade izraz temelji na (za njega karakterističnoj) jezgrovitosti, sažeto i točno, izostavljajući sve ono što nije nužno za razumijevanje samog teksta. Pri tome se često referira na povijesne izvore, zbog čega izraz poprima karakteristike znanstvenog stila i dojam objektivnosti, ali istovremeno dodatne napomene izražava u prvim licima jednine ili množine, uz poneke navode o vlastitom iskustvu. S druge strane, šematizmi (posebno „povijesni“) su stilom dosta raznoliki: 1. od onih kojima je latinski izraz na zavidnoj razini točnosti i tečnosti (npr. Mikulić) do onih koji su primjeri lošeg latiniteta (Šimović), 2. od onih kojima je izraz jednoličan i monoton (Kraljević) do onih koji su se umetanjem narodne predaje i legendi približili književnim žanrovima (Bakula), 3. od onih koji su građu preuzimali iz drugih šematizama, bez vlastite originalnosti (Mandić) do onih koji su kroz šematizam propagirali sasvim jasno definirane vlastite ideje (Bakulino eksplicitno naglašeno domoljublje). Što se tiče samog motiva pisanja, Slade u predgovoru naglašava svoje osobne povode, iz čega se može zaključiti da se radi o njegovoj vlastitoj inicijativi, dok su šematizmi pisani „po dužnosti“, gdje su se prema inicijativi odgovarajućih tijela crkvenih institucija birale najprikladnije osobe za takav jedan složen zadatak. Na temelju svega rečenog, može se zaključiti da je Slade stilom bliskiji novijim šematizmima nego „povijesnim“ (kojima je vremenski bliži). Također, više nego „povijesnim“ šematizmima Slade je bliži i Lastriću, i po stilu, i po pristupu izvorima, i po samo-inicijativi, iako se od Lastrića razlikuje po strukturi, motivima i svrsi samog djela. Može se uvjetno reći da su i Slade i Lastrić bliži suvremenim povjesničarima od franjevacu autora „povijesnih“ šematizama.

Pored svih specifičnosti i razlika između tri različite vrste povijesnih djela: Sladina djela *Monumenta*, franjevačkih šematizama i Lastrićeva *Pregleda starina*, kao zajednička karakteristika nameće se izjava skromnosti u predgovorima, pri čemu su franjevci autori sasvim svjesni da nisu povjesničari te da su se dali na

pisanje djela s točno određenom svrhom i povodom. Pri tome se ne razlikuju ni od drugih franjevačkih djela, gdje se slične izjave skromnosti nalaze i u franjevačkim gramatika, rječnicima, teološkim priručnicima i drugim franjevačkim djelima. Često je povod, kako povijesnih djela, pa tako i onih ostalih, nestašica knjiga, udžbenika i priručnika određene struke i tematike. Sam Slade u *Predgovoru* ističe da se odlučio na pisanje povijesti „ob Annalium inopiam“, baš kao što se i Šitović u predgovoru gramatike žali da svi drugi narodi osim Hrvata imaju latinsku gramatiku na svome jeziku. Kroz paradigmu povijesnih franjevačkih djela tako se može oslikati i jedan segment njihove misije, koji se konstantno provlači kroz stoljeća, usprkos neuvjetnosti i teškoćama življenja – franjevci su djelovali svrhovito i ciljano, kako u pastoralnom radu tako i u književno-znanstvenom, pri čemu su pisanoj riječi dali svojstvo korisnosti (*utilitas*) u točno određenom vremenskom i društvenom kontekstu. Praktičnost i korisnost, kao posljedica jezgrovitosti i sažetosti cjelokupnoga Sladina opusa, upravo su osnovne karakteristike i njegova djela *Monumenta* i njegovih drugih djela. U ime toga, korisno bi bilo prevesti Sladina *Monumenta* u cjelini, kako bi se njime mogli efikasnije koristiti i znanstvenici drugih znanstvenih disciplina.

LITERATURA

- Bakula, Petar (1867), *Schematismus topographico-historicus Custodiae provincialis et Vicariatus apostolici in Hercegovina pro anno Domini 1867.*, Split.
- Bakula, Petar (1873), *Schematismus topographico-historicus Vicariatus apostolici et Custodiae provincialis franciscano-missionariae in Hercegovina pro anno Domini 1873.*, Mostar.
- Knezović, P. - Hrkać, S. (2009), „Latinisti Hercegovačke franjevačke provincije“, „*Franjevci i Hercegovina*“, (ur. R. Jolić), Mostar.
- Knezović, Pavao (2000), „Duvanjski kraj u franjevačkim šematizmima“, *Duvanjski zbornik*, ur. Jure Krišto, Zagreb – Tomislavgrad, 195-212.
- Kraljević, Anđeo (1853): *Schematismus missionariae neoerectae Custodiae Hercegoviensis fratrum minorum regularis observantiae*, Dubrovnik.
- Lastrić, Filip (1776 [2003]), *Pregled starina Bosanske provincije*, prir. A. Zirdum, Synopsis, Sarajevo, Zagreb.
- Malić, Dragica (1980-1981), „Akademijin rječnik i njegove dopune“, *Rasprave 6-7*, Zagreb, 121-139.
- Mandić, Dominik (1933), *Schematismus almae missionariae provinciae Ordinis fratrum minorum in Hercegovina ad annum iubilarem Christi Redemptoris 1933.*, Sarajevo.
- Mikulić, Martin (1882), *Schematismus almae Custodiae provincialis Sanctissimae assumptionis B. M. V. in Hercegovina fratrum minorum observantium S. Francisci*, Mostar.
- Mikulić, Martin (1903), *Schematismus almae missionariae Provinciae Ordinis minorum S.P. Francisci in Hercegovina ad annum Christi MCMIII*, Mostar.

- Pantić, Miroslav (1985), „Književnost Dubrovnika i franjevci“, *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Perić, Ratko (1976), „Naša Crkva prema novom Šematizmu“, *Crkva u svijetu*, vol. 11, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 284-290.
- Schematismus Dioecesium Mandetriensis & Dumnensis itemque Marcano -Tribuniensis pro anno 1899.* (1899), Mostar.
- Schematismus Dioecesium Mandetriensis et Dumnensis itemque Marcano - Tribuniensis pro anno 1892.* (1892), Mostar.
- Slade, Sebastijan (1746), *Monumenta historica Provinciae Ragusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci notis criticis et chronologicis perpetuo illustrata*, Napulj.
- Šematizam Franjevačke provincije Marijina uznesenja u Hercegovini (1964), prir. priredili Mikulić, Vojislav – Rupčić, Bonicije – Ćosić, Mirko – Oreč, Leonard, [sine loco].
- Šematizam Franjevačke provincije uznesenja Bl. Dj. Marije u Hercegovini 1977. (1977), prir. Pandžić, Bazilije i dr., Mostar.
- Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine (2012), skupina autora, Mostar.
- Šimović, Nikola (1889): *Schematismus almae Custodiae provincialis Sanctissimae assumptionis B.V. Mariae in Hercegovina Ordinis minorum observantium ad annum Christi MDCCCLXXXIX*, Mostar.
- The New Catholic Encyclopedia* (2003), sv. 1, (ur. Berard L. Marthaler), Gale Publishing, Washington D.C.
- Zirdum, Andrija (2003): „Uvod. Filip Lastrić Očevac, začetnik kritičke historiografije Bosne i Hercegovine“, *Pregled starina Bosanske provincije*, prir. A. Zirdum, Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 7-45.

MONUMENTA FRA SEBASTIJANA SLADE U KONTEKSTU FRANJEVAČKIH ŠEMATIZAMA

Sažetak

Franjevac Sebastijan Slade pisao je polemičke rasprave, pjesnička, povijesna, bio-bibliografska i hagiografska djela. Najznačajnija su njegova povijesna i bio-bibliografska djela u kojima iznosi povijest franjevaca te povijest svog naroda. Slade u svom drugom povijesnom djelu „*Monumenta historica Provinciae Ragusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci notis criticis et chronologicis perpetuo illustrata*“, tj. „Povijesni spomenici dubrovačke provincije reda Male braće sv. oca našega Franje pojašnjena neprestano kritičkim i povijesnim bilješkama“ (Napulj, 1746.) govori o povijesti franjevačkog reda u Dubrovniku i o njegovim najznačajnijim predstavnicima od samih početaka pa sve do svoga vremena. „*Monumenta*“ se smatraju prvom tiskanom povijesti dubrovačkih franjevaca, te su i zbog toga, između ostalog, zanimljiva za analizu. Rad će analizirati odnos Sladina djela „*Monumenta*“ prema književnoj formi franjevačkih šematizama općenito, uz poseban naglasak na

odnos prema šematizmima Hercegovačke franjevačke provincije, i to na sadržajnoj, strukturnoj i stilskoj razini. Za usporedbu će se uzeti šematizmi Hercegovačke franjevačke provincije pisani na latinskom jeziku: Kraljevićev (1853), Bakulini (1867, 1873), Mikulićevi (1882, 1903), Šimovićev (1889), Mandićev (1933), uz novi Šematizam iz 2012. god. koji je pisan na hrvatskom jeziku, ali zanimljiv za analizu zbog razlika u strukturi i samoj svrsi pisanja. Usporedba će na taj način dati uvid u „razvoj“ šematizma kao funkcionalne književne forme, u kontekstu društveno-povijesnih okolnosti u kojima je pisan.

Ključne riječi: Slade, „Monumenta“, franjevački red, šematizmi

FR SEBASTIAN SLADE'S MONUMENTA IN THE CONTEXT OF FRANCISCAN SCHEMATISMS

Abstract

The friar Sebastian Slade wrote polemical debates and poetical, historical, biographical and hagiographical works. His most significant works are those of historical and bio-bibliographical nature in which he presented the history of Franciscans and his people. Slade in his second historical work „Monumenta historica Provinciae Ragusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisci notis criticis et chronologicis perpetuo illustrata,, i.e. „Povijesni spomenici dubrovačke provincije reda Male braće sv. oca našega Franje pojašnjena neprestano kritičkim i povijesnim bilješkama,,(Naples, 1746.) talks about the history of the Franciscan order in Dubrovnik and their most significant representatives from its beginning to his time. „Monumenta“ are considered to be the first published history of Franciscans from Dubrovnik and therefore are very interesting for analysis. This paper will analyze the relation of Slade's work „Monumenta“ towards the literal form of Franciscan schematisms. It will highlight the content, structural and stylistic layer of these works. Therefore, Schematisms of the Herzegovinian Franciscan province will be taken for comparison: Kraljević's (1853), Bakula's (1867, 1873), Mikulić's (1882, 1903), Šimović's (1889), Mandić's (1933) and also the new schematism from 2012. Although the new schematism is written in Croatian, it is interesting because of the differences in structure and the purpose of writing. The comparison will show the development of schematisms as functional literal forms in the context of social-historical circumstances in which they were written.

Key words: Slade, „Monumenta,, Franciscan order, schematisms

LA CONCORDIA DE NOBILI
BASE DELLE FELICITA D UNA REPUBBLICA FORTUNATA
DISCORSO POLITICO MORALE
DETTO

Alli Illustrissimi , et Eccellentissimi Sig: Sig: ∞
RETTORE , e CONSIGLIERI Della
Repubblica Di Ragusa .

181446

8830
Dal Molto Rever: Padre Sebastiano Dolci de
Min: Osf: Predctre Cfs: , e Lettre Snte di S. Teolog:
li 10 Marzo 1733 ~ ~ ~

Naslovni list Sladina govora "La concordia de Nobili", održanog 10. ožujka 1733. u Dubrovniku

Marinko Šišak

SLADIN GOVOR O PLEMIĆKOJ SLOZI

*Izvorni znanstveni rad
UDK 271.3 Slade, S
94(497.5 Dubrovnik)*

I.

Sebastijan Slade, znameniti franjevački propovjednik, u razmaku od dvije godine održao je dva govora vrlo slične tematike i sličnog naslova. Oba se odnose na političko-etičke naputke vezane uz upravljanje i vladanje republikama. I u jednom i drugom slučaju govori su izrečeni pred uglednicima – senatorima Luce i Dubrovnika.¹ Prvi je govor održan u senatskoj dvorani grada Luce godine 1731., pete korizmene subote pod nazivom „Il buon governo delle repubbliche“. Spomenuti govor otisnuo je lukežanski tiskar Domenico Ciuffetti, zajedno s još nekim govorima izrečenim u isto korizmeno vrijeme.² Dvije godine kasnije, 10. ožujka 1733., neposredno po svojem povratku u Dubrovnik iz Italije, Sebastijan Slade održao je govor o plemićkoj slozi knezu i dubrovačkim senatorima.³

I dok je prvi govor sačuvan u rijetkim tiskanim primjercima,⁴ drugi je ostao u rukopisu. Rukopis je dospio u zbirku Milana Rešetara koji ga je zajedno s mnogim drugim rukopisima i knjigama, prilikom svoje selidbe iz Beča u Firencu prodao Slovanskoj knihorni u Pragu, gdje se i sada nalazi.⁵ Sadržaj Rešetarove knjižnice u Slovanskoj knihorni opisao je i Oton Berkopec koji je značajniji dio tog popisa, osobito cjelovit popis rukopisa, tiskao i popratio prigodnim predgovorom.⁶

¹ Prema navodima samog Dolcija u *Fasti litterario-Ragusini* (str. 56), on sam je na prvom mjestu istaknuo svoj govor u Lucci, dok je ovaj održan u Dubrovniku prešutio. S. Slade, 2001: 138.

² Sladin govor tiskan je nakon govora Aurelija Teodora Porrija, za četvrtu subotu korizme, iste te godine, održana također u senatskoj dvorani u Lucci.

³ Slade je zaređen za svećenika u Splitu 1723. Odatle je otišao u Istru, a potom u Italiju gdje je polagao ispit za propovjednika i lektora filozofije. „Nakon više od deset godina vraća se u Dubrovnik“. Sopta, 1995: 296.

⁴ Pregledom elektroničkog pretraživača talijanskih knjižnica navedeni tiskani govor našao sam katalogiziran samo u dvije knjižnice: Biblioteca Statale del Monumento Nazionale di Casamari (dva primjerka) i Biblioteca Norberto Bobbio dell'Università degli Studi di Torino (jedan primjerak). Preslik izvornika koji sam koristio dobio sam iz Knjižnice di Casamari, zahvaljujući ljubaznosti gospodina P. A. Corattija. Zsigurno ponegdje po talijanskim knjižnicama ima još primjeraka ovog govora, ali nema ih navedenih u elektroničkim katalozima. U hrvatskim javnim knjižnicama elektroničkim pretraživačem nisam pronašao niti jedan katalogizirani primjerak ovog Sladinog tiskanog govora.

⁵ Autor opsežne monografije o Sladi, Miroslav Pantić nije znao za postojanje ovog govora. Štoviše, smatrao je da su sve Sladine propovijedi, osim ove tiskane u Lucci izgubljene. Pantić, 1957: 185.

⁶ Publikacija je posvećena „400. obljetnici smrti hrvatskog dramatičara Marina Držića“. Rešetarova knjižnica sadržavala je 2300 naslova u 2437 svezaka, 251 rukopis i 188 jedinica

Sladino govorništvo bilo je poznato kako u domovini, u njegovom Dubrovniku, tako i diljem Italije.⁷ On sam u svojoj biografiji zabilježio je da postoje „tri sveska propovijedi koje su održane u stolnoj crkvi u Dubrovniku na talijanskom i kojima je pridruženo vrlo mnogo pohvalnih govora“.⁸ Međutim, tih svezaka danas nema u Arhivu Male braće u Dubrovniku gdje su sačuvani mnogi drugi njegovi rukopisi i dokumenti.⁹ Kao istaknuti propovjednik on je tijekom svojeg života održao mnogo govora i propovijedi od kojih, osim već spomenutih, nije ostalo gotovo nikakvog traga.¹⁰

Spomenuta dva govora uza svu svoju prividnu sličnost, značajno se razlikuju. Govor u Lucci održan je u preduskrsno vrijeme i unatoč tome što se radi o govoru, besjedi (*orazione*), a ne propovijedi (*predica*), temeljen je isključivo na novoza-vjetnim osnovama i na citatima svetih otaca, dok je dubrovački govor, uz propovjednu osnovicu i biblijske citate, bogat navodima i iz grčkih i rimskih autora.

II.

Rukopis Sladina govora obasiže 16 ispisanih stranica s vrlo precizno izrađenom i uređenom naslovnicom, vrlo sličnom onoj koju je imao njegov tiskani govor u Lucci. Već iz uređenja naslovnog lista vidljivo je da Slade slijedio grafička rješenja iz Luce i umjesto modificiranog gradskog grba, nacrtao grb Dubrovačke Republike. Govor je naslovio „La concordia de' nobili, base delle felicità d'una Repubblica fortunata. Discorso politico-morale detto alli illustrissimi et Eccellentissimi Sig. Sig. Rettore e Consiglieri della Repubblica di Ragusa. Dal Molto Rever. Padre Sebastiano Dolci de Min. Oss. Predictre. Csss, e Lettore Generale di S. Teolog: li 10 Marzo 1733.“

U rukopisu je numeracijom označen svaki drugi list, tj. samo neparni brojevi. Rukopis ima 17 numeriranih listova, uključujući i naslovni list. Po svemu sudeći paginaciju nije izvršio Slade nego je ona naknadno dodana. Tekst je ipak Slade svojeručno opremio vrlo savjesno, ostavljajući praznine i prazni list, upravo onako

ilustriranog materijala. Sladin rukopis katalogiziran je pod brojem T 4154/C.30, odnosno izvornom oznakom koju mu je odredio Rešetar u svojoj zbirci – 331(40). U Rešetarovoj zbirci nalazi se i Sladina dijatriba *De Origine Urbis Ragusinae. Diatriba Historico-Chronologica* (332/41). Berkopec, 1967: 8-9. Rukopis ove dijatribe nalazi se i u Arhivu Male braće u Dubrovniku. J. Sopta, 1995: 307.

⁷ I talijanska *Biografia universale* bilježi o njemu da je bio „slavan osobito u propovijednoj službi a važno je upozoriti na revnost i rječitost tijekom više od 40 godina na propovjedionicama u Italiji“. *Biografia universale*, vol. XVI, p. 126.

⁸ S. Slade, 2001: 138.

⁹ J. Sopta, 1995: 307-308.

¹⁰ Propovijedao je, osim u Dubrovniku za svečane zgode, u nizu talijanskih gradova (Rim, Genova, Mantova, Sinigaglia, Napulj, Lucca, Venecija, Brescia, Grado, Firenca, Bibiene) i u Istri (Pula, Rovinj, Piran, Izola). M. Pantić, 1957: 14, 19, 25; J. Sopta, 1995: 298.

kako ga je vjerojatno želio vidjeti ostisnutoga. To nažalost nije dočekaao. Nije kao u Lucci bilo oduševljenog tiskara koji bi ga brzo stavio u tiskarski stroj i posvetio gradskim senatorima i gonfalonijeru, vladarima prejasne Republike Lucca, kao što je to učinio Domenico Ciuffetti.¹¹ Dubrovačke prilike bile su potpuno drugačije nego one u ovom talijanskom gradu. Svjedočanstvo njegove pozornosti jest i nekoliko svojeručnih ispravaka i dometaka koje je učinio u podnožju stranica na kojima je uočio grešku. Njih je u tekstu obilježio grafičkim znakom (obično križićem) i u dnu stranice dodao ispuštenu riječ. Za razliku od tiskanog govora u Lucci, u rukopisu nedostaju upućivanja na citirana mjesta iz izvora: starozavjetnih, novozavjetnih, navoda svetih otaca, ali i drugih klasičnih grčkih i rimskih tekstova i autora.

Ipak, kao da je sam Slade u poznijem razdoblju života zanemario ovaj govor i zaboravio na njega, pa ga u svojim *Fasti litterario-Ragusini* uopće nije naveo.¹² Moguće da je razlog tome bilo razočaranje dubrovačkim vlastodršcima kojima je tridesetak godina kasnije (1760), održao vrlo kritičku propovijed, o kojoj je vijest do nas došla kasnije, preko izvješća francuskog konzula Andréa Alexandre Le Mairea.¹³

III.

Oba teksta govora održana su na talijanskom jeziku, prožeta nizom latinskih navoda iz Biblije i različitih klasičnih autora ili crkvenih otaca. Trodijelna formalna koncepcija govora u potpunosti slijedi franjevačku homiletsku strukturu od koje se sastoji svaka propovijed. To je proemij, prvi i drugi dio. Budući da se ne radi o propovijedima nego o govoru ili besjedi, u objema nedostaje četvrti dio. Proemij je relativno kratak, nalazi se na dvije nepune stranice (3r-3v). Prvi dio obasiže najveći dio. Započinje na 5r, a završava pri dnu 15r, gdje započinje i drugi dio (Parte secon-

¹¹ „Illustriss., ed Eccellentiss. Signori Anziani, Gonfaloniere della serenissima repubblica di Lucca“. Il Consiglio degli Anziani bio je ustanovljen već u XIII. stoljeću u gradu Lucci. Bio je sastavljen od deset članova: devet senatora (starijih) i gonfalonijera i činio je izvršnu vlast. Nakon oslobođenja Luce (1370.), članovi ovog tijela nosili su naziv imperijalnih vikara i od tada imaju najvišu vlast, vladajući u ime vladara Svetog Rimskog Carstva. Imali su dvomjesečni mandat, stanovali su u palači, a ako bi napuštali zgradu, najmanje sedam ih je moralo ostati u njoj. U XVIII. stoljeću nosili su crne toge s crvenom stolom. (http://www.palazzoducale.lucca.it/popup_fatti.php?idfatto=28&idsecolo=1, pristupano 2.10.2015.)

¹² *Fasti litterario-Ragusini*. Dubrovačka književna kronika, 2001: 56, 138.

¹³ André Alexandre Le Maire, *Starine*, XIII, 1881. O Dubrovniku i Dubrovčanima 1766. Dubrovnik, poseban otisak, Dubrovnik, 1973. Preveo Zdravko Šundrica, str. 61. Mnoge kritičke opaske koje je iznio Le Maire dijelom su bile posljedkom njegova diskriminirajućeg položaja i tretmana dubrovačkih vlasti prema njemu. Le Maire svjedoči da su ga i vlasti i građani ignorirali. Kasnije su ga optužili preko svojih diplomatskih predstavnika i francuskoj vladi. Jelavić, 1904: 515 i d.

da) koji završava na 17r. Tiskana propovijed u Lucci nije formalno razdijeljena na dijelove, ali može se lako ustanoviti njena trodijelna struktura.

U proemij i prvi dio dubrovačkoga govora uvode novozavjetni citati: u uvodu je naveden kratak, lapidaran navod iz Evanđelja po Ivanu *Exiit sermo inter fratres* (Pronese se glas među braćom, Iv, 21,23).¹⁴ Ovaj svetopisamski redak, u klasičnom govorništvu perikopa, *initium exordii*, izvučen je kao geslo uvodnog dijela. To je obvezni dio svake propovijedi jer se propovijed mora temeljiti na nekom biblijskom tekstu. Sadržaj propovijedi uvijek je Sveto pismo, ali bez obzira o kojoj temi se radi, svaku valja tumačiti u skladu sa Svetim pismom. „Drugim riječima sadržaj propovijedi ne smije biti ni preuzak biblicistički – navještaj Riječi bez svijeta – a ni preširok, sekularistički – navještaj svijeta bez Božje riječi.“¹⁵ Homilija je dio liturgije čiji sadržaj treba biti izlaganje nekog svetopisamskog čitanja koji se odnosi na taj dan, a koje se odnosi na otajstvo koje se slavi ili na posebne potrebe onih koji ih slušaju.¹⁶ U tom dijelu Evanđelja sveti Ivan opisuje glasine koje su se proširile među braćom da on (Ivan) ne će umrijeti. Isus ih je demantirao riječima „Ako hoću da on ostane dok opet ne dođem, što se to tebe tiče?“. Dakle, nije rekao „Ne će umrijeti“, što su braća bila sklona drugačije tumačiti iz zavisti i ljubomore jer se radilo o učeniku kojeg je Isus osobito ljubio. Sladi je to izvrstan primjer – nije bilo sloge među apostolima, što dovoljno govori kako od nesloge nitko nije imun, te koliko je nesloga raširena i kako se pitanjem sloge valja baviti. Ovako dramatičan *exordium* propovijedi uvlači slušatelje u propovijed i ima za cilj privući njihovu pažnju, odnosno učiniti ih pažljivim (*attentum*).

Prvi dio govora autor koncipira pod simptomatičnim geslom, ovaj puta iz svetog Luke koji iz poglavlja o Isusovu mesijanskom djelovanju i propovjedništvu izvlači rečenicu koja govori o tome kako nitko nije prorok u svojoj domovini.

Drugi dio govora nema geslo, znatno je kraći od prvoga ali u njemu Slade zao kružuje temu, prema retoričkom obrascu i traži od slušatelja, dubrovačkih senatora i kneza da budu složni jer kao što nas uči Biblija i klasični pisci sloga je nužan preduvjet za očuvanje svake države i svakog carstva i kraljevstva. Takva persuazivna strategija u koncipiranju govora bio je svjestan, ali i logičan Sladin izbor.

Temu plemićke sloge Slade nije slučajno odabrao. Bez obzira na prividnu jedinstvenost dubrovačkog plemstva, njihovi odnosi dugo godina bili su napeti i daleko od idealnih. Stoga i u prvom dijelu govora počinje retoričkim pitanjem: može li tamo gdje su propovjednici, plemići, senatori, uglednici, članove jedne te iste

¹⁴ I svoj tiskani govor u Lucci Slade je započeo citatom iz Ivanova evanđelja: „Ja sam svjetlo svijeta. Tko mene slijedi sigurno neće ići po tami. (Iv, 8,12)

¹⁵ I. Raguž, 2010: 505.

¹⁶ *Suvremena katolička enciklopedija*, priredili Michael Glazier i Monika K. Helwig, Split, Marjan tisak, 2005:117.

domovine, stanovnici iste republike razjedinjeni, neprijateljski raspoloženi, nesložno sukobljeni, dakle može li takav grad, domovina ili republika biti trajna i sretna?

Razdor je počeo krajem šesnaestog stoljeća ubojstvom Frana Gondole, a definitivno se produbio velikom zavjerom s početka sedamnaestog stoljeća, dok je definitivno impostiran agregacijom desetak dubrovačkih građanskih porodica u plemstvo nakon razornog potresa 1667.¹⁷ Podjela plemstva na dvije uvjetno rečeno političke stranke, salamankeze i sorboneze, bila je bjelodana činjenica koja je početkom šezdesetih godina XVIII. stoljeća dovela do ozbiljne krize vlasti kojoj je i Slade svjedočio. Ako se prate zaključci Velikoga vijeća od sredine XVII. stoljeća, pa do drugog dijela XVIII. stoljeća vidljiva je podijeljenost plemstva. Već kod glasovanja o potrebi očuvanja i popunjavanja plemstva (*super conservatione et augmento nobilitatis*) od 18. siječnja 1664., dakle u načelnoj odluci koju je bilo nužno poduzeti zbog depopulacije vladajućeg sloja, za takvu odluku je glasovalo 63 plemića, dok je protiv bilo 32.¹⁸ Kada je tri godine kasnije trebalo donijeti odluku o kriterijima za agregiranje u plemstvo deset uglednih dubrovačkih obitelji, odluka je tijesnom većinom preostalih plemića bila izglasana. Naime, za odluku je glasovalo 20 članova Velikog vijeća, a protiv je bilo 18 članova.¹⁹ Unatoč teškom stanju dubrovačkog plemstva koji je proizlazio iz njegove malobrojnosti ni dio ranije donesene odluke o realizaciji agregiranja pet novih obitelji u plemstvo iz 1673. nije ništa lakše izglasana. Za tu odluku je glasovalo 36 velevijećnika, dok se odluci suprotstavilo 26 članova.²⁰ Funkcioniranje vlasti bilo je obilježeno sljedećih decenija tim novim okolnostima (staro i novo plemstvo), koje su opterećivale donošenje svake važnije odluke. Primjerice, odluka o povećanju Vijeća umoljenih iz 1731. bila je donesena nadglasavanjem u svakom svojem dijelu. Posebice je podijeljenost došla do izražaja kod utvrđivanja broja senatora i načina njihova odlučivanja (*super auctione consiliariorum rogatorum consilii*) kada je taj dio izglasan omjerom 60 spram 34 glasa.²¹ Slična situacija se ponovila i kod glasovanja o stonskoj skupštini iz 1761., kada je omjer bio 41 prema 23. I općenito, iz odluka Velikoga vijeća bilo je vidljivo da se ono bavilo gotovo isključivo internim odnosima unutar Vijeća i

¹⁷ U starijoj našoj historiografiji držalo se da je isključivi uzrok političkih podjela bila agregacija novih porodica, odnosno razdjelnica tih sporenja. Međutim Stjepan Čosić i Nenad Vekarić dokazuju da je u osnovi podjela nastala znatno ranije i bila povezana uz jedno ubojstvo i neuspjelu veliku zavjeru. S. Čosić – N. Vekarić, 2005: 15 i d.

¹⁸ *Liber croceus*, cap. 323 (18.1.1664), Nedeljković, 1997: 380. Odluke o popunjavanju Velikog vijeća bile su na raspravi još od 1646., ali tada je prijedlog bio odbačen. Tek nakon dvanaest godina ponovo je pripremljena slična odluka koja je onda 1658. s jednim glasom više prihvaćena (52:51). Čosić-Vekarić, 2005:66.

¹⁹ Odlukom je planirano provesti agregaciju u dvije faze – u svakoj po pet obitelji. *Liber croceus*, cap. 331 (X iunii 1667), Nedeljković, 1997: 388.

²⁰ *Liber croceus*, cap. 343 (XXVIII aprilis 1673), Nedeljković, 1997: 398.

²¹ *Liber croceus*, cap. 367 (die IV mensis ianuarii 1731), Nedeljković, 1997: 417.

konstituiranjem vladajućeg sloja. Kriza vlasti kulminirala je dvije godine kasnije, 1763., kada je nekoliko mjeseci bio je paraliziran sav politički život i vlast je u potpunosti prestala funkcionirati.

O toj krizi ima više svjedočanstava, od kojih je Le Maireovo vrlo vjerodostojno, iako obojeno osobnim lošim iskustvima i zlonamjernim tonom. Le Maire je krizu detektirao kao posljedicu sukoba nove i stare stranke koje su okupljale dubrovačko plemstvo. Nova stranka, koja je okupljala agregirane plemiće, ali i druge nezadovoljnike, željela je ograničiti vlast braće Sorgo, naročito Sabe Sorga koji je monopolizirao vlast i svojim spletkarenjem i vještim manevrima gotovo 15 godina vladao „poput pravoga silnika“. Nova stranka je tražila i po svemu sudeći dobila podršku polovice dubrovačke aristokracije, ali su se konzervativni stari duhovi usprotivili svim zahtjevima koje su ovi postavljali u pokušaju reformiranja političke vlasti.²² Konac 1762. bio je obilježen krizom u kojoj se niti u Senatu niti velikom vijeću nije mogla donijeti nijedna odluka. Na sjednicu Velikog vijeća 31. prosinca, kada je trebalo birati dužnosnike za sljedeću godinu, pristaše nove stranke došle su pod oružjem čime su uzbunili duhove, spriječili izbor dužnosnika, ali i izazvali napetost i zamalo krvoproliće. Imalo je to za posljedak da „nijedan činovnik ne bi imenovan za tekuću godinu i republika umre tako reći bez napora i trzanja. Svekolicke državne službe biše obustavljene, sudišta zatvorena, a straženje gradskih vrata preuzeli su dobrovoljci iz građanstva.“²³ Ideološku podjelu i međunarodnu dimenziju krize opisao je Gebhardi u svojoj povijesti Dubrovnika iznoseći prijetnje nove stranke da će zatražiti pomoć pape, dok je „stara“ stranka prijetila „da će i neposredno i preko francuskoga konzula u Dubrovniku i francuskoga poklisara u Carigradu iznijeti stvar pred sultana, pozvati u pomoć bosanskoga pašu i ragje predati Dubrovnik Turcima, nego li se odreći svojih staro-vlasteoskih prava“.²⁴

Kriza je formalno riješena odlukama – rezolucijom Velikog vijeća iz ožujka 1763. kojom je legalizirano sve ono što se događalo dok vlast nije funkcionirala i kojom su bile predviđene mjere za legitimiranje pojedinih državnih tijela i organa vlasti. O atmosferi koja je vladala među strankama i njihovim svađama opširno je

²² Nova stranka je tražila isključivanje iz senata četvorice braće Sorgo, bez gubitka njihovih plemićkih prava, da se činovnici imenuju zdrijebanjem i treće, da se senatori biraju prema dobi, naravno, uz isključenje obitelji Sorgo. Jelavić, 1904: 524. O detaljima spora i Čosić-Vekarić, 2005: 90.

²³ Jelavić, 1904: 524.

²⁴ Ovakvu podjelu zabilježio je Johann Ludwig Gebhardi (1735.-1802.) u povijesti Dubrovnika uključenoj u njegovu povijest Ugarskog Kraljevstva *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten*. Leipzig 1781. Nakon njegove smrti tiskana je i Gebhardijeva *Geschichte der Königreiche Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Servien, Raszien, Bosnien, Rama und des Freystaats Ragusa* (= *Geschichte aller Wendisch-Slavischen Staaten*, Bd. 4). Leyer, Pesth 1805. Engel, 1903: 119.; Jelavić, 1904: 525.

izvještavao anonimni dojavljivač bečkog dvora. Mržnja i međusobno optuživanje međutim, nisu prestali ni nakon prevladavanja krize iz 1763., pa „ovi duhovi, gordi i bijesni, ponekad u Velikom vijeću pobjesne do te mjere da se potuku, ili se bar tako vrijeđaju i viču jedni na druge, da se vika čuje na trgu (pjaci) i narod čuje de-raču svojih gospodara.“²⁵ Ipak, kriza je u skladu s dubrovačkom tradicijom mirno prevladana, bez prolijevanja krvi, a „nova“ stranka dobila je premoć iako je kom-promisno, u skladu s dobrom dubrovačkom praksom vladanja, za kneza izabran predstavnik stare struje.

Da bi naglasio koliko je duboka nesloga, Slade uzima primjer iz Ivanova evanđelja upotrebljavajući najjači argument da nesloga nije bila nepoznata ni među apostolima. Takvo je mišljenje i sam Slade dobio iz razgovora s nekim od svojih sugrađana. Zato odmah u početku najavljuje kako je moralno i političko jedinstvo lijek koji doprinosi na tri načina: jedinstvo je ono što sve vlade čuva u vjeri; jedinstvo je ono što služi vladarima; jedinstvo je ono što čuva sreću cijele države (republike). Kasnije će u govoru ovaj trojni aksiom (argument) Slade više puta ponoviti. Treba biti pažljiv i prema revnosnom apostolu i pretjerano učtivom podaniku, zaključuje Slade svoj proemij.

Prvi dio propovijedi otpočinje važnom konstatacijom o naravi svake vlasti: „Upravlјati narodima i dobro vladati pothvat je toliko nezahvalan da ja ne mogu razlučiti treba li zavidjeti vladateljima ili se toga treba bojati.“ Tu misao potkreplju-je Slade citatom iz Tacitovih *Anala* u kojima Tiberije oklijeva preuzeti ponuđenu vlast jer iz iskustva zna koliko je teško vladati i uolikoj mjeri sama vlast ovisi o sudbini. U potvrdi teške zadaće vladanja državama govore nadalje primjeri Platonu i njegove *Republike*, Ksenofonta, Aristotela iz njegove *Etike*. Navodi Slade i povijesne primjere Rimljana, Kartage, Atene, Sparte, kako bi pokazao da nijedan način ili lijek koji je bio primjenjivan u njihovom održanju nije bio uspješan. Iako su na prvi pogled sve te države uredile unutrašnje odnose, gotovo savršeno: primje-ricе Spartanci, gdje nije bilo lakomosti jer su sva dobra bila zajednička, nije bilo dokolice jer su svi bili zaposleni; Rimljani su držali, kaže Slade, da se sva njihova sreća sastoji u tome da poštuju običaje starijih i pravedno upravljaju podanicima. Ipak sve su te države propale i danas ih nema. Zašto? Zbog toga što se nisu držale evanđelja, tvrdi govornik, a vi draga moja gospodo, ako želite sačuvati svoju mo-rate se držati Evanđelja. A evanđelja, prema svetom Ambroziju, kojeg poziva u pomoć, govore da je građanska ljubav ta koja sprječava nejednakosti, odjelitosti, neprijateljstva i lakomost.

Vladarima priliči imati dobar glas, ugled. *Contemptu famae contemni virtutes* (Ne cijeniti ugled, znači ne cijeniti kreposti), navodi Tacita. Rimski predkršćanski

²⁵ M. Novak Sambrailo, 1971:155.

povjesničar poslužio mu je u više navrata u potkrjepi vlastitih teza, primjerice o uzornom poretku aristokratskog Rima, osobito rimskoj jedinstvenosti i slozi. Jer Slade ne razumije i prezire teze o zaštiti jedne strane od druge na način da se ljudi dijele u različite političke stranke (guelfi i gibelini), crne i bijele itd. Bog jeste podijelio ljude u nesložne i sukobljene države, ali nije podijelio ljudske duše i srca. Zbog toga treba graditi tako da se stavlja kamen na kamen, a ne kamen nasuprot kamenu. Jedinstvo počiva u ljubavi, ljubav prema domovini počiva na božanskoj ljubavi, kaže u osloncu na svetog Tomu. Sveto Trojstvo jest na prvi pogled razdijeljeno u tri dijela: Otac, sin i duh Božji, ali to čini jednu osobu u kojoj je sadržan bitak (biće), mudrost i dobrota. Takav se Bog pokazuje ne prema unutra, nego prema vani. Takav je materijalni svijet koji poznaju Grci i koji nazivaju kozmos, a koji se sastoji od četiri elementa (vatra, voda, zemlja i zrak), ali koji prema Filonu čini svijet u glazbi, svijet u slozi, jedinstven svijet. Analogiju proteže i na čovječje tijelo i duh, raznolike i različite. Duh je spiritualan i božanski, tijelo je materijalno i zemaljsko, ali među njima nije moguće uočiti fizičku razliku. Zbog toga se moramo diviti Bogu i svijetu i nama samima jer to nije ništa drugo nego jedan savršen poredak, najuža veza, sveukupan mir i čudesna sloga. Kako to ekstatično i retorički uvjerljivo zvuči u propovijedi dovoljno je navesti jedan mali djelić: „un ordine esatissimo, una stretissima Alleanza, una pace somma, una concordia meravigliosa“. [13]

Cijeli govor je jedna kršćanska apoteoza slozi koju treba postizati na sve moguće načine i izbjegavati podjele koje onda slabe i upravljače i državu kojom upravljaju. Isto tako božanski poredak mora stajati u osnovi svake države i jedino se na taj način država može očuvati. Ovaj konzervativni stav proizlazi iz Sladina moralnog i vjersko-intelektualnog habitusa, ali i iz temeljnih značajki dubrovačkog političkog i društvenog uređenja u kojima je trebalo iznova potvrditi potrebu sloge i nastojati eliminirati očigledne prijeporne silnice koje su opterećivale Dubrovnik i njegov politički život.

IV.

Koncepcija Sladina govora slijedi temeljne retoričke principe nasljedovane iz klasičnih retoričkih pravila, ali primijenjena u kršćanskoj homilelici i pastoralu. Nakon proemija koji slušatelje priprema na slušanje, ali ide i od teze prema hipotezi, slijedi *introducio* (detaljnije definiranje glavne teme), *narratio* (razvijanje i precizna razrada teme), *confirmatio* (potvrda iznesenih navoda svetopisamskim i iskustvenim dokazima). Nakon završetka prvoga dijela slijedi *secunda pars* (parte secunda) koji razrađuje moralni element i ponavlja cijelo izlaganje novim riječima i novim citatima i zaključuje izlaganje izravnim obraćanjem slušateljima i njihovoj ulozi u provedbi izrečenoga. Za razliku od kasnije homiletske prakse, barokna

klasicistička propovijed ili govori bili su stilski dotjeraniji i imaju veću književnu vrijednost. A unatoč tridentskim naputcima da se Božja riječ izriče *cum brevitate et facilitate sermonis*, barokni i kasnobarokni propovjednici poput Slade nisu mogli izbjeći zavodljivosti i retoričkih figura i kićenosti stila.

Oba govora Slade izriče u izravnom govoru, obraćajući se slušateljstvu. U Lucci je to „Risarcite“ (Nadoknadite!), u Dubrovniku „Stupitevi“ (Čudite se, ako možete, da se među skupinama ljudi na svijetu rađaju razlike, a od razlika nesloge).²⁶ Na više mjesta obraćanje je još izravnije, pa slušatelje izravno upozorava i apostrofira: „vi koji me slušate“! Izravno obraćanje slijedi antička retorička pravila da se slušateljstvo učini pozornim (*attentum*), dobrohotnim (*benevolum*) i sklonim pouci (*docilem*). (Pajur, 2012:49-50). Ili, kako naučava sveti Augustin da podučava, godi i pridobiva slušatelja (Raguž, 2010: 508) I u samom govoru, Slade rabi uzvike, pitanja, stanke, kako bi naglasio važnost pojedinih izrečenih riječi ili kako bi pobudio pažnju slušatelja.

Rukopis slijedi izgovorenu riječ s dramatskim cezurama, upitima, kazusima, poslovicama, citatima. Dinamičnost govora vidljiva je na mnogim mjestima. Slade, kao vrstan i talentiran govornik pažljivo je rasporedio materiju i teze kako bi održao pažnju ili upozorio na svoje riječi. Tako ne samo u početku propovijedi, nego i na drugim mjestima, kad mu se čini da treba upozoriti slušatelje, upotrebljava upravni govor i izravno se obraća slušateljstvu: *Udite* (slušajte), *imaginevi ora* (zamislite sada!), *ascoltatetemi* (slušajte me), *mirate la statua* (divite se kipu). Na drugim mjestima je izravniji: *Eh! Voi, voi, che ogni ragion di Stato alla croce di questo Dio* etc. I već u sljedećoj rečenici: *Voi, che la prima curar del vero governo riponete* itd. Sugestivnost i uvjerljivost govornika, njegove geste i pogledi lako se mogu predočiti dok primjerice izgovara rečenice, poput ove: *Pregami a sollevare meo gli sguardo al cielo. Oh Che splendida immagine di tutte le repubbliche è il governo di Dio!* (Pogledajte sa mnom na nebo! Oh! Kakva prekrasna slika za sve države je Božja vlada!)

Iako govor nije klasična propovijed nego govor, ipak se ne mogu izbjeći komparacije s homiletskom strukturom i sadržajem izrečenog. Govor je primjeren kasnobaroknim propovijedima s naglašenim klasicističkim štihom i stilom.

²⁶ Glagol „Stupitevi“ upotrijebio je Slade i u svojem govoru o svetom Vinku Fererskom: „Stupitevi ora, che preveduto egli ...“, S. Slade: *Orazio panegirica di S. Vincenzo Ferrerio*, 9.

V.

Sebastijan Slade nije krio da se u koncipiranju svojih propovijedi vodio tiskanim propovijedima i priručnicima koji su mu bili uzorom, inspiracijom, a nerijetko i podloškom.²⁷ Razložno je pretpostaviti da su i primjeri i navodi korišteni posredstvom korištene literature, a ne izravnim čitanjem izvornika. Naime, veliki je broj autora i citata koje Slade upotrebljava, vješto ih ugrađujući u tekst svojeg izlaganja, pokazujući na taj način svoju učenost i propovjedničku vještinu. Citiranih autora ima iz različitih razdoblja i izvora. U nastavku donosim njihov popis i frekvenciju u tekstu govora.

Tablični pregled autora citiranih u Sladinu govoru

Stari zavjet	Novi zavjet	Rimski i grčki pisci	Crkveni oci	Noviji autori
Postanak (2)	Sv. Ivan (1)	Tacit (4)	Sv. Ambrozije (1)	Cornelio a Lapide (1)
Psalmi (1)	Sv. Luka (1)	Plinije (2)	Sv. Toma (2)	Stjepan Gradić (1)
	Sv. Pavao (4)	Salustije (3)	Sv. Jeronim (3)	
		Plutarh (1)	Sv. Augustin (3)	
		Sidonije Apolinar (1)		
	Sv. Matej (1)	Seneka (2)		
		Filon Aleksandrijski (1)		
		Polibije (1)		
3	7	15	9	2
Ukupno				36

Iz strukture citiranih autora na prvi pogled dominiraju klasični grčki i rimski autori. Tako je Tacit citiran četiri puta, Salustije tri, Seneka i Plinije dva, a još je citiran i Plutarh. Sidonije Apolinar i Filon Aleksandrijski čine prijelaz k crkvenim naučiteljima svetom Ambroziju, svetom Augustinu i svetom Jeronimu, kojeg Slade naravno drži svojim, ilirskim i dalmatinskim,²⁸ te svetom Tomi Akvinskom. Najviše citira Augustina i Jeronima (po tri puta), te Tomu Akvinskoga dva puta. Novijim autorima uvjetno se mogu držati poznati isusovac Cornelio a Lapide i „otac domovine“ Stjepan Gradić.²⁹ Unatoč velikoj brojnosti autora i njihovih navoda,

²⁷ Tako je, primjerice koristio knjige Tobiasa Lohnera *Instructissima bibliotheca manualis concionatoria* (Venetiis, 1708), Vincentiusa Houdija *Bibliotheca concionatoria* (Venetiis, 1742), a osobito Giuseppea Mansija: *Biblioteca morale predicabile* (Venetia, 1666), *Erario Evangelico per Quaresima e tutte le Domeniche dell'anno* (Roma, 1662) te *Prontuario sacro per tutte le solenità dell'anno e giorni festivi dei santi correnti* (Roma, 1658). M. Pantić, 1957: 184.

²⁸ I u govoru u Lucci sveti Jeronim je naveden čak četiri puta kao „il mio Dottor illirico“ (str. 7. i 12) i „mio S. Girolamo“ (str. 11 i 14). Il buon governo delle Republiche. Discorso politico-morale, Lucca MDCCXXXI. Per Domenico Ciuffetti.

²⁹ Stjepan Gradić, isusovac, diplomat i polihistor (Dubrovnik, 6. III. 1613 – Rim, 2. V. 1683). Prvu izobrazbu stekao u rodnom gradu u privatnoj isusovačkoj školi. God. 1629. pošao je u Rim,

dominantna je Božja riječ, tj. Stari i Novi zavjet, osobito evanđelisti Ivan, Luka i Matej, te sveti Pavao kojeg je naveo više puta. Knjiga postanka i Psalmi korišteni su iz Starog zavjeta. Bibliju Slade citira prema *Vulgati*, dok je ostale autore prilično precizno naveo, ponegdje tek stilizirajući navod. Iako je prividno jednak omjer između klasičnih pisaca i biblijskih navoda te navoda crkvenih naučitelja, nedvojben je kršćanski duh propovijedi i kršćanski nauk.

Navođenje Stjepana Gradića u samoj završnici govora svjedoči o Sladinu poštovanju ovog znamenitog Dubrovčana koji je i u njegovoj književnoj enciklopediji *Fasti* dobio najviše prostora od svih uvrštenih i opisanih sugrađana, trostruko više nego što je posvetio primjerice Boškoviću ili Gunduliću. Gradićev citat Slade izravno upućuje svojem slušateljstvu, pozivajući se na stare dubrovačke običaje koji se trebaju nasljedovati: „inter se concordia apud exteros bona fama agere“ (međusobna sloga stvara ugled prema vani). Kako je ranije Slade govorio o značaju ugleda za one koji upravljaju republikama, nedvojbeno je ovaj navod trebao još jednom na kraju propovijedi naglasiti potrebu sloge među senatorima i plemićima kako bi republika prema vani izgledala stabilnija i čvršća i u tome nije bez razloga u pomoć pozvan upravo najugledniji među Dubrovčanima.

gdje je do 1634. na isusovačkom sveučilištu *Collegium Romanum* pohađao humanistički razred i tri godine filozofije. Građansko i crkveno pravo studirao je na sveučilištima u Fermu 1634–36. i Bologni 1636–38, postignuvši doktorat obaju prava. Vrativši se u Rim, četiri godine pohađao je teologiju i tu, čini se, bio zaređen za svećenika. God. 1643. vratio se kući te uskoro postao prebendarnim opatom benediktinske opatije sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu, kanonikom katedralnog zbora u Dubrovniku i zamjenikom dubrovačkog nadbiskupa. Nakon privatnog putovanja u Rim 1653, ondje je do smrti bio službeni diplomatski predstavnik Dubrovačke Republike pri Svetoj stolici. U Rimu je uspostavio bliske odnose s mnogim našim ljudima, kojima je osobito pomagao kao predsjednik hrvatskog Zbora sv. Jeronima. Bio je kustos Vatikanske knjižnice. Najveće je zasluge G. stekao u službi vlastite domovine. Osobite zasluge stekao je nakon katastrofalnog potresa (1667), tražeći na svim stranama materijalnu, stručnu i vojnu pomoć. Slao je u Dubrovnik stručnjake, novac, hranu, strojeve pa i oružje, izvlačio dubrovačke kapitalne iz talijanskih banaka i osigurao međunarodnu političku i diplomatsku potporu Dubrovniku protiv turskih i mletačkih pritisaka i ucjena. S rimskim arhitektima izradio je plan o obnovi grada te predložio čitav niz dalekovidnih političkih, društvenih, gospodarskih, kulturnih i vjerskih reformi, koje su imale svrstati Dubrovačku Republiku u red najnaprednijih država. Živo se zalagao za promjenu dubrovačke vanjske politike, za njezin oslon na Francusku, tada vodeću silu u Europi, mjesto dotadašnjeg oslanjanja na Španjolsku i Tursku, koje su već bile prešle zenit svoje moći. Odlučno se borio za puno priznavanje suverenosti Dubrovačke Republike od strane nekih talijanskih kneževina i republika. Osigurao joj je međunarodnu političku i diplomatsku potporu u njezinu najtežem sukobu s Turcima oko 1670. Zbog toga je stekao ime „oca domovine“. (Hrvatska enciklopedija)

VI.

Sladin govor dubrovačkim plemićima zapravo je više propovijed nego tekst koji bi govorio o moralnim i političkim temama važnim za dubrovačko društvo. Očigledno je koncepcija govora bila bazirana ne samo na kršćanskom nauku, nego i na očekivanjima dubrovačkog plemstva koje je željelo čuti ono što im je Slade govorio. Sličnim benevolentnim i propovjednim motivima rukovodio se orator i kada je držao govor vladarima grada Luce dvije godine ranije. Očigledno, radilo se o pohvalnom govoru u kojem je trebalo legitimirati poredak i plemićku ulogu u njemu, a posvjedočiti vjeru i upozoriti vlast da se pridržava božanskih i kršćanskih načela. Govorom je pokazao svoju govorničku vještinu, ali i učenost koja mu je ubrzo priskrbila važnu dužnost službenog teologa Republike.

Ipak, sam izbor teme nije bio nimalo slučajan. Pitanje sloge nije bilo samo teorijsko pitanje ili pitanje moralno-političkog poredka, nego i osjetljivi problem u funkcioniranju dubrovačke vladajuće elite. Iz Sladina neposrednog uvida u međusobne odnose, problem je očigledno bio istaknut, a on kao dobrohotni patriot nastojao je plemiće upozoriti na opasnost od razdora i očiglednih nesuglasica koje su prevladavale u njihovim odnosima.

Tek tridesetak godina kasnije, razočaran razvojem društvenog stanja i odnosa među patricijima, Slade je zauzeo kritički stav i opisao „vijeće bez razboritosti, službenike bez znanja, riznicu bez para, šefove bez autoriteta i jedan narod bez vrlina i pokornosti“.³⁰ Ovakva radikalna kritika Dubrovačke Republike može se pripisati polemičkom i kritičkom Sladinu duhu koji ga je vrlo često dovodio u sukob sa suvremenicima, pa i sa subraćom, njegovom nekonformističkom ponašanju i u državnim i u crkvenim poslovima, ali moguće da je bila i posljedkom razočaranja što nisu ispunjeni njegovi naputci iz govora koji je održao tridesetak godina ranije i koji dubrovački plemići očigledno nisu ozbiljno shvatili niti ga se pridržavali. Ipak, i jedan i drugi Sladin javni iskaz dokazom je da mu je skrb o dubrovačkom jedinstvu i stabilnosti Republike stajala čitav život pred očima kao primarna zadaća.

³⁰ Le Maire, 61. „Un conseil sans prudence, des magistrats sans connoissances, un tresor sans finances, des chefs sans conduite, et un peuple sans vertus et sans subordination etc.“ (*Starine*, 113)

LITERATURA

- (D.S.B.) „Dolci (Sebastiano)“. *Biografia universale antica e moderna*. Venezia MDCC-CXXIV. Presso Gio. Battista Missicaglia, vol. XVI, p. 126.
- Berkopec, Oton (1967), *Rešetarova književna Ragusian*. Jugoslovska literatura ve Slovan-ske knihovne. Státni knihovna Československe socialističke Republiky. Zpracoval Oton Berkopec. Praha 1967.
- Čavar, Martina (2005), „Nacrt za životopis Milana Rešetara (1860. – 1942.)“, u: *Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu*, Zagreb, Hrvatski studiji: 413-417.
- Čosić, Stjepan – Vekarić, Nenad (2005), *Dubrovačka vlastela između roda i države: sala-mankezi i sorbonezi*, Zagreb - Dubrovnik, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- Engel, Ivan Hristijan v. [Johann Jakob] (1903), *Povjest Dubrovačke Republike*. Preveo, opaskama popratio i nadopunio Ivan kan. Stojanović, Izdaće i naklada Srpske Dubrovačke Štamparije A. Pasarića.
- Glazier, Michael i Monika K. Helwig (prir.) (2005.), *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, Marjan tisak.
- Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22967>, pristupano 15.6.2016.
- Jelavić, Vjekoslav (1906), O dubrovačko-franceskim odnosima u god. 1756.– 1776. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 16 (1904): 513:553.
- Le Maire, André Alexandre (1973), O Dubrovniku i Dubrovčanima (1776.). Izvještaj gosp. Le Maira, francuskog konzula u Koronu, o Dubrovačkoj republici. Preveo Zdravko Šundrica. Dubrovnik, poseban otisak: 9-68.
- Ljubić, Šime (1881), „Izvještaj gosp. La Maire, francezkoga konsula u Koronu, o Dubrovačkoj republici. Priobćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. travnja 1880.“, *Starine*, na sviet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XIII, 39-118.
- Nedeljković, Branislav M. (1997), *Liber croceus*. Srpska akademija nauka i umetnosti, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III Odeljenje – knjiga XXIV (urednici akademici Miroslav Pantić i Desanka Kovačević-Kojić), Beograd.
- Novak Sambrailo, Maja (1971.), „Politika Dubrovčana“, *Starine JAZU*, 55 (1971): 151-189.
- Pajur, Stjepan (2012), Ranobarokna prodečtva patra Belostenca, *Kaj*, XLV, 1-2: 41-59.
- Pantić, Miroslav (1957), *Sebastijan Slade-Dolči dubrovački biograf XVIII veka*, Beograd. Srpska akademija nauka. Posebna izdanja, knjiga CCLXXXVIII, Odeljenje literature i jezika, knjiga 7.
- Pavlović, Dragoljub (1952), „O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku XVII. veka.“ *Zbornik radova* Instituta za proučavanje književnosti SAN, knj. 2, Beograd 1952.,
- Raguž, Ivica (2010), „Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi“, *Diacovensia*, 18, 3 (27), 501-516.
- Slade, Sebastijan (2001) *Fasti litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika*. Preveo i bilješkom popratio Pavao Knezović. Zagreb, Hrvatski institut za povijest.

Sopta, Jozo (1995.), „Znameniti dubrovački biograf, franjevac Sebastijan Slade Dolci (2. IV. 1669. – 1. VI. 1777.)“, *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka*, 5/1995, 295-311.

SLADIN GOVOR O PLEMIČKOJ SLOZI

Sažetak

U radu se analizira govor Sebastijana Slade, održan u Dubrovniku 1733., koji je u rukopisu sačuvan u ostavštini Milana Rešetara u Pragu. Govor je Slade posvetio plemićkoj slozi (*La concordia de' nobili base della felicità d'una Republicha fortunata*), kao temelju dobroga uređenja i očuvanja republike. Govor se uspoređuje sa sličnim Sladinim tekstovima, osobito s političko-didaktičnim govorom slične tematike koji je održao dvije godine ranije u talijanskom gradu Lucci, ali i republikanskim i teološkim, prvenstveno biblijskim vrijednosnim sustavom nužnim u održanju državnih poredaka. Govor se kontekstualizira u aktualno političko stanje Dubrovačke Republike i evidentnu neslogu kojoj je i Slade svjedočio i nastojao je pomoći u njenom prevladavanju.

Ključne riječi: Sebastijan Slade, Dubrovačka Republika, građanska sloga, plemstvo.

SLADE'S SPEECH ABOUT THE CONCORD OF THE NOBILITY

Abstract

The thesis analyses a speech made by Sebastijan Slade in Dubrovnik in 1733, which was preserved as a manuscript in Milana Rešetar's estate in Prague. Slade dedicated the speech to the concord of the nobility (*La concordia de' nobili base della felicità d'una Republicha fortunata*) as a foundation for the good order and preservation of the Republic. We compare the speech to similar texts by Slade, particularly to a similarly themed political-didactic speech he made two years earlier in the Italian town of Lucca, but it is also compared to the republican, theological and primarily biblical sets of values that are necessary to uphold a state and its government. The speech is put in the context of the political situation at the time in the Dubrovnik Republic and the evident discord Slade had witnessed and tried to help overcome.

Key words: Sebastijan Slade, Dubrovnik Republic, civic unity, nobility.

Zdravka Martinić-Jerčić

TRAGOM SLADINE BILJEŠKE O FRANJEVAČKOM ŠKOLSTVU I BADIJI

Izvorni znanstveni rad

UDK 37 (497.5)(091)

„§ XXI. *Quod Philippus iste vir apprime industrius fuerit, ex Annalibus nostri Ordinis clare perspicio. Vix Vicariatum Bosnensem indeptus, videns non modicam Doctorum Virorum inopiam in eo esse, ad Romanum Pontificem dedit literas, et ex Italiae Provinciis aliquot ex doctoribus viris, praesertim F. Petrum de Mili in eo Regno natum ad promovendam literariam rem impetravit. In nostro D. Francisci Rhacusino Coenobio tum Philosophicum cum Theologicum Studium deinde erexit, nihil magis dolens, quam intra Illyrici idiomatis Provincias literis, si aliquando hospitium in uno et altero homine, firmam tamen stabilemque domum non esse. Decretis statusque Gymnasiis in octo custodias eam divisit Vicariam, ut et Bosnensibus et Dalmatinis et Rhacusinis benemerentibus suos honos non deesset: illam praesertim D. Catharinae instituit, ut Catharinae Bosnensium reginae gratificaretur. Waddingus praefatas Custodias recitat ex Singraphis quorundam Actuum provinciarum, sub Philippo confectorum; ipsas lubens exscribo, primum ut constet...*“¹

Temeljem Sladine bilješke u djelu *Monumenta historica Provinciae Rhagusinae Ordinis Minorum* o nedostatku učenih ljudi i potrebi za osnutkom učilišta i boljim obrazovanjem franjevačkih kandidata u provinciji započelo je ovo kratko istraživanje o povijesti franjevačkog školstva u Provinciji sv. Jeronima, koje je dovelo do detaljnije analize i prikaza Niže franjevačke gimnazije na Badiji i Više franjevačke gimnazije u Dubrovniku. Bilješka iz *Monumenta* odnosi se na fra Filipa Dubrovčanina, vikara Bosanske vikarije, koji je uvidjevši slabosti u svojoj

¹ Slade, 1746: 37; „Iz Anala našeg Reda jasno vidim, da je taj Filip bio čovjek osobito revan. Jedva stigavši u Bosansku vikariju i kad je vidio da u njoj nedostaje ljudi, pisao je papi i iz talijanskih provincija ishodio nekoliko učenih ljudi da promiču obrazovanje, osobito fra Petra iz Mila (Visoko) rođenog u tom kraljevstvu. U našem dubrovačkom samostanu sv. Franje tada je podigao filozofsko-teološki studij, najviše žaleći što za školovanje unutar provincija hrvatskog jezika, ako je ponekad na jednom ili dva čovjeka bio studij, nema određene i ustanovljene kuće. Odredivši i osnovavši gimnazije podijelio je vikariju na osam kustodija da ni bosanskim ni dalmatinskim ni dubrovačkim zaslužnicima (kojima uzvrća uslugom) ne bi nedostajalo njegovo poštovanje: posebno je utemeljio kustodiju sv. Katarine, da zahvali Katarini bosanskoj kraljici. Wadding navodi spomenute kustodije iz suvremenih dokumenata nekadašnjih provincijalnih spisa koji su nastali za vrijeme Filipova [vikarstva]; njih rado prepisujem, kako stoji,...“ (prijevod Zdravka Martinić-Jerčić)

vikariji osnovao niz škola, a fra Sebastijan Slade pripisuje mu zasluge za osnutak filozofsko-teološkog studija u Dubrovniku za cijelu vikariju.²

Govoriti danas o franjevačkom redu, a ne osvrnuti se i na trag koji su ostavili u obrazovanju svojih kandidata i puka na prostorima na kojima su djelovali čini se gotovo nemoguće. Priče o velikoj gimnaziji u Širokom Brijegu, Visokom, Sinju, Varaždinu i Dubrovniku-Badiji i utjecaju koji su franjevci imali na prosvjećivanje i opismenjavanje puka u svim našim krajevima neraskidivo su povezane s franjevačkom duhovnošću i djelovanjem. Literatura vezana uz ovu temu može se relativno lako naći, no pravo, sustavno istraživanje na razini Provincije sv. Jeronima, posvećeno ovoj temi još nije objavljeno. Knjiga koja je bila od izuzetne pomoći u rasvjetljavanju mnogih podataka, a i u potrazi za literaturom izdana je ove godine u Dubrovniku pod naslovom *Franjevačka gimnazija na Poljudu (1963. – 1974.)* iz pera fra Josipa Joze Sopte. O Nižoj gimnaziji na Badiji postoje tek poneki zapisi u različitim prikazima i na tom području sustavno istraživanje još uvijek nije objavljeno, a podatci se nalaze uglavnom u arhivima samostana Male braće u Dubrovniku i provincijalnom u Zadru i još uvijek čekaju osnovnu arhivsku obradu te pažljivu analizu i objavu. Većina zaključaka i analiza koji se iznose na kraju rada vezanih uz gimnaziju na Badiji i u Dubrovniku pronađeni su u *Izveštajima Franjevačke klasične gimnazije (Badija-Dubrovnik)* za školske godine 1931./32. – 1939./40., koji se nalaze u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Podatci su prošireni i uvidom u neke materijale u arhivima samostana u Dubrovniku i Zadru, a materijali pod oznakom *O. Badija I i II* nalaze se u dvije kutije u Arhivu Provincije sv. Jeronima u Zadru i pružili su uvid u još nesređene i neobjavljene podatke o posljednjim godinama djelovanja škole na Badiji.

Počeci razvoja franjevačkog školstva u Provinciji sv. Jeronima

Na području Dubrovnika franjevci se spominju već u samim počecima djelovanja reda u 13. stoljeću,³ a u Zadru je franjevački *protocoenobium* osnovan još za života sv. Franje⁴. Budući da Franjevačko pravilo nema odredbe o školstvu, a sv. Franjo u pismu sv. Antunu Padovanskom vrlo je kratko i jasno upozorio da je

² Mandić, 1968: 125–126

³ Prvi dokument o franjevcima u Dubrovniku iz 1235. (tu je i prvi spomen provincijala Sklavonije fra Siksta iz Brescie) ukazuje na njihov samostan sv. Tome u predgrađu Pile. <http://www.ofm-sv-jeronim.hr/tko-smo-mi/samostani/dubrovnik/> (zadnji pristup 23. rujna 2015.)

⁴ Samostan sv. Frane u Zadru je *protocoenobium* i časní samostan Reda, izrastao je iz hospicija sv. Antuna Opata na zapadnom dijelu grada, u kojem se (po predaji) sklonio sv. Franjo Asiški za boravka u gradu (kad je na putu za Sv. Zemlju 1212. bio „protivnim vjetrovima“ bačen na tlo Sklavonije). <http://www.ofm-sv-jeronim.hr/tko-smo-mi/samostani/zadar/> (zadnji pristup 23. rujna 2015.)

poučavanje i obrazovanje dobro, ali se ne smije zaboraviti na molitvu i poniznost,⁵ valja nam zaključiti da je potreba za školovanjem i obrazovanjem proizašla iz pastoralnog djelovanja franjevaca i znanstvenih potreba Reda.⁶ Ne iznenađuje stoga velik broj učitelja i znanstvenika koji od samih početaka u Redu aktivno djeluju kao pronositelji vjere ne zaboravljajući na molitvu i pobožnost, ali i kao pioniri u znanosti na različitim poljima od teologije, filozofije, logike i dijalektike do medicinskih i prirodnih znanosti.⁷

Poznato je da je najstarija škola na prostorima Hrvatske na poticaj gradskih i državnih vlasti u institucionalnom smislu osnovana 1607. godine u Zagrebu⁸ uz pomoć isusovačkog reda, a Sveučilište u Zagrebu, kao najstarija institucija visokog školstva s neprekinutim djelovanjem, 1669. godine. Uzimajući to u obzir više je nego jasno da je u 15. st. za djelovanja fra Filipa Dubrovčanina kao vikara Botsanske vikarije bilo nužno osnivati male škole pri samostanima i osnovati filozofsko-teološki studij kako bi se osiguralo obrazovanje u vikariji i školovanje franjevačkih kandidata na ovim prostorima. Zapisi o takvim samostanskim školama koje su djelovale u prekidima ovisno o dostupnosti predavača i potrebama zajednice (redovničkim kandidatima i ponekad svjetovnim učenicima) postoje na cijelom području Hrvatske i Bosne i Hercegovine, a najstariji su povezani i s Provincijom sv. Jeronima jer uključuju samostanske škole u Zadru i Dubrovniku. Mada se nigdje sustavno ne govori o osnutku škole, programu ili popisu nastavnika i učenika, iz mnogobrojnih se spisa u franjevačkim samostanima i gradskim arhivima može razabrati prisutnost lektora (učitelja) čime se implicira i postojanje nekog oblika obrazovanja u tom samostanu za djelovanja dotičnog lektora.⁹ O kojoj se razini obrazovanja govori nije dovoljno istraženo, a oskudni dokumenti otežavaju taj put istraživanja.

Narbonske konstitucije tzv. „Bonaventuriane“ iz 1260. godine određuju da kandidati moraju osim novicijata i praktičnih znanja pohađati i studij filozofije i teologije.¹⁰ Zanimljivo je da se u Zadru već 1280. godine spominje Jeronim „lector Iadrensi[s]“ u jednoj skradinskoj oporuci, što implicira da je u Zadru već tada postojao neki oblik studija.¹¹ Može se zaključiti da su kandidati prije studija morali imati neko predznanje kako bi uspješno mogli studirati pa se nameće i zaključak da

⁵ „Bratu Antunu, svome biskupu, brat Franjo pozdrav. Drago mi je da predaješ braći svetu teologiju, samo da zbog toga studija ne gasiš duha molitve, kako stoji u Pravilu.“ Pismo sv. Antunu

⁶ Sopta, 2015: 17–39

⁷ Usp. Kapitanović, 1994: 49–66

⁸ Zagrebačka klasična gimnazija otvorila je vrata za učenike 3. lipnja 1607. godine. (Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1607. – 1957., 1957.)

⁹ Sopta, 2015: 17–39

¹⁰ Sopta, 2015: 17–39

¹¹ Sopta, 2015: 17–39

su u samostanima djelovale škole koje bi pripremile kandidate barem u osnovama slobodnih umijeća i dale im osnovu za kasnije upravljanje samostanima i franjevačkim poslanjem.¹² Tek 1533. godine na Generalnom kapitulu Reda Male braće u Salamanci određuje se da svaka provincija mora imati gramatička, filozofska i teološka učilišta, što je potvrđeno bulom pape Klementa VIII.¹³

Fra Petar Bezina u prikazu Srednjeg školstva u Franjevačkoj provinciji Prevetog Otkupitelja navodi tri vrste škola koje se realiziraju u dva odnosno tri stupnja. Navodi dakle srednje (gramatičke) škole, zatim filozofske te bogoslovije, a prema stupnjevima dijeli ih na provincijalne te generalne I. i II. stupnja.¹⁴ Valja pretpostaviti kako su provincijalne, koje su bile pod paskom provincijala, mada su imale iste predmete, bile manje zahtjevne, dok su generalne svakako pod paskom generala Reda pružale obrazovanje na višoj razini. Na isti su način zasigurno bile organizirane škole i na području Dubrovačke Republike u franjevačkim samostanima i provincijama. Čini se stoga bitnom bilješka kod Slade koja govori o osnutku filozofsko-teološkog studija u samostanu Male braće u Dubrovniku. Godina koju povjesničari pripisuju tom događaju i osnutku studija je 1462. kada je dubrovačka vlada pripojila samostane Bosanske vikarije dubrovačkim samostanima.¹⁵ Mandić u *Franjevačkoj Bosni* spominje kako je fra Petar iz Mila (Visoko) te godine zatražio od pape da dopusti njemu i trojici njegovih kolega da se pripreme za profesore filozofije i teologije kako bi mogli u Bosanskoj vikariji predavati na studijima.¹⁶ O istome nas obavještava zapravo i Slade u polaznoj bilješci, koja je vjerojatno uz Waddinga i izvor za Mandićeve zaključke. Franjevci su uz druge crkvene redove sve do uspostave jedinstvenog školskog sustava u 18. st. temeljni nositelji pučke nastave na tom području.¹⁷

¹² Osnova školovanja na temeljima *Septem artes liberales*, tj. *Trivium* (gramatika, retorika i dijalektika) te *Quadrivium* (aritmetika, glazba, geometrija i astronomija) bila je opće raširena u Europi. Vrlo je vjerojatno da se i u franjevačkim samostanima težilo da kandidati steknu znanja na tim temeljima. Veća se pažnja ipak stavljala na gramatiku, retoriku i dijalektiku, no kao budući ekonomski samostana morali su steći znanja i u matematici. Važan je u matematičkom obrazovanju bio i komputski račun zbog izračuna pomičnih blagdana. O tome nam svjedoče i prvi priručnici i udžbenici nastali iz pera franjevacca do 18. st. (Borić, 2015: 165–179).

¹³ Kapitanović, 1994: 49–66

¹⁴ Bezina, 1989.

¹⁵ Sopta, 2015: 17–39

¹⁶ Mandić, 1968.

¹⁷ Borić, 2015: 165–179

Obrazovanje franjevaca bilo je temeljito i osiguravalo je visoku kvalitetu nastave na franjevačkim učilištima na svim razinama.¹⁸ Na učilištima u Dubrovniku i Zadru djelovali su mnogi lektori, mada ni u jednom samostanu djelovanje učilišta nije bilo kontinuirano.

Budući da je fokus ovog istraživanja više na gramatičkim školama u provinciji, valja još samo reći kako je zasigurno od 1664. godine dubrovački filozofsko-teološki studij imao status generalnog učilišta.¹⁹ Od 1723. godine dubrovački se studij uzdiže u status generalnog učilišta 1. stupnja, dok je 1836. godine priznat od Habsburške Monarhije kao domaći teološki studij.²⁰ Zadarski je pak studij od svoga osnutka do ujedinjenja s Dubrovačkom provincijom bio jedini franjevački teološki studij na tom području uz brojne poznate lektore, a postao je *studium generale I. classis* 1802. godine.²¹

Gramatičke škole

U literaturi se za ranije razdoblje (od osnutaka do 18. st.) teško nalaze iscrpni podatci o organizaciji gramatičkih škola koje bismo mogli smatrati pretečom gimnazije u franjevačkim samostanima Provincije sv. Jeronima. Razlozi za to su u području Dubrovnika i nestanak mnoštva arhivske građe nakon velikog potresa 1667., ali i nesustavno istraživanje ili neobjavljeni podatci o povijesti franjevačkog školstva na tome području. Smatra se ipak da su potkraj 16. st. u gotovo svim samostanima djelovali nekakvi oblici gramatičkih škola ukoliko se u njima nalazio lektor²² koji bi mogao učenike (kandidate ili ne) poučavati osnovnim vještinama pisanja i govorenja.²³ U Dubrovniku je prema podacima, koji se mogu naći i površnim istraživanjem povijesti dubrovačke gimnazije, već u 15. i početkom 16. st. postojalo organizirano školstvo s programom i posebnom školskom zgradom, a 1557. godine propisuje se

¹⁸ Nakon temeljne tri godine studija filozofije i tri godine teologije postajali su propovjednici, a oni koji su završili četiri godine teologije na nekom generalnom učilištu bili su lektori filozofije. Tek nakon tri godine predavanja filozofije uz objavu tiskana rada i dobro vladanje dobili bi titulu lektora teologije. Ukoliko su 10–12 godina predavali teologiju na generalnom učilištu, stjecali su titulu lektora jubilata. (Usp. Kapitanović, 1994: 49–66.)

¹⁹ Nije u potpunosti zaživio zbog problema s lektorima i velike trešnje 1667. godine. Sigurno je da je 1670. godine na Generalnom kapitulu u Valadolidu ponovno ustanovljen *Studium generale* na Maloj braći, a Hijacint Tvrtković (1641. – 1693.) imenovan je jubilarim lektorom. Čini se da je neko vrijeme sam obavljao službu lektora. (Usp. Sopta, 2014: 6–9.)

²⁰ Velnić, 1985: 142–143

²¹ Velnić, 1980: 73–75

²² *lector grammaticae/grammatices*

²³ Kapitanović, 1994: 49–66

obvezno školovanje za sve.²⁴ Ta gimnazija kasnije u 17. st. prelazi pod upravu isusovačkog reda, a njezin rani osnutak i postojanje svjedoči o brizi za obrazovanje u Dubrovačkoj Republici. Moguće je da su osnove pismenosti neki kandidati stjecali i u toj javnoj gradskoj školi, a zatim po ulasku u samostan kao kandidati nastavljaju svoje obrazovanje u franjevačkom duhu. To ipak nije moglo vrijediti za one koji su dolazili iz daljih krajeva gdje često nisu imali mogućnosti za stjecanje osnovnog obrazovanja. Bez obzira što ne možemo naći podatke o kontinuiranu djelovanju gramatičke škole, sigurno je ipak da su u samostanu gotovo stalno živjeli đaci i da u nekim razdobljima gramatička škola ipak djeluje u samostanu Male braće, no takva je aktivnost vjerojatno ovisila o prisutnosti lektora vješta u gramatičkim vještinama i o brojnosti kandidata u samostanu kojima je bila potrebna takva poduka.

Kako nema pouzdanih objavljenih podataka o ovom razdoblju za Provinciju sv. Jeronima, može se samo pretpostaviti, ponajviše zbog geografske blizine i sličnih povijesnih okolnosti, da podatci o školstvu u Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja, prema istraživanju fra Petra Bezine, mogu poslužiti kao polazište za daljnja razmišljanja.²⁵ Sve to ne začuđuje jer se u svemu naziru temeljna načela po kojima se organiziralo školovanje učenika u svim dijelovima Europe u to vrijeme. Važno je ipak naglasiti da su franjevci svoje škole organizirali prema mogućnostima, ali uvijek na prvo mjesto stavljajući načela i filozofske²⁶ polazišne osnove franjevačkog reda, a nisu se vodili načelima *Ratio studiorum*²⁷, koji je djelovanjem isusovačkog reda u 17. stoljeću zavladao u obrazovnim sustavima Europe.

²⁴ <http://gimnazija-dubrovnik.skole.hr/skola/povijest>, zadnji pristup 18. rujna 2015.; usp. Kapitanović, 1994: 49–66

²⁵ Nastavnici su u službu primani od provincijala i to kroz natječaj, čak i javni ispit pred komisijom i nazivani su *magistri iuvenum* ili *magistri grammatices*, a sve do 19. st. uvijek su bili iz redova franjevaca. Program gramatičkih škola nije bio određen niti ujednačen i ovisio je o afinitetima predavača i kandidatima koji su dolazili s različitim predznanjima i u različitoj životnoj dobi. Poznato je samo da su se morale dati osnove čitanja, pisanja, gramatike, računanja te humanističkih predmeta. Latinski jezik bio je jezik nastave, koja se održavala svakog dana osim četvrtkom i prije i poslije podne. Učenici su se u gramatičke škole primali prema redovničkim propisima i uglavnom se radilo o franjevačkim kandidatima, mada se često primalo i učenike iz građanstva, a o njihovu upisu odlučivala je uprava Provincije. Učenici su primani u dobi od 12 do 15 godina, a školovanje nekih trajalo je i do pet godina, ako je trebalo. (Bezina, 1989.)

²⁶ Temelji se na peripatetičkoj filozofskoj školi u tradiciji franjevačke ili skotističke filozofsko-teološke škole. (Usp. Hoško, 1985: 199.)

²⁷ *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu (Ratio Studiorum)* službeni je dokument o ustroju isusovačkog obrazovnog sustava sastavljen 1599. godine. Dokument se većinom temelji na sintezi klasične izobrazbe i kršćanskih moralnih načela. *Ratio Studiorum* razlikuje tzv. „niže“ (*studia inferiora*) i „više“ studije (*studia superiora*). Tijekom 17. stoljeća prema tom su sustavu isusovci osnovali prve gimnazije u Zagrebu 1607., Rijeci 1627., Varaždinu 1636., Požezi 1699. i Osijeku 1729., a od 1658. godine prema tom programu započinje s radom i gradska gimnazija u Dubrovniku. https://hr.wikipedia.org/wiki/Ratio_Studiorum (zadnji pristup 23. rujna 2015.): usp. Klasične gimnazije u Hrvatskoj, Katalozi izložaba Hrvatskog školskog muzeja, 2007.

U vrijeme propasti Dubrovačke Republike franjevci su prošli kroz mnoge ne-
daće pa je tako i briga za mlađe naraštaje došla u drugi plan. U Dubrovniku se na
neko vrijeme gasi i teološki generalni studij, a ponovno se otvara 1866. kada u
Dubrovnik dolazi veći broj stranih lektora. Dolaskom o. Urbana Talije²⁸ na mjesto
provincijala 1890. godine obrazovanju se daje veće značenje i osniva *Collegium
Seraphicum pro candidatis ad Ordinem* u Rijeci Dubrovačkoj gdje se prvi put na
hrvatskom jeziku organizira niža gimnazija za redovničke kandidate. Nakon no-
vicijata u Orebiću ti su kandidati dalje slušali humanistički i filozofski tečaj te
bogoslovni studij u samostanu Male braće u Dubrovniku.²⁹ Dolaskom Habsburške
Monarhije dolazi do sve većeg uplitanja države i u redovničke obrazovne studije
pa se razvija potreba za specifičnim zvanjima nastavnika. Franjevački se red tome
prilagođava i šalje svoje kandidate i mlađu braću na školovanje ili u Zagreb ili na
sveučilišta u Europi već prema potrebi.³⁰

Zadarski je dio provincije bio rasprostranjen na velikom geografskom područ-
ju i bilo je nemoguće sve kandidate smjestiti u jedan samostan pa su osnovna zna-
nja kandidati zasigurno stjecali u samostanima čiji su bili kandidati, a novicijat i
studij također se često premještao iz samostana u samostan ovisno o dostupnosti
lektora i broju kandidata.³¹ U nedostatku boljeg rješenja početkom 19. st. u Zadru i
Splitu kandidate se šalje u biskupijske gimnazije, no provincija ipak uskoro osniva
i vlastite niže i više gimnazije, koje i dalje nemaju svoj stalni prostor. Spajanjem
Zadarske i Dubrovačke provincije 1899. godine u jednu i nastankom Provincije sv.
Jeronima moralo se organizirati i školstvo te je odlučeno da će niža gimnazija biti
na Košljunu, viša u Zadru, a teološki studij u Dubrovniku.³² Valja napomenuti kako
je u gimnaziji na Košljunu nastava tada bila na hrvatskom,³³ u Zadru na talijan-
skom jeziku,³⁴ a latinski je jezik i dalje imao važno mjesto u programu nastave. Na
Košljunu su primani i tzv. eksternisti,³⁵ đaci koji nisu bili franjevački kandidati, ali
su željeli steći gimnazijsko obrazovanje, a dolazili su s Krka i bliže okolice.

²⁸ O. Urban Nikola Talija, profesor i provincijal (1859. – 1943.), postao je 1887. godine profesor bogoslovne škole Male braće u Dubrovniku u kojoj je 45 godina predavao egzegezu Svetog pisma i dogmatiku. Obnašao je mnoge dužnosti u samostanu: od rektora i bibliotekara do gvardijana i definitora, a 1890.–1893. godine bio je i provincijal. (*Hrvatski franjevački biografski leksikon*, 2010.)

²⁹ Sopta, 2015: 17–39

³⁰ U usp. Bezina, 1989.; Sopta, 2015.; Kapitanović, 1980.

³¹ Novicijati se spominju u Koprju, Rovinju, Rabu, Krapnju, Košljunu, Hvaru, Badiji i sl.; usp. Sopta, 2015: 17–39.

³² Sopta, 2015: 17–39

³³ Gimnazija na Košljunu dala je za svog djelovanja 1894. – 1928. godine 65 redovnika, a imala je važnu ulogu u odgajanju podmlatka u Provinciji i čuvanju hrvatskog nacionalnog nasljeđa kao prva gimnazija na hrvatskom jeziku u Istri i Primorju. (Sopta, 2015: 17–39)

³⁴ Sopta, 2015: 17–39; usp. Matijević, rukopis, Arhiv samostana u Zadru: 11–14

³⁵ Sopta, 2015: 17–39

Osnutak i djelovanje škole na Badiji i u Dubrovniku

Uz Košljun je 1906. godine otvoren za niže razrede i kolegij na Badiji.³⁶ Tada je donesena odluka o osnutku franjevačkog zavoda i proširenju samostana, što je ostvareno 1909. godine kada je i službeno otvorena Privatna niža klasična gimnazija na Badiji.³⁷

Otok ili Badija,³⁸ kako ga danas najčešće zovemo, u franjevačkim se kronikama spominje kao osmi samostan pripojen Dubrovačkoj kustodiji.³⁹ Samostanski kompleks rastao je i razvijao se tijekom 14. i 15. stoljeća, a sve do sredine 20. stoljeća stalno se mijenjao prema potrebama reda.⁴⁰ Važan dio samostanskog kompleksa je i knjižnica čiji je bibliotečni fond rastao uglavnom kroz ostavštine istaknutih Korčulana. Jedan od njih bio je i Nikola Petrović⁴¹ koji je ostavio badijskoj knjižnici svoju bogatu biblioteku na grčkom, latinskom i talijanskom jeziku uz 30 škuda za obnovu knjižnice. Prema izvještajima i opisima knjižnice na Otoku može se zaključiti kako je tijekom vremena prikupila zavidan broj rukopisa, kodeksa, pergamena i bibliografskih rijetkosti, a ostavština Nikole Petrovića vjerojatno je

³⁶ Prvi nastavnici na Badiji su bili: o. Bono Škunca, o. Mauricije Gugić, o. Ćiril Barušić, o. Andrija Borovinić, o. Vladislav Brusić, o. Celestin Fučić, o. Lovro Efendić, o. Timotej Jerković, o. Atanazije Veža, o. Anastazije Pavelin (Sopta, 2015: 17–39; usp. Šonje, 1964: 18–32)

³⁷ Belamarić, 1984: 149–191; usp. Sopta, 2015: 17–39

³⁸ Ime Badija spominje se usputno u dokumentima tek u 18. stoljeću, a sam otok prvi se put spominje pod imenom *Scoleum* (= *scolium*, otočić, greben) Sancti Petri još 1368. godine u oporuci korčulanskog kanonika Vlaha Ivanovića koji je na Otoku živio pustinjačkim životom. Belamarić nam prenosi da su samostan na Badiji osnovali franjevci Bosanske vikarije i kako je već krajem 14. st. cijeli otok pod upravom franjevačkog reda. (Belamarić, 1984: 149–191)

³⁹ Belamarić, 1984: 149–191; usp. Waddingus, *Annales minorum*, Tomus IX, 1377–1417, Quaracchi 1932, str. 172

⁴⁰ Crkva Gospe Milosrdne sagrađena je u renesansnom duhu i kasnogotičkom stilu na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Mada se radi o malom prostoru na otočiću pored Korčule, samostan je tijekom 15. st. padom Bosne, mletačkom upravom i sukobima unutar reda imao burni period nakon kojeg ostaje u Dalmatinskoj provinciji. Prema legendi 1571. godine odigrao je ključnu ulogu u obrani Korčule od Turaka pa nakon toga postaje mjesto proštenja s velikim slavljem na Velu Gospu kada Korčulani dolaze u velikom broju na Otok. (Usp. J. Belamarić, 1984: 149–191; usp. *Izdanje Rozanovićeve kronike, Obrana Korčule od Turaka godine 1571, Korčula*, 1971, str. 7, 22.)

⁴¹ Nikola Petrović (*Nicolaus Petreius Corcyraeus*) rodio se u Korčuli 1486. godine, a umro je i pokopan u Rimu kao predsjednik bratovštine Sv. Jeronima 1568. godine. Bio je cijenjeni grecist, prevoditelj i humanist, a dvanaest je godina radio i kao rektor i profesor klasičnih jezika i retorike u dubrovačkoj gimnaziji. Njegova oporuka datira iz 1559. godine kada je posljednji put bio u Hrvatskoj i čuva se u Kaptolskom arhivu u Hvaru. Zanimljivo je da djela samog Petrovića nema u ostavštini, nego su pronađena u kodeksu pod signaturom G99 pod naslovom *Nicolaus Petreius. Litterae, sermones, carmina* u knjižnici *Biblioteca communale Augustea* u Peruggi. (Podatci preuzeti iz Jurić, 2000: 122–173.) Pogrešnom se čini, stoga, pretpostavka, koju iznosi J. Belamarić u svome članku, da je Petrović pokopan na Badiji. (Usp. Belamarić, 1984: 188.)

najzaslužnija za to veliko bogatstvo.⁴²

Odluka o proširenju i osnutku franjevačkog zavoda iz 1906. godine donosi promjene i daje samostanu veliku odgovornost u odgajanju i obrazovanju budućih kandidata. Gimnazija ipak sve do 1922. godine djeluje s prekidima, a od 1925./26. godine na Badiji djeluju sva četiri niža razreda gimnazije dok se nastava na Košljunu do tada već postupno gasi. Kako se tijekom godina osiguralo dovoljno stručnog nastavnčkog kadra,⁴³ 1. studenog 1924. godine gimnazija na Badiji dobiva pravo javnosti i postaje značajno učilište za redovničke kandidate cijele provincije, a osobito za vanjske đake iz unutrašnjosti i s Korčule.⁴⁴ Tijekom Prvog svjetskog rata na Badiji je u prekidima djelovala i viša gimnazija, no zbog nedostatka prostora odlučeno je da se postepeno u Dubrovniku prilagode uvjeti za otvaranje više gimnazije.⁴⁵ Ona je pak dobila pravo javnosti 1928. godine pa nakon toga obje gimnazije kao cjelovit gimnazijski program djeluju sve do Drugog svjetskog rata. U obje su gimnazije uz nastavnike franjevce radili i nastavnici laici, što je upravi Provincije predstavljalo stalan problem koji nije riješen sve do prestanka djelovanja obje škole.

Podatci koji se iznose u nastavku rada proizlaze iz Izvještaja o školskim godinama od 1931./32. do 1939./40. u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti (dalje: Izvještaji). Oni uključuju podatke o Nižoj gimnaziji na Badiji i o Višoj u Dubrovniku. Svaka godina u Izvještajima sadrži sljedeće podatke: I. nastavnički savjet (promjene, tablica nastavnika u tekućoj školskoj godini s podacima o zvanju i struci te zaduženjima), II. školski ljetopis (izvod iz kronike škole, popravne, više i niže tečajne ispite, ekskurzije), III. pismene zadatke iz srpsko-hrvatskog jezika po razredima, IV. rad zajednice i doma, V. udžbenici, VI. knjižnice i zbirke, VII. izvještaj o stanju i zdravlju učenika, VIII. klasifikacija učenika po razredima, IX. klasifikacija privatnih učenika, X. statistika te XI. naredba učenicima. Osim ovih podataka u pojedinim godinama nalazimo i nekrologe za važne osobe iz života škole ili države te za učenike koji su podlegli nekoj bolesti tijekom te školske godine.

Kako se u gimnazijama koje su djelovale s pravom javnosti u vrijeme Kraljevine Jugoslavije moralo pridržavati programa propisanog od države, i u ovim se gimnazijama moralo pridržavati tih pravila. Usporedbom s programom Klasične

⁴² Gjivoje, 1968: 227–229

⁴³ Provincija je 1914. godine poslala mlade redovnike na renomirana sveučilišta u inozemstvo. Prvi su stručni nastavnici odigrali i ključnu ulogu u razvoju i životu škole na Badiji i u Dubrovniku. To su: o. Toma Tomašić, o. Izidor Kamalić, o. Felicijan Fržop, o. Bernardin Sokol, o. Ante Matijević, o. Marijan Blažić, o. Vjencelav Bandera i o. Andro Vid Mihičić. (Sopta, 2015: 17–39; usp. Šonje, 1964: 18–32)

⁴⁴ Belamarić, 1984: 149–191

⁴⁵ Sopta, 2015: 17–39

gimnazije u Zagrebu⁴⁶ ili Franjevačke gimnazije u Sinju⁴⁷ u istom periodu potvrđuje se da su programi gotovo potpuno isti. Na osnovi dostupnih podataka o udžbenicima i zaduženjima nastavnika možemo zaključiti koje su predmete učenici slušali tijekom obrazovanja, no Izvještaji nam ne daju precizne podatke o satnici nastave pojedinog predmeta⁴⁸ (v. tablica 1). Usporedbom satnice izvedene iz Izvještaja mogu se uočiti manje razlike u satnici između Klasične gimnazije u Zagrebu i Niže i Više franjevačke klasične gimnazije na Badiji i u Dubrovniku.⁴⁹ Ovakav raspored sati potvrđuje nam da su franjevci u svojim školama bez obzira na odredbe države uvijek posebno mjesto davali filozofiji važnoj za formaciju budućih članova reda.

Niža	satnica	Viša	satnica
Vjeronauk	2	Vjeronauk	2
Srpsko-hrvatski jezik	4	Srpsko-hrvatski jezik	4
Francuski jezik	3	Francuski jezik	3
Latinski jezik	5 (I, II) 4 (II, IV)	Latinski jezik	4 (V, VI, VII) 3 (VIII)
Grčki jezik	4 (III, IV)	Grčki jezik	4 (V, VI, VII) 3 (VIII)
Geografija	2	Geografija	2 (V, VI, VIII)
Povijest	2 (II), 3 (III, IV)	Povijest	3 (V, VI, VII) 4 (VIII)
Prirodopis	2	Prirodopis	2 (V, VI, VII)
Matematika	3	Matematika	3 (V, VI, VII)
Kemija	2 (IV)	Kemija	2 (VII)
Fizika	2 (III)	Fizika	3 (VII, VIII)
Pjevanje	2 (I, II)	Filozofija	skol. 2 (V, VI, VII) 3 (VIII), propedev. 3 (VII, VIII)
Crtanje	2 (I, II)	Povijest umjetnosti	2 (VIII)
Gimnastika	2	Gimnastika	2 (V) 1 (VI)
Higijena	1 (III, IV)	Higijena	1 (VI, VIII)

Tablica 1. Popis predmeta i satnica u Nižoj gimnaziji na Badiji i u Višoj u Dubrovniku

⁴⁶ Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1607. – 1957., Zagreb, 1957.

⁴⁷ Franjevačka klasična gimnazija u Sinju, Split, 2008.

⁴⁸ Satnica prema predmetima u tablici 1 donosi se prema zaduženjima nastavnika iz Izvještaja tijekom nekoliko školskih godina.

⁴⁹ Primjerice filozofija se u Zagrebu predaje samo u VIII. razredu s 3 sata tjedno dok se skolastička i propedeutička filozofija kod franjevacu predaju kao dva predmeta tijekom cijelog višeg gimnazijskog obrazovanja. Iz toga proizlazi i manji broj sati latinskog jezika (4+4+4+3, umjesto 5+5+4+4) i grčkog (u Zagrebu i u IV. razredu ima 4 sata) tijekom sve četiri godine Više gimnazije.

Vidljivo je pak iz Izvještaja da je knjižnica i u Nižoj i u Višoj gimnaziji neprestano rasla, ali i da je velika pažnja posvećivana održavanju knjiga. U nekim podacima dolazi i do većih odstupanja, no moguće je da su se knjige i selile iz jedne u drugu knjižnicu i da je dolazilo do izdvajanja knjiga u lošijem stanju iz upotrebe, što je i zabilježeno na nekoliko mjesta u Izvještajima uz popise knjiga. Zanimljivo je da se od 1935./36. više ne navodi ukupni broj knjiga u samostanskoj knjižnici na Badiji dok se u Dubrovniku stalno može pratiti i povećanje ukupnog fonda knjižnice samostana, mada je iz brojeva jasno da se knjižni fond povećavao uglavnom u svrhu povećanja profesorske knjižnice (vidi tablicu 2).

šk. god.	31./32.	32./33.	33./34.	34./35.	35./36.	36./37.	37./38.	38./39.	39./40.
NIŽA									
samostan									
profesorska	7200	7230	7234	7314	326	370	392	510	530
učenička	945	350	360	260	389	418	828	878	879
VIŠA									
samostan	11000	11220	11300	11420	12120	12900	13200	14105	14505
profesorska		550	580	640	755	805	1500	1907	2306
učenička	650	220	250	290	398	425	575	632	632

Tablica 2. Broj knjiga kroz istraženi period u knjižnicama na Badiji i u Dubrovniku

Zbirke predmetnih kabineta rasle su iz godine u godinu i učenici su imali nastavu uz pomoć tada dostupnih pomagala na zavidnoj razini. Popisani su tako inventari fizikalnog, kemijskog, prirodoslovnog, geografsko-povijesnog i glazbenog kabineta, a evidentirano je svake godine što je promijenjeno i kako se nadopunjava postojeći fond te što je upotrebljivo, a što nije. Izvještaji donose i podatke o bolestima učenika u pojedinoj školskoj godini, a na temelju njih može se zaključiti da su bolovali od uobičajenih bolesti dječje dobi (gripa, angina, prehlade, bolesti probave i sl.), a vrlo rijetko od nekih težih bolesti. Može se tako uočiti da su npr. u Dubrovniku u nekoj godini imali malu epidemiju gripe u jednom ili više razreda, no nikad se nije radilo o većim zdravstvenim problemima.

U Izvještajima se prate i aktivnosti koje su se tijekom godine i godina odvijale u školi, a mogu se podijeliti u nekoliko kategorija: javna predavanja, priredbe ili predstave, djelovanje udruga ili udruženja te izleti učenika.

Javna predavanja profesora, učenika ili vanjskih predavača organizirana su svake godine. Predavanja su bila organizirana više puta svake godine, a teme su se često ponavljale iz godine u godinu. Mogli bismo ih podijeliti na tri kategorije: a) predavanja o općim temama, b) predavanja o temama od unutarnjeg političkog značaja, c) predavanja o drugim državama i temama. U Nižoj gimnaziji na Badiji predavanja najčešće drže profesori ili eventualno gosti predavači dok je u

Višoj gimnaziji u Dubrovniku prilika da pokažu zrelost u obradi nekih važnih tema dana maturantima ili ponekad kod većih obljetnica profesorima ili predavačima. Ponavljaju se tako redovito više godina u nizu predavanja na teme tuberkuloze, iseljeničkog dana, štednje, mira/rata, o majčinu danu, o blagdanu Bezgrešne i sl. Duh vremena i vlasti izrazito je vidljiv u izboru tema vezanih uz unutarnji politički značaj pa su teme redovito i jasno povezane s veličanjem južnoslavenske ideje. Tako se iz godine u godinu nižu predavanja o J. J. Strossmayeru, Zrinskom i Frankopanu, Vuku Stefanoviću Karadžiću, Jovi Jovanoviću Zmaju, u čast ujedinenja južnih Slavena ili o 130. obljetnici Karađorđeva ustanka. Nakon smrti kralja Aleksandra I. u Marseilleu 1934. godine svake je godine priređeno predavanje u njegovu čast i obilježen je dan njegove pogibije.⁵⁰ Iz navedenog se vidi da je utjecaj države na nastavni program i život škole zasigurno bio velik jer izbor tema i opći ton svjedoče o potrebi da se na neki način podilazi vlasti. To dakako nije neobično kad znamo da je vlast u to vrijeme imala sve odlike apsolutističke monarhije i trebalo bi pomnije istražiti da li su takve teme bile i eksplicitni zahtjev vlasti ili možda pokušaj da se izbjegnju kritike vlasti. S druge pak strane sigurno se radilo barem donekle i o osjećaju da je došlo neko novo vrijeme u kojem prostori južne Dalmacije nisu više pod stranom talijanskom, austrijskom ili francuskom upravom. Povremeno se javljaju predavanja o drugim državama sličnih sudbina, kao što su Poljska ili Bugarska, a zanimljivo je uočiti da su iste teme obrađivane i u Nižoj i u Višoj gimnaziji.

Priredbe ili predstave pripremane su o raznim prigodama, gotovo uvijek npr. na Majčin dan, blagdan sv. Franje, Bezgrešnu, Božić, Uskrs, a često u prigodi dolaska nekih uglednika ili krajem godine. Predstave ili koncerti uvijek su bili u izvedbi učenika. Na Badiji je osobito svečane mise i uspješne predstave organizirao o. Bernardin Sokol,⁵¹ možda najpoznatiji od svih nastavnika. Bio je vrstan skladatelj

⁵⁰ Povodom njegove pogibije u Izvještajima (šk. godina 34./35.) objavljen je i nekrolog: „9. oktobra 1934. godine za najvećeg uspona na izgrađivanju domaćeg jedinstva i čovječanskog idealizma u djelima izmirivanja naroda pod svirepim udarcem kivnosti i neznanja pao je u Marseju u 45. godini života. On Sin velikog kralja Petra I. Oslobodioca, heroj sa krvavih razbojišta Svjetskog rata, kralj ALEKSANDAR I. isčeznuo je s pozornice Evrope veliki pionir svjetskog mira, spustio je široka i laka krila bijeli orao, ujedinitelj troimene braće, neimar Jugoslavije. Pred njegovim divovskim likom historija lovrijence plete, viteškome kralju ujedinitelju domovina neslovimu obriče vjernost u čuvanju svetoga amaneta Jugoslavije. Mi mu kličemo: Slava! i od Boga molimo pokoj.“

⁵¹ Fra Bernardin Sokol, skladatelj (1888. – 1944.), studirao u Dubrovniku gdje je zaređen za svećenika 1906. Predavao je moralku i crkveno pravo u Teološkoj školi Male braće u Dubrovniku i vodio crkveni zbor te predavao u državnoj gimnaziji 1918. – 1924. Doktorirao je iz muzikologije i teologije u Rimu 1924. – 1926. Do 1933. godine u Nižoj franjevačkoj gimnaziji s pravom javnosti na Badiji kraj Korčule predaje kao honorarni nastavnik. Ondje se bavio i komponiranjem. Opus mu obuhvaća oko 80 glazbenih djela. Odlikuju ga izvornost melodijske invencije, sklonost polifoniji te kontrapunkt. (*Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010.)

i poznavatelj glazbe, a s učenicima je pripremio mnoštvo svečanih misa i priredbi na kojima su se često izvodila i njegova djela skladana baš za te prigode na Badiji. Nažalost svečana dvorana koja je trebala pružiti učenicima mjesto za druženje i tjelesni odgoj u zimskim danima, ali i prostor za predstave i koncerte, otvorena je tek 29. svibnja 1938. godine, mada je želja za takvim prostorom postojala od samih početaka djelovanja gimnazije (slika 1a i 1b). U svom govoru na otvaranju dvorane o. Bandera jasno je sažeo temeljna načela odgoja u klasičnom i franjevačkom duhu: „Tu nadobudnu mladež čekaju i daske ove pozornice da se na njima mladost željna novosti i znanja postepenom vježbom privikne čvrsta koraka istupati pred javnost i korektno izricati svoje misli; da se na plemenitim djelima učenih ljudi nauči ljubiti sve što je lijepo i dobro i požrtvovno raditi za najviše svoje ideale: Boga i domovinu; da se kroz fikciju, sad ozbiljne, sad šaljive igre, koje će se odigravati na ovim pozorišnim daskama nauče nagađati, upoznavati i pravedno ocjenjivati ozbiljnu realnost životne drame u kojoj ima svatko da odigra svoju tešku zemaljsku ulogu; u jednu riječ: da kroz odmor, igru i zabavu izgrađuje u sebi klasični ideal zdrave duše u zdravu tijelu, ideal potpuna čovjeka, ideal kojega se pitomci svake klasične gimnazije, a pogotovo učeća franjevačka mladost, duhovna djeca vedroga sv. Franje, pravom smatraju zakonitim baštinicima.“⁵²

Slika 1a i 1b. Badija, svečana dvorana, otvorenje 29. svibnja 1938., predstava *Izdajica*⁵³

U Nižoj i Višoj gimnaziji djeluju i literarna udruženja koja se redovito sastaju. U badijskoj Nižoj gimnaziji djelovalo je jedno udruženje pod imenom „Domagoj“ (slika 2), koje je izdavalo povremeno i časopis, a najčešće su organizirali sastanke na kojima su čitali svoju poeziju, prozne sastavke ili recitirali birane pjesme domaćih i stranih autora. U Višoj pak gimnaziji u Dubrovniku udruženja su zapravo bila vezana uz sjemeništa iz čijih su redova učenici pohađali školu, a u svakoj se školskoj godini navode aktivnosti literarnih društava u franjevačkom, dominikanskom i biskupskom sjemeništu.

⁵² O. Badija I (Arhiv Provincije sv. Jeronima u Zadru)

⁵³ O. Badija I (Arhiv Provincije sv. Jeronima u Zadru)

Slika 2. Naslovnica učeničkog časopisa Domagoj⁵⁴

Kroz Izvještaje se može pratiti osnivanje i djelovanje udruga koje su vjerojatno svoje ogranke i podmladak imale u mnogim školama, a to su Crveni krst (križ), Jadranska straža⁵⁵ i Ferijalni savez. Pripadnici ovih udruga pripremali su priredbe i sastajali se redovito, a pripadnici Crvenog križa brinuli su i o pošumljavanju Badije.⁵⁶ Prema podacima vidimo da su učenici u velikom broju, ponekad i svi, pripadali Crvenom križu i Jadranskoj straži i da je aktivizam među njima bio na zavidnoj razini.⁵⁷

⁵⁴ O 58 (Arhiv samostana Male braće u Dubrovniku)

⁵⁵ Jadranska straža bila je hrvatska pomorsko-promidžbena udruga utemeljena 1922. u Splitu radi kulturnog, gospodarskog i općeg unapređivanja Jadranskoga mora i primorja. Nastala za talijanske okupacije Dalmacije, u početku je bila usmjerena na obranu zemlje i zaštitu njezinih nacionalnih interesa na moru, a radi očuvanja nacionalnih obilježja i pomorske tradicije zemlje te širenja narodne svijesti o važnosti Jadranskoga mora. S približno 180 000 članova 1939. bila je najbrojnija organizacija u zemlji; djelovala je do 1941. (izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28476>, zadnji pristup 27. rujna 2015.)

⁵⁶ Prema Izvještajima posadeno je više tisuća sadnica borića i čempresa na Badiji.

⁵⁷ Udruge su osnovane u školskoj godini 1934./35. Broj članova: 34./35. g. Niža – CK 45; JS 43; Viša – CK 73; JS 73 (svi učenici), dok je kasnije uglavnom broj članova isti kao i ukupan broj učenika ili neznatno manji.

Sa svojim su profesorima učenici išli godišnje na nekoliko izleta i mada se može u nekim člancima pročitati kako su putovali i dalje od okolnih otoka i obližnjeg kopna, u Izvještajima se nalaze samo zapisi o bližim putovanjima. Vidljivo je iz opisa samih izleta da se radilo o onome što bismo danas nazvali „nastava na putu“ ili terenska nastava, jer je na svakom izletu evidentirano i što se vidjelo i kako se toj temi pristupilo. Putovali su na Korčulu, Pupnat, Žrnovo, Hvar, Mljet, mjesta na Pelješcu, a iz Dubrovnika na Lapad, Brgat, Sv. Jakov, Kupare i Mline, u Rijeku Dubrovačku te Trebinje. Na bliže se otoke s Badije išlo na vesla, a na dalje motornim čamcem. Svaki je izlet imao definiran odgojni i zabavni cilj i vođu puta iz redova nastavnika.

Broj učenika u školama varirao je od godine do godine, no bio je u porastu sve do 1939. godine. U tablici 3 pokazuje se porast broja učenika u Nižoj i Višoj gimnaziji za period koji je pokriven službenim Izvještajima, a prvi pad vidljiv je u posljednjoj godini koju su Izvještaji evidentirali. Razlog su vjerojatno ratne prilike koje su već tada bile na vidiku.

šk. god.	31./32.	32./33.	33./34.	34./35.	35./36.	36./37.	37./38.	38./39.	39./40.
Niža	83	77	73	87	92	99	93	91	85
Viša	50	71	71	61	70	76	85	88	75
Ukupno	133	148	144	148	162	175	178	179	160

Tablica 3. Broj učenika u Nižoj gimnaziji na Badiji i u Višoj u Dubrovniku

Evidentno je iz raznih zapisa da je škola na Badiji u svoje klupe upisivala učenike koji su bili franjevački kandidati, ali i one koji su bili na Otoku samo radi školovanja kao vanjski đaci. Čak su i određeni problemi proizlazili iz te činjenice jer se na malom otoku nije moglo strogo odvojiti život sjemeništara i vanjskih učenika.⁵⁸ Belamarić u svom članku u bilješci navodi tri „slavna“ učenika badijske škole: Dejana Medakovića, Bogdana Pecotića i Ivu Padovana⁵⁹. U Izvještajima je vidljivo da je budući akademik Dejan Medaković doista završio Nižu gimnaziju na Badiji, a tako se navodi i u životopisu.⁶⁰ Potvrdu o tome imamo na priloženoj fotografiji (slika 3) na osnovi prijelaza Medakovića u viši razred. Ta nam činjenica podupire i tvrdnje da su u školu primani vanjski učenici, čak i pravoslavne vjere. Za admirala JNA Bogdana Pecotića nije bilo moguće provjeriti podatak jer je rođen 1912. godine i školu na Badiji mogao je pohađati najranije od 1922., a izvještaji pokrivaju školske godine od 1931./32.⁶¹ Akademika Ivu Padovana nalazimo u Izvještajima, ali tek od

⁵⁸ Sopta, 2015: 17–39 (usp. Šonje, 1964: 18–32)

⁵⁹ Belamarić, 1984: 183 (bilješka 90)

⁶⁰ http://www.vreme.com/arhiva_html/435/14.html, zadnji pristup 27. rujna 2015.

⁶¹ Spominje ga u svojim sjećanjima na ratne dane kao bivšeg učenika badijske škole i fra Berard Ante Barčić pa možemo zaključiti da je taj podatak pouzdan. (izvor B. A. Barčić, 2004.)

V. razreda u Dubrovniku, pa prema tome nije završio Nižu gimnaziju na Badiji. To nam potvrđuju i podatci iz njegova životopisa u kojima se navodi da je prva četiri razreda završio u državnoj klasičnoj gimnaziji u Dubrovniku živeći u biskupijskom sjemeništu, a tri viša razreda kod franjevac, dok je maturirao otišavši u Zagreb 1940. godine u Zagrebačkoj I. klasičnoj gimnaziji.⁶² Svakako bi se daljnjom analizom popisa moglo doći do podataka o ostalim učenicima i njihovim postignućima, a već se listanjem *Hrvatskog franjevačkog leksikona* ili potragom na webu mogu među učenicima badijske škole naći fra Robert Škunca, fra Gabrijel Frane Štokalo, sluga Božji fra Ivo Peran, fra Jerko Valković i mnogi drugi. Promatrajući popise učenika i statistiku s kraja godine može se zaključiti da je razred završavalo oko 70% učenika, da ih je oko 25% bilo upućeno ili na popravni ili na razredni ispit, a da je oko 5% učenika moralo ponavljati razred. Od onih koji su završavali razred između 30 i 40% bilo je vrlo dobrih, oko 15% odličnih i ostali su bili dobri. Nije evidentirano da je neki učenik mogao proći razred s dovoljnim uspjehom.⁶³

КРАЈЕВИНА ЈУГОСЛАВИЈА	
ПРИЈАВА	
За упис у <u>V</u> разред <u>гимназије</u> у <u>Badiji</u>	
Презиме и име ученика (сопругино презиме)	Medaković Dejan
Датум, мјесец и година рођења	7 VII 1922
Мјесто рођења, село и бискупија: (Датуми ако је мјесто или Крпаљена Државина)	Zagreb, Lutha Banovina
Вјера и пољско	православне, Југословенке
Име оца и његово занимање	Дрво, велукојидник
Име мајке	Анастасија
Презиме и име старатеља и његово занимање	
Презиме и име домаћина (код кога станије и његово занимање)	Франјевачки рад на Badiji
Улица и број куће у којој станије	" " " "
Где је, кад и шта до сад учио	Говори V разред гимназије на Badiji
НАПОМЕНА: Плати чиницу школског застављачу	
I на изјаву _____ прегледао одлично од _____	
Пар. бр. _____ класа непокретне имовине _____ данак _____	
1. Септембра 1940. год. (Сојугучна вјерна рођака или старатеља, у Бадји) _____ и бискупија)	

Slika 3. Prijava za prijelaz u viši razred za učenika Dejana Medakovića⁶⁴

⁶² Govor Zvonka Kusića na komemoraciji posvećenoj akademiku Ivi Padovanu 22. veljače 2012. (<http://www.akademija-art.hr/component/content/article/206-panorama-u-2012-godini-/7566-u-hazu-komemorativni-sastanak-za-akademika-ivu-padovana>, zadnji pristup 27. rujna 2015.)

⁶³ Ovi su postotci okvirmo izvađeni iz Izvještaja prema završnim statistikama s kraja pojedine godine.

⁶⁴ O 216 (Arhiv samostana Male braće u Dubrovniku)

Već je prije spomenuto da su na Badiji predavali neki od najvršnjih franjevaca s vrlo visokim stupnjem obrazovanja. To i nije bilo neobično jer su nerijetko do poslije Drugog svjetskog rata u gimnazijama predavali nastavnici s titulom doktora znanosti. Osim nastavnika franjevaca u nastavničkom zboru svake je godine bilo i nekoliko nastavnika laika među kojima je također bilo doktora znanosti. Ako se pogleda popis nastavnika obje gimnazije, vidljivo je da su često prelazili iz jedne u drugu. Uvidom u životopise nastavnika iz redova franjevaca može se uočiti da su neki cijelo svoje poslanje posvetili obrazovanju mladih bilo na Košljunu, u Zadru, Dubrovniku ili na Badiji, a neka se imena ponavljaju i kasnije u gimnaziji na Poljudu. Čini se to zanimljivim i važnim podatkom jer svjedoči o kontinuitetu i brizi za kvalitetu nastave.

Analizom Izvještaja i dodatnim podacima iz Arhiva Provincije sv. Jeronima u Zadru⁶⁵ dolazimo do podatka da je u Nižoj gimnaziji na Badiji tijekom razdoblja od 1931./32. do zatvaranja škole predavalo 39 nastavnika, od toga je bilo 14 franjevaca i 25 nastavnika laika (tablica 4). Za vrijeme jedne školske godine u nastavi je sudjelovalo od 8 do 10 nastavnika od čega je od 3 do 6 bilo laika, a ostali su bili franjevci. Mnogi su nastavnici laici bili u službi suplenta, tj. zamjene na godinu ili dvije iz čega proizlazi relativno velik broj nastavnika laika tijekom istraženog perioda. U Nižoj su gimnaziji tijekom cijelog spomenutog perioda djelovala u aktivnoj nastavi samo dva nastavnika, dugogodišnji ravnatelj o. Vjenceslav Bandera⁶⁶ i nastavnik vjeronauka o. Leonard Mihalić⁶⁷. U samostanu je tijekom cijelog perioda boravio i o. Vjekoslav Bonifačić, no u jednom je periodu bio oslobođen nastavničke službe.

⁶⁵ O. Badija II

⁶⁶ Vjenceslav Bandera, profesor i propovjednik (1896. – 1965.). Gimnaziju polazio na Košljunu, u Zadru i Dubrovniku, a bogosloviju u Dubrovniku. Završio je klasičnu filologiju u Parizu i Fribourgu, gdje je doktorirao 1929. godine. Bio je ravnatelj Niže gimnazije na Badiji od 1. svibnja 1935. godine do zatvaranja škole 1944. godine. Nakon Drugog svjetskog rata bio je ravnatelj Nadbiskupske gimnazije u Zadru i imenovan je ravnateljem Franjevačke gimnazije na Poljudu.

⁶⁷ Leonard Mihalić, profesor i kateheta (1899. – 1965.). Teologiju završio u Dubrovniku, djelovao je kao odgojitelj i profesor vjeronauka te latinskog jezika i matematike na Košljunu i Badiji. Nakon Drugog svjetskog rata bio je gvardijan na Poljudu do povlačenja u Dubrovnik zbog bolesti.

		31/32.	32/33.	33/34.	34/35.	35/36.	36/37.	37/38.	38/39.	39/40.	40/41.	41/42.	42/43.	43/44.
o. Izidor	dr. Kamalić	x							x			x		
o. Ante	dr. Matijević	x		x										
o. Venceslav	dr. Bandera	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Baldo	dr. Cviličević	x	x											
Marijan	Fraisman	x												
Tomislav	Prpić	x												
o. Leonard	Mihalić	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
o. Vjekoslav	Bonifačić	x	x	x				x	x	x	x	x	x	x
o. Dragutin	Škunca	x												
Ivo	Beloti		x											
Dinko	Foretić		x			x								
Augustin	Sesar		x											
Petar	Starešina		x											
o. Felicijan	dr. Fržop			x										
Zdravko	Ikica			x										
o. Vid	Mihčić			x		x	x	x	x	x	x	x	x	
Jago	Sesar			x										
Dinko	dr. Mirošević			x										
o. Bernardin	Sokol			x	x	x	x	x	x	x	x			
Juraj	Peršić				x									
Frano	Paravić				x	x								
Tomislav	Govorčin				x									
Andro	Fabris				x	x								
Zoran	Palčok				x	x	x							
Petar	Šegedin				x	x	x							
Albert	Pavlović					x	x	x						
Kristo	Krile						x	x						
Jakov	Carić						x							
Srećko	Lendić						x	x						
Aleksandar	Seitz							x						
o. Nikola	Španjol								x	x	x	x	x	x
o. Berard	Barčić								x	x	x	x	x	
Ante	Jakšić								x					
Vojmir	Marinović								x		x			
o. Gerard	Barbir									x				
Milivoj	Bakarčić									x				
o. Andrija	Bonifačić										x			
o. Hilar	Lukšić											x	x	
Vinko	Depolo											x		

Tablica 4. Popis nastavnika u Nižoj franjevačkoj gimnaziji na Badiji

Za Višu gimnaziju u Dubrovniku podatci su istraženi samo prema Izvještajima, a iz njih je vidljivo da je u gimnaziji u periodu od 1931./32. do 1939./40. predavalo 25 profesora, od toga 9 franjevaca i 16 laika (tablica 5). O. Toma Tomašić⁶⁸ bio je ravnatelj tijekom cijelog vremena pokrivenog Izvještajima, a uz njega su o. Marijan Blažić⁶⁹ i o. Jure Dobrović kao nastavnici djelovali sve godine u redovnoj nastavi. Vidljivo je i da su neki nastavnici laici više godina radili u Višoj gimnaziji kao npr. Makso Milošević i Mladen Kaštelan, a najpoznatiji nastavnik iz redova laika bio je svakako dr. Vlaho Kojaković⁷⁰, koji je djelovao kao nastavnik i u Nižoj i u Višoj gimnaziji, a bio je poznat kao istraživač u Dubrovniku posebno zbog mnoštva članaka koje je objavio o povijesti Dubrovnika.

		31./32.	32./33.	33./34.	34./35.	35./36.	36./37.	37./38.	38./39.	39./40.
o. Toma	Tomašić	x	x	x	x	x	x	x	x	x
o. Marijan	Blažić	x	x	x	x	x	x	x	x	x
o. Felicijan	dr. Fržop	x	x							
o. Jure	Dobrović	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Jakov	Matković	x							x	
Stjepan	Peruško	x								
Jozo	dr. Velnić	x								
Zdravko	Ikica	x								
o. Teofil	dr. Velnić	x	x	x	x	x				
Vlaho	dr. Kojaković		x	x	x					
Mladen	Kaštelan		x	x	x	x		x	x	x
Makso	Milošević		x	x	x	x	x	x	x	x
o. Vid	Mihičić		x							
o. Izidor	dr. Kamalić			x	x	x	x	x		x

⁶⁸ Toma Tomašić, profesor (1881. – 1944.). Gimnaziju završio u Zadru, bogoslovlje u Dubrovniku. Bio je odgojitelj bogoslova i više puta gvardijan i definator. Diplomirao je u Beogradu klasičnu filologiju, povijest starog vijeka, arheologiju i talijanski jezik te položio profesorski ispit 1925. godine. Kao profesor radio je na Košljunu, u Splitu, Šibeniku, Sinju i Dubrovniku. Godine 1941. uhapšen je od talijanskih vlasti i zatočen u Kotoru, po izlasku iz zatvora vraća se u Dubrovnik i pogiba 25. X. 1944. godine u Daksi kraj Dubrovnika. (*Hrvatski franjevački biografski leksikon*, 2010.)

⁶⁹ Marijan Blažić, biolog (1897. – 1944.). Gimnaziju završio na Košljunu, studirao je filozofiju i prirodne znanosti u Zagrebu, Firenci i Münchenu. Predavao je biologiju i geografiju na Badiji i u Dubrovniku. Bio je zamjenik direktora, više puta definator Provincije. Pogubljen je 25. X. 1944. u Daksi kraj Dubrovnika. (*Hrvatski franjevački biografski leksikon*, 2010.)

⁷⁰ Vlaho Kojaković (1900. – 1981.), dr. sc. (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9669>, zadnji pristup 5. prosinca 2015.)

		31./32.	32./33.	33./34.	34./35.	35./36.	36./37.	37./38.	38./39.	39./40.
Miško	Beloti			x	x	x	x	x		x
Vicko	dr. Lipanović				x	x	x			
Luka	Domančić				x					
o. Nikola	Španjol				x	x	x	x		
o. Ante	dr. Matijević				x	x	x	x	x	x
Juraj	dr. Justinijanović						x			
J. Viktor	Ladenhauzer						x	x	x	x
Ivan	Bojanovski							x		
Kristo	Krile								x	
Vinko	dr. Foretić								x	x
Jerko	Zanini									x

Tablica 5. Popis nastavnika u Višoj franjevačkoj gimnaziji u Dubrovniku

Službeni Izvještaji za desetak godina djelovanja škole dragocjen su izvor za istraživanje života škole. Čini se da su bili obveza svake škole uz mnoge druge oblike nadzora i provjera koje su se provodile za vrijeme Kraljevine Jugoslavije.⁷¹ Gimnazija na Badiji već tijekom školske godine 1940./41. pada pod talijansku vlast i mada je i dalje djelovala, nije više bilo jednostavno komunicirati s kopnom i ostatkom Dalmacije, pa tako ni s Dubrovnikom. O svemu tome svjedoče nam neslužbeni izvještaji⁷² koje je ravnatelj o. Bandera pisao i slao prema mogućnostima u Dubrovnik kao i uspomene o. Berarda Barčića na vrijeme Drugog svjetskog rata⁷³. Uvid u nesređene materijale O. Badija II pomogao je u ovom istraživanju za stvaranje cjelovitije slike o posljednjim godinama djelovanja škole na Badiji. Iz tih podataka proizlazi da je školska godina 1940./41. na Badiji započela na vrijeme, a 90 učenika upisanih u četiri niža razreda gimnazije svjedoči o tome da su se svi nadali kako će se ipak nastava i dalje odvijati nesmetano. Iz osvrta o. Bandere na tu školsku godinu ipak vidimo da je do problema došlo u ožujku 1941. godine, kada je Badija potpala pod Italiju, a Dubrovnik pod Nezavisnu Državu Hrvatsku. Svjedodžba iz osobne arhive autorice ovog rada pokazuje da je Italija odmah nametnula i jezik i formalnu administraciju, a prema izvještaju o. Bandere saznajemo i da su svjedodžbe za tu školsku godinu uručene i poslone naknadno tek u studenom 1941., kada su stigli tiskani formulari iz Italije (slika 4). Problemi s radom škole nastavili su se i dalje sve do prestanka njezina rada 1944. godine. Škola zapravo nikada za vrijeme talijanske

⁷¹ Svake je godine dolazio službeni nadzornik u pregled školske dokumentacije i kao vanjski član povjerenstva na Nižem i Višem tečajnom ispitu.

⁷² O. Badija II (Arhiv Provincije sv. Jeronima u Zadru)

⁷³ B. Barčić, 2004.

okupacije nije dobila pravo javnosti zbog čega se od školske godine 1941./42. ne upisuju nove generacije učenika.⁷⁴ Budući da nije imala pravo javnosti, učenici su morali polagati ispite u Državnoj klasičnoj gimnaziji u Splitu pa upisivanje vanjskih učenika više nije imalo smisla. Zbog ratnih prilika dolazilo je često do kasnijeg početka školske godine, prekida nastave i ranijeg kraja školske godine. Na rad u školi utjecale su često materijalne prilike i nedostatak hrane. Iz izvještaja o. Bandere može se zaključiti da se nastava odvijala prema programu hrvatskih škola u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a ne prema programu talijanskih škola, što je naravno bilo otežano zbog stroga nadzora talijanskih vlasti i loših veza s kopnom.⁷⁵

(3)

**REGNO D'ITALIA
GOVERNO DELLA DALMAZIA**

GINNASIO classe francese di Badia (Caracciolo)	Fransjevačka gimnazija u Badiji kod Karaca
Registro generale No. 13 - classe T.	Broj glavnog batologa 13. svrsta T.
Anno scolastico 1940-1941.	Školska godina 1940-1941.

ATTESTATO	SVJEDODŽBA
Martinić Jerčić Zdravko	Martinić Jerčić Zdravko
Figli di Giorgio	sin, kći - Giorgio
nato a Caracciolo il 2 gennaio 1921.	rođen (e) u Caracciolu 2. siječnja 1921.
di religione cattolica	vjere - katolička
ha riportato allo scrutinio finale dell'anno scolastico 1940-1941 le seguenti classificazioni:	počaza e - je na licencu školske god. 1940-1941 slijedeći uspjehi:
Religione <i>conoscenza (5)</i>	Nauci vjere <i>odličan (5)</i>
Lingua serbo-croata <i>conoscenza (5)</i>	Srpsko-hrvatski jezik <i>odličan (5)</i>
Lingua latina <i>conoscenza (5)</i>	Latinski jezik <i>odličan (5)</i>
Lingua greca	Grčki jezik
Lingua francese	Francuski jezik
Lingua tedesca <i>conoscenza (5)</i>	Njemački jezik <i>odličan (5)</i>
Storia	Povijest
Geografia <i>conoscenza (5)</i>	Zemljopis <i>odličan (5)</i>
Matematica <i>conoscenza (5)</i>	Matematika <i>odličan (5)</i>
Scienze naturali <i>conoscenza (5)</i>	Prirodopis <i>odličan (5)</i>
Fisica	Fizika
Chimica	Kemija
Elementi di filosofia	Osnovi filozofije
Igiene	Higijena
Arte	Umjetnost
Disegno <i>conoscenza (5)</i>	Crtanje <i>odličan (5)</i>
Calligrafia <i>conoscenza (5)</i>	Pisanje <i>odličan (5)</i>
Canito <i>conoscenza (5)</i>	Pjevanje <i>odličan (5)</i>
Educazione fisica <i>conoscenza (5)</i>	Gimnastika <i>odličan (5)</i>
Lavoro manuale	Ručni rad <i>odličan (5)</i>
Condotta <i>conoscenza (5)</i>	Vladanje <i>odličan (5)</i>
Assenze -15- giustificate	Inostaoia) -15- opravdano
Assenze non giustificate	Inostaoia) non opravdano
GIUDIZIO COMPLESSIVO <i>conoscenza (5)</i>	OPĆA OCJENA <i>odličan (5)</i>
RISULTATO FINALE <i>promosso</i>	KONAČNI USPIJEH <i>promosso</i>
<i>Badia</i>	<i>il 16 giugno 1941 - XIX</i>
IL DIRETTORE	RAVNATELI
	<i>N. o. Bandera</i>

Slika 4. Svjedodžba o završenom 1. razredu Niže gimnazije na Badiji šk. godine 1940./41., učenik Zdravko Martinić-Jerčić⁷⁶

⁷⁴ U školskoj godini 1941./42. upisano je 33 učenika, 1942./43. 16 učenika, a posljednju školsku godinu 1943./44. s nastavnicima je u školi provelo svega 4 učenika.

⁷⁵ O. Badija II (Arhiv Provincije sv. Jeronima u Zadru)

⁷⁶ Osobna arhiva Zdravke Martinić-Jerčić

Zasigurno je djelovanje Niže gimnazije na Badiji i Više u Dubrovniku imalo velik utjecaj na obrazovanje puka u širem prostoru Provincije sv. Jeronima što nam pokazuju i mnogobrojni uspješni učenici tih škola u razdoblju prije i poslije Drugog svjetskog rata. Stručni i sposobni nastavnici pružali su učenicima solidnu podlogu za daljnje obrazovanje i na taj su način otvorili vrata mnogim mladima iz zaleđa i s otoka za uspješniju budućnost bez obzira da li su svoje zvanje pronašli kao franjevci ili kao laici. Za potpunu sliku i cjelovit prikaz bilo bi potrebno detaljno istraživanje u Arhivu samostana Male braće u Dubrovniku i Arhivu Provincije sv. Jeronima u Zadru u kojima se nalaze još mnogobrojni dokumenti i akti vezani uz osnutak i život škole. Na osnovi provedena istraživanja ipak je pokazano kako je škola u vrijeme svojeg djelovanja imala jasan obrazac djelovanja kroz vrsne profesore, kvalitetan program i okvire zadane od tadašnje države Kraljevine Jugoslavije. Iz svega se može zaključiti kako je namjera i plan Provincije bila da Niža i Viša gimnazija dugoročno djeluju i osiguravaju kvalitetno obrazovanje za franjevačke kandidate i učenike iz bližih i daljih krajeva Provincije, a turbulentna događanja Drugog svjetskog rata taj su plan nažalost prekinuli u najvećem zamahu. Iako ukupna povijest školstva ove Provincije nije dovoljno istražena da bi se moglo stvoriti jasnu sliku i na osnovi toga donijeti zaključke o razmjerima utjecaja koji su franjevci imali na tim prostorima tijekom povijesti, može se ipak iznijeti barem razmišljanje da je taj utjecaj na prostoru Dalmacije i zaleđa zasigurno bio velik. Valja pretpostaviti na osnovi velika truda koji je uloženi u organizaciju obrazovanja početkom 20. stoljeća, kada su prilike to dopustile i na državnoj i obrazovnoj razini, da su i u drugim vremenima franjevci prema mogućnostima svojim kandidatima i vanjskim učenicima pružali najbolje što su mogli. Takvim su djelovanjem uz ostale crkvene redove osigurali očuvanje hrvatskog nacionalnog duha i omogućili cjelokupni napredak u društvu.

ARHIVSKA GRAĐA

- O 58, Arhiv samostana Male braće u Dubrovniku
O 216, Arhiv samostana Male braće u Dubrovniku
O. Badija I, Arhiv Provincije sv. Jeronima u Zadru
O. Badija II, Arhiv Provincije sv. Jeronima u Zadru

LITERATURA

- Barčić, Berard Ante (2004), *Ratna sjećanja jednog franjevca*, Franjevački provincijalat, Zadar
- Belamarić, Joško (1984), Franjevačka crkva i samostan na Otoku kod Korčule, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 23 No. 1, lipanj*, Split, str. 149–191
- Bezina, Petar (1989), *Srednje školstvo u Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja*, Franjevački provincijalat provincije Presvetog Otkupitelja, Split
- Borić, Marijana (2015), Franjevačko pučko školstvo do konca 18. stoljeća, *Zbornik o Stipanu Margitiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Institut za latinitet BiH, Zagreb, 65–180
- Brek, Mijo – Šikić, Mario (1985), Teološki studij u samostanu Male braće u Dubrovniku, *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Kršćanska sadašnjost – Zagreb, Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb, str. 188–190
- Franjevačka klasična gimnazija u Sinju* (2008), Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja, Franjevačka klasična gimnazija u Sinju, Split
- Gjivoje, Marinko (1968), *Otok Korčula*, Zagreb, vlastita naklada, str. 227–229
- Hoško, Franjo Emanuel (1985), Nastavna osnova filozofije i teologije u školama hrvatskih franjevaca, *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost – Zagreb, Samostan Male braće u Dubrovniku, str. 199–217
- Hrvatski franjevački biografski leksikon* (2010), Zagreb
- Izveštaj za školske godine 1931./32. – 1939./40. (1932–1940)*, *Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti, Niža gimnazija na Korčuli – Badija (Otok), Viša gimnazija u Dubrovniku*, Dubrovnik (kopija, uvezano u Zagrebu 2014.)
- Jurić, Šime (2000), Zbornik književnih radova Korčulanina Nikole Petrovića, *Iz muzeja hrvatske knjige*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 122–174
- Kapitanović, Vicko (1994), Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetno djelovanje, *Uloga katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva* (ur. Pranjić, M., Kujundžić, N., Biondić, I.), HAZU, Zagreb, str. 49–66
- Klasične gimnazije u Hrvatskoj* (2007), *Katalozi izložaba Hrvatskog školskog muzeja*, Hrvatski školski muzej, Zagreb
- Mandić, Dominik (1968), Franjevačka Bosna. Razvoj i uprava Bosanske vikarije i provincije 1340.–1735., Hrvatski povijesni institut, Rim.
- Sopta, Josip Jozo (2014), Franjevac i stonski biskup Hijacint Tvrtković, u *Tvrtković, H., Postanak i razvitak franjevačke provincije u Dubrovniku*, Franjevačka provincija sv. Jeronima, Dubrovnik, str. 5–10

- Sopta, Josip Jozo (2015), *Franjevačka gimnazija na Poljudu* (1963. – 1974.), Franjevačka provincija sv. Jeronima, Dubrovnik
- Šonje, Branko (1964), Historijski pregled školstva u Provinciji sv. Jeronima, *Izveštaj za 1. školsku godinu 1963/64.*, rukopis, Split-Poljud, str. 18–32
- Velnić, Justin (1985), Samostan Male braće u Dubrovniku – povijesni prikaz života i djelatnosti, *Samostan Male braće u Dubrovniku*, Kršćanska sadašnjost – Zagreb, Samostan Male braće u Dubrovniku, Zagreb, str. 142–143
- Velnić, Justin (1980), Samostan sv. Frane u Zadru – povijesni prikaz njegova života i djelatnosti, *Samostan sv. Frane u Zadru*, Samostan sv. Frane u Zadru, Zadar, str. 25–101
- Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1607. – 1957.* (1957), Grafičko-nakladni zavod, Zagreb

Web izvori

- Badija – Samostan Uznesenja Blažene Djevice Marije
<http://www.ofm-sv-jeronim.hr/tko-smo-mi/samostani/badija/>, zadnji pristup 10. rujna 2015.
- Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja
http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=5, zadnji pristup 20. rujna 2015.
- Nikola Petrović
<http://croala.ffzg.unizg.hr/basex/persona/petrov01>, zadnji pristup 22. rujna 2015.
- Pismo sv. Antunu,
http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=581&Itemid=28, zadnji pristup 9. rujna 2015.
- Povijest Gimnazije Dubrovnik
<http://gimnazija-dubrovnik.skole.hr/skola/povijest>, zadnji pristup 18. rujna 2015.
- Spisi sv. Franje,
http://ofs.hr/wp-content/uploads/2014/02/Spisi_sv_Franje.pdf, zadnji pristup 10. rujna 2015.
- Hrvatski biografski leksikon,
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9669>, zadnji pristup 5. prosinca 2015.

TRAGOM SLADINE BILJEŠKE O FRANJEVAČKOM ŠKOLSTVU I BADIJI

Sažetak

Temeljem Sladine bilješke u djelu *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae Ordinis Minoris* u kojoj spominje osnutak filozofsko-teološkog studija u Dubrovniku te osnutak gimnazija na području Bosne i u Dubrovniku u radu se iznosi kratak prikaz povijesti školstva u Franjevačkoj provinciji sv. Jeronima s naglaskom na Dubrovnik i povijest samostana i obrazovanja na Otoku (Badiji). Franjevački je red na prostorima Hrvatske i Bosne i Her-

cegovine značajno utjecao na obrazovanje i prosvjećivanje puka. Samostan Male braće u Dubrovniku i samostan na Otoku (Badija) imali su i u tom smislu važnu ulogu. Tijekom povijesti u samostanu je u više navrata organizirana škola za franjevačke kandidate. Život na otoku dobiva novu dimenziju početkom 20. stoljeća kada se osnivaju zavod i privatna niža klasična gimnazija. Ona od 1924. godine stječe pravo javnosti i postaje značajno učilište na tome prostoru i za franjevačke kandidate i za mladiće iz šireg prostora. U radu se prikazuje život i program škole, analizira struktura učenika i profesora te ističe profesore koji su postizali uspjeh u nastavi i u drugim oblicima djelovanja. U školi su djelovali vrsni profesori poput fra B. Sokola, velikog crkvenog glazbenika, i drugih.

Ključne riječi: Badija, niža i viša klasična gimnazija, franjevci, formacija, odgoj i obrazovanje

FOLLOWING SLADE'S NOTE MORE ABOUT FRANCISCAN EDUCATION AND BADIJA

Abstract

Based on the note by Sebastian Slade in his „Monumenta Historica Provinciae Rhaecusinae Ordinis Minoris“ where he mentions the founding of the Philosophical and Theological studies in Dubrovnik, and the founding of gymnasiums in Bosnia and Dubrovnik, the paper gives a brief overview of the history of education in the Franciscan Province of St. Jerome, with an emphasis on Dubrovnik and the history of the monastery and education on the Island (Badija). In Croatia and Bosnia and Herzegovina the Franciscan Order had a significant impact on education and the enlightenment of the people. The Convent of the Friars Minor in Dubrovnik and monastery on the Island (Badija) had an important role in this respect. Throughout history, the monastery on Badija has repeatedly organized school for Franciscan candidates. Life on Badija got a new dimension at the beginning of the 20th century, when a private institute and Lower classical gymnasium was established. This institution received public recognition in 1924 and became an important education center in this region for the Franciscan candidates and also for young men from the wider area. The paper presents the school life and program, analyzes the structure of students and professors, especially those who have achieved success in the classroom, but excelled in other areas as well. Skilled teachers like Fr. Bernardin Sokol, a great ecclesiastical composer, and others taught at the Lower classical gymnasium on Badija.

Key words: Badija, Lower and Higher classical gymnasium, Franciscans, formation, education

De Epidauronij, at Ragusinae Civitatis origine, Diatriba
 Historico-Chronologica
 Alberti Crastator de Pargat.

S. Rari admodum sibi Historici sunt qui aut populorum, aut Urbium originem expre-
 sentet ac substantiam nequam fuerint delineati; et merito Cl. Comae Casti Lib. 1. ca.
 1. de re sacra recasse adferunt; quibus casu mente, si e' che abe origini de Ragusa
 C. de' sette ragioni si habeo, ogombrando dalla tenelle, e dalla faloria de Ragusa
 storia de' scripti; ma al contrario nessuna applicatione, e studio nasseno fu mai
 nel laborioso di questo, ne per altro moi d'opulentazione tanto, maggior' eroi dei
 sapere. = magnifice quidem, et pluraquam cesimie Princeps che Romanus facundusq
 Marcus Tullius Cicero Marcum Varroem laudat lib. 99. Academicam in
 quibus ad ipsum: nos in nota urbe peregrinantes, errantes que, tanquam be-
 nifici sui sibi domum reducent, et primus aliquando, qui, et quales esse mus
 agnosceret: Tu, fateri patris; Tu, descriptiones temperum. Ne sacrorum, vera, et la-
 te omnium humanarum, diuinarumque rerum nomina, genera, officia, causasque
 vestis. = At etiam caro, C'est ad ea laudibus a Cicero, quod de homine in deo
 et Ragusinae Urbis Era, atque Epocha constituta. Neologij, de' Cosmopolij me-
 dicy, mathematicis, geometria vero bechij flouimus in quibus lingua nep-
 tica apud nos nominatur neque Seraphimus Ragusij, et Jacobus Episcopus
 by Kirce = iunioris scriptis potius aliena, quam nostra: Ragusij et aliena
 et nostra indifferenter. = Ne ne ul' minimum quod nobis Chronographij mate-
 riam agnoscere, scriptores exteri alio inter sese in constituta anno, quo con-
 ditum Ragusiam aduersi sint, et lucas de Linda signat ipsum ad annum regnandi salu-
 ty 1206. Philoponij de Bergomas ad annum 426. longe senij tamen Ragusij
 Inqere inha neque ad annum 626, cui anno ob verbum crester tantum Pe-
 colaus Nalij in suo tractatu de sphaera videri mihi proprii accedere, ut
 adscriptum: venit hic pagina n. = ma fra la maggior faloria che a Ragusa
 si possono attribuire, questa, credo, sia la principale che dalla sua prima
 origine, e fondazione, che sono già circa mille anni, si e' sempre nata de
 Epion Christiana senza macula conservata. = Cum ipse dictum tractatum de
 de sphaera editum anno 1579, auctumabat projecto circa annum 579,
 et dictum Epidaurum et edificatum fuisse Ragusiam, alioque ab Epocha
 a nobis indicata anni 626. distabat annum.

1. de Ragusina Epidauri Ragusiam ortam epe Cretatem conuincit Historico-
 rum sententia est, et recte Ioannes Suetij Tragunensis lib. 1. de Regibus
 maki, et Croaticz cap. 1. ait = ab Epidaurianis Ragusiam fuisse edificatum
 constat = scilicet id vel ipsum Urbis utriusque nomen Epidaurij, Nalica, Ragusa
 usq, siue Ragusa ecclesia appellatur, Nalica vero parat dicitur, quod
 vocem a verbo gregaeo γαστρο, quod sabinij florosa, natus, Nalica
 nasci de rivata. Ragusa item septem voce, Dubrovnik nominamus
 non quidem a sphaera, que nobis Dubrovna, et pergens nominati orbis, tradit
 ment, sed ab hysce duobus sabinij vocibus Dubra Nal, que bonam fuisse
 que fermet significant sabinio. Pregatenda itaque ab Epidauri ecclesio bra-
 que inha, que cum ira sint, ante quam annis, que Epidaurij existit
 est, viderimus; e re est, de e' urbe origine, neque mentis nonnuda adue-
 temus.

2. de Ragusinae Chronica, quod e' Suetio in sabinum transiit, qui etiam plu-
 ribus aduersis d. Hieronymus naxer, conditio Epidauri Epocham signat ad an-
 num quatuordecimum ante, 1204; sine ad annum mundi, 1475. ante Chris-
 tum 1507. habet enim h. sc. anno Epidaurij condita est, sed cum his
 Suetianis sit, e' na in Helogonense ob disputatione Scipij ad notum, et
 ra in delmaki, a proposito d. Hieronymo in vita sibi laudat anno mundi

Dijatriba S. Slade o podrijetlu Dubrovnika, prvi list (AMB, 2212)

Pavao Knezović

FRA VITAL ANDRIJAŠEVIĆ

*Izvorni znanstveni rad
UDK 271.3 Andrijašević, V.*

Makar je Serafin Marija Crijević 1742. za fra Vitala napisao: *Sane et docti et religiosi atque omnibus numeris absoluti ascetae fama clarus fuit magnoque in loco apud sodales suos civesque omnes, ut ad eum quotidie populi, viam salutis addiscere cupientes, concursus fieret* (Crijević, 1980: 195), ipak kroz ova nešto više od tri stoljeća od Andrijaševićeve smrti nije se našao nitko da bi o njegovom životu i djelima napisao znatniju studiju. Stupivši u franjevački red u Dubrovniku 1636. i završivši studije, što na učilištu svoje provincije što pak na onim u Italiji i nakon što je postao generalnim lektorom teologije i generalnim propovjednikom, vraća se 1649. u Dubrovnik ili provinciju, gdje je narednih godina prema potrebi i zaslugama obnašao razne službe. Od njegova neumornog i raznovrsnog višedecenijskog rada do nas su doprla neka tiskana djela na talijanskom i hrvatskom, te nešto sačuvanih u rukopisu, uglavnom na latinskom. Pored osvrtâ kako je fra Vital zastupljen u našoj književnoj historiografiji kanim pružiti i uvid u njegova djela s već izrečenim prosudbama i svojim zapažanjima.

1. Andrija Andrijašević rođen je 14. svibnja 1616. u uglednoj građanskoj obitelji u Dubrovniku,¹ a njegovi su podrijetlom iz Popova polja.² U franjevački red stupio je 1636. i tada je krsno ime zamijenio redovničkim fra Vital. Školovanje je započeo na provincijskom učilištu, a nastavio ga i okončao na nekom franjevačkom učilištu u Italiji. Tamo je stekao stupanj generalnog lektora teologije i generalnog propovjednika što se vidi i iz njegova potpisa na nekim djelima.³ Prije povratka u Dubrovnik Vital je predavao retoriku i filozofiju na nekim franjevačkim učilištima u Italiji.⁴ Po povratku u provinciju 1649. Andrijašević je najčešće radio kao lektor retorike i filo-

¹ „*Ragusii honesto loco natus*“ (Crijević, 1980: 195); usp.: „Iz testamenta koji je pisao 14. V 1636. stupajući u red (u Dubrovačkom arhivu, Test. Not. 61, 108-108') vidi se da mu je svetovno ime bilo Andrija Marka Andrijaša i da je imao dobra u Prokuplju, Orahovu, Popovu i Ravnom“ (Pantić 1972: 75). Pogrešno navode Š. Ljubić : „rodi se 28. ožujka 1634.“ (Ljubić 1869: 450) i Velimir Deželić: „Rodio se u Dubrovniku 28. III. 1634.“ (Deželić 1925: 8).

² Usp.: „Podrijetlom je iz Popova polja“ (Foretić 1983: 143). „Poreklom je iz društvenih nizina : rodio se – 1616. ili pak 1618. najdalje – u seljačkoj kući u Popovu polju“ (Pantić, 1985: 314).

³ Usp. na naslovnici *Devotioni ...*: „po ozu fra Vitalu Andriaxeuichiu is Dubrounika, Fratru od S. Francescha, Theologu Predicozu generalomu“, na naslovnici *Pravi način ...*: „po ozu fra Vitalu Andriaxeuichiu is Dubrounika, Fratru S. Franceschu, Theologu Predicozu generalomu“.

⁴ „Studirao je u Italiji gde je posle predavao više godina na raznim franjevačkim učilištima“ (Pantić, 1972: 75).

zofije na provincijskom učilištu, te meštar novaka,⁵ pored gotovo neprestane službe propovijedanja kako u Dubrovačkoj Republici tako i u raznim gradovima po Italiji.⁶ Povremeno je bio i u upravi Provincije: gvardijan u više samostana, tri puta definitor, kustos, generalni komesar provincije te od 1678. do 1681. njezin provincijal.⁷ Prema nekim vijestima po povratku iz Italije započeo je raditi na sređivanju Nekrologija provincije.⁸ Neposredno prije velikog potresa 1667. fra Vital je punih osam godina sređivao glasovitu Knjižnicu Male braće u Dubrovniku. Sam nam je o tom poslu ostavio zapisano: *Bibliothecam vero absque lacrimarum imbre memorare nequeo in cujus dispositione octo ipse ego annos consumpseram in qua septem millia et quingenta servabantur volumina cujuscumque litterariae professionis erat materiae, hic antiquissimorum gemme pretiosissime colligebant et modernorum non deerant praeclara quaeque; hanc pretiosissima corona circumdabat, in medioque situm erat Archivium memoriis et scripturis cujuscumque aetatis plenum, quae omnia inimicus consumpsit ignis (Acta et decreta capitulorum et congregationum prov. ab an. 1649-1713, f. 3)*“ (Brlek, 1952: 30).⁹ I upravo zbog toga njegovog golemog i stručnog rada

⁵ „Ne znamo točno kada se vratio u Dubrovnik, ali od 1649. pa do smrti vidimo ga u Dubrovačkoj franjevačkoj provinciji, gdje djeluje kao učitelj novaka, predaje retoriku i filozofiju, obnaša povremene funkcije u redu, a više puta je i korizmeni propovjednik“ (Foretić, 1983: 143).

⁶ Redovito svi naglašavaju njegovu propovjedničku službu, npr.: *Concionibus etiam ad populum habendis et Ragusii et in Italia per multos annos vacavit* (Crijević, 1980: 195); ...; *summusque Vir a Concionibus, tum Italicis, cum Illyricis fuit* (Slade, 1746: 69); „Istakao se kao propovednik u Dubrovniku i po raznim gradovima Italije“ (Pantić, 1972: 75); „... ili pak fra Vitalis Andrijašević, na glasu pisac i vrstan propovjednik, koji je za svoga života slovinske zemlje na sve strane obilazio i svoj narod, a napose braću Franjevce dobro poznao“ (Lopašić, 1892: 135).

⁷ Recenzent Vitalovih propovijedi navodi: ... *obseruauimus librum inscriptum (Avvento e Nouena) ab admorum R. P. Vitale Andradi de Ragusio Ordinis Minorum de Obseruantia perpulchre omnigenis litterarum disciplinis instructo Theologo, Concionatore Generali, semel, iterumque atque tertio Definitore, Excustode, iam Commissario Generali suae Prouinciae Ragusinae ac eiusdem actualiter Ministro Provinciali vigilantissimo ... Datum Ragusii ex Aedibus S. Francisci Pridie Kalendas Iunias 1678. Usp. „1678 Vitale Andriassi“ u: Serie dei ministri provinciali* (Fabijanić 1864: 379).

⁸ „Na temelju triju ranijih kataloga sastavio je 1649. *Nekrologij* redovnika dubrovačke provincije“ (Foretić, 1983: 143).

⁹ Govoreći o Knjižnici Male braće u Dubrovniku prije potresa 1667. Brlek navodi: „Požar, koji je treći dan poslije potresa g. 1667. iz obližnje kuće zahvatio kor, pak crkvu i knjižnicu, uništi ne samo navedeno neprocjenjivo kulturno-historijsko blago, ... kako se klasično u duboku bolu, izražava Vital Andrijašević: ‘Ne mogu se sjetiti knjižnice, a da mi se oči ne orose suzama, na koje uređenje sam utrošio 8 godina, knjižnice sa 7.500 svezaka iz svakog područja književne djelatnosti ljudskog duha. Ovdje su bili sakupljeni izabrani dragulji starih, a nije manjkalo ni glavnih poznatih djela modernih; sve je ovo okruživala kruna dragocjenih slika; po sredini je bio smješten Arhiv pun dokumenata i spisa bilo kojeg vremena, a sve to uništi neprijatelj oganj.’ Nije čudo da se čovjek, koji je 8 godina sređivao knjižnicu i temeljito poznao njezin sadržaj i vrijednost, ne može bez suza u očima sjetiti svog truda i blaga, što je propalo. *Omnia inimicus consumpsit ignis*“ (Brlek, 1952: 11).

Brek ga smatra prvim pravim poznatim knjižničarom, a Rode piše da je bio stalni (*perpetuus*).¹⁰ Ubrzo nakon potresa započeo je 1669. sa skupljanjem građe i sastavljanjem kronike svoje provincije. Slade navodi da je fra Vital na Daksi, najvjerojatnije kao gvardijan, sagradio nekoliko kapelica, a Rode dodaje da je pored toga i u Cavtatu sagradio prilaz koru iz samostana.¹¹ Za stonskog biskupa bila ga je 12. studenog 1679. izabrala vlada Dubrovačke Republike, ali iz poniznosti nije prihvatio tu čast i službu. Kako je već spomenuto za života je slovio kao asketa, moćan pred Gospodinom s molitvom, pa se je puk k njemu slijevao i tražio njegovu pomoć u svojim tjeskobama i nevoljama. Bolujući od vodene bolesti fra Vital je preminuo 10. kolovoza 1688. godine u Dubrovniku.¹²

Andrijaševićev opus čini mi se da je najjednostavnije razdijeliti na djela koja su tiskana i koja nisu tiskana a sačuvana su u rukopisu. U 17. stoljeću svjetlo je dana ugledalo šest njegovih djela i jedno pismo, dok se u tišini i tmini Arhiva Male braće u Dubrovniku čuva u rukopisu jedno djelo i dijelovi u nekolicini rukopisa što su, kao cjelina, nastajali sukcesivno.

2. Andrijaševićeva je zastupljenost u našoj književnoj historiografiji veoma različita. Ona lokalna i „starija“ redovito ga predstavlja i veoma pohvalno govori o njemu i njegovim djelima, dok ga „novija“ ni ne spominje, izuzev onih specijaliziranih koje teže sveobuhvatnosti književnog, duhovnog i kulturnog stvaralaštva Hrvata kao što su enciklopedije i leksikoni.¹³

¹⁰ „Po smrti prvog poznatog knjižničara, pisca nekoliko tiskanih djela o. Vitala Andrijaševića ...“ (Brek, 1952: 14); „*Ragusinae Bibliothecae, cuius fuit perpetuus Custos, non modica profuit...*“ (Rode, 1917: 450).

¹¹ ... *laudant etiam ad hos annos F. Marium Generini & F. Vitalem Andriasium, utrumque a Rhacusio & utrumque Provinciae Exministrum. Primus ...; alter in Daxensi scopulo aediculas eas sacras quae ibidem sunt, extruxit*“ (Slade, 1746: 68-69). „... *sacras Daxenses aediculas, tempore terremotus aut quassatas aut penitus collapsas, restauravit et erexit; nec non aediculum illud, per quod a conventu Epidaurensi ad chorum itur; confecit*“ (Rode, 1917: 450).

¹² *His aliisque bene gestis Ragusii in fata concessit IV Idus Augusti anno salutis MDCLXXXVIII* (Crijević, 1980: 195); „Prestade među nama živjeti 1688. godine“ (Slade, 2001: 145); „Vitale Andriasi morto nel 1688. ...“ (Appendini, 1803: 303); „... umrie 15. svib. 1688.“ (Ljubić, 1869: 420); „Umro 15. V. 1688.“ (Deželić, 1925: 8); *et demum annum aggens septuagesimum secundum, ex aquosa hydrope omnium moerore obiit 10 augusti 1688.* (Rode 1917: 450); „Njegove nekrološke beleške o preminulim franjevcima, koje je prilježno skupljao ili po vlastitom sećanju pravio, kako se čini sve dok i njega samoga nije stigla smrt, u istom samostanu, 1688. ili 1689. godine ...“ (Pantić, 1985: 315).

¹³ Usp. „Svakom je narodu na određenu stupnju njegova kulturnog razvitka jedna od prijekih potreba sistematski obrađena i objavljena biobibliografska građa o *svim onim ljudima* (istaknuo P. K.) koji su u višestoljetnom povijesnom kretanju pridonosili izgradnji njegova materijalnog i duhovnog života. ... *Hrvatski biografski leksikon* nije samo registrator činjenica nego djelo koje, prema današnjim spoznajama i mjerilima, predočuje sve trajne vrijednosti što su ih pojedini ljudi utkali u našu kulturu i civilizaciju“, navodi Uredništvo HBL-a u prigodnom uvodu (HBL 1., Zagreb 1983).

Ignjat Đurđević (1675.–1737.) ga ne spominje u svom djelu *Vitae illustrium Rhacusinorum*, ali u pismu Radu Miličiću navodi: „Vitale Andriasi, frate di san Francesco, ha dato alle stampe in lingua italiana ‘Il quaresimale’ e ‘L’avvento’ e varie operette di divozione in slavo. Fiori nel 1670, mori addi 10 agosto 1688.“ (Đurđević, 1935: 8). Serafin Marija Crijević (1686.–1759.) donosi kratki fra Vitalov životopis, a od djela navodi obadvije zbirke propovijedi,¹⁴ te da je na hrvatskom napisao i tiskao dva mala djela („duo opuscula“) čiji naslovi, prema njemu, na latinskom glase: 1. *Consolatio animae Deo devotae ad transigendam in Dei amore diem ...*, 2. *Via Paradisi facillima animabus Deo devotis in planum deductam...* (Crijević 1980: 196). Fra Vitalov subrat S. Slade u *Monumenta* navodi da je fra Vital sagradio na otočiću Daksi nekoliko kapelica, ali da je dostojniji pohvale njegov rad u samostanskoj knjižnici u Dubrovniku, te da je on jedan od najvećih tadašnjih propovjednika na talijanskom i na hrvatskom jeziku i da je tiskao dvije zbirke propovijedi.¹⁵ Pored toga navodi da je sastavio dvije knjižice na hrvatskom i to upravo one iste koje spominje i Crijević od kojeg se razlikuje samo time što navodi njihove naslove na hrvatskom: „*Item Libellos duos Illyrico conscriptos idiomate: prior titulus Razgovor Duhomnj, seu Animae Conversatio; alteri Put od Raja sive Iter Coeli*“ (Slade, 1746: 69). U djelu *Fasti litterario-Ragusini* navodi samo godinu fra Vitalove smrti, a svu je pažnju i prostor prepustio podacima o djelima: *Venetiis commisit Typis apud Franciscum Storti anno 1661. Italicas Conciones pro Quadragesima; pro Adventu vero apud Benedictum Milochum anno 1679., quibus addidit Sermones VIII. habendos ante Natalem Domini, binam Panegyrim in laudem S. P. Dominici; & Tractatus duos, unum de Memoria artificielii aut locali; alterum de Emblematum formandorum ratione. Vulgavit etiam Illyrice anno 1686. per Nicolaum Pezzana Librum inscriptum, Colloquia Spiritualia; sive Razgovor Duhomni; & per eundem anno 1687. alium, cui titulus Put od Raja; aut Paradisi Via. Desiit inter nos esse anno 1688.*“ (Slade, 1767: 64).¹⁶ Sladina ovisnost o Crijeviću je nedvojbena kao što je i F. M. Appendinija o Sladi,

¹⁴ „Scripsit autem typisque vulganda curavit Italica duo volumina quadrantibus foliis concionum a se olim e suggesto habitatum, quorum haec est inscriptio: 1. *Quadragesimale ... con le Prediche di San Giuseppe e fell’Annonciatione di Maria ...*; 2. *Avvento ... con otto sermoni della Novena, due Prediche del Patriarca San Domenico. Un Trattato per formar l’Imprese. Et un’altro della memoria artificiale o locale ...*“ (Crijević, 1980: 195).

¹⁵ „Concionum Italicarum, quas in Cathedrali Rhacusina Ecclesia habuit bis, Tomos duos typis dedit; unum pro Quadragesimali; alterum (adjunctis quibusdam aliis sacris Orationibus) pro Adventus tempore“ (Slade, 1746: 69).

¹⁶ „U Mlecima je 1661. godine povjerio tisku kod Francesca Stortija *korizmene propovijedi* na talijanskom, a *propovijedi za došašće* tiskao je 1679. godine kod Benedetta Milochija i njima dodao osam govora koje je trebao održati prije Božića, te dvije propovijedi u pohvalu sv. oca Dominika i dvije rasprave, od kojih je jedna *o umjetnom odnosu ili lokalnom pamćenju*, a druga *o načelima oblikovanja amblema*. Objavio je također kod Nicole Pezzana 1686. godine na hrvatskom knjigu naslovljenu kao *Razgovor duše bogoljubne*, te kod istog tiskara 1687. godine drugu knjigu, koja ima naslov *Put od raja*. Prestade među nama živjeti 1688. godine“ (Slade, 2001: 145).

a to je sasvim razvidno iz njegova pisanja o Andrijaševiću i njegovim djelima.¹⁷ Najbolje se to vidi iz Appendinijeva prenošenja Sladinih podataka o dodatcima uz Andrijaševićeve adventske propovijedi.¹⁸ Istim putom su oko pola stoljeća kasnije krenula i fra Vitalova subraća, tj. čvrsto vjerujući Sladi i Appendiniju i oni prenose te iste podatke o njegovom životu i djelima a da ih nisu provjeravali u samostanskim knjižnicama i kronikama. Tako veoma učeni fra Donat Fabijanić donosi: „Il P. Vitale Andriassi, morto nel 1688, si acquistò grande riputazione nel leggere la filosofia, e nel bandire la divina parola. Abbiamo un suo Avvento e un Quaresimele italiani, stampati a Venezia – la novena del santo Natale – due panegirici per la festa di san Domenico – un trattato *de memoria artificiali, seu locali* – uno *de emblematum formandorum ratione* – *razgovor duhovni* (colloquio spirituale) – *put od raja* (via del paradiso)“ (Fabijanić, 1864: 197).¹⁹ Gotovo je neshvatljivo kako Fabijanić pišući o Knjižnici Male braće u Dubrovniku nigdje ne spominje fra Vitala i njegov golemi trud uložen u sređivanje te knjižnice, za koju ističe da je ona nešto od najljepšega što se može vidjeti na našoj obali Jadrana.²⁰ Njegov subrat Ivan Evanđelist Kuzmić na prvom mjestu ističe kako su najveći teret obnove provincije poslije razornog potresa 1667. podnijeli tadašnji provincijal Marijan Radosavljević i Vital Andrijašević.²¹ Pored toga ističe da je fra Vital prvi počeo sakupljati građu za mrtvar provincije,²² te da je bio vrstan propovjednik na talijanskom i hrvatskom („predicatore di grido nella lingua italiana e nell’illirica“) i da je tiskao svoje korizmene propovijedi u dva toma, a u trećem adventske propovijedi s nekim

¹⁷ „Vitale Andriassi morto nel 1688. fu valente predicatore e dotto in filosofia e nell’occasione del terremoto si distinse col suo zelo. Nel 1661. presso Storti in Venezia uscì alla luce il suo *Quaresimale Italiano*, e nel 1679. Milocco pure in Venezia uscì alla luce il suo *Avvento, la novena del Natale, 2. panegirici per S. Domenico*, e 2. trattati uno *de memoria artificiale, seu locali*, e l’altro *de emblematum formandorum ratione*“ (Appendini, 1803: 303).

¹⁸ Slade je zamijenio poredak tih traktata i pogrešno naveo drugi (koji je kod Andrijaševića prvi). Pored toga čudno je što naslove tih traktata Appendini navodi na latinskom iako su oni tiskani na talijanskom. Na naslovnici pak piše: „... un trattato per formare le Imprese, & un’altro della memoria artificiale, ouero locale“.

¹⁹ On kao i Appendini prenosi čak i zarez u naslovu gdje ga je stavio S. Slade.

²⁰ „Uno dei più begli edifici che si hanno a vedere sul nostro litorale in genere di biblioteche, è certamente quello dei Minori Osservanti di Ragusa. Essa è la metà di quello ch’era prima del terremoto, così ridotta dal p. Sebastiano Dolci, poi dal p. Decio di nuovi volumi e codici arricchita, e negli ultimi tempi per le cure del p. Benigno Albertini restaurata e di fioriti libri provveduta“ (Fabijanić, 1864: 187).

²¹ „A merito poi del p. V. Andriassi si riedificarono le cappelle delle stazioni sull’isoletto di Daksa, fu ampliato il Convento di Ragusavecchia e si comincio a rinnovare la biblioteca“ (Kuzmić, 1864: 44-45).

²² „Egli fu il primo che s’accingesse a compilare un Necrologio regolare della Provincia, rettificando ed ordinando gl’informi abbozzi, che sino ai suoi tempi s’erano conservati sotto tal nome“ (Kuzmić, 1864: 45).

dodacima.²³ Kuzmić odmah dodaje da je osim tih na hrvatskom izdao dva mala djela asketskog sadržaja: „in illirico impresse due ascetiche operette, sotto il litolo l’una di *Conversazione spirituale* (Razgovor duhovni) e l’altra di *Via del Paradiso* (Put ad (sic!) raja)“ (Kuzmić 1864: 45). Još navodi da je odbio ponuđenu biskupsku stolicu Stonske biskupije i da je u 72. godini života 10. kolovoza 1688. usnuo u Gospodinu.²⁴ Njihovim stopama je već bio krenuo i Šime Ljubić, koji u svom *Dizionario biografico...* navodi samo Andrijaševićeva djela za koje preuzima podatke od Slade i Appendinija.²⁵ Nešto je izdašniji Ljubić u *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske* gdje piše da Andrijašević Vital „bje vrlo govornik, mudroznanac, a odlikova se za dubrovačke trešnje“ koji pored knjiga „latinskih i talijanskih složi jošte naški sljedeće knjige“.²⁶ Čini se da Kukuljević Sakcinski nije podlegao i povjerovao zvučnim imenima Dubrovčana i Zadrana, nego je pogledao što se od Andrijaševićevih tiskanih djela može naći na policama u knjižnicama. Pouzdano je imao on ili njegovi suradnici četiri fra Vitalova djela u rukama - iz literature pak prenosi samo naslov jednog, i to nepostojećeg djela.²⁷

Benvenuto Rode u provincijskom mrtvaru glede fra Vitala ide onom utrtom stazom oslanjajući se uglavnom na spomenutu subraču, tj. S. Sladu, I. E. Kuzmića i D. Fabijanića, kao i Šimu Ljubića.²⁸ Jedino osvježenje njegovo je zavirivanje u fra

²³ „... diede alla luce i suoi quaresimali in due volumi, ed un terzo del suo avvento, accresciuto con alcuni sacri panegirici“ (Kuzmić, 1864: 45).

²⁴ „Designato alla sede Vescovile di Stagno la ricusò costantemente. Ai 10 Agosto 16688, nell’età di settandadue (sic!) anni, placidamente si addormentò nel Signore“ (Kuzmić, 1864: 45).

²⁵ „ANDRIASI Vitale di Ragusa, Francescano, oratore e filosofo di vaglia, stampò presso il Pezzana a Venezia due opuscoli illirici, cioè nel 1686 *‘Razgovor duhovni’*, e nel 1687 *‘Put od raja’*; nonchè presso lo Storti in Venezia nel 1661 il suo *quaresimale italiano*, e nel 1679 presso Milocco pure in Venezia il suo *Avvento, la novena del SS. Natale, panegirici* per S. Domenico e *due trattati, uno de memoria artificiale seu locali*, e l’altro *‘de emblematumformandorum ratione’*.“ (Ljubić 1856: 8).

²⁶ a) Prvi način za prositi milosti od gosp. Boga po dostojanstvu Sv. Antuna od Padove. U Mletcih 1664, 12; b) Devocioni, po libriem duhovniem skupieni i za pokriepjenje dušah ucvieljenieh u jezik dubrovački složene, u Mletcih 1664. 24; c) Razgovor duhovni duše bogoljubne za u ljubavi božjoj dan sprovesti, u Jakinu 1667 i u Mletcih 1686. 16; d) Put od raja, najlašnji dušam bogoljubniem, u Mletcih 1686. 16; e) Besiede korizmene“ (Ljubić, 1869: 450).

²⁷ Kukuljević pod „Andrijašević (Andrijaši) Vital, fratar“ donosi: „**113** Pravi način za prositi milosti u gosp. Boga po dostojanstvu sv. Antuna od Padove. U Mletcih po Franji Briogiolu 1664. 12. str. 60.; **114**. Devocioni, po libriem duhovniem skupieni i za pokriepjenje dušah ucvieljenieh u jezik dubrovački složene. U Mletcih po Fr. Briogiolu 1664. 24. str. 181.; **115**. Put od raja, najlašnji dušam bogoljubniem. U Mletcih kod Nikole Pezzana 1686. 16. str. 440. Posvetjena knjiga Mari Zamanja i Gjuni Gozze.; **116** Besiede korizmene [Mjesto i god. ?]; **117**. Razgovor duhovni duše bogoljubne, za u ljubavi božjoj dan sprovesti. U Mletcih 1686.“ (Kukuljević, 1860: 15). U dodatku navodi: „Andrijašević Vital fratar († 1688.) Razgovor duhovni duše bogoljubne za u ljubavi božjoj dan sprovesti. U Jakinu kod Franje Serafina 1667. gl. br. 117.“ (Kukuljević, 1860: 189).

²⁸ Usp. u bilješci: „Cf. Gliubich, p. 8. Duos tractatus, 1m de memoria artificiali, seu locali; 2m de emblematum formandorum ratione. Dolci, Fasti Litterarii p. 64., n. 266. Fabianich, II, 197.“ (Rode, 1917: 450).

Vitalove adventske propovijedi, odakle citira nekoliko stihova iz prigodnih epigrama. Pored toga on jedini spominje da je fra Vital bolovao od vodene bolesti i da je u Cavtatu, vjerojatno kao gvardijan, sagradio prilaz iz samostana u kor. Rode navodi da je Andrijašević prvi izradio nekrologij Provincije kojim se i sam poslužio, a unosi i nešto reda glede fra Vitalovih zbirki propovijedi, ali glede djela na hrvatskom ni on ne ide dalje od Slade i Appendinija.²⁹ Vicko Adamović u bilješci uz fra Vitalovo pismo, koje je poslao Boždareviću u Anconu ponavlja „dubrovačke“ podatke o Andrijaševiću životu i djelima.³⁰

Moglo bi se reći da je upravo veliki korak naprijed učinio Petar Kolendić 1906. dodajući bilješku uz Matijaševićovo spominjanje Andrijaševićeve knjižice „Pût od Raja“.³¹ Tu Kolendić dodaje bilješku: „To je ‘Put od raja naj lašnji dušam bogoljubnijem izramljen’ (Mleci, 1686) dubrovačkog franjevca Vitala Andrijaševića (Andriasi), koji je, sem toga, još napisao ‘Quaresimale’ (Mleci, 1661), ‘Divocioni po librijem duhovnijem sakupljene i za pokrijepljenje duša uciviljenih u jezik dubrovački složene (ib. 1664), ‘Pravi način za prositi milost u Gospodina Boga po dostojanstvu slavnoga i svetoga Antuna od Padue (ib. 1664), Razgovor duše bogoljune za u ljubavi božjoj dan provesti’ (Jakini, 1667, Mleci, 1686) i „Avvento’ (Mleci, 1679), a više je puta štampano i njegovo italijansko izvješće o dubrov. trešnji (‘Epidauritano’, 1902, ‘Crvena Hrvatska’ 1905 itd.) te će vremenom, možda, štampati i njegovo, istina manje zanimivo, latinsko izvješće o istom predmetu“ (Kolendić, 1906: 728). Žaloso je da za ove Kolendićeve sjajne, izdašne i točne podatke o Andrijaševiću nije znao zagrebački sveučilišni profesor Velimir Deže-

²⁹ Usp.: „A. R. P. Vitalis Andriasius a Ragusio, s. Theologiae diu Generalis Lector; virque satis ob conciones, praesertim italicas, notus et clarus; easdem enim pluribi, et bis in ragusina Cathedrali habuit; Magister novitiorum, Guardianus, Diffinitor, et Minister Provincialis ad annum 1678 fuit. Necrologium nostrum ipse primus elucubravit; duos autem tomos edidit Concionum italicum, unum pro Quadragesimali, alterum, aliquot adiunctis orationibus, pro Adventus tempore; item libellos duos illyrice conscripsit; priori titulus Rasgovor Duhovni, seu Animae conversatio; alteri, Put od Raja sive Iter Coeli. Ragusinae Bibliothecae, cuius fuit perpetuus Custos, non modicum profuit, sacras Daxenses aediculas, tempore terraemotus aut quassatas aut penitus collapsas, restauravit et erexit; nec non aedificium illud, per quod a conventu Epidaurensi ad chorum itur, confecit. Electus in Stagnensem Episcopum die 12 novembr. anno 1679, dignitatem huiusmodi constantissime recusavit; et demum annum agens septuagesimum secundum, ex aquosa hydropse omnium moerore obiit 10 augusti 1688.“ (Rode, 1917: 450).

³⁰ „Fra Vido Andrijaš, reda sv. Frane, bi na glasu kao valjan propovjedalac i filosof. On najprvi sakupi vijesti o svojijem suredovnicima, te složi Nekrolog dubrovačke franjevačke provincije. Osim toga izda: *Razgovor duhovni* u Mlecima kod Pezzana 1686, a godinu kasnije odijelodani (sic!) kod istog štamputura: *Put od raja*. Napisa još i nekoliko talijanskih knjiga. Bi mu ponugjena biskupska stolica u Stonu, no iz duboke čednosti, on se zahvali. Umrije na 10. avgusta 1688 u 72 godini života svoga“ (Adamović, 1883: 21).

³¹ „Il contrario poi feci in alcune dette da’ me, come pure in un libretto che quando fusse impresso uguagliarebbe, e fosse supererebbe il Pût od Raja dell’Andriasi“ (Kolendić, 1905: 728).

lić stariji kad je pisao natuknicu o njemu za prestižnu spomen-knjigu *Znameniti i zaslužni Hrvati*. U toj tako maloj natuknici ima previše pogrešnoga,³² a to će neki autori sličnih natuknica prenositi sve do naših dana.³³ Možda je Deželića zaveo Šafařík koji se pak poziva na Farlatija.³⁴ Doista Danijel Farlati u golemoj bilješci piše o mnogim piscima iz Dubrovnika, a podatke je preuzeo, kako sam navodi, od M. Orbinija i iz nekih kataloga pisaca: „... quos ex Mauro Orbino et Catalogis scriptorum Ragusinorum desumpsit“ (Farlati, 1800: 16).³⁵

Nasuprot starijoj, u našoj književnoj historiografiji 20. st. fra Vitala Andrijaševića se redovito ne spominje. U svojim povijestima književnosti o njemu ni slova ne donose Đ. Šurmin, B. Vodnik, M. Ujević, S. Ježić, F. Švelec, I. Frangeš, S. P. Novak i D. Jelčić.³⁶ Usputno ga spominju Mihovil Kombol i David Bogdanović.³⁷

³² „ANDRIJAŠEVIĆ VITALE, Franjevac. Rodio se u Dubrovniku 28. III. 1634. Umro 15. V. 1688. Napisao mnoge i učene latinske i hrvatske knjige. Bio je generalni ‘concionator’ svoga reda. Napisao ‘Conciones’ (hrvatski i talijanski 1688.), ‘Put od raja’ (Mleci, 1687.), ‘Razgovor duhovni dusse bogoljubne’ (Mleci, 1687). Pisao je i pod imenom Andriani: ‘Pravi način za prositi milost od g. Boga’ (Mleci, 1664.), ‘Devocioni po libriem duhovnim skupieni...’ (Mleci, 1664.), ‘Besjede korizmene’. Bio je govornik na glasu“ (Deželić, 1925: 8).

³³ Usp. Andrijaši, Vital u: *Leksikon hrvatskih pisaca*. Školska knjiga. Zagreb 2000: 10-11.

³⁴ Usp. „Vitale Andrijaši oder Andrijašević (1686), Ragusaner, Priester des Franciscaner-Ordens und Concionator generalis, von welchem Farlati sagt: *plurimas ac eruditissimas partim Illyrico, partim Italico sermone compositas edidit conciones per festas solemnissimas jejunii et adventus Domini habitas, et alias praeterea doctrina ac eruditione refertissimas*. (Farlati VI. 18. Appendini II. 303). Er starb im J. 1688. Mehreres über ihn und seine Schriften s. bei Horanyi N. Mem. I. 96.“ (Šafařík 1865: 45). Zatim: „F. Vitalis de Ragusio Ord. S. Franc. *Conciones per ferias solemnissimas jejunii et adventus dominici habitae, partim illyrice, partim italice typis edita*. (Wahrscheinlich Vitale Andrijašević, 1686). Farlati III. sacr. VI. 18 (ohne Angabe der Zeit) jedoch in der Reihe der Schriftsteller zw. 1570-1580.“ (Šafařík, 1865: 232).

³⁵ Za Andrijaševića piše: „F. Vitalis de Ragusio ex eadem familia D. Francisci concionator generalis, plurimas, ac eruditissimas partim Illyrico, partim Italico sermone compositas edidit *Conciones per ferias solemnissimas Jejunii, & Adventus Domini habitas, & alias praeterea doctrina ac eruditione refertissimas*“ (Farlati, 1800: 18).

³⁶ Usp. Šurmin, Đuro (1898) *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Knjižara Lav. Hartman, Zagreb, 86-105; Vodnik, Branko (1913) *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 224-258; Ujević, Mate (1932) *Hrvatska književnost – pregled hrvatskih pisaca i knjiga*, Književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, 54-71; Ježić, Slavko (1993), *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100 – 1941.*, 2. izdanje, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb; Švelec, Franjo (1974) *Hrvatska književnost sedamnaestog stoljeća*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3., Liber – Mladost, Zagreb, 175-292; Frangeš, Ivo (1987) *Povijest hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba. Zagreb – Ljubljana; Novak, Slobodan Prosperov (1999) *Povijest hrvatske književnosti*. knj. 3. Antibarbarus. Zagreb; također Novak, S. P. (2003) *Povijest hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb; Jelčić, Dubravko (1997) *Povijest hrvatske književnosti – tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Pavičić, Zagreb.

³⁷ U *Bilješkama* navodi: „Od dubrovačkih franjevaca istakao se je u XVII st. fra Vital Andrijašević, o čijem radu v. u Hrv[atskoj] enc[iklopediji] i u prilogu P. Kolendića Grizićev izvještaj o

Također nema natuknice u Stanojevićevoj *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj*, (Zagreb [1929]), *Enciklopediji Jugoslavije*, (Zagreb, 1955) ni u *Općoj enciklopediji Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, (Zagreb, 1977). Natuknicu nalazimo tek u *Leksikonu pisaca Jugoslavije* (Beograd, 1972) koju je napisao M. Pantić, a nakon toga V. Foretić je sastavio natuknicu za *Hrvatski biografski leksikon* (Zagreb 1983), Z. Šundalić za *Leksikon hrvatskih pisaca* (Zagreb 2000), a I. Djamić za *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (Zagreb 2010). Osim starije *Hrvatske enciklopedije* (Zagreb, 1941)³⁸ ima natuknicu u *Hrvatskoj enciklopediji* Leksikografskog zavoda M. Krleža (Zagreb, 1999) gdje se po prvi put naziva hrvatskim književnikom.³⁹ Pored toga najopširniju bilješku 1952. napisao je Mijo Brlek,⁴⁰ a najobimniji prikaz Andrijaševićeva života i djela dao je Miroslav Pantić

dub. književnicima XVIII. vijeka, Srđ 1907.“ *Kombol, Mihovil* (1945), *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 416; „Za knjižnicu [tj. Male braće u Dubrovniku] su si velike zasluge stekli o. V. Andrijašević († 1688), Sebastijan Slade († 1777) ...“ Bogdanović, David (1933) *Pregled književnosti hrvatske i srpske*. knj. I, izd. 3., Nadbiskupska tiskara, Zagreb, 364-365.

³⁸ Urban Talija tu donosi: *Dubrovnik 28. III. 1634, † Dubrovnik 15. V. 1688, franjevac. Bio je filozof, teolog i govornik na glasu. Mnogo godina bio je lektor bogoslovlja u dubrovačkom franjevačkom teološkom učilištu. U velikom potresu 1667, kada je teško stradao Dubrovnik, Andrijašević je igrao znamenitu ulogu, podižući potištene duhove i spasavajući ono, što se je moglo spasiti. Poslao je u Jakin (Ancona) najvjerniji izvještaj o stradanju Dubrovnika u času potresa i poslije potresa, štampan više puta i na više mjesta. Svoje korizmene govore na talijanskom jeziku štampao je u jednom svesku u Mlecima 1661. kod Francesca Stortija. Isto tako na talijanskom jeziku i u Mlecima, kod Benedetta Milochija, objavio je u jednom svesku 1679. svoje govore došašća. U osam govora određenih za propovijedi prije Božića, izradio je panegirik sv. Dominiku. Na talijanskom jeziku izdao je studiju o mnemonici (kako da se pojača memorija). Hrvatskim jezikom izdao je: god. 1686. u tiskari Pezzani *Razgovor duhovni*; god. 1687. *Put od Raja*; god. 1664. *Devotioni po Librijem duhovnijem skupljene iz za pokrijepljenje duša ucviljenijeh u jezik dubrovački složene*, te god. 1664. *Pravi način za postići milosti od Boga po dostojanstvim slavnoga svetoga Antuna od Padove*. U arhivu Male Braće u Dubrovniku čuva se u rukopisu Andrijaševićeva *Kronika* na latinskom jeziku. O. Vital Andrijašević obnašao je sve časti u svome redu. God. 1679. bio je štaviše imenovan biskupom u Stonu, ali se zahvalio na toj časti. LIT.: *Chronicon* (u rukopisu), arhiv samostana Male Braće u Dubrovniku; Dolci-Slade *Fasti litterarii*, Mleci 1767.; *Necrologium Frat. Min. Prov. Ragusinae* (rukopis). *Hrvatska enciklopedija*. Svezak I (A-automobil). Konzorcij Hrvatske enciklopedije. Zagreb, 1941: 434.

³⁹ „Andrijašević, Vital, hrvatski književnik (Dubrovnik, 1616. – Dubrovnik, 10. VIII. 1688.). Franjevac, filozof, teolog i vrstan govornik u Italiji. Po povratku u Dubrovnik profesor je retorike i filozofije. U samostanu Male braće uredio je knjižnicu. U velikome potresu 1667. istaknuo se spašavajući ljude i kulturne vrijednosti. God. 1679. imenovan je stonskim biskupom, ali imenovanje nije prihvatio. Objavio je više djela na talijanskom i hrvatskom jeziku u Mlecima i Anconi.“ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2640>

⁴⁰ U 62. bilješci Brlek donosi: „O. Vital Andrijašević bio je provincijal, profesor teologije, poznati propovjednik, pisac asketsko-propovjedničkih djela: Andriasi Vital, Put od raja najlašnji dušam bogoljubnijem. Venetia 1686. Andrasi Vital, Razgovor duhovni duše bogoljubne za u ljubavi božjoj dan sprovesti. Venetia 1686. Andrijašević Vital, Devocijoni po librijem duhovnijem

1985. u radu *Književnost Dubrovnika i franjevac* (Pantić, 1985: 314-319).

3. Među dubrovačkim franjevcima 17. stoljeća središnja je ličnost Vital Andrijašević koji je ostavio za sobom i najviše djela na sva tri jezika koji su bili u uporabi u njegovo doba u Dubrovniku (usp. Pantić, 1985: 314). Obzirom na sadašnje stanje i poznavanje čini mi se da je njegov opus najjednostavnije razdijeliti na tiskana i netiskana djela. Tiskao je šest djela i jedno pismo, a netiskana su tri. Ako bi se prosuđivalo prema literaturi i naslovnice danas poznatih i dostupnih primjeraka Andrijaševićevih tiskanih djela određivao poredak njihova tiskanja (jedno je tiskano 1661., po dva 1664. i 1686. te jedno 1679.), pogriješili bi se, a u dva se slučaja i ne bi moglo znati koje je djelo prije, a koje kasnije tiskano. Nužno je, dakle, krenuti nekim drugim modelom, potražiti neku pomoć pa i od samog fra Vitala.

U posveti „mnogo suietlomu gospodinu G. Mihi Giua Sorgo“ knjižice *Pravi način za prositi milosti u Gospodina Boga po dostojanstvu slavnoga i svetoga Antuna od Padue* navodi fra Vital da to jest mala knjižica „ma od veoma velika devotioni“ koju je on prvu u štampu stavio, a posvetu je datirao „V Mletaki na 1. Genara 1654.“. Do naših je dana sačuvano samo nekoliko primjeraka mletačkog izdanja 1664. godine,⁴¹ a najčešće su uvezana s njegovom knjižicom *Devotioni ...* koja je također tiskana te iste godine kod istog tiskara u Mlecima u istom formatu. Teško je povjerovati da ugledni i bogati dubrovački gospodar nije omogućio tiskanje te knjižica čim mu je posvećena i pohvaljen njegov rod u kojem se na osobit način častio kao parac sv. Ante Padovanski.⁴² Kako je u naslovu naznačio s ovom knjiži-

skupljene i za pokrijepljenje duša uciviljenijeh u jezik dubrovački složene. Pravi način za prositi milosti u Gospodina Boga po dostojanstvu ... sv. Antuna od Padove, V Mleciem 1664. Andriassi Vitale, Quaresimale, Venetia 1661. Andriassi Vitale, Avvento predicato al Senato di Ragusa con otto sermoni della Novena ... Venetia 1679. U rukopisu postoji Florilegium; Acta et decreta ab an. 1649-17132. Njegovom rukom pisano do g. 1688.“ (Brlek, 1952: 30). Nakon toga Brlek navodi kojom se literaturom poslužio.

⁴¹ Na naslovnici: Pravi nacin Sa profitti milofsti u Gofpodina Boga po doftoianftuu Slaunoga, i Suetoga ANTVNA od PADVE Slouinskomu Narodu odkriueno - Po Otzu Fra Vitalu Andriaxeuichiu iJ Dubrounika, Fratru od S. Francefchu, Theologu Predicozu generalomu, iur Diffinitoru Dubrouacke Provincie. V Mletiem. Na MDCLXIV. Po Franceschu Brogogliu. Knjižica doista obiluje gotovo nevjerovatnim brojem tiskarskih pogrešaka te je na nekim mjestima nemoguće dosegnuti izvorni izraz. Vjerojatno Brogogli nije imao slagara koji je znao hrvatski. Kompletno djelo nalazi se tiskano u 3. izdanju *Razgovora duše bogoljubne* u Veneciji 1686. str. 212-278.

⁴² Usp. „Sjajući dostojanstvo V. G. i devotio koju sa svom njih kućom Svetomu Antunu od Padue, i svemu Serafinskomu Redu nose. Imenom i kripostim vašom; slabocu truda moga pokriti i uresiti, zato V. G. primi zlamenije ovo od ispravne ljubavi i harnosti s on[aj]kijem screm s kakvijem vam se od mene prikazuje i uživaj ga u zdravju i u radosti pod sjenom i krilom ovako ljubežljiva sveca i parca, koji vas sa svom plemenitom općinom vašom sveg pomago, branio i uzmnožio u milosti Božjoj i u svakom napredku. V Mletaki na 1. Genara 1654. - V. M. S. G. Sluga u Isukrstu fra Vitale Andriaxeuich“ (Andrijašević, 1664: [I]).

com Andrijašević uvodi jednu novu pobožnost u Dubrovnik („Slovinskomu narodu otkrivena“) kakva već postoji u Rimu, Firenci, Milanu i mnogim drugim mjestima u Italiji pa upravo zbog toga na početku iznosi kako je i kada nastala devetnica sv. Anti te zbog čega se ona obavlja upravo utorkom.⁴³ Nakon toga daje dosta detaljne upute kako se devetnica obavlja,⁴⁴ a potom za one koji znaju čitati („tko umije legati“) donosi „Sedam devotih razmišljanja svrhu života S. Antuna od Padua za moći svaki dan od nedjelja njega ljubežljivo pozdravljati i njemu se priporučivati i utijecati“ (Andrijašević 1664: 8). Na tih pedesetak stranica nalaze se najsrdačniji izljevi grješne duše kao usrdnih moliava „vječnom i svemogućem stvoritelju od neba i zemlje Gospodinu Bogu“ da je prosvijetli, „obrani i oslobodi od svakoga uzroka pogibna od putenijeh raskošja i naslađenja“ da bi mogla „odkriti i očito poznati sve privarke i laživa prikazanja neprijatelja pakljenoga“ i da spozna „da sve raskošje svjetovne i sva dobra i naslađenja telesna drugo nijesu nego dim, sjene bjeguce i nekorisne, koje u jedno trenutje od oka prohode i opeta se ne povraćaju; grka i otrovna trava razlikijem cvijetjem prikriivena i put od tužnoga i nenasitnoga pakljenoga jaza i drugoga dobra, druge istine i druge raskošje ni pokoja nije osven

⁴³ „Razlici su načini s kojema duša vijerna može veličanstvo Božje na milosrdje ganuti, za milos koju žudi izprositi, ma zašto svaka naša moć slaba je i zločesta, nije lijepšega načina koliko s čistom dušom i srcem skrušenijem s vjerom krepkom i temeljitom uteći se prvo k' Bogu, paka k' pričistoj i neockvrnjenoj Djevici Mariji bez grijeha istočnoga začetoj i k' komugod od svetijeh, komu se devotion osobita ima. Ma zašto među ostalijem para kako se očito vidi da ovu milos osobito ima prid svemogućijem Gospodinom Bogom blaženi i sveti Antun od Padue, kladenac tako obilan dostojanstva da milosti i dara po njemu primljenijeh nijesu puni samo gradovi i mijesta osobita, kako inijeh svetijeh njegovije sveci, pokli mogu rieti da dan današnji nije grada, mjesta velika ni mala gdi se čudesa Antunova ne vide i milosti po njemu primljene ne pripovijedaju i svaki čas ne uzumnože. Ma zašto u svakoj stvari hoće se brijeme i način za utiešenje devotijeh prislavnomu svecu ovomu, ja ću staviti ovdj njeke načine veoma korisne za milosti u Boga po dotojanstu njegovu prositi, među kojim jedno je Novena, običaj velju ona koja se u Rimu ol' Fjorenzi u Milanu i družijem mjestim od Italije slijedi. To jest za devet utoraka pohoditi crkvu i otar sveca ovoga pričudnovitoga i kojugod osobitu devotion onij dan na slavu Božju i čast njegovu učiniti. Ovi način objavi S. Antun jednoj devotoj gospođi koja milos njeku prošaše i ona ista prva bi koja milos od Boga po ovom putu primi i ima milos za družijem tezoro ovo čudnovato objaviti i proglasiti. - Devet utoraka slijede za spomen devet mjeseca koje Isukrst pribiva u utrobi pričiste Djevice Marije i S. Antun u utrobi svoje majke, a na slavu devet kora od anđela među kojim uživa sada vjekuvječnu radost u slavu Božjoj oni slavni i sveti parac i utiešenje svijeh onijeh koji se s' pravom vjerom i devotionim k' njemu utječu. - Vtornik se drži jer u ti dan razlike milosti Antun sveti od Boga ima i dare osobite primi, i u ti isti dan tijelo njegovo slavno bi u grob s' velikim častim nakon toliko dana postavljeno“ (Andrijašević, 1664: 1-4).

⁴⁴ „Zato veoma bi dobro bilo u te dni odlučene (za milos lašnje isprositi) ispovijediti se i pričestiti i otar svetoga Antuna pohodeći rijeti prid njime njegovo sponsorio s' molitvom tko umije legati, ko'li ne umije može rijeti devet Očenaša i devet Zdravijeh Marija ali što ga svemogućí Bog nadahne, sve na slavu i na čas Jezusa Isukrsta i njegove Majke prislavne bez grijeha istočnoga začete, a na čas sveca ovoga prislavnoga“ (Andrijašević, 1664: 6).

tebe, kladenče od dobra svakoga. Neka tako na izgled lijera ovoga rajskoga i blaženoga [tj. sv. Ante] i ja prosvijetljen zrakom od tvoje ljubavi sve brije me života moga stopam od izvrsnosti slijedeći dostojim se paka u viječnijoj svjetlosti uživati lice tvoje prisveto u vijek vijeka“ (Andrijašević, 1664: 29-30). Tu se, pored sedam usrdnih i iskrenih molitava upućenih Stvoritelju jednim osobito biranim leksikom baroknog izraza⁴⁵ koji izvire iz dubine čistog srca molitelja, nalaze himna *O Gloriosa Domona /O Gospođe u svem slavna* i responzorij sv. Antuna Padovanskog *Si quaeris.../ Ako išteš ti čudesa* sa završnim molitvama za svaki dan te četiri⁴⁶ za posebne nakane. Nema nikakve dvojbe da je to bila jedna od veoma milih knjižica u Dubrovačkoj Republici, a vjerojatno i hrvatskom puku izvan njezinih granica.

Knjižica *Devotioni po libriem duhouniem skupgliene ...*⁴⁷ tiskana je također u Mlecima 1664., a posvećena je tadašnjem kustosu Bosne srebrene fra Franji Baničiću iz Banja Luke.⁴⁸ Kako reče sam fra Vital, tu „malu stvarcu“ on napisa i privede „ovo libarce ne za čeljadi mudre ni za onijeh, koji legaju svete naučitelje i libra razlika, ma za one čeljace koja jezikâ ne razumije i za onijeh koji bez razgovora duhovnoga po kantunijem od kuća tuguju“. Ovo je „način veoma liep za pomoć grešnika i razgovoriti nemoćnika i onoga koji se u suprotivam i tugam od ovoga svijeta nahodi“ (Andrijašević, 1664a: 1). Ovdje on na jedan veoma nježan i vrlo taktičan način upućuje i priprema čeljad „od svoje patrije“ za ispovijed, ispit savjesti i pričest te kako će i koje sve molitve moliti prije i poslije njih. Iz istih pobožnih „nastojanja“ da bi „koris u dušam devotijem uzrokovao“ dodao je „razmišljanja od muke Isusove u sedam ponata razdijeljena“ (str. 129-133), „molitvu od sedam riječi koje reče Jezus Isukrs viseći na križu za spasenje naše“ (str. 134-137), „petnajest molitava svete Brijete veoma devotijeh i liojepijeh za isprositi u Gospodina Boga kojugod milos

⁴⁵ Npr.: „O neizmerna dubino od znanja, Isus moj spasitelju, koji hitrom munjom tvoje božanstvene svjetlosti obujmi izabranu i svetu dušu ljubljenoga sluge tvoga Antuna tako obilno da on može otkriti i očito poznati sve privarke i laživa prikazanja neprijatelja pakljenoga; dopusti priblagi Gospodine, molim te ja tvoje nedostojno stvorenje za plodna ona dijela njegova kojijema on na službu tvoju nastojaše da ja obratim oči od moje slabe pameti k tebi, moja rajska i prava svijetlosti, neka prosvijetljenjem i razgrijan vrućinom duha tvoga rastopi se i razčini led od moje slabosti koji me s tobom razlučuje i otkrijem kortinu i pokrovac oni, kojijem neprijatelji pakljeni oči od razloga meni sakrivaju, da ja nepoznam izdajstva njihova i privarke smrtno i grešne s kojijem dušu moju oni ištu uloviti i pogubiti.“ (Andrijašević, 1664: 28-29).

⁴⁶ Priporuka S. Antunu od Padue u svakoj potrebi (str. 40-45); Svakdanja priporuka S. Antunu od Padue (str. 46-50); Priporuka S. Antunu od Padue za milos Božju na čas od smrti imati (str. 50-54) i Priporuka S. Antunu od Padue za milos Božju izprositi (str. 54-57).

⁴⁷ Usp.: *Devotioni po libriem duhouniem skupgliene i sa'pokriepgliene duxiaa uzuiglenich v iesik dubrouacki sloxene*, V Mletiem. Na MDCLXIV. Po Franu Briogiolu – po ozu Fra Vitalu Andriaxeuchiu is Dubrounika, Fratru od S. Francescha, Theologu Predicozu generalomu, iur Diffinituru Dubrouacke Prouinciaë.

⁴⁸ Mnogo Poct. Ozu Ozu Fra Francescu Banicichu is Bagnae Luke Theologu Predikozu i od Bosne Argentine sadaa Custodu dostoionomu.

osobitu i pomoć u suprotivam toliko duhovnijem koliko telesnijem“ (str. 138-162), „prijekor duše neharne i neljubežljive ljubežljivomu Isusu Isukrstu“ (str. 162-167), „uzdah duše bogoljubne k Isusu ljubežljivomu“ (str. 167-170), „uzdah duše devote pričistoj Dívici Mariji od končetioni za milos u Boga po nje dostojanstvu isprositi“ (str. 171-175), „bogoljubni pozdrav rajskom serafinu svetomu ćaćku Frančesku“ (str. 175-179), zatim kratka „Priporuka Djevici Mariji“ (str. 179) i „Molitva od svetoga Jozefa za grijeh e i za karstjanstvo“ (str. 180-181). Tu, u toj knjižici, progovara veoma obzirni i ozbiljni učitelj iznoseći „način veoma lijep za pomoć grešnika i razgovoriti nemoćnika i onoga koji se u suprotivam i tugam od ovoga svijeta“, a potom ta duša, skrušena i raskrajana, razmišlja o svojoj prolaznosti i svojoj neharmonosti prema ljubežljivom i milosrdnom Gospodinu Bogu i Jezusu Isukrstu, pričistoj Djevici Mariji te sv. ćaćku Frančesku i svojem svetom parcu. Kroz čitavu se knjižicu neprestano suprotstavljaju i prepliću „strah od strašnoga suda Božjega“ i ufanja u „vele i vele veće milosrdje Gospodina da će mu prostiti kako je i gorijem od njega prostio“. *Devotioni* su naša krasna barokna proza koja je nažalost potpuno zanemarena i zaboravljena u proučavanju i poimanju hrvatske barokne književnosti.⁴⁹

⁴⁹ Usp.: „O pravedni, milostivi Bože, Bože od mira i od ljubavi, ja ulagam smrt Spasitelja moga Isusa Isukrsta među sud tvoj i dušu moju, i za sve da sam ja dostojan za moje grijeh e pogane osuđenja i vičnje smrti, ništa ne manje, kako rekoh, ja ulagam dostojanstvo muke i smrti Sina tvoga jedinoga i stavljam na mjesto dostojanstva moga koje bi se za smršenje od mojih grijeh a pristojalo. Neka oganj od srdžbe tvoje zlobam i grijesim mojem razgorijeni krv ona ljubežljiva za mene prolivena bude utažiti i ugastiti i s' ovom dobrom i krstjanskom ufanzom u tvoje ruke prisvete, koje me od ništa stvoriše, priporučijem duh moj i život i sve interese moje. Sve stvari svjetovne za ništa scinim i k tebi, moj Bože, veselo se potežem i hrlim, koji si meni pripravio ona dobra neizrečena, koja oko umrlo ni vidje ni uši čuše ni srce ljucko pomisli. Zato, dušo moja, što se žalostiš jer te tvoj dragi pohodi, pače velju, što volja njegova sada se udilje k njemu uputi. Evo Isus raskriljen čeka za primiti te u krilo svoje, pričista Djevica Marija s tolicijem svecim i anđelim nebeskijem za tebe se mole i svi veseli para da govore: 'Hodi naša draga, hodi uživaj dobra neizrečena, hodi počivaj u onijem raskošima koje svrhu ne mogu imati, gdje je mir, pokoj, ljubav i radost koje se uživiti imaju u vijeke vijeka.' A sada za slomit svaku vlas[t] pakljenomu neprijatelju s' tvojom ispunom ispovijesti rije'ćeš ove molitve, prie nego se ispoviediš“ (Andrijašević, 1664a: 23-25). Evo primjer molitve: „Gospodine moj Jesuse Isukrste, Bože i čovječe pravi, stvoritelju svega svijeta i svega ljuckoga naroda spasitelju, bivši ti onij koji si i ono što si, ljubeći te ja svrhu svijeh stvari kako sam držan bolim se i žalim iz svega srca da te sam uvrijedio i odlučujem temeljito s'pomoćim tvoijem veće nigda ne sagriještiti, čuvati se svijeh uzroka za ne uvrijediti te, ispovijediti se i ispuniti pokoru kojamu drago bude mi dana i zato praštam za tvoju ljubav svijem onijem koji me su uvrtijedili i prikazujem život moj, diela i trude zajedno s' tvoijem sadružene za dugovanje od grijeh a mojih. Zato molim te, priklono priblagi Gospodine za dostojanstvo tvoje krvi neprocijenjene da mi prostiš zlobe i grijeh e moje i da mi daš milos da se ja budem zadovoljno skrušiti i zlobe ostaviti, život promijeniti i u službi tvojoj do svrhe od života moga i do najposlidnjeg uzdaha naslidovati. Amen“ (Andrijašević, 1664a: 19-20) Ili za barokni izraz još tipičnija: „Spuštam dakle u tvoje ruke smrt, život, dušu, tijelo, bitje, sud i sve moje interese toliko duhovne koliko bremenite, i ovo me na tvoju volju spravlja od svake misli

Razgovor duše bogoljubne za u ljubavi Božjoj dan provesti knjižica je neobično malog formata,⁵⁰ koja je za fra Vitalova života doživjela tri izdanja.⁵¹ Svrha je knjižice pomoći vjernicima kako proživjeti ovozemaljski život i njime zaslužiti raj. Na početku objašnjava zbog čega čovjek trpi razne nedaće i nevolje dok živi na ovom svijetu na zemlji i kako će te nevolje preokrenuti na dobro i za dušu veoma korisno jer „slatko je voće i velika koris koja se iz suprotiva vadi za sve da su gorke i oštre nedragosti i suprotive“ (Andrijašević, 1686: 11). Dakle: „Što se lijepše može žudjeti i željeti na svijetu, o dušo bogoljubna, nego u milosti Božjoj živiti i dni u njegovoj ljubavi trajati. Razlici su puti od spasenja našega a jedno uživanje u slavi zasve da je slava dostojanstvima razmjerena. A zašto nekoga Bog priteže k sebi onoga od ljubavi, a nekoga biči osobiti imati duh ispravan i božjoj volji sasama podložen i ujedinjen da zaboravljeno čeljade od svjetovnijih utješena žive u puti i ne uživa drugo nego sama Jesusa. Put od suprotiva para da je općeniji koga Bog ljubi i pohodi ga. Duša od uciviljenih veoma je uzmožena i tko pomnivo razbira, koga god kako od Boga zaboravljena, bez nedragosti će na ovom svijetu naći, zato moj ljubljeni brate, koji ovo uzmeš legati ali ti moja sestro u Isusu raspetomu, koja se u nedragosti aliti u suprotivi nahodiš znaj veoma dobro da veće puta Gospodin Bog nami posila suprotive, nedragosti i nemoći za bolje naše i za koris duše, neka po temu putu došatši na spoznanje od našije neharmonosti i zle pute, po kojim se bjesmo uputili mi, ostavimo i put oni uzmemo slijedit koji nas vodi u slavu nebesku za koje smo stvoreni. Zato bivši bez nijedne sumnje

izbavljenu *paratum cor meum Deus, paratum cor meum*. Spravljeno je srce moje Bože, spravljeno, izpuni se volja tvoja. *Cupio disolui & esse cum Christo* žudim se rastati i biti s Isukrstom, zato u što ja na način žedne košute, koja žudi bistri kladenac, žudim tebe Bože moj, ti za milost tvoju neizrečenu *ostende mihi faciem tuam & saluus ero*. Ukaži meni lice tvoje i bit ću spasen. Ma ah? Bože moj pridragi, lijepoto rajska i kladenče od ljubavi goruće, trebuj da ti se ja otkrijem i da rečem s Jobom *cogitationes meae variae succedunt mihi & mens mea in diversa rapitur*, srce je moje skupljeno i volja spravna, ali moje misli veoma su raspršane i pamet moja na vele se strana razmiče cijej slabosti ove puti zločeste. Zato kladenče od milosrdja pokrijepi me i pomoz mi mogućstvom tvoje desnice priblage, sada je potreba da slabos moju ti ne ostaviš“ (Andrijašević, 1664a: 100-102).

⁵⁰ Na naslovnici je otisnuto: *Rasgovor Dusciae Bogogliubnae sa u gliubavi Boscioi dan prouesti*. Sloxeno po Ozu Fra Vitalu Andriasi is Dubrovnika od Reda Suetoga Francesca. In Venetia M.DC.LXXXVI. (1686) Per Nicolò Pezzana.

⁵¹ U posveti svojim bratučedama („Moiem Bratucedam pridrasiem G. Margariti Antuna i G. Marij Bara Bettera“) piše: „Ja požudan od svakoga vašega napretka i dobra, **trechi put** ove bogoljubne razgovore na svjetlos iznoseći Vami ji darujem za bilig od izpravne scijene koju od VV. Gosp. činim i od mojih rodiaka. A zašto svijet nijedna dobra stavna ne može, jer neima od kuda dati. Primite radosno ovaj dar ljubežljivi i činite da vaša dijeca s njime vrijeme trajajući u perivoju od bogoljubstva cvijetje budu izbirati i brati za vijence i vami i sebi u slavi Božjoj živiti. To vam želim i žudim sa svijem srcem, i proseći vam od Boga svako željeno dobro i vjekovite radosti živem - Gosp. Vašijeh sluga i bratučed fra Vitale Andriasi.“ Od prvog izdanja nije poznat nijedan primjerak pa se ne zna kada je i gdje tiskano. Drugo izdanje je s istim naslovom izašlo 1667. u Anconi, Per Francesco Serafini, a bilo je posvećeno Petru Stjepana Vodopića. Usp. Pantić, 1985: 316.

tvoja ta suprotiva, nemoć aliti nedragos za koris od duše tvoje tebi od Boga poslana, ti je veselo i ustrpljivo imaš primiti zahvaljujući Gospodinu Bogu, jer se od tebe spominje i tako te ljubežljivo pohodi i za sve da su te nedragosti i bolesti i biči koji tijelo vriđaju i žalostiju, ništa ne manje duši su cvitje mirisno i voće ozdravno, istom ako se s' voljom Božjom dobrovoljno budeš ti ugoditi. Cijeća tega treba da se ti spustiš na ruke Božje i da se s voljom njegovom sjediniš, neka ta nemoć i te nedragosti, za onu pokoru koju bi imala za grijeha tvoje u žestokom ognju od porgatorija učiniti, tebi bude služiti. ... Akoli ovako ne učiniš izbubit ćeš merito prid Bogom i te tvoje tuge i nevolje većam će se prodiljiti, svaka i malahna stvar teška će biti i dat ćeš zlo zlameenje od spasenja tvoga. Pokli kako govori sveti Jerolim *qui cum dolore aegritudinem suscipit signum est quod Deum non sufficienter diligit*, to jes, tko prima priko srca i zlovoljno nemoći i suprotive dava zlameenje da Boga sasvijem srcem ne ljubi“ (Andrijašević, 1686: 5-10). Tim finim razgovornim baroknim izrazom nastavlja obraćati se svojoj čas braći čas sestrama i poučavati ih ili nagovarati da se veoma savjesno ispovjede i „oči od pameti svoje obrate samom na onu vječnu slavu koju im je Bog pripremio i za koju ih je stvorio“. ⁵² Nakon toga donosi način kako ispitati savjest („Način s kojim se ima konšijenca prid ispovijestim iskusiti aliti ezaminati“) pomoću mnogih molitava prije i poslije kako ispovijedi tako i pričesti te pravo mnoštvo drugih veoma srdačnih molitvica. ⁵³ Iza toga je otisnuto djelo *Pravi način za prositi milost u*

⁵² „Dakle, moj dragi [brate] otvori dobro oči od pameti tvoje i ostavivši svaku svijetovnu miso nahodeći se u temu bitju u komu se vidiš, dokle si na brijeme, skupi pamet tvoju i s' poniženstvom velicijem zahvali Bogu na svemu, skruši se nastoj se ispovijeti i iskati proštenje u milostivoga tvoga Isukrsta moleći ga i zaklinjući mukom, trudom i krvim prolitom da ti prosti tvoje grijeha i da te primi na milosrdje iako je odlučio težijem putom tebe pokoriti da ispuni volju svoju, samo da se dostoji primiti te u krilo svoje da ti dâ jakos u najposljednoj potrebi i da te obrani od napasti od neprijatelja pakljenijeh i telesnijeh. - Znaj da je Bog naš čačko i sveđ nas zove i čeka na milosrdje i što je Isukrs sin njegov trpio, za našu je ljubav podnio. Veselo dakle zagri ovu čašu kojom te napi ovi jaganjac pravedni viseći pribijen na križu na gori od Kalvarije kad bivši reko žedan sam i k ustim njegovijem bi spenga puna žući i octa priklonjena *cum gustasset, noluit bibere* kako okusi ne ktije piti, ma ostavi tebi da budeš dobrovoljno uživati i piti. Zato ako hoćeš da ova žuć i ocat tebi se budu u cukar i u med obratiti, očisti dušu tvoju ako se čutiš i poznaš da si Boga uvrijedila, akoli si se izčistila i kako prava krstjanka ima učiniti, ispovijedila, obrati oči od pameti tvoje k onoj vjećnoj slavi koju ti je Bog pripremio i sve ostale misli ostavivši razmišljaj samo gdje ćeš ti poći i kako ćeš lijepu zamjenu učiniti promjenivši bolesti u radosti, dreselje u veselje, grozni plač i suze u andeoske pjesni, smrad u mirise, tmine u svijetlos neizrečenu, svijet gadni u raskoši nebeske. Što ako hoćeš i žudiš da ti bude ti najprvo nastoj iskusiti dobro od grijeha i od zloba dušu tvoju, makar na ovaj način“ (Andrijašević, 1686: 13-16).

⁵³ *Molitva prid ispovijestim* (str. 33-40), *Druga molitva prid ispovijestim* (40-43); *Molitva po ispovijesti* (43-44); *Protesta koja se ima učinit prid Isukrstom za milos u njega pitati, a osobito na čas od smrti da te pokrijepi i od neprijatelja obrani u onij čas strašni* (45-61); *Protesta druga za učiniti se na isti način* (61-76); *Iskra ognja nebeskoga za podžeći u Božjoj ljubavi srce grešno i ucviljeno* (76-124); *Molitva prid slavnijem i svetijem pričješćenjem* (124-129); *Druga molitva prije pričješćenja* (129-132); *Treća molitva prije pričješćenja* (132-134); *Pristupajući k otaru moć*

*Gospodina Boga po dostojanstvu slavnoga i svetoga Antuna od Padove.*⁵⁴ Na samom se kraju još nalaze neke molitve.⁵⁵ Najvećim dijelom ova knjižica sadrži iste molitve pa i upute ili nagovore koji se nalaze i u drugim fra Vitalovim knjižicama. Ono čime se ova neobična knjižica odlikuje su sasvim praktične molitve i konkretne upute u određenim pobožnostima, ali ne tako „sitničave“ (kao što se nalaze u *Devotioni*, npr. kad uđeš u crkvu reci ..., kad klekneš reci, itd.) nego su daleko obazrivije i uvijek izrečene finom baroknom frazom i frazeologijom koja se nedvojbeno dopadala tadašnjim njihovim korisnicima, a fra Vital se jednako često obraća dragoj sestri i dragom bratu obadvoma bogoljubnima. Za pretpostaviti je da se u ovom pravom mnoštvu molitava nalazi i znatan broj onih koje su se u obiteljima prenosile s koljena na koljeno. S tog aspekta ova je knjižica svojevrsni poklad hrvatskih pučkih molitava.

Najobimnije fra Vitalovo djelo na hrvatskom jest *Put od raja za najlašnji dušam bogoljubnijem izramljen*,⁵⁶ koje je posvetio „prisvitloj gospođi go. Mari Zamaña Dživa Goce plemenitoj vladici dubrovačkoj“ kao osobiti prekrasni putokaz istinskoj plemenitoj kršćanskoj duši da nepobijeđena prođe kroz sve zamke ovoga svijeta i đavolska napastovanja i pristigne u svjetlost raja i u uživa ga pred licem svoga stvoritelja. Raznovrsnost pripovijedanja protkanog mnoštvom privatnih molitava i pretežno monoloških razgovora tvori mnoštvo mikrocjelina i motiva, kao što

je ovako nastojati duša bogoljubna srce svoje u ljubavi božjoj postići za dostojnije u prsi svoje tijelo Isukrstovo primiti (135-130); Uzimavši u prsi tijelo Isukrstovo reci (139-140); Molitva po pričješćenju (141-144); Druga molitva po svetomu pričješćenju (144-150); Po pričješćenju moć je duša bogoljubna u ovijem razmišljanjim i duhovnijem razgovorim dan u milosti Božjoj provoditi (151-155); Molitva od sedam riječi koje reče Isus Isukrs viseći na križu za spasenje naše [ima 15 molitava] (156-187); Prikor duše neharne i neljubežljive ljubežljivomu Isusu Isukrstu (188-193); Uzdasi duše bogoljubne k Isusu ljubežljivomu (193-197); Uzdasi duše bogoljubne Pričistoj Divici Mariji od končetioni za milos u Boga po nje dostojanstvu izprositi (197-202); Bogoljubi pozdrav rajskom serafinu svetomu čačku Frančešku (203-206); Priporuka Djevici Mariji (209-210); Molitva sv. Jozefa (210-211).

⁵⁴ Pod naslovom: Način za prositi milosti u Gospodina Boga po dostojanstvu Slavnoga i svetoga sluge Božjega S. Antuna od Padua; str. 212-278.

⁵⁵ Molitve veoma korisne za s voljom se Božjom sjediniti i što je najpotrebnije prositi (str. 279-284); Priporuka sv. ocu Dominiku (285-289); Način za pridati molitve, zavjet ispunjeni aliti kojegod djelo bogoljubno i za uzeti proštenje (290-302). Primjerak u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nije cjelovit.

⁵⁶ Na naslovnici: *Pvt od raia za nailasegni dusciam bogogliubniem isramglien* – po ozu fra Vitalu Andriasi is Dubrounika, Reda Suetoga Francesca od male bratie. In Venetia, MDCLXXXVI. Per Nicolo Pezzana. U Osijeku je 2014. otisnuta velika knjiga (od 987 str.) s naslovnicom: Vitale Andriasi: PUT OD RAJA NAJLAŠNJI (pretisak iz 1686. godine s usporednom transkripcijom) koju su pripremili studenti izbornog kolegija „Molitvenici“ (šk. g. 2010./11. i 2012./13. na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost i književnost Filozofskog Fakulteta u Osijeku), a sve je pregledala i uredila Zlata Šundalić. – Tu je doista uloženi velik trud s plemenitom namjerom, ali silno mnoštvo svakovrsnih pogrešaka u osuvremenjivanju teksta i površnost u popratnim tekstovima stvaraju vrlo neugodan dojam kod korisnika te knjige.

su neprestano putovanje, prolaznost izražene razrađenom baroknom metaforikom, te prestani strah i to ne toliko od smrti koliko od pravednog sudca na strašnome sudu, zatim motivi posljednjih stvari čovjeka i gotovo jezivi opisi pakla i paklenih muka koje se neprestano mjere stvarnim ovozemaljskim mukama. A moglo bi se reći da je narator donekle iznevjerio i naslov djela i „prevario“ recipijente time što ljepote raja ne otkriva i ne opisuje⁵⁷ ih tako detaljno kao paklene muke, nego ih samo nagovješćuje služeći se pri tom tipičnim baroknim adinatonom.⁵⁸ Iako je knjiga posvećena plemenitoj vladici, i iako dosadašnji interpretatori jednoglasno govore da je ovdje riječ o ženi kao moliteljici i nekom „ženskom“ pripovijedanju,⁵⁹ ovdje

⁵⁷ Svojevrsni „opis“ raja nalazi se na nepune tri (242-244) stranice, ali per negationem, tj. prvenstveno se navodi čega sve neće biti u raju: „Sveti Augustin u ovemu razbiranju s pametnim s Bogom združenom kako izvan sebe izusti: ‘Ah Bože! *Quanta erit illa felicitas?* Kolika će biti ona čestitos, ona rados i ono uživanje rajsko gdje neće biti dreselja nijednoga, nijedne zabrane, nijednoga grijeha, oholos će se skršiti, lakomos će nestati, zle požude će svenuti, nenavidos će se blaga učiniti, srdžba će se u ljubav obratiti, bez jedenja i bez pića sit će svak biti, lijenosti mjesta neće biti jer će se svak ljubiti i utjecati uživati. Tu nijedne potrebe ni želje neće biti, nijedno smeće, nijednoga neprijatelja, nijedne bolesti, nijednoga trpljenja i nijedne nedragosti. Tu nijedno dobro neće biti skriveno, nijedna rados uzpregnuta, nijedno utješjenje zabranjeno, nijedno naslađenje svršeno. Bog će se bez pristanka hvaliti i slaviti i gledati, a Bog će ih svakijeh radosti, dobara i sladosti nasićene držati. Neće se od ničesa potrebu imati, ni požuda, ni miso, ni pomnja, ma ispu-na istinâ i prava radost i čestitos bez pristanka će se uživati. Bog isti, koji će se sved gledati, sve će želje svojim licem ispuniti, i ljubiti ga nigda neće dodijati. Bez truda će se slaviti i uživati, i ova će zabava do vijek vijeka biti, i sve ovo i još vele veće i na tisuće puta veće. Može se veoma lasno imati, dobiti i uživati’ - veli sveti Augustin, ‘zašto što je Bog spravio onem koji njega ljube *fide non capitur spe non attingitur, charitate non apprehenditur, desideria et vota transgreditur. Acquiri potest, aestimari non potest.*’“ (Andrijašević 1686: 242-244 / 2014: 485-489).

⁵⁸ U dijelu: „K vratim rajskim pristupnjenjem“ kaže: „I svaki trud i svaki puti na svijetu imaju na svoj biljeg, na svoju svrhu doći, o dušu od Boga ljubljena. Tijem i bivši i svrha od truda našega i biljeg od puta našega vjekuvječna slava, pristupivši k nje vratim, koja su tako svijetla i tako sjaju da oko umrlo sa svom svojom bistrinom bez osobite pomoći Božje ne može ih ni nazreti ni iznaći, samo među neizmjernom svjetlostim od mira [tj. zidova] i od vrata jedva se nazira ovo pismo nad vratim: *Habitacula aeterna*. Pribivališta vjekuvječna“ (Andrijašević, 1686: 266-269 / 2014: 533 i 535).

⁵⁹ Usp.: „Iz tako oblikovane posvete može se zaključiti da je primatelj/čitatelj gospođa Marra (sic!) Zamagna, ali da čitatelj može biti i svaka druga žena (ne i muškarac). Molitvenik je, naime pisan iz perspektive žene, što znači da su svi jezični oblici u ženskom rodu. ... Međutim, fra Vitale pojmom čitateljstvo nije obuhvatio cjelokupni obrazovni puk, nego samo čitateljice“ (Andrijašević 2014: 916). Takve tvrdnje potkrjepljuju time što glavni lik pripovijeda u ženskom rodu, npr.: „S Bogom kada si sjedinjena i zagrljena, ako žudiš zamjerna i prelijepa...“ (Andrijašević 1686: 235), „Razbistri pamet tvoju i razmisli koliko si bremena dosle živjela ... koga svrhu svega imala si ljubiti provela, koji li u službi svijeta istrajala ...“ (Andrijašević, 1686: 262/ 2014: 525). Andrijašević rabi ženski rod jer je *duša* (i muškarca i žene) imenica ženskog roda, a sugovornik (Bog Otac, Isus Krist, B. D. Marija itd.) uvijek se obraća *duši* nekada grješnoj, nekad vjernoj, nekad ljubljenoj, nekad nemoćnoj i sl. – uvijek je riječ o duši i kad se navode tipični muški poslovi i grijesi. Jedino se može reći za molitvu sv. Klari da je isključivo namijenjena redovnicama, tj. klarisama, ali ni to apodiktički.

nije glavni lik žena nego duša (i žene i muškarca) koja vodi prekrasni razgovor sa svojim Stvoriteljem gotovo na onaj isti način kao kod sv. Augustina u *Ispovjestima* i *Soliloquia*. Kako je i naslovom naglasio fra Vital je ovim djelom izravnao i utro put („put ... izramljen“) kojim će duša vjerna najlakše stići u raj. I ovdje se nalazi mnogo molitava i preporuka koje se vjerojatno stoljećima mole s istom svrhom.

Za života je fra Vital bio poznat kao vrstan propovjednik ne samo u Dubrovačkoj Republici nego i u Italiji. Iako nema nikakve dvojbe da je propovijedao i na hrvatskom, tiskao je samo manji dio svojih propovijedi i to od onih koje je držane na talijanskom. Prvo je tiskao korizmene propovijedi, tj. *Quaresimale*, unutar kojih se nalaze i propovijedi za zapovjedne blagdane (sv. Josipa i Blagovijest) koji se slave tijekom korizme.⁶⁰ Priređivač fra Augustin Flavije Macedonić (ili Arbanasin) u obraćanju čitatelju naglašava da su propovijedi „spiritosi concetti di passi scritturali di moralità industriose, d'auttorità di ss. padri, di poesie, historie & altre delicatezze (sic!) cosi ripiena, & aricchita, che fatta da me vedere e censurare in penna, dai più sensati professori delle lettere fu stimata parto d'ingegno non ordinario & opera singolare“. Također i recenzent fra Feliks Buća ističe da je djelo „ben accordata con soave armonia di gratiosissimi concetti, pieno d'eruditioni spirituali e di catholici documenti“. Te prosudbe su ne samo točne, nego i sasvim objektivne. Ovo su prave učene barokne propovijedi koje je sastavio profesor govorništva i generalni propovjednik. U zbirci se ukupno nalazi 40 propovijedi.⁶¹ Svaka propovijed ima tri dijela: uvod, prvi dio i drugi dio (jedino propovijed na Veliki petak ima četiri) koje objedinjuje osnovna tema navedena odmah ispod naslova propovijedi, a svaka je tema potkrijepljena citatom iz Sv. pisma koji je uzet iz čitanja na taj dan.⁶²

⁶⁰ Quaresimale con le prediche di S. Giuseppe e dell'Annonciatione di Maria con tre copiosissime tavole. Per Francesco Storti. Venetia, MDCLXI (1661). Posvetio ih je kardinalu Francescu Barberinu jer je tada bio protektor franjevačkog reda.

⁶¹ Propovijedi pokrivaju vrijeme od čiste srijede ili pepelnice do uskrsnog utorka, tj. njih 35 su korizmene (6 za nedjelje), 2 blagdanske (na sv. Josipa i na Blagovijest), na Uskrs te za uskrsni ponedjeljak i utorka.

⁶² Npr.: Na pepelnicu (Mercordi delle ceneri) Non differischi la penitenza, chi non vuole morire impenitente. *Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio & fletu & planctu & scindite corda vestra & non vestimenta vestra.* (Ioel 2. 12); u četvrtak nakon pepelnice (giovedì delle ceneri) La virtù dell'Oratione quanto s'estende.- O che cortese! amoroso! e pietoso Iddio! *Domine puer meus iacet in domo paralyticus & male torquetur &c. Ego veniam & curabo eum.* (Mtt 8. 7). Preostale teme su: 3. La nostra intentione e l'interno affetto riguarda Iddio. Mtt. 6. 1 (p. 27-37); 4. La Bilancia dell'anima e la nostra gola. Mtt 4. 1(p. 38-47); 5. La scena dolorosa del giuditio finale. Mtt 15. 31 (p. 48-58); 6. Prima di punire, Iddio auisa. Mtt 21. 10 (p. 59-68); 7. Fede Christiana, Secolo d'Oro. Mtt. 12. 38-39. (p. 69-78); 8. Chi vuole i fauori da Dio, penitente li procuri. Mtt 15. 22. (p. 79-88); 9. Piaghe e sangue di Christo, fonti di Salute. Io 5. 2. (p. 89-98); 10. In questo mondo vano è ogni bene. Mtt 17. 4. (p. 99-110); 11. Chi non schiua l'occasione del peccatto, in peccatto si muore. /Funestiannonci, che ci apportano i spacci del Vangelo di questa mane. O Dio?/ Io 8. 21. (p. 111-120); 12. I prelati, benche siano cattiu, deono honorarsi. Mtt 23. (p. 121-133); 13. Chi

Na kraju je također otisnuto da su to fra Vitalove propovijedi.⁶³

S naslovnice adventskih propovijedi doznaje se da ih je održao pred Senatom Dubrovačke Republike i da ih je posvetio tadašnjem biskupu Bečkog Novog Mjesta i predsjedniku ugarske Dvorske komore Leopoldu Koloniću, pored „sadržaja“ i tiskarskih podataka.⁶⁴ Zbirka *Avvento* ima 21 propovijed, koje se održavaju od prve nedjelje došašća do blagdana sv. Ivana evanđeliste i dvije propovijedi za blagdan sv.

vuole hauere bene, stia nella sua sfera. Mtt 20. 21. (p. 134-145); 14. Visitando l'inferno, si fabbrica la scala per salire al cielo. Lc 16. 24. (p. 146-156); 15. La vigna dell'anima nostra, che ricchezze dal torchio della santa croce riceue. Mtt 21. 33. (p. 157-166); 16. Dell'anima nostra amante Giesu contende col suo riuale. Lc 11. 14. (p. 167-176); 17. L'inuidia di patrioti illustra imeriteuoli. Lc 4. 24. (p. 177-187); 18. Il fratello peccante si deue con carità correggere. Mtt 18. 15. (p. 188-197); 19. Peccato venale, che effetti caggiona. Mtt 15. 2. (p. 198-206); 20. Febre crudelissima è il rimorso della coscienza. Lc 4. 38. (p. 207-218); 21. Conuersae con le donne è cosa molto pericolosa. Io 4. 27. (p. 219-230); 22. Peso grauissimo è il signoreggiare. Io 6. 15. (p. 231-241); 23. Delle proprie sciagure ogn'uno è fabro. Io 2. 16. (p. 242-252); 24. L'opere saluano e non le parole. Io 7. 16. (p. 253-263); 25. La bruttezza del peccato quanto è nociua e velenosa. Io 9. 2. (p. 264-274); 26. La rimembranza della morte quanto ci gioua. Lc 7. 15. (p. 275-285); 27. Tra le auersità mondane, la vera felicità s'accresce. Io 11. 4. (p. 286-296); 28. Nella solennità del glorioso patriarca S. Giuseppe sposo diletto di Maria Vergine. Mtt 1. 20. (p. 297-308); 29. Quanto molesta e punge gl'altri il maligno, tanto a se stesso daneggia e nuoce. Io 8. 47. (p. 309-319); 30. Solita mercede e ricompensa di gratie e di fauore è l'ingratitude. Io 7. 32. (p. 320-330); 31. Quali frutti l'otiosità ci produce. Ez 7. 12. (p. 331-241); 32. Quanto è liberale Iddio nel predestinarci alla gloria del Cielo. Io 10. 27. (p. 342-352); 33. Quanto si compiace Iddio nei fonti degl'occhi humani. Gn 9. 13. (p. 353-363); 34. Quanto s'inganna, chi in altri, chi in Dio le sue speranze fonda. Io 11. 48. (p. 364-374); 35. Nella sacro giorno della santissima Annunciatione: Di Maria sempre Vergine. Lc 1. 30. (p. 375-387); 36. Conuito regale s'inuitano i fedeli amanti. Mtt 21. 5. (p. 387-386); 37. Catafalco lugubre per i funerali di Christo suenato e nella battaglia del Caluario morto. Io 19. 35. (p. 397-418); 38. Annunci di giubilo & inuiti alla resurettione spirituale. Ps. 117. 24. (p. 419-429); 39. Quanto più gratie e fauori diuini sanori ci abbondaono tanto piu Iddio arde di desiderio di farci gl'altri. Lc 24. 18. (p. 430-438) i 40. Habbia continua guerra, chi vuolla pac. Lc 24. 36. (p. 439-452).

⁶³ Sia gloria & honore dell'eterno e ver'Iddio, della Vergine Santissima, del P. S. Domenico, S. Francesco, S. Antonio di Padoua e tutta la corte del cielo. Finisce il Quaresimale del P. Fra Vitale Andriasi Minor Osservante della Provincia di Ragusa.

⁶⁴ *Avvento* del Padre Fra Vitale Andriasi di Ragusa Minor Osseruante/ predicato dal medemo avttore all' Illustrissimo, & Eccellentissimo SENATO DI RAGVSA / con otto Sermoni della Nouena, due prediche del Patriarca San Domenico, un trattato per formare le Imprese, & un'altro della memoria artificiale ouero locale. DEDICATO All' Illustrissimo, Reuerendissimo & Eccellentissimo Signore, Signore e Patron Colendissimo, il Monsignor LEOPOLDO del Sacro Romano Imperio Conte di Kollenich, Vescovo di Naistad, Caualliere di San Gio. Gerosolimitano, Comendatore in Egra, e Melilbergh, di Sacra Maestà Cesarea Camariere, Consigliere di Stato e Presidente dell' Inclita Camera s'Vngeria. In VENETIA, MDCLXXIX. (1679) Presso Benedetto Miloco. Vatroslav Frkin i Miljenko Holzleitner donose podatke o izdanju iz 1662. u Veneciji: „*Avvento* del Padre Fra Vitale Andriasi di Ragusa Minor Osservante predicato dal medesimo avttore... In Venetia, Presso Carolum Conzattum, 1662. m8°/22/+200+/12/ str.“ Jedan se primjerak toga izdanja nalazi u Knjižnici franjevačkog samostana u Našicama. *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495.- 1850.* HAZU. Zagreb, 2008: 39.

Dominika (tj. 8. kolovoza). Iza propovjedi su tiskana dva učena traktata o pitanjima koja su bila na velikom glasu u doba baroka. Prvi je *trattato dell'impresa*, tj. o znamenjima i kako se ona prave, a drugi o vještačkoj memoriji ili mnemotehnici, tj. *modo di usare la memoria artificiale ouero locale per sollieuo della memoria naturale*. Kako je već rekao recenzent za čitavo ovo djelo da u njemu nema ništa što bi se kosilo s pravovjernošću, naukom Crkve i dobrim običajima, nego da je „omnia praestanti eruditione referta, nec non eo, quo solet Author ingenij acumine solidissime conceptizata, Sanctorumque Patrum testimoni roborata“. Ovo su, kao i one korizmene, doista rafinirane barokne propovijedi nabijene citatima, primjerima i mudrostima kako iz djela antičkih poganskih i kršćanskih pisaca tako i modernih renesansnih i njemu suvremenih pisaca i propovjednika. Iako obrađuje za njegovo vrijeme uobičajene teme o prolaznosti i ništavosti ovoga svijeta, o strašnom sudu, rastavljanju duše od tijela, razlikama između kreposti i plemstva te uobičajenim božićnim motivima ipak svojom dosjetljivošću, rafiniranošću, svojevrsnom smirenošću i milozvučnošću toskanskog dijalekta svim je propovijedima fra Vital dao svoj osobni pečat.

Najčešće je izdavano Andrijaševićovo pismo koje je 16. travnja 1667. napisao Božu Boždareviću u Anconu i u njemu opisao razorni zemljotres.⁶⁵ Kratko, veoma slikovito i jezgrovito opisao je ne samo što je sve uništeno, nego je kako i živo na nekoliko detalja dočarao muke i patnje i onih koji su preživjeli.⁶⁶ U pravoj suprotnosti sa sadržajem pisma kojim dominiraju tmasti tonovi odluka je dubrovačkih vlastelina koji su preživjeli, čime završava Franasovićeva varijanta pisma: „Od plemića zaostavih u životu nema više od 40. I svi se jednodušno dogovoriše, da će prije život izgubiti, nego se drugogdje naseliti, i rodno svoje mjesto ostaviti.“ Obično se drži da je to „najvjerniji izvještaj o stradanju Dubrovnika“. Pismo je pravo malo književno djelo koje svojim zadiranjem u sitnice i pojedinosti te nedvojbenim pretjerivanjima i svojevrsnom fiktivnošću nosi pečat svoje stilske epohe (usp. Novak, 1999:415-416).

⁶⁵ *Lettera di Ragguaglio, nella quale si sente la totale distruzione della Citta di Ragusa dal Terremoto quest'anno 1667 li 6 Aprile a ora 14 il Mercoledì Santo scritta dal molto reverendo padre fra Vitale Andriasci da Ragusa de' Minori osservanti al M-to Illustre Sig. Diodono Bosdari in Ancona*. In Ancona. Nella stamperia camerale MDCLXVII. u: Adamović, 1883: 20-25. Prijevod „izveden iz rukopisa, u talijanskomu jeziku, iz knjigoshrane pl. g. Balda Gučetića, vlasnika Trstenskoga“ objavio je Petar Franasović: „List otca Živka Andrijaša, malobraćanina, pisan g. Bogdanu Bozdariću u Jakin, iz Dubrovnika na 16. travnja 1667.“ *Narodni koledar novi i stari za prostu godinu 1878*. (ur. Mate Nekić). God. 16. Matica dalmatinska Brzotiskom Narodnog lista. Zadar 1877., 118-120.

⁶⁶ Usp.: „Io scrivo a voi, mentre fatta ella bersaglio delli divini sdegni più con le lagrime, che coll'inchostro ... ed ecco al punto di 14 ore sollevossi un Terremoto breve sì, ma così violento, che in spazio d'un Ave Maria tutta la Città di Ragusa con i contorni, Porto di S. Croce, Ombla, Isola di mezzo ed altri luoghi circonvicini restarono, qual statua di Nabucodonosor insognata, ruinati e demoliti in modo tale che della Città non restò in piedi altro che le Fortezze...“

Po povratku u Provinciju fra Vital kao „povjesničar“ i „kroničar“ volio je zagledati i skupljati dokumente pa ih prema svom nahođenju i procjeni prepisivati dodajući im osobna razmišljanja ili pak osvrćući se na njih bilo kao sudionik događaja bilo kao promatrač zbivanja u Provinciji, Dubrovačkoj Republici, a ponekad i onih u dalekom svijetu. Rezultat toga rada je rukopis *Chronicon necnon Decreta et acta in capitulis et congregationibus ab anno 1649 – 1713 Provinciae Ragusinae* kojeg je on vodio do smrti, tj. 1688. (usp. Pantić, 1985: 315). S istim je zanimanjem i svrhom skupljao podatke o svojoj subraći iz kojih će kasnije izrasti *Necrologium provincije*.⁶⁷ Posebnu pažnju privlači rukopis *Viridariolum* ili *Perivojčić*,⁶⁸ u kojem se nalazi pravo mnoštvo najrazličitijih sastavaka na talijanskom jeziku.⁶⁹ Iščitavajući dijelove toga rukopisa stječe se dojam da nijedan naslov nije kompletno obrađen,⁷⁰ tj. da su tu prvenstveno zapisana razmišljanja kao rezultat neke lektire, odnosno da je to svojevrsna „zbirka moralnih rasprava“ (usp. Seferović, 2013: 103-106). Kao što su Andrijaševićeve propovijedi tako je i ovo djelo protkano živopisnim primjerima kojima ilustrira svoj moralni nauk, ali je i tu pravo mnoštvo citata iz djela grčkih i rimskih pisaca (Cicerona, Plutarha, Seneka, Plauta) crkvenih otaca (Augustina, Jeronima, Ivana Zlatoustog, Grgura) te Sv. pisma.⁷¹ Može se reći da se fra Vital i ovdje držao one Senekine: „*Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla*“⁷²,

⁶⁷ „*Alterae sunt, quas A. R. P. Vitalis Andriasius ad annum 1649, in hoc Ragusino conventu artium tunc lector, ex tribus collegit Catalogis: uno A. R. P. Bernardini Gozzei, altero R. P. Felicis a Ragusio, tertio R. P. Illuminati item a Ragusio. Necrologio hoc in praesentiarum utimur...*“ (Rode, 1917: 446).

⁶⁸ Na prvom listu kao naslov piše: *Viridariolum hoc tibi Immaculata Virgo commendat et donat tuoq[ue] patrocinio submitit indignus famulus frater Vitalis Andriasius de Ragusio Ord. Min. de Observ. S. Franc[isci] minimus*. (Ovaj ti perivojčić neokaljana Djevice posvećuje i daruje te pod tvoju zaštitu podliježe nedostojni sluga fra Vital Andrijašević iz Dubrovnika, najmanji u redu Male braće od obsluženja sv. Franje). Ima 188 gusto pisanih stranica kvarto formata. Rukopis se nalazi u Arhivu Male braće u Dubrovniku br. 558. Srdačno zahvaljujem Jadranki Bagarić što je snimila rukopis i ustupila mi ga.

⁶⁹ „Dok su naslovi cjelina na latinskom, sam je tekst napisan na talijanskom i dijeli se na dvadesetak poglavlja“ (Seferović, 2013: 103).

⁷⁰ Neki su naslovi: *B. Virgo Maria; Pro Diuo Ioanne patriarcha; Humilitas; Fides Christiana; Peccati occasio; Otium magnum vitium; Invidia livor pessimus; Quantum onerosa mulier; Afflictionis tempore; Pro iudicibus; Verbi Dei vis; Concordia quanti debet esse; Tentationes quantae sunt; Religiosus malus; Nomen Iesu; In funere N.; Peccatum venale; Avaritia; Iudicium tenerarius; Superbia; Misericordia; Clementia; Honores et nobilitas; Bona mundi vana; PTribulationes; Religionis ingressus; Ambitio; Crux Christi; Liberalitas divina; Diversae materiae etc.*

⁷¹ „Nameće se misao da je posezao u riznicu poganske starine pišući o općenitim temama koje također zadiru u moralna pitanja, poput ljubavi prema domovini ili odgoju djece. Katkada je veću životnost teksta postizao i navodeći kratke priče, anegdote, pozivajući se na zapadne autore, ali mu je izvor i bizantski povjesničar Prokopije iz Cezareje“ (Seferović, 2013: 105).

⁷² Dugačak je put kroz savjete, a kratak i djelotvoran kroz primjere. Seneka Mlađi, Lucije Anej *Epistulae morales ad Lucilium*, 6, 5.

koju i citira u poglavlju o odgoju djece. Mnoge se iste anegdote, primjeri i citati nalaze u ovom fra Vitalovom „duhovnom perivoju“ i njegovim propovijedima što je po sebi razumljivo jer su imali isti cilj - duhovni i moralni oporavak njegovih slušatelja i čitatelje.

Četiri djela fra Vitala Andrijaševića najizdašnija je proza u našem baroku. Posebno je značajna jer prenosi mnoštvo osobitosti iz tadašnje svakodnevnice, a posebno iz sfere pobožnosti i duhovnog života. Veći broj izdanja jasno svjedoči o popularnosti fra Vitalovih djela i njihovoj prijemčivosti u dubrovačkoj sredini. Svakako da i veoma mali broj postojećih primjeraka na svoj način govori da su Andrijaševićeve knjižice bile u veoma živom svakodnevnoj uporabi. Ove pobožne knjižice napisane su onom slatkim, rječitom, nešto biranijom frazom kakva se čula na dubrovačkim ulicama i po kućama, a vjerojatno je na hrvatskom propovijedao taj glasoviti propovjednik istim stilom. Takvo mnijenje potvrđuju njegove propovijedi na talijanskom jeziku. U hrvatskoj je književnosti baroka jedinstven je Andrijaševićev opus i po tome što je sav u prozi i što je ostvaren na svim jezicima (hrvatskom, talijanskom, latinskom) upravo u odgovarajućim omjerima i svrsi njihove uporabe u 17. stoljeću u Dubrovačkoj Republici.

LITERATURA

- Andrijašević, Vital (1664) *Pravi način za prositi milosti u Gospodina Boga po dostojanstvu slavnoga i svetoga Antuna od Padue slovinskom narodu otkrivena*. Po Franceschu Brogogliu. Mletie
- Andrijašević, Vital (1664a) *Devotioni po librijem duhounijem skupljene i za pokrijepljenje duša ucviljenih u jezik dubrovački složene*. Po Franu Briogiolu. Mletie.
- Andrijašević, Vital (1686) *Razgovor duše bogoljubne za u ljubavi Božjoj dan provesti*. Per Nicolò Pezzana. Venetia.
- Andrijašević, Vital (1686 /2014/) *Put od raja najlašnji dušam bogoljubnijem izramljen*. Per Nicolo Pezzana. Venetia.
- Adamović, Vicko (1883) *O trešnji grada Dubrovnika*. Tiskarnica Joza Flori. Dubrovnik.
- Brlek, Mijo (1952) *Knjižnica Male braće u Dubrovniku njezina prošlost i sadašnjost*, u: Rukopisi Knjižnice Male braće u Dubrovniku, knj. I., JAZU, Zagreb, 7-37.
- Crijević, Serafin Marija (1980) *Bibliotheca Ragusina*, tomus IV, (priređio S. Krasić), JAZU, Zagreb.
- Deželić st., Velimir (1925) „Andrijašević, Vitale“, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*, (ur. Emilij Laszowski). Odbor za izdavanje knjige „Zaslužni i znameniti Hrvati 925-1925.“, Zagreb, 1925: 8.
- Đurđević, Ignjat (1935) *Biografska dela Ignjata Đurđevića* (izdao i objasnio P. Kolendić), Srpska kraljevska akademija, Beograd
- Fabijanić, Donat (1864) *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*. Parte seconda, vol. II., Tip. fratelli Battara. Zara.
- Farlati, Daniele (1800) *Illyricum sacrum*. (Tomus VI: *Ecclesia Ragusina cum suffraganeis*

- et ecclesia Rhiziniensis et Catharensis*). Apud Sebastianum Coleti. Venetiis.
- Foretić, Vinko (1983) „Andrijašević, Vital (Andrijaš, Andrijašev, Andriasci, Andriassi, Andriassius)“, *Hrvatski biografski leksikon*, 1., JLZ, Zagreb, 143-144
- Kolendić, Petar (1906) „Grizićev izvještaj o dubrovačkim književnicima prvih hodina XVIII vijeka“, *Srd*, 5 (1906) Dubrovnik 727-732.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan (1860) *Bibliografija hrvatska.*, dio I. Tiskane knjige. Brzotiskom Dragutina Albrechta. Zagreb.
- Kuzmić, Ivan Evanđelista (1864) *Cenni storici sui minori osservanti di Ragusa*. Tipografia del Lloyd austriaco. Trieste.
- Lopašić, Radoslav (1892) „Hrvatski izvještaj o velikom Dubrovačkom potresu“, *Starine*, 25., Zagreb, 134-135.
- Ljubić, Šime (1856) *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*. Vienna – Zadar: Rod. Lechner – Battara e Abelich.
- Ljubić, Šime (1869) *Ogledalo književne poviesti jugoslavenske na podučavanje mladeži*. knj. II., Emidija Mohović, Rieka, 420
- Novak, Slobodan Prosperov (1999) *Povijest hrvatske književnosti*. knj. 3. *Od Gundulićeva „poroda od tmine“ do Kačićeva „Razgovora ugodnog naroda slovinskoga“ iz 1756*. Antibarbarus. Zagreb
- Pantić, Miroslav (1972) „Andrijašević, Vital“, *Leksikon pisaca Jugoslavije*. I (A-Dž). Matrica srpska. Beograd 1972: 75
- Pantić, Miroslav (1985) „Književnost Dubrovnika i franjevac“, *Samostan Male braće u Dubrovniku*, (ur Justin V. Velnić), Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće u Dubrovniku, 293-365
- Rode, Benvenuto 1917. *Necrologium fratrum minorum de observantia Provinciae S. P. Francisci Ragusii* (edidit notisque illustravit p. B. Rode), u: *Analecta franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam fratrum minorum spectantia*. Tomus 6. Necrologia. Ex typographia Collegii S. Bonaventurae. Ad Claras Aquas (Quaracchi), 393-600
- Seferović, Relja (2013) „Moralnoteološka promišljanja klerika u baroknom Dubrovniku“ *Croatia Christiana periodica*, god. 37., br. 72. Zagreb, 85-117
- Slade, Sebastijan (1746) *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae ordinis minorum S. P. N. Francisci notis criticis et chronologicis perpetuo illustrata*. Typis Johannis de Simone, Neapoli.
- Slade, Sebastijan (1767) *Fasti litterario-Ragusini sive Virorum litterarorum qui usque ad annum MDCCLXI in Ragusina claruerunt ditone prospectus*. Excudebat Gaspar Storti. Venetiis
- Slade, Sebastijan (2001) *Dubrovačka književna kronika ili Pregled*. Hrvatski institut za povijest. Zagreb
- Šafařík, Paul Jos (1865) *Geschichte der südslawischen Literatur* (aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček), II. Illirisches und kroatisches Schriftthum. Verlag von Friedrich Tempsky. Prag

FRA VITAL ANDRIJAŠEVIĆ

Sažetak

Među dubrovačkim franjevcima 17. stoljeća nedvojbeno je središnja osoba duhovnog, kulturnog i književnog života bio fra Vital Andrijašević (1616-1688). Nakon studija u Italiji, gdje je postao generalni lektor teologije i generalni propovjednik, više je godina predavao na raznim tamošnjim franjevačkim učilištima. Po povratku u Dubrovnik 1649. neko vrijeme predaje retoriku i filozofiju na provincijalnom učilištu. Tijekom vremena je obnašao razne redovničke službe: meštar novaka, gvardijan, knjižničar, definitoa, te provincijal (1678-1681), ali nije prihvatio biskupsku stolicu, kad ga je krajem 1679. senat Dubrovačke Republike predložio za stonskog biskupa. Osam je godina sređivao knjižnicu Male braće koja je potom gotovo sva izgorjela u velikom zemljotresu 1667. U momentima „velike trešnje,, slavio je misu na Daksi gdje je „više mrtav nego živ,, – kako sam veli - preživio te dane strahote koje je nakon 10 dana opisao u pismu poslanom prijatelju Božu Boždareviću u Anconu. Skupljao je podatke i sastavljao nekrologij i kroniku Provincije (*Chronicon necnon Decreta et acta in capitulis et congregationibus ...*). Osobito je bio poznat kao propovjednik ne samo u Dubrovačkoj Republici nego i po Italiji. Objavio je svoje korizmene propovijedi: *Quaresimale* (Venecija 1661), te propovijedi došašća, devetnice i k tome dva retorička traktata: *Avvento* (Venecija 1679), a u rukopisu je ostalo djelo *Viridariohum* - svojevrsna zbirka najrazličitije propovjedničke građe. Za hrvatski prozni barokni izraz veoma su značajne Andrijaševiće knjižice neobično malog formata: *Pravi način za prositi milost u Gospodina Boga po dostojanstvu slavnoga i svetoga Antuna od Padue slovinskomu narodu odkriven* (U Mletiem 1664), *Devotioni po libriem duhovniem sakupljene i za pokripljenje duša ucviljenieh u jeziku dubrovački složene* (U Mletiem na 1664), *Razgovor duše bogoljubne za u ljubavi Božjoj dan provesti* (Venecija 1686), te *Put od raja najlašnji dušam bogoljubniem izramljen* (Venecija 1686). Sadržaj i značaj svake knjižice i djela bit će predstavljeni u izlaganju i radu, a time i fra Vitalov ne mali doprinos hrvatskoj književnosti i duhovnoj baštini.

Ključne riječi: fra Vital Andrijašević, nekrolog i kronika, propovijedi, knjižice malog formata, duhovna baština

FATHER VITAL ANDRIJAŠEVIĆ

Abstract

Father Vital Andrijašević (1616 -1688) was undoubtedly a central figure of the spiritual, cultural and literary life among the 17th century Dubrovnik Franciscans. After studies in Italy, where he became the general theology lektor and preacher, he taught for a number of years at several local Franciscan colleges. Upon returning to Dubrovnik in 1649, he taught

rhetoric and philosophy at the college of the local Franciscan province for a while. He held various offices in the Franciscan order: novice master, guardian, librarian, definator and provincial (1678-1681), but he refused the bishop's throne when the Dubrovnik Republic's Senate nominated him to be the Bishop of Ston in 1679. For eight years he worked to catalogue the library of the Friars Minor, which later perished in the fire in the big earthquake in 1667. During the „big tremors,, he was celebrating mass at Daksa, where he survived the calamity – in his own words „more dead than alive,, – which he described ten days later in a letter sent to his friend Božo Boždarević in Ancona, Italy. He collected data and composed the necrology records and a chronicle of the Province (*Chronicon necnon Decreta et acta in capitulis et congregationibus ...*). He was particularly well known as a preacher, both in the Dubrovnik Republic and in Italy. He published his Lent sermons *Quaresimale* (Venice, 1661), as well as Advent sermons, novenas (nine-day prayers) and two rhetorical essays: *Avvento* (Venecija 1679), while *Viridariolum*, a collection of sermon material, remained an unpublished manuscript. For the Croatian prose of the Baroque period, particularly important are Andrijašević's small-format booklets: *Pravi način za prositi milost u Gospodina Boga po dostojanstvu slavnoga i svetoga Antuna od Padue slovinskomu narodu odkriven* (*The true ways to seek mercy from our Lord through advocacy of illustrious Saint Anthony of Padua, revealed to the Slav people*, Venice, 1664), *Devotioni po libriem duhovniem sakupljene i za pokripljenje duša ucviljenieh u jezik dubrovački složene* (*Devotions collected from spiritual books and turned into the Dubrovnik language for the recuperation of sorrowful souls*, Venice, 1664), *Razgovor duše bogoljubne za u ljubavi Božjoj dan* (*Conversation of a God-loving soul for spending the day in God's love*, Venice, 1686), *Put od raja najlašnji dušam bogoljubniem izramljen* (*The easiest path to Heaven*, Venice 1686). The content and significance of each of the booklets, which will shed light on Father Vital's important contribution to the Croatian literature and spiritual legacy, will be shown in the presentation and in the thesis.

Key words: fr. Vital Andrijašević, necrology ad cronicle, sermons, small format booklets, spiritual legacy

DE
ILLYRICÆ LINGUÆ

VETUSTATE ET AMPLITUDINE

DISSERTATIO

HISTORICO - CHRONOLOGICO - CRITICA.

AUCTORE

F. SEBASTIANO DOLCI A RAGUSIO

Ord. Minorum Lectore Jubilato &c.

Ad Illustrissimum Dominum

D. JOANNEM GARMOGLIESI

Equitem SS. Sepulcri, & in Regno Cypri
totaque Syria pro Ragusina Republica

CONSULEM.

V E N E T I I S
C I D I O C C L I V .

APUD FRANCISCUM STORTI
Sub Signo Fortitudinis
PRÆSIDUM FACULTATE:

*Naslovna stranica Sladine rasprave o starini i raširenosti ilirskog jezika,
izdana u Veneciji 1754.*

Stanko Josip Škunca

O. PAVAO PELIZZER ROVINJANIN I NJEGOVA VIZITACIJA BOSNE SREBRENE 1640.

*Izvorni znanstveni rad
UDK 271.3 Pelizzer, P.*

I. ŽIVOT I DJELO

O. Pavao Pelizzer¹ istarski franjevac iz 17. st. poznat je jedino rijetkim stručnjacima u kulturi, no gotovo nepoznat široj kulturnoj javnosti. O njemu su u 19. st. pisali učenici Istrani, kao kanonik Petar Stanković (1829.) i Pietro Kandler (1847.). Godine 1890. iznosi ga u javnost Stipan Zlatović, a 1914. Benvenuto Rode.² U naše vrijeme njegov je lik i djelo lijepo osvijetlio Krešimir Čvrljak.³ Pavao Pelizzer istakao se kao izvrsni propovjednik, diplomat, teolog i pisac. Rodio se 24. studenoga 1600. u Rovinju gdje je i umro 23. prosinca 1691.

Ovaj čovjek visoke kulture prvo školovanje završio je u rodnom gradu Rovinju, koji je u to vrijeme, uz Kopar, bio najjači kulturni i vjerski centar mletačke Istre. Prve susrete s malom braćom sv. Franje imao je u svom gradu, gdje su franjevci opservanti Dalmatinske provincije sv. Jeronima imali svoj samostan sv. Andrije na otoku Sera (danas Crveni otok). U 16. godini odlučio se za redovničko zvanje i postao franjevac u samostanu sv. Ane u Koprju. Veoma nadarenog mladića uprava franjevačke Provincije sv. Jeronima sa sjedištem u Zadru poslala je u Italiju na studij filozofije i teologije. Trebamo se sjetiti da nisu svi fratri imali sreću studirati na visokim učilištima u inozemstvu i da je većina završavala studij na domaćim učilištima, a samo nadareniji su slani na strana sveučilišta. Tako je o. Pavao studirao u Milanu, Piacenzi, Forliju i u samostanu Madonna di Vigevano, gdje je pokazao posebni interes za filozofiju i logiku. Na temelju sažetka njegove biografije (koji je možda napisao on sam, a koristio pisac u *L'Istria* od subote 11. lipnja 1847. (II. n. 39) znamo da je studij završio s diplomom magistra teologije i filozofije.

¹ Neka mi bude dopušteno za franjevce u Dalmaciji upotrebljavati naslov o. (otac), a za ostale fra, već prema ustaljenoj lokalnoj praksi.

² Stancovich, Pietro (1828–1829), *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Trieste; Kandler, Pietro (1847), *Notizia intorno alla persona di fr. Paolo Pelizzari da Rovigno*, *L'Istria*, II, n. 39; Zlatović, Stipan (1890) „Izvjestaj o Bosni o. Pavla iz Rovinja“, *Starine JAZU*, knj. 22., 1–38. Rode, Benvenuto (1914), *Necrologium Fratrum minorum de Observantia*, Quaracchi: 184.

³ Čvrljak, Krešimir (1996), *Duh, um i zov Dalmacije*, Šibenik – Skradin.

Nakon završenog studija mladog i nadarenog teologa uprava provincije najprije šalje u samostan sv. Ane u Kopru, gdje djeluje teološko-filozofsko učilište za odgoj franjevačkog podmlatka. Ugledan i poduzetan, kakav je bio, već 1629. izabran je za gvardijana u Kopru, gdje će pokazati i svoje sposobnosti starješine. Iste godine briljirao je kao propovjednik u koparskoj katedrali. U spomenutim novinama *L'Istria* na prvoj stranici nalazimo sažetak njegova života i rada poput kronike koju je anonimni autor izvukao iz – kako kaže – *Storia dei suoi viaggi*, to jest iz Pelizzerove opširne autobiografije završene 1668. godine, zbog čega nije znao reći ni kad je on umro. S tim ćemo se podacima i mi poslužiti, a o samoj autobiografiji reći ćemo nešto više.

1. Ostavština o. Pelizzera

U koparskom samostanu, gdje je Pelizzer 1691. završio svoj zemaljski vijek, čuvala su se tri sveska rukopisa njegovih propovijedi napisanih na talijanskom jeziku, kako nas izvještava o. Benvenut Rode.⁴ Ne znamo gdje su završili. Nadamo se da su ih talijanski franjevci prigodom svog povlačenja iz Kopra i nacionalizacije samostana iza 2. svjetskog rata 1947. ponijeli sa sobom i spasili. Petar Stanković bilježi da su se i u piranskom samostanu sv. Bernardina čuvale neke njegove propovijedi. Obzirom da je taj samostan zatvoren 1806. za Napoleonove vlasti, pitanje je gdje su odneseni ti i drugi spisi tog samostana. Cijela storija nastala je u vezi dva sveska rukopisa njegove autobiografije, koji su vjerojatno nosili naslov *Storia dei miei viaggi*. Ta je autobiografija pobuđivala veliki interes, jer je Pelizzer u njoj zabilježio mnoštvo svojih zapažanja koja su zanimljiva za povijest onog vremena i zato što otkrivaju njegov karakter, no fratri sv. Ane u Kopru ljubomorno su je čuvali i nisu je htjeli davati javnosti na uvid. Razlog: jer sadrže mnoge stvari koje bi mogle svjetovnjake sablazniti.⁵ To je još više pobuđivalo interes, pa su koparski fratri, među kojima se isticao o. Rajmund Benvenuti (+1850.) počeli rukopis malo po malo „čistiti“, dok nisu uništili cijeli prvi i pola drugog sveska. O. Benvenut Rode, izvrсни franjevački povjesničar, nije to mogao vjerovati pa se utekao bivšem provincijalu o. Leonu Borčiću (+1874.) da mu za svog boravka u Kopru pokuša napraviti prijepis ove autobiografije, ali mu i on potvrdi da je sve to uništeno, jer „*P. Paolo scriveva la santa verita' e diceva ogni cosa sinceramente*“.⁶ Nemamo informacije ni je li se sačuvao barem ostatak drugog sveska. No lik i djelo o. Pelizzera možemo ipak upoznati na temelju njegova sačuvana rukopisa o vizitaciji

⁴ „Tria volumina horum sermonum manuscripta in archivio s. Annae Justinopoli habentia plurimas notas, notiunculas, glossas manu ipsius conscripta.“ Rode, 1917: 184.

⁵ Rode, 1917: 185.

⁶ Rode, 1917: 184–185.

Franjevačke provincije Bosne Srebrene.⁷ Pelizzer ga je pisao u sedamdesetim godinama svoga života na temelju svojih bilježaka i pamćenja. Gdje je sačuvan ovaj rukopis što ga je objavio fra Stipan Zlatović? Postoje dva rukopisa ovog putopisa o. Pelizzera, jedan u Sumartinu na Braču, koji sadrži cjelokupnu vizitaciju Bosne Srebrene, a drugi na Visovcu gdje su opisani samo primorski samostani provincije koji su pripali novoosnovanoj provinciji Presvetog Otkupitelja. Ovaj djelomični putopis prepisan je 1772. u Veneciji, a onaj iz Sumartina čini se da je autograf samog Pelizzera. Naime, Zlatović je usporedio originalni rukopis pisma o. Pavla sa sačuvanim rukopisom u Sumartinu i ustanovio da pripadaju istoj ruci.⁸ O. Pavao ga je po svoj prilici prodao fratrima dok je proširivao i dotjerivao samostan u Rovinju.

2. Propovjednik

O. Pavao je bio veoma rječit, pun ideja i nevjerojatnog pamćenja te postaje poznati i traženi propovjednik. Održao je niz adventskih, korizmenih i prigodnih propovijedi ne samo na području Provincije sv. Jeronima (od Kopra do Kotora) nego i u katedralama i crkvama Dalmacije i Italije. Tako znamo da je 1634. propovijedao u šibenskoj katedrali, čega će se Šibenčani ugodno sjećati 1640. prigodom njegova prolaza kroz grad na početku vizitacije Bosne Srebrene. Godine 1635./36. propovijeda u Kotoru došašće i korizmu,⁹ 1639. došašće u koparskoj katedrali, 1939. korizmu u Cresu, te 1640. po drugi put propovijeda došašće u Koprnu, 1641./42. nastupa u Piranu, 1643. propovijeda korizmu u Krku, a došašće u crkvi sv. Eufemije u Rovinju, korizmu 1644. također u Rovinju, zatim 1645. ponovno u Cresu, 1646. u Buzetu, a za svog provincijalata 1647. opet je u Krku, zatim 1648. u zadarskoj katedrali i 1649. koparskoj prvostolnici. Godine 1650., za svog gvardijanata u Sv. Andrije, nastupio je po četvrti i zadnji put u zornoj crkvi sv. Eufemije u Rovinju. Zabilježen je također njegov nastup u Svetvincentu.¹⁰ O. Pavao je zacijelo propovijedao i u mnogim drugim mjestima, iako to sve nije zapisano u kronikama. Dok je bio vizitator u raznim provincijama Italije, zacijelo je prigodno propovijedao.

Ovdje se možemo pitati, kojim je jezikom govorio i propovijedao o. Pelizzer. Razumije se da je njegov materinski jezik talijanski i da je na njemu govorio i propovijedao. No, živeći na području Istre, gdje žive i Hrvati, govorio je i služio se, a možda i propovijedao na hrvatskom jeziku, već prema potrebi mjesta. Da je dobro

⁷ Zlatović, 1890: 1–38.

⁸ Zlatović, 1890: 1.

⁹ O. Pavao je toliko bio oduševio Kotorane da su ga još četiri puta zvali da im propovijeda, što je odbio, vjerojatno radi velike udaljenosti.

¹⁰ Kandler, 1847: II/39.

govorio hrvatski govori činjenica što je bio vizitator franjevačke provincije Bosne Srebrene, a to se vidi i iz njegova putopisa gdje opisuje svoje susrete s običnim pukom.

Godine 1627. porečki biskup Tritonio poduzeo je korake da se u Vrsaru, gdje je bilo naroda obaju jezika, hrvatskog i talijanskog, otvori franjevački samostan i zato pozove fratre Dalmatinske provincije koji vladaju tim jezicima. Vjerujemo da je u tom projektu imao važnu ulogu ne samo tadašnji provincijal fra Jakov iz Rovinja (1627–1629), nego i o. Pelizzer koji će kasnije postati provincijal (1647–1650).¹¹

3. Franjevački starješina i diplomat

Vidjeli smo da je o. Pavao već kao mladi fratar 1629. postao gvardijan u Koprju. Stekavši glas teologa i propovjednika (*theologus et concionator*) na kapitulu u Hvaru 1638. bi izabran za kustosa franjevačke provincije, tj. za provincijalova zamjenika. Kao takav zastupat će provincijala o. Franju iz Hvara (1638–1641) na generalnom kapitulu u Rimu održanom o Duhovima 1639. godine. Tu će doći do izražaja njegova govornička vještina i diplomatska okretnost. Na ovom je kapitulu bio i provincijal Bosne Srebrene, fra Marijan Maravić (1637–1640), koji je izvijestio oce i upravu Reda o nesporazumu glede jurisdikcije dvaju biskupa u Bosni. Dominik Mandić misli da je fra Maravić predložio upravi Reda da za vanrednog vizitatora Bosne odredi našeg o. Pelizzera.¹² Međutim treba reći, a to ćemo poslije vidjeti, da je fra Maravić bio ljut kad je saznao da je netko sa strane postao pohoditelj Bosne; ukoliko to nije odglumio da se obrani od samih fratara. Radilo se o vrlo delikatnoj službi, jer je Bosna Srebrna od 1636. imala privilegij da za vizitatora dobije člana svoje provincije, kako ne bi imali nepravilnosti od sumnjičavih Turaka koji su u strancu uvijek gledali tajnog agenta. No Sveta Stolica i uprava Reda držali su da ovdje, radi nepristranosti, treba staviti čovjeka sa strane, pa su za tu službu odredili o. Pelizzera, vještog diplomata koji je govorio hrvatski te se lako mogao kamuflirati kao domaći fratar. Kako je on svoju vizitaciju Bosne Srebrene detaljno opisao na talijanskom jeziku, moguće nam je o njoj i njemu samom nešto više reći. Njegov je rukopis, kao što rekosmo, objavljen u *Starinama JAZU* 1890., pa ga

¹¹ Samostan Gospe Anuncijate otvoren je 1631., a papinsko odobrenje dobio je 1637. (usp. Škunca, Stanko Josip (1999), *Franjevačka renesansa u Dalmaciji i Istri*, Split: 152.) Za porečkog biskupa Ivana Baptiste del Giudice (1645.–1667.) došlo je do napetosti između fratara ovog samostana i biskupa, jer je htio ukinuti samostan i u njemu osnovati sjemenište, te dobrima istoga uzdržavati sjemenište. Bilo je tu i prijetnji od strane fratara, zbog čega je biskup ustrajao da se samostan zatvori u čemu je i uspio god. 1660. (Škunca, 1999: 153).

¹² Mandić, 1968: 184.

ovdje koristimo s napomenom da je fra Stipan Zlatović ispustio objaviti delikatne i nezgodne stvari koje su se ticale pojedinih stvari i fratara provincije.¹³ Stoga smo na neki način uskraćeni za tolike pojedinosti koje bi nas danas možda zanimale.

U prosincu 1639. u Kopar je stiglo akreditivno pismo oca generala Reda kojim je o. Pelizzer imenovan izvanrednim pohoditeljem franjevačke provincije Bosne Srebrene; služba koja ga nije baš oduševila – *con mio grandissimo disgusto* – kako je sam zapisao. Ovom vizitacijom o. Pelizzer otkrio je svoju diplomatsku sposobnost, uskoro će postati i provincijal Dalmatinske provincije (1647–1650), stekao reputaciju zbog koje će dobiti pozive da obavi više vizitacija u raznim franjevačkim provincijama. Nabrojimo ih redom: 1653. vizitirao je Provinciji Brescie u Italiji; 1654. imenovan je vizitatorom Dubrovačke provincije sv. Frane, ali pohod zapravo nije mogao obaviti, jer su mu dubrovačke vlasti kao državljaninu Venecije zabranile izvršiti tu službu; 1656. vizitira Provinciju Toskanu; 1657. Marki Ankonsku i Umbriju; 1658. francusku Provence-u. Iste godine kao kustos prisustvuje generalnom kapitolu u Toledu, pohodivši usput i Madrid.¹⁴ U nekrologiju samostana u Koprnu zapisano je da je neku misiju obavio i u Njemačkoj, ali o tome nemamo konkretnih podataka. Kad je nakon vizitacije Bosne bio u Veneciji da nunciju podnese izvještaj, bila je ispražnjena biskupska stolica u Caorle-u, gradiću blizu Venecije, pa ga nuncij predloži za biskupa tog gradića. Nije nam poznato, iz kojeg razloga taj prijedlog nije realiziran. Iduće godine 1641. bit će imenovan gvardijanom samostana sv. Andrije u Rovinju, gdje će za vrijeme četverogodišnjeg mandata poduzeti zamašne radove na obnovi i proširenju samostana. Tom prilikom izgradio i novi klaustar kao i vrt s kamenim stupovima za trs.¹⁵ Još će biti gvardijan u Rovinju 1662–1665, 1667, te 1673–1674 godine. Treba imati na umu da se tada služba gvardijana određivala ili potvrđivala svake godine.

Godine 1644. bit će ponovno imenovan provincijskim kustosom i pokušat će za provinciju dobiti samostan Gospe Imakulate u Motovunu, u kojem su, premda je bio izgrađen za franjevce, obitali oci serviti. Izgleda da u tome nije uspio.¹⁶

O. Pavao je na provincijskom kapitolu 1647. u Piranu jednoglasno izabran za provincijala Provincije sv. Jeronima i kao takav stalni boravak imat će u Zadru do 1650. godine. Za vrijeme svog provincijalata dao je u Piranu izraditi barku na vesla i jedra zvanu *Peotta*, koja je služila za provincijalovo pohađanje provincije. Budući da je bila preteška za veslanje i skupa za održavanje, prodana je 1665. Bit će zastupnik Dalmatinske provincije na generalnom kapitolu u Toledu 1658. godine. U nekrologiju franjevačkog samostana u Koprnu zapisano je da je o. Pavao Pelizzer

¹³ Zlatović, 1890: 1-38.

¹⁴ Kandler, 1847: II/39.

¹⁵ Usp. Škunca, 2006: 71–96.

¹⁶ Škunca, 1999: 160.

bio i generalni definator (član vrhove uprave) franjevačkog reda, ali ne znamo koje godine. Vjerojatno iza ovog kapitula u Španjolskoj.

4. Portret

U koparskom samostanu iznad vrata koja vode u blagovaonicu čuvao se portret o. Pavla Pelizzera, autora Stefana Celestija, oca slavnijeg slikara Andree Celestija, iz 17. stoljeća. Od Stefana Celestija sačuvalo se još par slika u Kopru, jedna u Motovunu i Gospa od Karmela u Vrbovskoj. Vjerovali smo da se ovaj portret nalazi negdje u Italiji zajedno s drugim slikama veće umjetničke vrijednosti istog samostana i drugim istarskim umjetninama koje su Talijani pokupili na odlasku iz Kopra. I zaista, ovih dana našao sam putem interneta da se čuva u gradskom muzeju u Gemoni. Do sada smo imali samo slabu fotografiju ovog portreta, a sada je možemo vidjeti u punom sjaju. Celesti ju je izradio 1641. nakon Pelizzerova povratka iz Bosne, kad je imao 41 godinu, što je sve zabilježeno na platnu u gornjem luku slike.

*ANNO AETATIS SUAE 41. POSTQUAM TOTAM BOSNAE ARGENTINAE PROVINCIAM VISITAVIT, PACIFICAMQUE REDDIDIT, EPISCOPOS PATRESQUE RECONCILIAVIT.*¹⁷ (U 41. godini života pošto je pohodio provinciju Bosnu Srebrenu, donio joj mir te pomirio biskupe i oce franjevce.) Prikazuje snažnog fratra ozbiljna i prodorna pogleda s gustom bradom, kovrčavom kosom i redovničkom tonzurom, obučenog u pepeljasti habit opservanta. Desnu ruku drži na prsima, a u lijevoj drži knjižicu što je trebalo označavati učenog fratra. Ne znamo čijom greškom ponegdje pišu da je to portret fra Paskvala iz Rovinja.

Na temelju svega što nam je ostalo zapisano od o. Pelizzera možemo zaključiti da je to bio veoma nadaren i obrazovan franjevac, snažna duha i istančane memorije, s darom govora i zapažanja, komunikativan, vedre naravi, velikog ugleda, pomalo slavičan i željan da ostane zapamćen budućim pokoljenjima, u čemu je donekle i uspio. Da nije bio samo hladan i inteligentan čovjek, nego i religiozno osjećajan govori nam jedan zapis iz putopisa po Bosni. Našavši se pred slikom čudotvorne Gospe Olovske ostao je 45 minuta u molitvi i meditaciji prolijevajući obilje suza.¹⁸

O. Pavao doživio je visoku starost preminuvši u Kopru 1691. u 91. godini života. U nekrologiju toga samostana zapisano je uz dan 23. prosinca: *A. R. P. Paulus Pelizzer a Rubino, ex def. generalis et commissarius, qui variis functus legationibus tum in Italia, Hispania et Germania, tum in Bosna Argentina, ubi dissidium inter regulares et episcopos ortum sedavit. Ac tandem meritis et virtutibus praeclarus*

¹⁷ Čvrljak, 1996: 194

¹⁸ Zlatović, 1890: 28.

obiit in Domino anno 1691. (Mnogopoštovani otac Pavao Pelizzer, bivši generalni definator i povjerenik, koji je obavio razna poslanstva kako u Italiji, Španjolskoj i Njemačkoj, tako i u Bosni Srebrenoj, gdje je smirio razdor između redovnika i biskupa. Konačno slavan zbog zasluga i vrlina umre u Gospodinu 1691. godine).¹⁹

II. VIZITACIJA BOSNE SREBRENE

1. *Zavrzlama oko biskupskih jurisdikcija u Bosni*

U vrijeme kad je o. Pavao započinjao vizitaciju Bosne, ondje je bilo dosta napetosti među vodećim crkvenim ljudima. Radilo se o franjevcima, jedinom katoličkom kleru u Bosni, koji su vršili biskupsku službu u tim krajevima. Ovdje se dogodilo da su dva biskupa imala jurisdikciju na istom području Bosne, a do toga je došlo zbog slabog poznavanja prilika i područja u Bosni od strane Sv. Stolice i zbog činjenice što je austrijski car imao patronatsko pravo u imenovanju bosanskog biskupa koje je naslijedio od ugarskih kraljeva. Bosanska biskupija je od 13. st. imala sjedište u Đakovu i zato se ta biskupija vezivala uz Ugarsku. Car bi novog biskupa imenovao, a papa bi ga potvrđivao. Premda je koncil u Tridentu (1545–63.) naredio da biskupi trebaju residirati u svojim biskupijama, događalo se da bi neki od njih jedino ubirali prihode, a službu bi vršili drugi, tj. naslovni biskupi. Takav je bio i poznati mons. Ivan Tomko Mrnavić (1631–1635.), Šibenčanin porijeklom iz Bosne, koga je 1631. imenovao car Ferdinand II, a potvrdio papa Urban VIII. U Rimu je stekao ugled kao stručnjak za „ilirski“ jezik, bavio se poviješću, pisao i izdavao knjige.²⁰

Ovaj period crkvene povijesti u Bosni tako je zapleten da se i danas povjesničari muče da ga rekonstruiraju. Pokušajmo dobiti sliku ovog stanja za period prije i za vrijeme vizitacije o. Pelizzera! Nekadašnji bosanski provincijal fra Toma Ivković upravljao je crkvom u Bosni kao biskup skradinski od 1625. do 1633.²¹ Izgleda da je i provincijal ostao sve do 1628. godine, kad je za provincijala izabran fra Andrija Tomanović iz Kamengrada (1628–1631.).²² Nakon smrti biskupa Ivkovića (1633.), odgovorni se nisu mogli složiti oko njegova nasljednika, pa je do 1636. stolica ostala prazna, a biskupijom je kao apostolski vikar upravljao fra Nikola Brajković, premda nije imao biskupskog reda. Narod i dio fratara predložili su za novog biskupa fra

¹⁹ Rode, 1917: 184.

²⁰ Pavić, 1875: 58–120.

²¹ Mandić, 1968: 177.

²² Fermendžin, 1890: 32.

Jeronima Lučića²³ Bogoslavića, prema nekima rodom iz Požege, a drugima iz Vareša (odnosno Olova), ljubimca Rima i promotora novog gregorijanskog kalendara. Njegovu su se imenovanju veoma protivili neki fratri, među kojima se ističu ugledni fra Nikola Brajković i fra Andrija Tomanović. Fra Jeronimu se stavljala na teret činjenica da je njegova obitelj prešla na islam. Inače, on je još 1634. bio imenovan biskupom drinovskim izborom austrijskog cara, ali kad je 1635. došao u Fojnicu da bi tamo bio posvećen, fratri mu nisu htjeli pomoći, niti su ga htjeli priznati za biskupa.²⁴ Tako je tek 1639. posvećen za biskupa i to skradinskog i apostolskog vikara Bosanskog kraljevstva. S druge strane na pozornici se našao fra Toma Mrnavić, nećak ili rođak spomenutog Ivana Tomka Mrnavića. Fra Tomu je za bosanskog biskupa imenovao car Ferdinand II. na temelju ugarskog prava. On je već 1637. bio imenovan naslovnim smederevskim, a 1638. i pravim bosanskim biskupom, no još nije imao biskupskog posvećenja. Kad je o. Pelizzer u ožujku 1640. započinjao vizitaciju provincije, u Šibeniku je prisustvovao njegovoj posveti za biskupa.

Dakle, na čelu Bosanske biskupije našla su se dva biskupa, fra Tomo Mrnavić i fra Jeronim Lukić. Zbog takve situacije Sv. Stolica molila je upravu franjevačkog reda da nađe pogodnu osobu koja će pomoći razmrsiti nastali spor. Odluka je, kao što rekosmo, pala na o. Pavla Pelizzera iz Rovinja. Teško je sada reći, koliko je baš on doprinio da se stvar razriješi. Krunoslav Draganović kaže da je na kraju žrtvovan onaj stariji, a uz to bolestan, fra Jeronim Lukić.²⁵

2. Uzduž jadranske obale

Putopis o. Pelizzera je zanimljiv za poznavanje ondašnjih prilika, a pisac ujedno otkriva svoj karakter inteligentnog čovjeka, s izrazitim darom zapažanja i smislom za humor. Ovdje treba napomenuti da se u ono vrijeme provincija Bosne Srebrene protezala i na neke primorske samostane koji su bili pod turskom vlašću. Od tih je samostana nakon oslobođenja od Turaka 1735. osnovana Provincija Presv. Otkupitelja. Dakle, prvi dio Pelizzerova puta odnosi se na plovidbu morem i pohod primorskih samostana. Tako opisuje svoje dogodovštine na putu od Kopra, preko Zadra, Murtera, Šibenika (Krapanj i Visovac), Splita, Pučišća, Makarske, Zaostroga i Živogošća.

O. Pelizzer se 20. siječnja 1640. u Kopru ukrcao na brod i za dva dana doje-drio do Zadra, gdje se smjestio kod svoje franjevačke braće u samostanu sv. Frane. U Zadru je tada stolovao kao nadbiskup Benedikt Capello (1639.–1641.), ugledni

²³ Ovog se biskupa bilježi prezimenom različitih varijanta: Lucić, Lučić i Lukić. Međutim valja reći da se on sam potpisuje *Fr. Hieronymus Lukich* na jednom dokumentu iz 1639. Negdje mu daju i drugo prezime Bogoslavić. Zlatović, 1890: 32.

²⁴ Draganović, 1983: 48.

²⁵ Draganović, 1983: 48.

Mlečanin, kojega je o. Pavao od prije poznavao i s njim prijateljevao, te ga opisuje: *mio amicissimo, cervello fantastico*.²⁶ Kako je vlastima bilo najvažnije da na crkveni položaj dođe Mlečanin, učenog laika i neženju plemenitog Capellu, kad je imao 45 godina, vlasti nagovore da se zaredi za svećenika i prijeđu preko činjenice da nije studirao teologiju ni doktorirao, kako se tada tražilo. Kad ga je u Zadru sreo o. Pavao imao je tek 6 mjeseci misništva.²⁷ Čim je nadbiskup Capello saznao da mu je prijatelj o. Pelizzer, sada generalni vizitator Bosne Srebrene, stigao u Zadar, pošalje k njemu svog vikara, poznatog Valerija del Ponte da mu fratar dođe na razgovor. Primio ga je ležeći u krevetu, jer je vjerojatno bio bolestan. A o čemu je to nadbiskup htio razgovarati sa svojim velikim prijateljem? U Ravnim Kotarima bilo je nekoliko župa,²⁸ koje su pod turskom vlašću, a koje su vodili franjevci Bosne Srebrene. Brižni pastir Capello htio ih je staviti pod svoju jurisdikciju i mislio je da će to postići preko prijatelja Pelizzera, koji, eto, ima sve ovlasti u Bosni Srebrenoj. O. Pavao mu lijepo odgovori da on za to nije ovlašten, da ima ovlast pohoditi bosansku provinciju te upravu Reda izvijestiti o njenom stanju, a glede župa može se obratiti u Rim Kongregaciji za promidžbu vjere. Nadbiskup, ljutit (*uomo bestiale*) ležeći u krevetu okrene se prema zidu ne progovorivši više ni riječi, te fratra ne ostade drugo nego da se tiho povuče iz palače.²⁹ Nadbiskup Capello se nije dugo zadržao u Zadru. Već 1641. premješten je na biskupsku stolicu u Concordiji. „Značajan muž, koji je svoje plemstvo povezao skrblju za pastoralni rad do 1667.“ – piše Farlati. Nakon odreknuća od službe živio je u jednom ženskom zavodu te umre 1677. u 77. godini života, gdje su mu „siromašne djevojke“ podigle spomenik s laskavim natpisom.³⁰ Pelizzer je po franjevačkom prokuratoru iz Zadra poslao pismo fratrima na Visovac da ih obavijesti o svom dolasku. Nakon četiri dana stigne odgovor u kojem mu fratri javljaju da se provincijal fra Marijan Maravić, (1637.–1640.) nalazi u Rami bolestan i da je po provinciji razaslao pismo u kojem se nalaže gvardijanima da prigodom vizitacije pokažu ocu Pelizzeru pismo u kojem stoji kako stranac ne može biti vizitator u Bosni.³¹ Provincijal je možda htio fratre poštediti neprilika koje bi mogli imati s Turcima. No to nije spriječilo o. Pavla i njegove pratioce da nakon 24 dana boravka u Zadru krenu brodom prema jugu. U četvrtak pred Čistu srijedu stignu u Murter, gdje je trebalo prenoćiti. Tu nije bilo samostana, pa su prenoćište morali potražiti kod privatnika. O. Pavla je primio Nikola Ovratić, premda kod njega nije baš bilo komfora. Šjor Ovratić imao je

²⁶ Zlatović, 1890: 3

²⁷ Farlati, 1775: 163.

²⁸ „Ne znamo na koje je „pikirao“ nadbiskup Capello.“ Usp. Bačić, 1995: 8.

²⁹ Zlatović, 1890: 3–4.

³⁰ Farlati, 1775: 163.

³¹ Zlatović, 1890: 4.

devet kćeri i kad je nakon zajedničke molitve legao na slamaricu položenu nasred kuće, a puhala je hladna bura (*freddo crudele*), *cure* su se natjecale kako će ga što bolje pokriti da se ne smrzne.³² Idućeg dana mimoišavši Šibenik stignu na Krapanj, gdje fratri imaju samostan sv. Križa. Tu ga ljubazno prime braća njegove provincije sv. Jeronima na čelu s gvardijanom o. Lovrom iz Šibenika († 1664). Odatle je molio fratre s Visovca da ga dođu uzeti, a oni mu jave da će doći u Šibenik za biskupsku posvetu fra Tome (Mrnavića), pa će tada krenuti u vizitu. Na Krapnju je s narodom i fratrima veselo proslavio karneval, a na samu Čistu srijedu (22. veljače 1640.) s nekoliko fratara uputi se lađom u pravcu Visovca. No, velika oluja s kišom zaustavi ih u Šibeniku. Upute se u katedralu gdje je upravo propovijedao dominikanac pater Grimani iz Zadra. Kad je o. Pavao s pratnjom ušao u katedralu, propovjednik koji ga je otprije poznao toliko se rastrese da više nije znao kako nastaviti propovijed - *tanta era la mia fama* - reče i tako otkrije svoju slavičnost.³³ O. Pavao je već na Krapnju upoznao mladog plemića Šibenčanina Juru Papalića s kojim se prijateljio te ga ovaj nakon mise zajedno s pratnjom pozove na ručak. Kod njega i prespavaju, a onda se, premda je puhalo strašno olujno jugo, lađom upute na Visovac. Po njih su lađom došli gvardijan fra Nikola Ružić, koji je za Kandijaskog rata spasio silni narod od turskog zuluma, kustos fra Marin iz Požege i fra Mijo Bogetić, kasniji provincijal (1446–1649). Na otočiću je živjelo 14 svećenika, tri klerika, dva brata laika i četiri momka kao sluge. Tu je čekao svoje biskupsko posvećenje fra Toma Mrnavić, a s njim je i fra Andrija Tomanović iz Kamengrada, veliki protivnik biskupa Lukića. I oni su došli na obalu da dočekaju vizitatora.³⁴ Skradin je bio pod okupacijom Turaka koji fratrima čine velike neprilike. Oni dolaze na Visovac u pljačku i tu traže od fratara biranu hranu. O. Pavao u detalje opisuje otočić i samostan sa svim sadržajima. Fratri imaju veliki kokošinjac da bi mogli nahraniti Turke koji se nažderu piletine i povraćaju da bi opet mogli jesti.³⁵ Spominje i druge dogodovštine s Visovca na kojem je ostao do 3. korizmene nedjelje. Jedne srijede na otočić je u pljačku došlo 12 derviša (*martiri del diavolo*) koji su cijelu noć jeli, pili i pijani pjevali i nisu htjeli otići dok nisu dobili sapuna, svijeća i novaca.³⁶

Konačno je 8. ožujka 1640. u Šibeniku fra Toma posvećen za biskupa. Posvetitelji su bili šibenski biskup Alojzije Marcello (1635–1653.), Mlečanin, trogirski Jordan Pax iz Vicenze (1636–1654.) i rapski Petar Gaudencije (1636–1664.). Bila je to velika fešta za Šibenik kad je održan mimohod konjice dok su pucali topovi.

³² Zlatović, 1890: 5.

³³ Zlatović, 1890: 6.

³⁴ Zlatović, 1890: 7.

³⁵ Zlatović, 1890: 8–9.

³⁶ Zlatović, 1890: 13. Farlati, 1775: 81. gdje krivo navodi da je posvećen 1639. i kaže također da se ponajviše zadržavao na Visovcu ili u Požegi.

Zanimljivo da je na ovoj posveti bio prisutan i biskup Jerolim Lukić kome se iz razumljivih razloga nije svidjela sva ta pompa, možda iz zavisti, „jer ostaje samo naslovni biskup Drivasta“ te gubi jurisdikciju u Bosni.³⁷ Biskup Mrnavić umro je u Velikoj, u Slavoniji 1645. godine.

Za narod u okolici Visovca kaže da je „veoma priprost, velike vjere i pobožnosti“. Spominje i čudesno ozdravljenje jedne zgrbljene žene koja je ozdravila dotakavši se komadića habita fra Tadeja da Tocco, talijanskog fratra „koji je činio mnoga čudesa i umro pred nekoliko godina na glasu svetosti“.³⁸ Riječ je o franjevcu opservantu iz mjesta Tocco, u provinciji Abruzzo, rođenom 1533. kojemu se osobito pripisuju oslobođenja od zloduha.

O. Pavao se s pratnjom ponovno vrati na Krapanj da bi nastavio put prema jugu. Već iz Istre pratio ga je fra Dominik iz Osora, a od Visovca spominje kao svoga tajnika fra Petra Kubata (*mio condotiere per tutta la provincia e per mio segretario di quella lingua*)³⁹. Krapanjski gvardijan o. Lovro pobrinuo se da mu organizira put prema Splitu, u kojem se vjerojatno nisu ni zadržavali, nego su stigli do Pučišća na Braču, gdje su veoma ljubazno primljeni (*con carita' incredibile*) od gospodina Šime Zupanea, kojega naziva „prokuratorom“, tj. glavarem mjesta. U Pučišćima se zadržao dva dana i u njihovoj crkvi (*duomo*) održao propovijed o Blaženoj Djevici Mariji.⁴⁰ Braća Trifun i Frane Mladineo, plemići, doznaše da se o. Pavao nalazi u Pučišćima kod gosp. Zupanea, dođoše ga uzeti i odvedu u svoj raskošni dvorac s ribnjakom gdje provede 5 dana kao njihov gost, jer im veliko nevrijeme, bura i snijeg, nisu dozvolili prije otputovati. Kao specijalitet koji su jeli spominje više sredele i artičoke.

U subotu ujutro pred 3. korizmenu nedjelju ispratilo ih je mnogo Pučišćana na brod te navečer stigoše u Makarsku. Tu su vjerojatno samo prespavali, a drugi dan otplovili u Zaostrog u pratnji kustosa fra Tadeja Vukotića. Ovdje će idućeg dana započeti vizitu te se uvečer vratiše u Makarsku, točnije u samostan sv. Križa.⁴¹ Ovaj se samostan, utemeljen 1616. godine, nalazio na padinama Biokova, južnije od Makarske. Iz njega su fratri prešli u Makarsku. Ne znamo do kad je trajao. Nastavio je vizitu Zaostroga gdje se zadržao osam dana i tu je susreo fra Bartola Kačića Žarkovića, (1615–1645.), naslovnog biskupa Duvna, apostolskog administratora makarskog, fratra imponantnog vanjskog izgleda s bradom „do pupka“. Biskup ga informira da biskupija ima više od 50.000 duša. Za samostan Zaostrog kaže da je najljepši u provinciji. U njemu je našao osam svećenika, pet klerika i petoricu

³⁷ Zlatović, 1890: 8.

³⁸ Zlatović, 1890: 14.

³⁹ Zlatović, 1890: 12.

⁴⁰ Zlatović, 1890: 15.

⁴¹ Zlatović, 1890: 17.

kandidata.⁴² U samostanu sv. Križa bilo je šest svećenika, tri klerika, 2 brata laika i kandidati koji tu uče gramatiku i drugo. Sposobniji klerici, pošto se zarede za svećenike, šalju se na više studije u Italiju. O. Pavao je u Makarsku došao 4. travnja 1640. na Veliku srijedu. Kaže da se u ovom gradu nalazi „cattedrale di monsignor vescovo Macariense“,⁴³ što stvara nejasnoću, jer povjesničari znaju samo za fra Bartula Kačića, prvog biskupa (1615–1645.) obnovljene biskupije. Iako je Makarska bila pod turskom vlašću, u njoj, kaže, živi samo jedan Turčin zvan Emin, što znači poreznik. On godišnje s tog područja skupi 13.000 reala. Svaka kršćanska kuća plaća porez tri do pet reala već prema snazi obitelji.

U makarskom samostanu boravi deset svećenika od kojih četvorica vode susjedne župe, trojica braće laika i tri kandidata. U kući im rade petorica pomoćnika. O. Pavao je zabilježio i jedan kuriozitet u franjevačkoj crkvi. Iznad prezbiterija visio je veliki križ kojega je, otrog 30 godina, neki Turčin htio pogrditi odapevši u njega nekoliko strijela, no ni jedna ga nije pogodila, a jedna je ostala zabodena u strop. Kad je izišao iz crkve, na izlazu iz groblja pade mrtav.⁴⁴

3. Put po unutrašnjosti

O. Pavao je s pratnjom, svi na konjima, napustio Makarsku na Uskrsni ponedjeljak 9. travnja prešavši Biokovo te stigoše u naselje koje on zove Vardol, (je li tu riječ o Vrgorcu?) koji ima kneza Marka, „duhovita čovjeka koji govori s mnogo turcizama“, jer je živio i u Carigradu. Kod njega su se okrijepili i prenoćili. Hvali tamošnji narod koji „gaji veliku pobožnost prema habitu sv. Franje“. Knez ima više kuća, sve same drvenjare. Ljudi zadovoljno žive u tom kamenjaru, daleko od putova, pa neki dožive i 120 do 130 godina.⁴⁵ Sutradan stignu u Imotu, samostan blizu Imotskog u kojem živi osam svećenika, četiri klerika, tri brata laika i četiri pitomca. Fratri vode četiri okolne župe. Nakon dugog jahanja stigoše na Duvanjsko polje te u Bukovici prenoćiše kod nekih kršćana. Tu je vidio i hvali praksu naroda da braća, iako oženjena, nastavljaju živjeti zajedno prepuštajući vođenje kuće najokretnijem članu. U Ramu, u prvi samostan od njih sedamnaest u Bosni, stigli su u subotu pred Bijelu nedjelju. U ponedjeljak ujutro krenu i stignu u Fojnicu, varošicu u kojoj živi devedeset kršćanskih i šesdeset muslimanskih obitelji. Samostan, stisnut brdima, izgleda mu kao neka tamnica. Tu žive važne osobe, kao biskup Toma (Mrnavić), provincijal fra Andrija Tomanović, kojega on naziva samo

⁴² Zlatović, 1890: 17.

⁴³ Zlatović, 1890: 19. Naslov „monsignor“ ne običava se dati biskupima redovnicima, pa kao da se radilo o još jednom biskupu, „monsignoru“.

⁴⁴ Zlatović, 1890: 19–20.

⁴⁵ Zlatović, 1890: 21.

„de Camengrado“, kustos fra Marin Ibrišimović, gvardijan fra Mato Benlić (kasniji provincijal, 1649–1650.) i neki biskup „di Belgrado“, te mnogo drugih fratara. Sakristija je puna srebra i bogatog crkvenog ruha. „Ovo je glavni samostan, kao kod nas Zadar“, piše.⁴⁶ U subotu ujutro pred 3. nedjelju po Uskrsu krenuli su iz Fojnice u pratnji provincijala Tomanovića i gvardijana Benlića. Dugo su jahali uzduž neke rijeke, neki dio morali su prolaziti i važnijom cestom „s velikim strahom“ da ih ne susretnu Turci. U Visoko su stigli na ručak. To je turski grad, *terra turchesca*, najljepši koji sam dosad vidio, a ima sedam džamija. Detaljno opisuje fratarski vrt s fontanom gdje se djeca, kršćanska i turska, dolaze igrati, pa ona kršćanska vodom polijevaju muslimane želeći ih krstiti.⁴⁷ Na sv. Jurja nakon rane mise krenuli su put Sutiske. Prolaze kroz Bijelopolje, dolinom gdje većinom žive kršćani. O. Provincijal je bio stalno u strahu da ne sretne nekog turskog kapetana, koji je bio strah i trepet za kršćane, te je birao duže i tajnovite putove. I baš kad su došli u samostan u Sutiski, spomenuti je kapetan bio u sobi za primanje, pa su morali ući u kuću na drugi ulaz. Tu je susreo fra Petra Lipanovića, kolegu sa studija u Catignoli, a sada gvardijana u Kreševu. „Buduć je obdaren mnogim vrlinama, učinio sam ga kustodom.“ „Naš samostan Sutiska je dosta veličanstven“ (*magnifico*) – veli. Stigoše na dan posvete crkve sv. Ivana Krstitelja pa se skupila velika masa svijeta, kao za fešte u Rovinju.⁴⁸ Sljedeći lokalitet bio je samostan u Olovu. Putuju preko planine Liješnice, vide kaštel Bobovac, sjedište bosanskih kraljeva (*citta' regale dei regi di Bosna*). Spuštaju se i prolaze Vareškom dolinom i dolaze u Vareš gdje je crkva sv. Mihovila. Tu je više od 40 kovačnica željeza. Fra Pavao je zavirio u jednu da vidi što i kako se tu radi.

Navečer stignu u Olovo, glasovito svetište Majke Božje. Pripovijeda o velikoj crkvi, sakristiji punoj vrijednih kaleža i skupocjenih paramenata, o gomili zavjetnih darova. Tu je prekrasna pala Marije, uznesene na nebo, od istog onoga autora koji je naslikao sv. Andriju u franjevačkom samostanu u Rovinju. U jednoj kapeli nalazi se ikona Djevice Marije, ulje na drvu, i nju je po tradiciji naslikao sam sv. Luka evanđelist. To je glasovita Gospa Olovska, „toliko čudotvorna da se to jezikom ne može opisati, jer milosti dobivaju ne samo vjernici, nego i nevjernici. Nekad dolaze turske žene moleći gvardijana da ostavi otvorena vrata do 4-5 sati ujutro te od vrata klaustura do kapele na golim koljenima puzaju po zemlji do slike preblazene Djevice, koju turske žene obasiplju najljepšim epitetima koji se mogu čuti“. Od naselja do svetišta vodi popločan put, na kojem se nekad vidi krv od puzanja na koljenima. Za Veliku Gospu tu svijet dolazi odasvud iz Dalmacije i s Istoka, kao što

⁴⁶ Zlatović, 1890: 24.

⁴⁷ Zlatović, 1890: 25. O. Pavao sve muslimane zove Turcima, premda zna da oni većinom govore hrvatski. Možemo zaključiti da je to bio uobičajeni naziv za bosanske muslimane.

⁴⁸ Zlatović, 1890: 26.

narod hrli Gospi od Anđela u Asizu. Posebno je veličanstven prizor kad se obavlja noćna procesija dok su okolni brežuljci prepuni svijeća te daju dojam zvjezdanog neba. Turci ne dozvoljavaju da se u svetištu išta uređuje i popravlja. „Zaustavivši se pred ovom presvetom Gospinom slikom nisam se tri četvrt sata mogao suzdržati od obilja suza.“ Pripovijedali su mu o mnoštvu čudesa koja se ovdje događaju.⁴⁹ Zlatović zapisuje kako je ovaj samostan i svetište zadesila teška sudbina, jer su ga Turci toliko cijedili nametima da su morali dati u zakup srebro i zlato u Dubrovniku, da bi podmirili tursku pohlepu. Na kraju su 1687. ipak morali napustiti svetište, a Turci spale i do temelje poruše crkvu i samostan. Od kamenja ruševina Šefer paša izgradi dvore i hareme u Crnoj rijeci.⁵⁰

Srebrenica (*Argentina*) je najistočniji, najudaljeniji, možda i najstariji samostan ove provincije. Od Olova do Srebrenice redovito se jaše dva dana, a ovoga puta neki povjerljivi Turčin, koji ih je vodio, htio je da se put, pun uspona i nizbrdica, prevali u jedan dan, što je dobro osjetio o. Pavao. Stigli su oko 3–4 sata u noći te se vizitator osjećao „više mrtav nego živ“, tako da sišavši s konja osta nepokretan na zemlji te su ga morali nositi, a za postelju je imao slamu na daskama. Bolovi u leđima trajali su četiri dana. Prastari samostan je u sredini varoši i s njega puca krasni pogled na dolinu, gdje se čuje žubor rječica. S druge strane samostana visoko na brdu strši turska tvrđava. Rudnici srebra toliko zagađuju rijeke, da u njima ne može ostati ništa živa. Samostan je dosta zapušten i ima dvanaestak sobica. Ovi fratri imaju i jedno poveće imanje izvan grada sa šumom, livadama i poljem. Tu je i nekoliko kućica te ga povedu u jednu nekog Dorđa „shizmatika“, gdje se skupilo lijepo društvo žena i djevojaka, tu se jelo, pilo, pjevalo i plesalo, što je fratra veoma raspoložilo.⁵¹ Iz Srebrenice njih šestero, obučениh po tursku (*alla turchesca*), krenuše uzduž manje rijeke (te su putem vidjeli i rijeku Drinu), prođoše pored planine Voler (?), putem se uspinjahu i vidješe neko brdo nalik na piramidu koja im izgledaše visoka do neba, a kako su se sve više uspinjali, ista im je ostala dolje u dubini. Prošli su pored rječica Jadra i Drinice koje se slijevaju u jednu veću rijeku. Nakon dugog puta u tri sata noći stigoše do neke gostionice, gdje su se htjeli malo odmoriti, ali ova je bila puna pijanih „Turaka i shizmatika“, pa su morali spavati na slami pod vedrim nebom. Ovdje im je vođa puta bio neki Grgo, koji godinama vodi ugledne fratre. Trebali su se opet ranije dignuti prije nego se Turci probude, da ne bi imali neugodnosti. No ipak naiđu Turci, a Grgo, koji je govorio i turski te ih po tursku pozdravi tako da su mislili da su svi oni Turci. Upravo su dolazili iz samostana u Solima, gdje su konačili i gdje su ih fratri dobro nahranili. Ovdje je vrijedno zabilježiti fra Pavlov komentar: „A sada čuj, čitaoče, kako su ove životinje

⁴⁹ Zlatović, 1890: 27–28.

⁵⁰ Zlatović, 1890: 28.

⁵¹ Zlatović, 1890: 30.

nagradile jadne fratre.“ Grgo mu rastumači da većina Turaka govori *lingua slava* koju fra Pavao odlično razumije. Grgo ih upita na hrvatskom:

„Odakle dolazite, braćo?

Dolazimo od onih gnjida.

Ako svrnemo k njima, kako će nas primiti?

Odlično, odvрати Turčin; ako ih dobro isprebijate, dobit ćete sve što želite.“⁵²

Za jutarnju misu stigoše u Gradovrh koji se nalazi između Gornjih i Donjih Soli. Samostan je na izvrsnom položaju; ima mala vrata sva okovana željezom. Rastumačiše mu da je to zato što Turci stalno dolaze i tuku po vratima. Crkva je dosta velika i ima par lijepih oltarnih pala, od kojih ona čudotvorne Gospe pobuđuje posebnu pažnju, jer ispod oka ima krvavu mrlju koja se ne da očistiti. A kako je nastala ta mrlja? Legenda kaže da su fratri, nakon turske okupacije Bosne, u želji da ju sakriju i spase, sliku odnjeli u Gradovrh (Gradovac). Međutim, naiđe turski konjanik, naoružan kopljem, i pogodi Gospino lice koje zakrvari i tako ostane. Međutim je konj s konjanikom uplašen pošao natraške te se utopiše u Drini i oba se okamenišu. Mnogi kažu da ih se nekad vidi u dnu rijeke kao neku kamenu skulpturu. Zlatović u komentaru bilježi kako je o tom čudu biskup Jeronim Lukić 1639. napravio zapisnik koji je osim njega potpisalo još petnaest fratara.⁵³ Opisuje prekrasnu prirodu koja se vidi s ovog samostana, brežuljke i padine, sve zeleno i obrađeno, i puno prometa po cesti. Nakon ovog samostana pošli su u onaj u Donjim Solima, toliko blizu da fratri nisu htjeli ni uzjahati. Pratio ih je fra Nikola Kuljanović, koji je ranije bio generalni komisar. Ovaj samostan, u ubavoj dolini između zelenih humaka, izgleda jadno, kao neka špilja. Na ulazu je kuhinja, zatim blagovaonica i na katu četiri sobice, i sve je u takvom mraku, da u po bijela dana treba upaliti svijeću. Fratri se osjećaju kao u tamnici. Crkva, koja je nešto udaljena od samostana, dominira na jednom brežuljku. Fratri su mu rekli, da su Turci zbog prekrasnog položaja crkvu više puta htjeli razoriti, ali ih je Bog omeo.⁵⁴ Oba spomenuta samostana napuštena su i stradala za vrijeme Bečkog rata (1683.–1699.).

Da bi pošli u Modriču trebali su se vratiti u Gradovrh, gdje su prenoćili. „Dobri gvardijan“ darovao je o. Pavlu konja kojega je čak doveo u Rovinj, ali radi nemogućnosti da ga fratri (na otoku) održavaju, prodali su ga za 50 dukata za obnovu samostana.⁵⁵ Samostan u Modriči, uz samu rijeku Bosnu, najjadniji je u cijeloj provinciji. U podzemlju je mala kapelica „s križem naslikanom na papiru“. Prekrasna crkva je od samostana udaljena jednu milju i veća je od franjevačke crkve u Kopru, jer k njoj za svečanosti dolazi mnogo naroda. Gvardijan ovog samostana, fra Mi-

⁵² Zlatović, 1890: 31.

⁵³ Zlatović, 1890: 32.

⁵⁴ Zlatović, 1890: 33.

⁵⁵ Zlatović, 1890: 34.

hael iz Olova, je časna starina koji vlada i turskim jezikom. Samostan u Modriči često je bio preplavljen vodom rijeke zbog čega ga fratri 1666. napustiše i otiđoše u Đakovo.⁵⁶

Provincija Bosne Srebrene prostire se i preko Save, te najprije prijeđu rijeku Bosnu, a zatim kod Broda na splavi preplave rijeku Savu. U Brodu su konačili kod župnika i nakon jutarnje mise krenu u pravcu Požege. U Velikoj, mjestu sjeverno od Požege, nalazi se franjevački samostan i najkraći put do njega bi bio da se prođe kroz Požegu, ali im svjetuju da ju zaobiđu, jer bi mogli imati neugodnosti. Grad Požega je veći od Broda i ima četrnaest džamija. Samostan u Velikoj ima lijepu crkvu, a kuća ima samo dvije spavaonice, jednu iznad druge.⁵⁷ Iz Velike su pošli u samostan Našice. Ovdje je crkva jedna od ljepših i veća od one sv. Frane u Zadru. Ima visoke prozore, a na glavnom oltaru je prekrasna slika Duha Svetoga. Tu su ostali do 22. svibnja, a onda se jašući upute prema Savi koju prelaze i vraćaju se istim putem, preko Modriče, Soli, Gradovara, Olova, Sutiske, Visokog te stignu u Vrhbosnu, to jest Sarajevo. Sarajevo je veliko trgovačko središte na putu od Venecije do Carigrada. Gospodin Mihael iz Sarajeva vodio ih je u grad, a idući žele biti neprimijećeni od kršćanskih vjernika, koji uvelike časte crkvene ljude, kao što su neki dan počastili mladog biskupa Tomu. Nisu, naime, željeli opterećivati ionako siromašni kršćanski svijet. U Sarajevu kršćani žive u posebnom naselju, zatvaraju se kao Židovi u getu Venecije. U gradu su o. Pavla sreli neki venecijanski trgovci koji su mu htjeli pokazati znamenitosti grada. Nije bilo uputno da ide obučen „po tursku“, nego je obukao habit s plaštem. Na trgu Baščaršiji namjere se na hodžu, crnog i visokog kao gigant s turbanom na glavi. On upita Mlečane: „Tko je ovaj, odakle dolazi, kamo ide?“ O. Pavao se na smrt preznojavao. Odgovore mu da je on sin jednog kršćanskog trgovca, da studira u Italiji te je došao u posjete svojim roditeljima. „I što ti tu imaš ispitivati, odlazi,“ odgovore mu ljutito Venecijanci. – Poturči se, papac!“, rekoše fra Pavlu. „To oni kažu i drugim kršćanima da bi dobili potpuni oprost“, rastumače mu. „Uplašeni od ove svećeničke beštije“ pošli su vidjeti i druge znamenitosti grada: židovski sajam, carinarnicu koja slični na klaustar, ulice kovača, zlatara, i dr. Naiđu na jednog Turčina punog dostojanstva te mu pratilac reče da on ima vlast nad svim ovim trgovinama. Pošli su vidjeti i begovu palaču i glavnu džamiju, dakako samo izvana. Inače u gradu ima 500 džamija. Posjetiše i kršćansku četvrt gdje su trgovine ispod zemlje, da se izbjegnju podmetnuti požari.⁵⁸

Kasno uvečer krenuše put Kreševa, jer su idući prema samostanu morali proći kroz grad, a ne žele na se svraćati pozornost. Turci su upravo bili na molitvi u džamiji. U samostanu ih je dočekao fra Petar Lipanović, kojega je fra Pavao imenovao

⁵⁶ Zlatović, 1890: 34.

⁵⁷ Zlatović, 1890: 35.

⁵⁸ Zlatović, 1890: 36–37.

kustosom. Obavivši vizitaciju pođoše u Fojnicu, gdje na dan sv. Ivana, 24. lipnja 1640. započne provincijski kapitul na kome je izabran provincijal fra Martin Nikolić iz Rame (1640–1643.).⁵⁹ Ovdje je fra Stipan Zlatović, izdavač Pelizzerova putopisa, zacijelo skresao kazivanje o Pavla koje bi nas zanimalo, jer nije imao „dlake na jeziku“. Naime, nije htio da se objavljuju unutarnja trvenja i rasprave među fratrima, koja je o. Pavao uspješno uspio izgladiti. O. Pavao se sa svojim pomoćnikom fra Paškom negdje u srpnju 1640. preko Zadvarja i Omiša vrati u svoju provinciju, u Kopar. Vizitacija je dakle trajala oko pola godine dana. O svim bitnim stvarima koje se tiču redovničkog života on će napisati i poslati izvještaj upravi Reda, a glede sređivanja odnosa među biskupima osobno će dati izvještaj papinskom nunciju u Veneciji.

LITERATURA

- Bačić, Stanko (1995), *Franjevci u Zadarskoj nadbiskupiji i Ninskoj biskupiji*, Šibenik.
- Čvrljak, Krešimir (1996), *Duh, um i zov Dalmacije*, Šibenik – Skradin.
- Draganović, Krunoslav (1983), „Biskup fra Jeronim Lucić (1575.–1643.) i njegovo doba“, II. dio, *Croatica Christiana periodica*, Zagreb, 11: 33-79
- Farlati, Daniel (1775), *Illyricum sacrum - Tomus quintus: Ecclesia Jadertina cum suffraganeis, et ecclesia Zagabriensis*, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti.
- Fermendžin, Euzebije (1890), *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici*, *Starine JAZU*, 22:1-67, Zagreb
- Kandler, Pietro (1847), „Notizia intorno alla persona di fr. Paolo Pelizzari da Rovigno, *L'Istria*, II/39.
- Mandić, Dominik (1968), *Franjevačka Bosna*, Rim.
- Pavić, Armin (1875), „Ivan Tomko Mrnavić“, *Rad JAZU*, Zagreb, 33:58–120
- Rode, Benvenuto (1917), *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Ragusii*, Quaracchi, 184: Rode, Benvenutus (1914), *Necrologium Fratrum minorum de Observantia*, Quaracchi, p. 184.
- Stancovich, Pietro (1828–1829), *Biografia degli uomini distinti dell Istria*, Trieste
- Škunca, Stanko Josip (1999), *Franjevačka renesansa u Dalmaciji i Istri*, Split
- Škunca, Stanko Josip (2006), „Samostan sv. Andrije na otoku kod Rovinja“, *Zbornik Franjevci u Rovinju kroz povijest*, Pula, str. 71 – 96.
- Zlatović, Stipan (1890), „Izvještaj o Bosni god. 1640. o. Pavla iz Rovinja“, *Starine JAZU*, Zagreb, 23:1-38.

⁵⁹ Zlatović, 1890: 38.

O. PAVAO PELIZZER ROVINJANIN I NJEGOVA VIZITACIJA BOSNE SREBRENE 1640.

Sažetak

O. Pavao Pelizzer, franjevac iz Rovinja (1600–1690.) malo je poznat široj hrvatskoj javnosti, premda je još 1890. franjevac Stipan Zlatović u *Starinama JAZU* izdao njegov putopis o vizitaciji franjevačke provincije Bosne Srebrene. U novije vrijeme iznio ga je na svijetlo prof. Krešimir Čvrljak. Pelizzera sam se sjetio kad mi je ponuđeno da sudjelujem u simpoziju *Tih pregaoči* na kojem će središnji lik biti naš o. Sebastijan Slade, jer je Pelizzer ne samo njegov suvremenik, nego ga je i osobno poznao i spominjao u svom djelu *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae*. Pelizzer je završio studij u Italiji, predavao na franjevačkom učilištu u Kopru, istaknuo se kao propovjednik u našim krajevima i u Italiji, bio je vješt crkveni diplomat i vizitator franjevačkih provincija, provincijal Dalmatinske provincije i putopisac.

Moj rad se sastoji od dva dijela:

U prvom dijelu sažeo sam život i djelo o. Pelizzera osvrnuvši se na njegovu rukopisnu ostavštinu, pobilježio njegove važnije nastupe kao propovjednika, njegove vizitacije franjevačkih provincija kod nas i u Italiji, od kojih je najznačajnija ona Bosne Srebrene. O. Pavao se pobrinuo da ostane u trajnoj uspomeni, pa se 1640. dao portretirati od slikara Stefana Celestija. Putem interneta otkrio sam da se ovaj portret iz koparskog samostana danas čuva u gradskom muzeju u Gemoni.

U drugom dijelu smatrao sam korisnim čitatelju sažeti Pelizzerovo putovanje i vizitaciju Bosne Srebrene kako ju je on sam opisao, jer nam dosta jasno crta tadašnje stanje samostana pod turskom vlašću, s mnogim zanimljivim zapažanjima. Pelizzer je, naime, 1640. određen od uprave Reda za izvanrednog vizitatora i povjerenika Bosne zbog specifične situacije koja se tada pojavila, to jest da su dva biskupa imala jurisdikciju nad istim područjem Bosne, pa je Sveta Stolica zamolila franjevačku upravu da nađe čovjeka koji će to razriješiti, što je o. Pavao uspješno obavio. Ovdje se treba prisjetiti da je tadašnja Bosna Srebrene obuhvaćala i one samostane na moru koji su bili pod Turcima, a koji su kasnije pripali novoosnovanoj provinciji Presv. Otkupitelja. O. Zlatović sam priznaje da je objavljujući Pelizzerov putopis ispustio one dijelove rukopisa u kojima iznosi unutarnje probleme i odnose među fratrima i biskupima u Bosni, dakle fragmente koji bi nas danas veoma zanimali. Pelizzer je imao dar zapažanja te nam opisuje doživljaje i susrete koji nam oslikavaju tadašnju sliku Bosne pod turskom okupacijom.

Ključne riječi: Pavao Pelizzer, vizitacija, Bosna Srebrene

FATHER PAVAO PELIZZER ROVINJANIN AND HIS VISITATION TO BOSNA SREBRENA IN 1640.

Abstract

Father Pavao Pelizzer, a Franciscan friar from Rovinj (1600 –1690), is little known to the Croatian public although his travelogue about his visit to the Franciscan province of Bosna Srebrena was published as early as 1890 by friar Stipan Zlatović in the *Starine* (Ancient Archive Collections printed by JAZU, the Yugoslav Academy of Arts and Sciences). More recently, it was brought to our attention by professor Krešimir Čvrlić. I remembered Pelizzer when I was offered to take part in a symposium entitled *The Quiet Enthusiasts* and dedicated to our Father Sebastian Slade. Pelizzer was not only Slade's contemporary, he knew Slade personally and mentioned him in his work *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae*. Pelizzer studied in Italy, taught at the Franciscan college in Koper and made a reputation as a preacher in our region and in Italy. He was a skilful church diplomat, a Visitor of Franciscan provinces, the Provincial of the Dalmatia province and a travel writer.

My work consists of two parts:

The first part outlines Pelizzer's life and work. I briefly reviewed his manuscripts, noted his major preaching appearances and his visitations to Franciscan provinces in our parts and in Italy, including the particularly notable one to Bosna Srebrena. Father Pavao made sure to leave a lasting memory and had his portrait done by painter Stefano Celesti in 1640. A search on the Internet revealed that the portrait from the Koper friary is today kept at the city museum in Gemona, Italy.

In the second part, I thought it would be useful for the reader to sum up Pelizzer's travel and visitation to Bosna Srebrena the way he wrote it, because he had painted a very clear picture of the situation in the friary under the Turkish rule, with many interesting observations.

The heads of the Franciscan order named Pelizzer in 1640 a visitor extraordinary and an envoy for Bosnia because of a specific situation that arose at the time, caused by the fact that two bishops shared jurisdiction over the same areas of Bosnia. The Holy See therefore asked the Franciscan leaders to find a man who could resolve the situation, which Father Pavao successfully accomplished. At the time, Bosna Srebrena also comprised those friaries on the Adriatic coast that were ruled by the Turks, which were later assigned to the newly established province of Presveti Otkupitelj (The Holy Redeemer). Fater Zlatović admitted that when he published Pelizzer's travelogue he left out the parts of the manuscript in which Pelizzer had described internal problems and relations between the Franciscans and the bishops in Bosnia, fragments that would be of great interest to us today. Pelizzer had an eye for detail and he described events and meetings that bring to life Bosnia under Turkish occupation.

Key words: Father Pavao Pelizzer, travelogue, „Bosna Srebrena,,

MAXIMUS
HIERONYMUS

VITÆ SUÆ SCRIPTOR;

S I V E

DE MORIBUS, DOCTRINA, ET REBUS GESTIS

DIVI HIERONYMI
STRIDONIENSIS

CATHOLICÆ ECCLESIE DOCTORIS MAXIMI
COMMENTARIUS

Ex ipsismet ejus Operibus decerptus, editus, illustratus.

ACCEDUNT EJUSDEM S. PATRIS

VINDICIÆ

Adversus Dallæum, aliosque.

A U C T O R E

P. F. SEBASTIANO DOLCI RHACUSINO

Ord. Min. S. Francisci Concionatore Generali, S. Theologia
Lectore Jubilato, Coloniae Juliae Hyspelli Academiæ Soc.

A D

Eminentissimum, & Reverendissimum Principem

D. HIERONYMUM
DE C O L U M N A

S. R. E. Cardinalis Amplissimum, & totius Ordinis
FF. Minorum apud S. Sedem Vigilantissimum
PROTECTOREM.

ANCONÆ, ANNO JUBILÆI MDCCL.

TYPIS NICOLAI BELLELLI.
SUPERIORUM FACULTATE.

D. Hieronimo Macarone

Sanja Vulić

O SLOVOPISNIM I PRAVOPISNIM RJEŠENJIMA FRA AMBROZA MARKOVIĆA (1775.-1834.)

Izvorni znanstveni rad
UDK 271., Marković, A.
811.163.42(091)

Uvod

Fra Ambroz Marković rodio se 1775. u Rožatu u Rijeci dubrovačkoj. Školovao se kod franjevaca u svom rodnom mjestu, zatim u Dubrovniku i u Italiji. Bio je istaknuti član franjevačke provincije kojoj je pripadao, pa je više puta obavljao službu definitora, kustosa i generalnoga vizitatora, a dva puta je bio provincijal. Također je bio nastavnik (lektor) filozofije i teologije. Poznat je i kao pisac latinskih nekrologa članova svoje provincije (*Necrologium Fratrum Minorum de Observantia provin. sv. Francisci Ragusii*) i u tom je pogledu nastavljao djela fra Sebastijana Slade Dolcija nakon smrti toga svoga uglednoga subrata, koji je nekrologe sastavljao od prvoga broja do broja 757. Marković je nekrologe pisao od br. 758. do br. 850., tj. od g. 1777. do 1833. O tom njegovu djelu fra Frano Jurić piše da je „od velike važnosti za domaću povijest franjevaca, kao i za opću političku i književnu povijest“ (Jurić, 1916: 100).

U međuvremenu je 1828. godine tiskao (kod tiskara Martecchinija) molitve za devetnicu sv. Franji Asiškome, koje je naslovio *Devetnica na čat Slavnoga Patrijarke Frančeska*, ali na to molitveno djelo nije se imenom potpisao. U jednom od prvih tiskanih članaka o Markovićevoj djelatnosti, koji je potpisan inicijalima O. T., o tom piše: „Ovo dijelce ne nosi njegova imena, ali bez dvojbe je njegov plod, i to jer Markovićev biograf O. E. Kuzmić govori da je sastavio = Devetnicu = (*Necrologium. Rps*) (...)“ (O. T., 1892: 109). Jurić pak piše: „Na toj knjižici o. Marković nije potpisao svoje ime, tu se on naprosto zove: ja nedostojni sin Sv. Frančeska. Divne li skromnosti ovog redovnika!“ (Jurić 1916: 109). O. T. se osvrće i na sadržaj toga djela: „Ova knjiga obiluje zdravom historičko – teološkom naukom, i prepuna je lijepih misli, koje (...) lako se dojmilju srca pobožna puka“ (O. T., 1892: 109).

Na talijanskom je iste 1828. u Veneciji tiskao pisma prijatelju, pod naslovom *Lettera dell P. lettore Ambrogio Marcovich Minore ad Osservante ad un suo amico sulla Osmanide di Gianfrancesco Gondola ultimamente per le sue cure stampata a Ragusa e su alcune relazioni da lui date circa le opere del medesimo Gondola*. Nakladnik te zbirke pisama bio je Simone Occhi.

Marković je umro 1834. godine. U rukopisu mu je ostala zbirka propovijedi na hrvatskom jeziku i latinsko djelo *Praelectiones ex Theologia*.

U hrvatskoj je filologiji Marković poznat kao priređivač prvotiska Gundulićeva *Osmana*. Djelo je objavio 1826. godine u Dubrovniku. Tomu prvotisku prethodi opširan Markovićev Predgovor, datiran 19. srpnja 1921., iz kojega je nedvojbeno jasno da je taj filolog osobno priredio kritičko izdanje *Osmana*, s bilješkama, rječnikom te s 14. i 15. pjevanjem kojim je rukopis *Osmana* dopunio Gundulićev unuk Pijerko Sorkočević (sin književnika Franatice Sorkočevića i Gundulićeve kćeri). O tom u svom Predgovoru piše: „Najposlije, hoću rjeti pri svrsi prošastoga vjeka dogovoriše se, i odlučiše dva svjetla, i mudra gospodara Dubrovčanina cjelovito ispuniti, i izravniti gori hvaljenu Gundulićevu pjesan. Jedan od ovijeh bi Gjanluka Volantić pučanin, iliti gradjanin dubrovački, koji se stavi iskati po razlicijeh knjigah, i mjestijeh događaje, i uzroke onezijeh stvari, po spoznanju kojijeh mogli bi bez zaprjeke doprjet do ispunjenja svojijeh hvalivijeh požuda. Drugi paka, to jest plemeniti gospodar Pjerko sin Franatice Sorga vlastelina dubrovačkoga i unuk po ženskomu privedroga Gundulića služeći se onijem ljesom, koga Volantić za ove građe bijaše hitro, i pomnjivo pribavio, sklopi četnesto i petnesto pjevanje, i uloži ih u hvaljenu pjesan mješte onijeh, koja se bija-hu zagubila.“¹ Marković je iznimno cijenio Sorkočevićevu dopunu, što također ističe u svom Predgovoru: „Ne manje ova zdržanja, negli dva rečena pjevanja zadostojaje časti, i scjene svomu primudromu tvorcu; pokli tako hitro, i umjetno² on nasljedova način, sklad, i slados velikoga Gundulića, da kad bi se kogodi iznašo, koji ne bi znao, da hvaljena dva pjevanja, i u njih družbi svakolika zdržanja plod su prisrečni druge bistrre svjesti, scjenio bi ih za istinito, i cjelovito djelo istoga našega slavnoga spjevaoca.“³

Nakon objelodanjivanja *Osmanova* prvotiska, mnogi su suvremenici hvalili Markovića. O tom O. T. piše: „Tek pomoli na svjetlost, bi pozdravljen oduševlje-

¹ Radi lakšega razumijevanja, u ovom su radu Markovićevi citati transkribirani, tj. prilagođeni suvremenomu slovopisu, a djelomice i pravopisu. Ipak, radi boljega uvida u Markovićev slovo-pis i pravopis, prvi navod donosimo usporedno i u izvornom obliku: „Najposlije, hochju rjeti pri svârsi proscjastoga vjeka dogovoriscése, i odlucisce dva svjetla , i mudra Gospodara Dubrov-cjanina zjelovito ispunnti, i ičravniti gori hvaglenu Gundulichjevu Pjesan. Jedan od ovieh bji Gjanluka Volantich Pucjanin, illiti Gradjanin Dubrovacki, koise stavj iskati po raclizieh kgnigah, i mjestieh dogoghjaje, i ušroke onesieh stvarji, po spočnagnu koieh moghlibi beč çaprijeke doprjet do ispunnjegna svoieh hvalivieh poçcjuda. Drughi paka, to jest Plemeniti Gospodar Pjerko sin Franatize Sorga Vlastelina Dubrovackoga i unuk po çcenskomu Privedroga Gundulichja slu çcechise oniem ljesom, kôga Volantich ça ove graghje biasce hitro, i pomgnivo pribavio, sklopij Cetârnesto, i Petnesto Pjevagne, i ulòçcijh u hvaglenu Pjesan mjesecte onieh, kojase biahu ç agubila.“

² Prilog *umjetno* Marković rabi u značenju ‘umješno, znalacki’, na način onoga koji nešto umije’.

³ Marković je smatrao da je Gundulić napisao 14. i 15. pjevanje te da su kasnije izgubljena. Danas je prihvaćeno mišljenje da ta dva pjevanja Gundulić uopće nije napisao (usp. npr. Kombol 1941: 206; Kombol, Novak Prosperov, 1996: 213–214). Sukladno tomu, u enciklopedijskom članku o Gundulićevu *Osmanu* u HKE piše: „Postoje različita mišljenja o razlozima izostanka dvaju pjevanja (...). Danas se drži da Gundulić nikada nije uspio napisati XIV. i XV. pjevanje, ili zato što se zapleo u fabularne poteškoće, ili zbog straha od društvenih i političkih komplikacija.“

njem i pravim zanosom Dubrovačke publike, koje glas odjecaše⁴ u nekim poetičkim sastavcima“ (O. T., 1892: 108). Povodom toga kulturnoga događaja, latinske su epigrame u Markovićevo čast spjevali fra Beninj Albertini, kanonik R. Radelja i pjesnik Antun Kersa (Chersa) (usp. O. T. 1892: 108; Jurić, 1916: 102-103). Hrvatske mu je stihove posvetio fra Pacifik Radeljević, koji pjeva:

*Pjesan Gundulića
Imenom Osman
Ot Ambrođu Markoviću
Malobraćaninu dubrovčaninu ;
Koji je ispuni, prosvjetli, i k' pritještenju⁵ uporavi.
- Ja, Kâ glasim djela slavna
Vladislava hrabrenoga,
Ka sam svjedok znanja stavna
Gundulića neumrloga ;
Dok' uzživem čas činiću
Vrjednom Otcu Markoviću
...*

Samo godinu dana nakon hrvatskoga prvotiska, tj. 1827. Gundulićev je *Osman* prepjevan i tiskan na talijanskom jeziku. Taj je prepjev djelo pjesnika Nikole Jakšića, a uvod je i Gundulićevo biobibliografiju za taj prepjev napisao Frano Marija Appendini, koji je kupio Volantićev rukopis Gundulićeva *Osmana*. Pritom je Appendini hrvatski prvotisk spomenuo tek usput, a Markovićevo je ime u potpunosti prešutio. O tom spomenuti O. T. piše: „u ovom predgovoru O. Appendini, pošto je govorio o životu i radu Gundulićevo, uzgredno natukne koješta i o prvom izdanju *Osmana*, al na taj način kao da htjede da zaniječe Markoviću svu zaslugu, tvrdeći da je Volantijev vas onaj rad. (...) Ovakovu odveć slobodnu tvrdnju Marković poprmi kao nepravednu uvrijedu, te godinu dana potla (1828) izdade u Mletcima, tis. S. Occhi = *Lettera* dell P. Lettor Ambrogio Marcovich Min. Oss. Osservante ad un suo amico sulla Osmanide di Gianluca⁶ Gondola, ultimamente per le sue cure stampata a Ragusa = kojom on trijezno i mirno brani svoj rad. (...) Što je Appendini-a nagnalo da mučke muči⁷ o Markovićevo radu, a svu zaslugu pripíše

⁴ Tj. odjekivaše.

⁵ Tj. tiskanju.

⁶ O. T. je slučajno umjesto *Gianfrancesco Gondola* (tj. Đivo Frana Gundulić, što bi značilo Đivo Gundulić, sin Franov) napisao *Gianluca Gondola* jer se *Gianluca* zvao Volantić. Taj svoj *lapsus calami* nije primijetio, pa je njegov tekst tiskan s tom pogriješkom. Inače, O. T. tu piše o već spomenutoj Markovićevoj zbirci pisama koju je Marković tiskao u Veneciji, čini se ponajprije s nakanom da dokaže svoju istraživačku čestitost.

⁷ Tj. šuti.

Volantiju, ne bih znao“ (O. T., 1892: 108-109). O. T. ističe kako se „nije znalo kamo je Volantijev rukopis svršio. To potakne Markovića da se on zauzme posla, te da izvede ono što prije njega naumi Volanti. U tomu ga poduzeću⁸ podpomogu neki rastrgani spisi istoga Volantija, (a ne kako bi kogod mogao misliti Volantijev rukopis o Osmanu, za kojega se nije znalo, kako već rekoh. Samo potla iza kako je već Marković tiskao, i u svijet turio svoju radnju o Osmanu, dozna se da je dopao u ruke O. F. Appendinija) (...). Ovaj rad⁹, koji ga¹⁰ je, kako i sam svjedoči, stao 5 godina muke i truda, ugleda svijet nakladom Martecchini-a“ (*Ibid.*, 1892: 108). Odnos Volantićevih i Markovićevih istraživanja, a također i Appendinijev odnos prema Markoviću, bili su zanimljivi i Đuri Kőrbleru, koji o tom piše: „Ivan Luka Volantić (Gianluca Volanti), građanin dubrovački i činovnik republike, posljednji tajnik njezin, koji umrije 23. marta 1808. u 60. godini (...) je, kako se općeno zna, dug niz godina posvetio marljivo izučavanju Gundulićeva ‘Osmana’. Baveći se odmah isprva mišlju da tu pjesmu i štampa, skloni uglednoga patricija i pjesnika Petra Ignjata Sorkočevića (*Sorgo*) potomka Gundulićeva, da prema povijesnim podacima, što mu ih je sam prikupio, očito u arhivu dubrovačkom, i prema sačuvanim dijelovima pjesme ispuni nestatak¹¹ dvaju pjevanja (...). Spremajući pak ‘Osmana’ za štampu Volantić je živo radio oko toga, te bi tekst pjesme bio što bolje uređen prema različitim rukopisima, što ih je prikupio, a dva od njih bijahu još iz doba prije potresa od 1667. godine. Pa i osobiti opsežan tumač imalo je dobiti to izdanje: taj je tumač Volantić već i napisao, talijanskim jezikom (...) tumačeći neke turske ili starije riječi hrvatskoga jezika, kojih ne bi svatko mogao razumjeti. (...) Kakav je pak udes imala ostava¹² njegova, možemo razabrati po vijesti u jednom spisu Franjevca O. Ambrozija Markovića, prvoga izdavača Gundulićeva ‘*Osmana*’, u kojem rečeni Franjevac razlaže, kako je njegovo izdanje postalo: već njemu, suvremeniku i dobru drugu Volantićevu, dugo nije bilo poznato, kamo je dospio Volantićev primjerak ‘*Osmana*’, dok napokon ne obazna, da ga je kupio Appendini“ (Kőrbler, 1914: 182-183). U podrubnici Kőrbler objašnjava da je Marković o tom pisao u svojim *Pismima prijatelju* na talijanskom jeziku (na str. 5. i 15.). Ta su pisma, kako je već spomenuto, tiskana u Veneciji 1828. godine, tj. dvije godine nakon *Osmanova* prvotiska, odnosno godinu dana nakon Appendinijeva predgovora talijanskomu izdanju toga Gundulićeva djela. Također je spomenuto kako pisma svjedoče da se Marković branio od neutemeljenih optužbi da je prisvojio i pod svojim imenom objavio Volantićev trud. O tom Appendinijevu postupku te o Markovićevu odgo-

⁸ Tj. pothvatu.

⁹ Tj. Markovićev rad.

¹⁰ Tj. Markovića.

¹¹ Tj. nedostatak.

¹² Tj. ostavština.

voru piše i Jurić (usp. 1916: 104-105 i 107), kojemu je posebice bio zanimljiv Markovićev rad: „Građanin Dubrovnika (...) gospodin Ivan Luka Volantić, priredi za tisak epos ‘*Osmana*’ slavnog Gundulića sa bilješkama. Ali nemila smrt prekinu nit njegovog života. (...) Smrću njegovom rasplinu se ovaj patriotičan pothvat. O. Markoviću, koji se uvelike bavio hrvatskom književnošću, pade na pamet, da on privede kraju, što bijaše naumio Volantić. I zbilja ! On sastavi Gundulićev i Osmanov životopis, zgodnim bilješkama poprati pjevanje, a priredi kratki riječnik zastarjelih i nerazumljivih riječi. Puni pet godina radio je neumorno o. Marković pri tome pothvatu. Svršivši svaka, odredi, da će taj svoj rad postaviti među rukopise franjevačke biblioteke u Maloj Braći. No doznavši za ovo lipograf Martekini, živo radi oko o. Markovića, eda bi djelo dao tiskati. Pristade redovnik uz nadarbinu od 30 eksemplara“ (Jurić, 1916: 101). O Markovićevu odnosu prema Volantićevim i Sorkočevićevim istraživanjima, a također i o odnosu Appendinija i Markovića pisao je u novije vrijeme Antun Pavešković (1997.).

Zbog Appendinijeva predgovora talijanskomu izdanju pojedinci su umanjivali važnost Markovićeva filološkoga rada. Imajući to na umu, Jurić zaključuje: „Govorilo se što mu drago, pisalo se i tumačilo kako mu drago, mi s naše strane, imajući pri pameti prilike vremena i razvoja hrvatske književnosti, velikih zasluga pridajemo o. Markoviću radi prvog potpunog izdanja Gundulićeva ‘*Osmana*’. Jest, on se je poslužio nekim Volantićevim bilješkama, a neki mu redovnici bijahu pri ruci, ali opet dosta truda i proučavanja on uloži. Ako hoćemo biti pravični, hrvatska javnost morala bi mu biti harnija. Mnogi i sitniji i neznatniji rad onoga doba prima se sa simpatijom, stoga i rad o. Markovića morao bi se tako primiti“ (Jurić 1916: 108). Da je i Ivan Mažuranić bio sumnjičav prema Markovićevu izdanju jasno pokazuje idući navod iz njegova pisma bratu Antunu 10. srpnja 1842. „Prije neg date dielo u štampu valja prisposodbit ga sa sviem rukopisi njegovi¹³ koj se tamo nadju, da se neuvučē šta Markovićeva pod imenom Gundulića (...) tem bolje što bih se ja okladio da ono nije Gundulićeva ortografija neg Markovićeva. Kako je Gund piso, valjalo bi tražit po starinskih rukopisih, ako ih ima od njegove ruke“ (usp. Vončina, 1985: 58). Ta je Mažuranićeva primjedba začuđujuća jer je Marković u svom opsežnom Predgovoru vrlo jasno naznačio da je ortografija, tj. slovopis kojim se služio, njegov vlastiti izbor, tj. da je gotovo u potpunosti slijedio slovopis kojim se služio benediktinac¹⁴ Ignjat Đurđević (Ignazio Giorgi): „U momu pisanju nastojah nasljedovati malone¹⁵ cjelovito slovosložje primudroga opata Giorgi, koje prem

¹³ Tj. s Gundulićevim rukopisima.

¹⁴ Đurđević je samo kraći dio života bio isusovac. U 30-oj je godini istupio iz toga reda te pristupio benediktincima. Većinu je života bio poglavar (opat) benediktinske opatije na Mljetu.

¹⁵ Marković piše *mallòne* pa znak na *o*, tj. *ò* pokazuje da je složeni prilog *malone* smatrao dvjema riječima: *malo ne*.

da¹⁶ nije svakomu ugodno, ljupko, ništanemanje njime se hotiah služiti, er ga mnozi zajedno sa mnom prem dostojno i scjene, i hvale, ter ga još sudu za najpodobnije u izgovaranju slovinskih rječi.“

Pišući o izdanjima Gundulićeva *Osmana*, Körbler se kritički osvrće i na Sorokočeviću i na Mažuranićevu dopunu, i to ponajprije s povijesnoga aspekta: „Dopuna Sorokočevićeva ni Mažuranićeva ne ispunjaju kako bi trebalo praznine što je svi rukopisi Gundulićeva ‘*Osmana*’ imadu: Sorokočevićeva dopuna crta *Osmana* kao zrela i suviše plemenita vladaoca (...); Mažuranićeva naprotiv dopuna strogo se drži povijesti, ali i griješi protiv nje, dok sa dvije žene Osmanove, što ih povijest po imenu poznaje, mjesto treće nepoznate žene udružuje Sokolicu, čedo pjesnikove fantazije“ (Körbler 1914: 199). Mnogi od kasnijih književnih povjesničara nisu smatrali uspješnom Sorokočeviću dopunu *Osmana*. Tako npr. Mihovil Kombol piše: „Nekoliko je pjesnika pokušalo da nadopuni veliko Gundulićevo djelo. Prvi je bio Pijerko Sorokočević (1749.-1829.); s njegovom je nadopunom izdao franjevac Ambrozije Marković prvi put ‘*Osmana*’ u Dubrovniku god. 1826. Osim Sorokočevića pokušao je u isto vrijeme nadopuniti *Osmana* i Marin Zlatarić (1753.-1826.), ali ni on ni Sorokočević nisu riješili svoje zadaće. To je učinio istom Ivan Mažuranić, s čijom je nadopunom izašao ‘*Osman*’ u izdanju Matice Ilirske u Zagrebu 1844.“ (Kombol 1941: 207; Kombol, Novak Prosperov 1996: 215). Kombolovo mišljenje prihvaća i Slavko Ježić: „Najbolju dopunu izpjevao je Ivan Mažuranić za izdanje Matice Ilirske od g. 1844.“ (Ježić, 1944: 136). Ima i donekle drukčijih mišljenja, pa se npr. u enciklopedijskom članku o Gundulićevu *Osmanu* u HKE napominje da „standardnim se danas smatra Mažuranićev dopjev, ali je duhu originala bliži dopjev P. Sorokočevića iz XVIII. st.“ Dio književnih povjesničara, kao npr. Rafo Bogišić, ne uspoređuje Sorokočeviću dopunu s Mažuranićevom, nego samo navodi da je Marković nastavio Volantićev veliki posao i objavio *Osmana* sa Sorokočevićevom dopunom (usp. Bogišić, 1974: 374). Načelno se ipak može reći da Markovićeva izdanje Gundulićeva *Osmana* nije kod književnih povjesničara pobuđivalo interes. Tako Franjo Švelec, pišući o tom izdanju 1974. godine, spominje da se Marković oslanjao na Volantićeva istraživanja, ali Sorokočevića uopće ne spominje (usp. Švelec, 1974: 210). Kasnije, 1990. godine, pozivajući se na navedeni Körblerov rad iz 1914., Švelec spominje Sorokočeviću dopunu u Markovićevu izdanju *Osmana* (Švelec, 1990: 191-192). Književni povjesničar Ivo Frangeš donosi vrlo kratku informaciju koje je izdanje prvo i tko ga je i koje godine priredio (usp. Frangeš, 1987: 96). Milorad Živančević također se posebice ne bavi tim izdanjem, ali naglašava kako je Antun Mihanović „prije Ambrozija Markovića nastojao zainteresirati javnost za Gundulićeva *Osmana*“ (Živančević, 1975: 153).

¹⁶ U Markovića su to dvije riječi: *prem da*.

Vrativši se opet Markovićevu Predgovoru, izdvajamo iz toga teksta Markovićevu napomenu kako mu je prvotna nakana bila ostaviti priređeno djelo u rukopisu u arhivu svoga dubrovačkoga samostana. Međutim, bojao se da Sorkočevićeve dopune ne budu izgubljene kao što je mislio da je izgubljen Gundulićev izvornik spomenutih dvaju pjevanja. Stoga se prihvatio priređivanja cjelovitoga *Osmana* za tisak, što je, kako sam svjedoči, bio za njega golem posao. Nadao se da će djelo imati puno čitatelja i da će kritičari imati razumijevanja za nedostatke njegovoga izdanja. Marković piše: „u toliko bi njeki razlog, za sumnjiti, i bojati se, da kako su prije dva Gundulićeva pjevanja izginula, i dospjela, tako da bi lasno opeta druga dva od Pjerka učinjena s' inijem nadostavcima izgubila se. Radi toga bez najmanjega ockvrnuća moga bitja, i mojijeh držanstva, i bez ikakve štete, i uvrjede ijednoga drugoga pisaoca ja za sve zavjetni posvetitelj, i pisalac malo umjetni¹⁷ zatekoh se na dovršenje ovoga vrjednoga, i plemenitoga djela. Krocjeć česa stanovito ufam, da svaki razborni, i naučni štioć, koji se bude zadostojati uprjet zenicama u ove liste prizrjet¹⁸ će mi milostivo sve neizvrnosti, koje bude susresti u ovomu momu zadjelovanju; i u toliko s' većijem ufanjem nadam se ne samo da će mi oprostiti sva zašastja, koja ovdi iznađe, nu da će me još i opravdat, ukoliko ga činim pouzdana, da ja ne bijah igda pomislio pritještiti, i proglasiti ovi plod moga ne malahna truda; dali bijah odredio ostaviti ga zaklonjena sjenom krila naše malobratske knjigoshrane (...). Najposlije molim, da budu primiti svikolici moji dobrostivi štioći ovo kakvogod moje djeloće“.¹⁹

Važno je još jednom pripomenuti da je Marković, na temelju prikupljenih podataka, napisao Gundulićev životopis i životopis cara Osmana, koje je također uvrstio u svoje izdanje *Osmana*.

O slovopisu

Slovopis kojim se, kako je već navedeno, Marković služio po uzoru na Đurđevića, temeljen je na onodobnom talijanskom slovopisu. Taj je slovopis, nepuna dva desetljeća nakon što je Markovićevo izdanje objavljeno, postao opterećujući čitateljima koji su se postupno sve više navikavali na znatno jednostavniju gajicu. U ovom radu donosimo cjelovit pregled Markovićevih slovopisnih rješenja.

Kratki fonem /i/ redovito bilježi slovom *i*, npr. *ukinuta*; *rġloġcito* 'razložito', inf. *hvalit*. Za dugi se pak fonem /ī/ rabi različite kombinacije. Kada je dugo *ī* pre-

¹⁷ Tj. maloga umijeća.

¹⁸ Tj. progledati kroz prste, zanemariti.

¹⁹ Pri priređivanju *Osmana* za tisak Marković je bio prisiljen odustati od pojedinih svojih rješenja (ne navodi kojih) zbog slavni i učenih prijatelja „kojijeh“, kako piše, „za zadovoljiti bilo mi je trjeba ostaviti moje odrede, a sljedit njihove sude, i svjete.“

zentski nastavak za 3. os. jd. bilježi ga slovom *j*, npr. *dicj* ‘diči’; *raǎdjelj* ‘razdjeli’ (tj. razdijeli); *sklopj* ‘sklopi’; *sredj* ‘sredi’; *stavj* ‘stavi’; *ulòǎscjih* ‘uloži ih’. Inače dugo *i*, kao dio gramatičkoga morfema, bilježi slijedom *ji*, u G mn. m. r. na *-i*, npr. *od gljudji* ‘od ljudi’ te u G mn. ž. r. i-sklonidbe, npr. *Pjesnji* ‘pjesni’, a iznimno i leksičkoga u aoristnom obliku za 3. os. jd. *bji ona* ‘bi ona’. U ostalim se položajima dugo *i* bilježi slovom *i*, npr. *Dubrovnik*; *obilna*.

Kratki fonem /a/ u pravilu je zabilježen slovom *a*, npr. *vjenaz* ‘vjenac’ (vjenac); A jd. *slavu*; *vas* (sav). Pri bilježenju dugoga *ā* susreću se dva rješenja. Dugo se *ā*, kao gramatički morfem za oznaku genitiva množine svih gramatičkih rodova, redovito bilježi udvajanjem slova *a*, tj. *aa*, npr. *Jagnicjaraa* ‘janjičarā’, *jeǎikaa* ‘jezikā’; *narodaa* ‘narodā’; *najplemenitieh Poglavaraa* ‘najplemenitijeh poglavarā; *raǎlizieh Pjevagnaa* ‘razlicijeh pjevanjā’, *dvadesti tisuuuch tisuchjaa illiti dvadesti miliunaa suhoga ǎlatnoga pjeneǎa* ‘dvadesti tisūc tisučā iliti dvadesti milijunā suhoga zlatnoga pjeneza’; *peset tisuchjaa gljudji* ‘peset tisučā ljudi’ (pedeset tisučā ljudi); *sceset tisuchjaa* ‘šeset tisučā’ (šezdeset tisučā); *stoo tisuchjaa gotovieh ǎlatnikaa* ‘sto tisučā gotovijeh zlatnikā’; *stoo i peset tisuchjaa* ‘sto i peset tisučā; *pet stotinaa tisuchjaa* ‘pet stotinā tisučā’; *dosta tisuchjaa vojnickieh sejatoraa* ‘dosta tisučā vojničkihjeh šatorā’; *priko rukaa* ‘priko rukā’; *skaǎagna ǎgodaa* ‘skazanja zgodā’ itd. Važno je napomenuti da Marković nije bilježio dvoslov *-ah* za oznaku dugoga *ā* kao gramatičkoga morfema genitivnoga padežnoga oblika. Markovićev je izbor logičan jer se u dubrovačkoj tradiciji nastavak *-ah* rabio u obliku L mn.ž. r. i jasno razlikovao od genitivnoga množinskoga nastavka. Tako je npr. u 18. stoljeću, u očuvanom prijepisu iz 1761. djela *San ljuveni* Vice Petrovića (koje je napisano u prvoj polovici 18. stoljeća) u G mn. redovito zabilježen nastavak *-a*, npr. *Iǎ istocnieh strana* ‘iz istočnihjeh stranā’; *iǎ istocnieh samo jama* iz istočnihjeh samo jamā’; *od tvoieh bjeǎscise hvalā* ‘od tvojijeh bježiš hvalā’ itd.²⁰ Istodobno u L mn. ž. r. redovito je u Petrovića nastavak *-ah*, što je bilo u skladu s višestoljetnom tradicijom, npr. *u gljuvenieh sumgnah stasce* ‘u ljuvenijeh sumnjah staše’ (tj. u ljuvenim sumnjama staše). Sukladna rješenja rabi i Marković, npr. *po mnoǎsieh Dārǎscjavah* ‘po mnozijeh državah’ (tj. po mnogim državama). Marković jasnim razlikovanjem navedenih dvaju množinskih padežnih nastavaka (genitivnoga, kojega piše *-aa*, i lokativnoga, kojega piše *-ah*), slijedi postojeću dubrovačku tradiciju. U ostalim se situacijama bilježenje dugoga *ā* ne razlikuje od kratkoga *a*, tj. rabi se slovo *a*, npr. *narod*; *od Kragljevichja* ‘od kraljevića’; *hvalit*.

Moglo bi se pomisliti da se dugo *ā* ponekad bilježi slijedom *ja*, npr. G mn. m. r. *Jagnicjaraa* ‘janjičarā’, G, D, L, I jd. ž. r. *cjasti* ‘časti’; I *obicjajniem* ‘običajnijem’

²⁰ U okviru spomenutoga rukopisa s nalovom *Pjesni rǎlike* ‘Pjesni razlike’, nalazi se poema *San gljuveni* ‘San ljuveni’ koju je priredio za tisak i g. 2008. objavio Ivica Martinović.

i dr. Važno je međutim upozoriti da se u svim navedenim primjerima pojavljuje grafemski slijed *cja* za oznaku fonemskoga slijeda *ča* (*č* + *a*). Razlog je tomu što se u tim primjerima dvoslovom *cj* označuje fonem /č/ (za koji Marković inače rabi slovo *c*), a dugo /ā/ zabilježeno je slovom *a*. To potvrđuju i primjeri s *cja* u kojima je samoglasnik /a/ kratak, npr. *Dubrovcjanin* ‘Dubrovčanin’; *Pucjanin* ‘pučanin’; *slicjan* ‘sličan’ i dr.

Samo iznimno, kada želi izbjeći homografiju, bilježi dvostruko *aa* koje nije genitivni množinski nastavak, pa npr. piše *cjaas* (< čast) (npr. *dika i cjaas* ‘dika i čas’), ali *cjas* ‘čas’ (tj. doba, vrijeme), npr. *cjas od osvete* ‘čas od osvete’; složeni prilog *oncjas* ‘ončas’ (onda, u ono doba).

Kratki fonem /o/ redovito bilježi slovom *o*, npr. *narod*; *Osman*; G jd. m. r. *broja*. Ako je dugo *ō* rezultat sažimanja, najčešće ga bilježi znakom *ô*, npr. *po mômu sudu* (< po mojemu sudu), *u mômu pisagnu* (< u mojemu pisanju), *u svômu* (< u svojemu), G, A m. i s. r. *kôga* (< kojega), *posô* (< posao), oblik m. r. gl. pridjeva radnog *mogô* (< mogao). Ako nije rezultat sažimanja, dugo se *ō* ne bilježi posebnim znakom na grafemu *o*, npr. *svjetlos* (< svjetlost). Iznimka je broj 100 u kojem susrećemo udvojeni grafem *o*, tj. *stoo*, npr. *stoo i peset tisuchjaa* ‘sto i peset tisuća’; *stoo tisuchjaa gotovieh zlatnikaa* ‘sto tisuća gotovijeh zlatnika’.

Mogli bi biti zbunjujući primjeri kao što je gl. pridjev radni *iznasajo* ‘iznašo’ (< iznašao), za koje bi se opet moglo pomisliti da se dugo *ō* ponekad bilježi slijedom *jo*. Međutim, tu zapravo troslov *scj* označava fonem /š/ (za koji Marković inače rabi dvoslov *sc*). Spomenuti se troslov *scj* /š/ može susresti u još nekim primjerima, npr. u pridjevu *proscjasti* ‘prošasti’ (tj. prošli), G jd. *proscjastoga* ‘prošastoga’.

Samoglasnik /u/ bilježi slovom *u*, neovisno je li kratak (npr. *meghju* ‘među’; *Dubrovnik*) ili dug (npr. *Pucjanin* ‘pučanin’; *od gljudji* ‘od ljudi’). Dobar primjer istovjetnoga bilježenja dugoga i kratkoga fonema /u/ nalazimo u lokativnom obliku *po mômu sudu*. Iznimno Marković bilježi dugi fonem *u* dvoslovom *uu* u starom množinskom genitivnom obliku *dvadesti tisuuch* ‘dvadesti tisuć’ (tj. dvadeset tisuća). Taj stari genitivni množinski oblik *tisuć*, s nultim gramatičkim morfemom, bio je u dubrovačkom idiomu okamina u svezama riječi *tisuća* s brojevima, jer se inače već od 16. st. u G mn. imenica ženskoga roda rabi nastavak *-a*. Jedna je od rijetkih iznimaka bio spomenuti oblik, npr. u 16. st. u M. Držića *pet tisuć dukata* (Prolog *Dundu Maraju*), u A. Sasina *tries tisuć*; *s malo tisuć*; *s pet tisuć* (*Razboji od Turaka*), u D. Ranjine *šest tisuć duša* (poslanica Mihui Menčetiću), u 17. st. npr. u V. Menečetića *sto tisuć grla* (*Trublja slovinska*) itd. Marković je inače rabio već spomenute novoštokavske genitivne množinske oblike te riječi s nastavkom *-a* (kojega, kako je spomenuto, piše udvojenim *a*), npr. *pet stotinaa tisuchjaa*. Realizacije tipa *dvadesti tisuuch*, s nultim, tj. starim genitivnim množinskim nastavkom, najvjerojatnije je smatrao snažnim sti-

lemima, pa se zato odlučio za slovopisnu realizaciju s udvojenim fonemom *u* – da naglasi dužinu toga samoglasnika u slogu pred nultim nastavkom.

Samoglasnik se /e/ bilježi slovom *e*, neovisno je li kratak (npr. *u velikoj; prema; meghju* ‘među’) ili dug (npr. *Pjesan; peset* ‘pésēt’ < pedeset).

Opet bi mogli biti zbunjujući primjeri kao što je G jd. ž. r. *hude srechje* ‘hudē srečē’, G, A jd. m. r. *Trechjega* ‘Trēcēga’, za koje bi se opet moglo pomisliti da se dugo *ē* unutar gramatičkih morfema ponekad bilježi slijedom *je*. Međutim, tu je također riječ o načinu bilježenja fonema /č/, u ovim primjerima troslovom *chj*, što je i inače Markovićev najčešći način bilježenja toga fonema. To potvrđuju i primjeri s izrazito kratkim izgovorom samoglasnika *e*, npr. *dachjèse* ‘da će se’, *koichjèmi* ‘koji će mi’.

Samoglasničko *r* bilježi se dvoslovom *âr* (npr. G jd. m. r. *neumârloga* ‘neumrloga’; *Pârvoga* ‘prvoga’, G jd. ž. r. *smârti* ‘smrti’, prilog *vârhu* ‘vrhu’; 3. os. jd. ž. r. pf. *prostârlàse* ‘prostrla se’), odnosno *âr* (npr. *pogârdjena* ‘pogrdjena’; *Cetârnešto* ‘četrnesto’ (< četrnaesto)).

Već je spomenuto da se znak *j* susreće za oznaku dugoga fonema /i/ kada je to dugo /i/ gramatički morfem oblika za 3. os. jd. prezenta. Također je već spomenuto da se slijed *ji* susreće u gramatičkim morfemima kao znak za dugo /i/, te da se znak *j* koristi u različitim kombinacijama dvoslova i troslova kojima se pišu pojedini fonemi.

Ipak ima i primjera u kojima se slovom *j* označuje sonant /j/, npr. *ješik* ‘jezik’; G jd. m. r. *broja*; L jd. u *bojnomu*; zamj. *ja*; br. *jedno*; prilog *jose* ‘još’.

Premda je odraz jata ponajprije pravopisno pitanje, u okviru slovopisa također ćemo spomenuti da se *j* kao fonem još susreće u fonemskom slijedu *je* (*j* + *e*) koji je odraz kratkoga jata, npr. G jd. m. r. *Spjevoaza* ‘Spjevoaca’; I jd. m. r. *Pjesnikom*; N jd. s. r. *spjevagne* ‘spjevanje’, pridjev, odnosno prilog *zjelovito* ‘cjelovito’. Još je važnije pripomenuti da Marković istodobno rabi dvoslov *je* za oznaku dvoglasa /ie/ kao odraza dugoga jata, npr. *vjenaz* ‘vjenac’ (vijenac), *vrjeme* (vrijeme), G jd. *svjesti* (svijesti), *pritjesctiti* ‘pritiještititi’ (pritiještititi), 3. os. mn. pz. *njesu* (nijesu, tj. nisu). Osobito je važno da slijedom *ie* bilježi dvosložni jat, koji je redovit u gramatičkim morfemima množinskih oblika padeža pridjevno–zamjeničke sklonidbe, npr. G mn. *moieh* ‘mojijeh’ (mojih); *svoieh* ‘svojjieh’ (svojih), I mn. *svoiem* ‘svojjem’ (svojim); *ostaliem* ‘ostalijem’ (ostalim); *glasovitiem* ‘glasovitijem’ (glasovitim) itd. Dvosložni se jat piše slijedom *ie* i u priložima *prie* ‘prije’; *najprie* ‘najprije’; *najposlie* ‘najposlije’.

Spomenuto je rješenje u skladu s Markovićevim cjelovitim slovopisnim sustavom, u kojem se ne bilježi *j* na granici dvaju slogova, ako prvi od tih dvaju slogova završava vokalom /i/, neovisno o tom je li riječ o odrazu nekadašnjega jata ili ne, npr. komp. *obilnie* ‘obilnije’; *urednie* ‘urednije’; 1. os. jd. impf. *biah* ‘bijah’; *hotiah*

‘hotiah’; 2. i 3. os. jd. impf. *biasce* ‘bijaše’; G mn. m. r. *priategljaa* ‘prijateljā’; *dvadesti miliunaa* ‘dvadesti milijunā’; A jd. ž. r. *bistriu svjetlos* ‘bistriju svjetlos’; *vjesctiu*, *i hitriu ruku* ‘vještiju, i hitriju ruku’; 3. os. mn. pz. *sctiu* ‘štiju’ (čitaju) itd.

Navedeni primjeri pokazuju prilično složen slovopis kad je riječ o vokalima i sonantu /j/. Rješenja koja se odnose na palatale također nisu jednostavna.

Dvoslov *gl* rabi za palal *lj* na kraju riječi jer ni jedna riječ ne završava glasovnim skupom, tj. slijedom *gl* (*g + l*). Zato Marković piše *isvoditegl* ‘izvoditelj’; *Posvetitegl* ‘Posvetitelj’; *našbigl* ‘nazbilj’. Osim na kraju riječi, dvoslov *gl* rabi za palal *lj* ispred samoglasnika /i/, npr. L jd. ž. r. *na zemgli* ‘na zemlji’; pridj. i pril. *gljubešglivo* ‘ljubezljivo’; *šadovoglit* ‘zadovoljit’.

U ostalim položajima *gl* označuje fonemski slijed *g + l*, npr. u instrumentalnim oblicima *pogledom*; *glasovitiem* ‘glasovitijem’.

Kada palatal *lj* nije na kraju riječi, bilježi se troslovom *glj*, npr. G, A jd. m. r. *Kraglja Pogljackoga* ‘Kralja Poljačkoga’ (tj. poljskoga); *Kragljevichja* ‘Kraljevića’; G mn. m. r. *od gljudji* ‘od ljudi’; G jd. s. r. *Pristoglja* ‘Pristolja’ (prijestolja); A jd. ž. r. *hvagljenu* ‘hvaljenu’; komp. *boglje* ‘bolje’ itd.

Primjere tipa I jd. m. r. *ljesom*; inf. *nasljedovati*, 3. os. jd. *nasljedova* Marković nije tretirao kao riječi s fonemom *lj* nego kao riječi s jednosložnim odrazom jata (dugim ili kratkim) za koji je, kako je već spomenuto, redovito bilježio slijed *je*, pa je sukladno tomu u navedenim primjerima riječ o slijedu triju (*l + j + e*), a ne dvaju fonema. Analogijom prema infinitivu *šceljet* sa slijedom *l + j + e*, u obliku za 3. os. jd. impf. bilježi slijed *l + j + a*, tj. *šceljasce* ‘željaše’.

Valja još upozoriti na oblike za 3. os. jd. pz. kao npr. *rašdjelj* ‘razdjeli’ (razdijeli) u kojima završetak *lj* označava dva dočetna fonema: završni fonem osnove i oblični nastavak, tj. *l + i*.

Dvoslov *gn* rabi za palatal *nj*, npr. *šdāršcjagne* ‘zdržanje’; G jd. ž. r. *gnegove* ‘njegove’; prilog *pomgnivo* ‘pomnjivo’. Iznimka su oblici pridjevnice posvojne zamjenice *ghnihov*, u kojima palatal *nj* bilježi troslovom *ghn*, npr. I jd. *ghnihoviem* ‘njihovijem’.

U glagolskoj imenici (ovdje u genitivnom obliku) *ispunnjegna* ‘ispunjenja’ i pridjevu *ispunnjena* ‘ispunjena’ riječ je o slijedu *n+j* a ne o fonemu *nj*, tj. o u pismu udvojenom *nn + j* kada posebice naglašava da je samoglasnik ispred fonema /n/ kratak

Grafemom *c* se bilježi palatal /č/, npr. *nacin* ‘način’; G jd. *dubrovačkoga* ‘dubrovačkoga’; inf. *dicit* ‘dičit’, 3. os. mn. ao. *odlucisce* ‘odlučiše’ itd. Već su navedeni iznimni primjeri bilježenja fonema /č/ dvoslovom *cj* kada iza /č/ slijedi kratki samoglasnik /a/ (npr. *Pučjanin* ‘Pučanin’; *cjas* ‘čas’; *oncjas* ‘ončas’) te kada iza /č/ slijedi dugi samoglasnik /ā/ (npr. *cjaas* ‘čas’ (čast)); G mn. m. r. *Jagnicjaraa* ‘Janjičārā’, G, D, L, I jd. ž. r. *cjasti* ‘časti’; I *obicjajniem* ‘običajnijem’). Na isti se način mogu objasniti i primjeri sa slijedom *cju* kao što je pridjev trpni *cjuvana* ‘čuvāna’, u kojima je također fonem /č/ zabilježen dvoslovom *cj*.

Ali, grafijska realizacija G mn. ž. r. i-sklonidbe *Slovinskih rjecji* ‘slovinskih rječī’ (riječī) može se objasniti na dva načina. Jedan bi od njih bio da je fonem /č/ zapisan dvoslovom *cj*, što je sukladno prethodno spomenutim primjerima tipa *oncjas* ‘ončas’. Međutim, kao što je već spomenuto, dugo se *i*, ako je dio gramatičkoga morfema, bilježi slijedom *ji*, pa su već navedeni primjeri tipa G mn. m. r. *od gljudji* ‘od ljudi’; G mn. ž. r. Pjesnji ‘pjesni’. Budući da se genitivni oblik *rjecji* ‘rječī’ u potpunosti uklapa u taj tip grafijskih rješenja, to je drugo objašnjenje nedvojbeno bolje i u ovom slovopisnom sustavu prihvatljivo, tj. da je palatal /č/ zabilježen grafemom *c*, a da *ji* označuje gramatički morfem *-ī*.

Palatal /č/ bilježi se na dva načina, od kojih je češći troslovom *chj*, što potvrđuju već spomenuti G jd. ž. r. *hude srechje* ‘hudē srečē’; G, A jd. m. r. *Trechjega* ‘Trečēga’; futurni oblici *dachjēse* ‘da će se’; *koichjēmi* ‘koji će mi’, ali i brojni drugi primjeri: *Gundulichjeva Pjesan* ‘Gunduličeva Pjesan’; G jd. m. r. *od Kragljevičja Vladislava* ‘od Kraljeviča Vladislava’; G, A jd. m. r. *Privedroga Gundulichja* ‘Privedroga Gunduliča’; A jd. ž. r. *na tjeskochju* ‘na tjeskoču’, 1. os. pz. *hochju*; prilog *Zzechja* ‘Cječja’ (zbog) itd. Međutim, ako je palatal /č/ na kraju riječi ili ako iza njega slijedi samoglasnik /i/, taj se palatal tada piše dvoslovom *ch*, npr. *Gundulich*; *Volantich*; L jd. ž. r. *po srechi* ‘po sreči’; *u nochi* ‘u noći’; G mn. ž. r. *dvadesti tisuuch* ‘dvadesti tisūc’; pridjev *prisrechni* ‘prisrečni’; inf. *dochi* ‘doći’; *iŕnachi* ‘iznaći’; gl. prilozi *Iŕnahodechi* ‘Iznahodeći’; *nemarechi* ‘ne mareći’; *Obŕirajučhise* ‘Obzirajući se’; *sluŕcechise* ‘služeći se’; *stavjajuchise* ‘stavjajući se’, *Buduchi* ‘Budući’ itd. Odnos pisanja dvoslova i troslova dobro npr. pokazuje sintagma *dvadesti tisuuch tisuchjaa* ‘dvadesti tisūc tisučā’. Logičnim se nameće pitanje zašto se ispred /i/ ne bilježi troslov nego dvoslov (u kojem je izostavljen znak *j*). Uzrok opet valja potražiti u slovopisnim rješenjima za samoglasnike. Kako je već spomenuto, dugo se *i*, ako je dio gramatičkoga morfema, bilježi slijedom *ji*, pa je među inim kao primjer naveden G mn. m. r. *od gljudji* ‘od ljudi’. Zato, kada bi se npr. L jd. ž. r. pisao **po srechji*; **u nochji*, inf. **dochi* – takova bi grafijska rješenja mogla čitatelje navesti na pogrešan zaključak da je u tim riječima završni fonem /i/ dug.

Budući da je Marković svjesno nastojao izbjeći slovopisnu homografiju, njegova slovopisna rješenja tipa *pritjesctiti* ‘pritještiti’ (pritiještiti, tj. tiskati), *Slovoŕjesnik* (tiskar), navode na zaključak da nije rabio dvoslov *tj* za bilježenje palatala /č/. Zbog toga njegove grafijske realizacije tipa N jd. s. r. *Redovnicko bitje* ‘Redovničko bitje’; G jd. s. r. *zvjētja* ‘cvjetja’; G jd. ž. r. *cjastjene Gundulichjeve Pjesni* ‘častjene Gunduličeve Pjesni’; *krune kārstjanske* ‘krune krstjanske’; G jd. ž. r. zbir. *Male Bratje* valja transkribirati i čitati bez provedenoga novoga jotiranja *tj > č*, tj. kao slijed fonema *t + j*. Naravno, isto vrijedi za glagol *hotjet*, npr. *hotjet* i oblike toga glagola, npr. 3. os. ao. *hotje*.

Palatal /š/ Marković bilježi na dva načina. Jedan od njih je troslov *scj*, kojim je /š/ zabilježen ispred samoglasnika /a/, /o/, /u/, neovisno o tom jesu li ti samoglasnici dugi ili kratki, npr. N jd. *Ali Pascja* ‘Ali Paša’, G mn. m. r. *vojnickieh scjatoraa* ‘voj-

ničkijeh šatorā', G jd. s. r. *śascjastja* 'zašastja', G jd. *doscjastoga* 'došastoga'; *proscjastoga* 'prošastoga'; gl. pridjev radni *iśnascjao* 'iznašao'; G jd. ž. r. *iś Vârscjove* 'iz Varšove', L jd. ž. r. *u svojoj najljepscjoj dizi* 'u svojoj najljepšoj dizi' (ponosu), A jd. *Pascju ugleda* 'pašu ugleda'. Ispred samoglasnika /e/, /i/ te u ostalim položajima bilježi fonem /š/ dvoslovom *sc*, npr. D mn. *sciozu* 'štiocu', pridjev *vitescko* 'viteško', 3. os. mn. ao. *rasplodisce* 'rasplodiše'; *rasprostranicse* 'rasprostraniše', prilog *josc* 'još'. Uzrok opet valja potražiti u slovopisnim rješenjima za samoglasnike jer se, kako je već više puta navedeno, dugo *i* kao relacijski morfem pojedinih oblika bilježi slijedom *ji*. Dobar primjer za to jest Markovićev oblik za 3. os. jd. pz. *dovârscj* 'dovrši', npr. *śadavjegnem dovârscj svoj tuścni ścivot* 'zadavjenjem dovrši svoj tužni život'. Može se pretpostaviti da ispred *e* ne bilježi fonem /š/ troslovom *scj* zbog moguće zabune u čitanju, tj. brkanja s jednosložnim jatom koji, kako je također već navedeno, bilježi fonemskim slijedom *je* ili pak zbog mogućega brkanja sa sufiksom *-je*.

Slična ortografska pravila vrijede i za bilježenje palatala /ž/. Troslovom *ścj* taj je palatal zabilježen ispred samoglasnika /a/, /o/, /u/, npr. *śdârścjagne* 'zdržanje', G mn. ž. r. *poścjudaā* 'požuda', L mn. ž. r. *po mnośieh Dârścjavah* 'po mnogijeh Državah', 3. os. jd. pz. *uśdârścju* 'uzdržu' (tj. čuvaju), gl. pridjev trpni *ścjudjeni* 'žudjeni'; *ścjudjene* 'žudjene'; *uśdârścjana* 'uzdržana'. Ispred samoglasnika /e/, /i/ te u ostalim položajima bilježi fonem /ž/ dvoslovom *śc*, npr. D, L jd. ž. r. *druścibi* 'družbi', L jd. *po ścenskomu* 'po ženskomu', G mn. *sloścenieh* 'složenijeh', pridjev i prilog *raślościto* 'razložito', 3. os. jd. impf. *śceljasce* 'željaše'. Razlog je ponovo isti. Naime, dugo se *i*, ako je dio pojedinih gramatičkoga morfema, bilježi slijedom *ji*, npr. oblik za 3. os. jd. pz., npr. *ulościjih* 'uloži ih'. Ispred *e*, tj. ispred sufiksa *-je* ne bilježi fonem /ž/ troslovom *ścj*. To dobro pokazuje primjer *slovslo ścje* (s+l+o+v+o+s+l+o+śc+j+e), koji se čita 'slovsložje'.²¹

Fonem /đ/ zabilježen je troslovom *ghj*, npr. A jd.m. r. *dogoghjaje* 'dogodaje', G jd. ž. r. *ove graghje* 'ove građe', I jd. ž. r. *tughjom pscenizom* 'tuđom pšenicom', I mn. ž. r. *sreghjeniami* 'sređenijemi', 1. os. jd. pz. *privighjam* 'prividam', 3. os. jd. pz. *iśnaghje* 'iznađe', r. os. mn. pz. *ureghjuju*, 3. os. mn. ao. *neiśnaghjosćese* 'ne iznađoše se', prijedl. *meghju* 'među', npr. *meghju iniem* 'među inijem'.

Markovićeve grafijske realizacije tipa *Gradjanin*²²; *ścjudjeni* 'žudjeni'; *poğardjena* 'pogrdjena', G jd. s. r. *porodjegna* 'porodjenja', 1. os. jd. impf. *nahodjah*, npr. *dāse nahodjah mallo vrjedan* 'da se nahodjah malo vrjedan' (vrijedan), 1. os. jd. ao. *vidjēhse* 'vidjeh se' valja transkribirati i čitati bez provedenoga novoga jo-

²¹ Da je u toj riječi troslov *ścj*, tj. (s+l+o+v+o+s+l+o+śc+j+e), riječ bi se čitala +*slovsložje*.

²² U dubrovačkoj se književnosti tradicionalno rabila riječ *pučanin*, pa se može pretpostaviti da Marković riječ *gradjanin* nije aktivno rabio. U pisanom je jeziku rabi u kontaktnom sinonimu *Pucjanin*, illiti *Gradjanin* 'pučanin, iliti gradjanin'.

tiranja *dj* > *đ*, tj. kao slijed fonema *d + j*.²³ Takav se slijed, naravno, susreće i u riječima tipa *djello* ‘djelo’.

Slovopisna homografija ipak nije u potpunosti izbjegnuta. Pojavljuje se, naime, u pojedinim relacijskim morfemima, npr. u oblicima za 3. os. jd. pz. kao npr. *sredj* ‘sredi’, također u G mn. i-sklonidbe *od gljudji* ‘od ljudi’, u kojima *dj* označuje fonemski slijed *d + ĩ*.

Ostaje otvorenim pitanje suvremene latiničke transkripcije stranih imena kao npr. *Gjanluka*, G jd. m. r. *Gjiva*; *Ignazio Giorgi*. Moglo bi se pretpostaviti da se dvoslovom *gi* bilježi fonem *dž*, a dvoslovom *gi* fonem *đ*. Međutim, u dubrovačkom je govoru u potpunosti neutralizirana razlika u izgovoru tih dvaju fonema pa je njihova transkripcija zapravo proizvoljna.

Spomenuti je dvoslov *gi* jedan od razloga zbog kojega fonem /g/ bilježi na dva načina, opet zbog izbjegavanja slovopisne homografije. Naime, fonem /g/ Marković bilježi slovom *g* u svim položajima osim ispred samoglasnika /i/, npr. *Gundulich* ‘Gundulić’; *Gospodar*; *Gradjanin*, G jd. m. r. *neprivehloga*; *jednoga*, I jd. m. r. *Gospodarom*; *pogledom*; G jd. s. r. *Godiscta* ‘Godišta’, I mn. *glasovitiem* ‘glasovitijem’, G jd. ž. r. *graghje* ‘građe’; *gnegove* ‘njegove’, A jd. ž. r. *glasoslavnu*, L mn. ž. r. *kgnigah* ‘knjigah’, pridjev i prilog *ugodnie* ‘ugodnije’, prilog *gori* itd. Ali, ako iza fonema /g/ slijedi samoglasnik /i/, tada fonem /g/ bilježi dvoslovom *gh*, npr. *ghisđava* ‘gizdava’, *drughi* ‘drugi’, 3. os. mn. ao. *iŕghinusce* ‘izginuše’, kond. *moghli bi* ‘mogli bi’; veznik *neghli* ‘negli’.

Fonem /c/ bilježi slovom *z*, npr. *vjenaz* ‘vjenac’ (vijenac); *Herzegh* ‘Herceg’; *djelloze* ‘djeloce’ (tj. dijelce); G jd. m. r. *zara* ‘cara’; D jd. m. r. *sciozu* ‘štiocu’ (čitatelju), G i L mn. *raŕlizieh* ‘razlicijeh’; pridj. i pril. *zjelovito* ‘cjelovito’.

Fonem /z/ bilježi slovom *ŕ*, npr. *iŕvoditegl* ‘izvoditelj’; G mn. m. r. *jeŕikaa* ‘jezikā’; G jd. ž. r. *beŕ ŕaprijeke* ‘bez zaprijeke’; L jd. ž. r. *na ŕemgli* ‘na zemlji’; G mn. ž. r. *raŕlizieh ŕamjeraa* ‘razlicijeh zamjerā’; *iŕravniti* ‘izravniti’; gl. pridjev *ŕnao* ‘znao’; *raŕloŕcit* ‘razložiti’; prijedlog *iŕvan* ‘izvan’.

Fonem /s/ bilježi slovom *s*, npr. *svakolika*; *vas* (sav); G jd. m. r. *sina*; A jd. ž. r. *slavu*; G mn. *do nas*; *dvadeset*; 3. os. jd. ao. *ostade*.

Fonem /b/ bilježi slovom *b*, npr. *Dubrovnik*; G jd. m. r. *obilna broja*; pridj. *pridobivena*; prij. *beŕ* <bez>.

Fonem /d/ bilježi slovom *d*, npr. *narod*; *Dubrovnik*; *iŕvoditegl* ‘izvoditelj’; prijedlog *do*; 3. os. jd. ao. *ostade*.

Fonem *h* bilježi slovom *h*, npr. *Herzegh* ‘Herceg’; *ohola*; L mn. ž. r. *po raŕ*

²³ Navodeći primjer iz *Osmana* s Mažuranićevom dopunom, Vončina također navodi slije *d + j* bez novoga jotiranja, ali upozorava na jedno drugo slovopisno rješenje koje je drukčije od Markovićeve: “zapis Markovićeve izdanja *G v o ŕ d j e* Ivan je Mažuranić dosljedno transkribirao kao *gvozdje*, pa je i u rukopisu dopune tako pisao. No u izdanju iz 1844. unesen je lik *gvoždje*“ (Vončina, 1985: 67).

lizieh kgnigah ‘po različijeh knjigah’ (tj. po različitim knjigama); *hvalit*; pridj. i pril. *hitro*.

Fonem /k/ bilježi slovom *k*, npr. *Dubrovnik*; *koji*; *ukinuta*; A jd. *u sroke* ‘uzroke’; pril. *tako*; prij. *nakon*.

Fonem /l/ bilježi slovom *l*, npr. G jd. m. r. *vlastelina*; A jd. ž. r. *slavu*, pridj. *ohola*; I mn. *plemenitiemi* ‘plemenitijemi’; gl. *hvalit*.

Fonem /m/ bilježi slovom *m*, npr. *Osman*; *Plemeniti*; I jd. *sammom* ‘sa mnom’; I mn. ž. r. *Opomenami*; pridj. i pril. *umjetno*.

Fonem /n/ bilježi slovom *n*, npr. *narod*; *vjenaz* ‘vjenac’ (vijenac); *Dubrovnik*; *Osman*; *obilna*; *ukinuta*; prij. *nakon*.

Fonem /p/ bilježi slovom *p*, npr. *Pjerko*; *Plemeniti*; *Petnesto*; mn. s. r. *pisma*; D jd. *primudromu*.

Neslogovno /r/ bilježi slovom *r*, npr. *narod*; *Dubrovnik*; G jd. m. r. *broja*; *prihrabrenoga*; vezn. *ter*.

Fonem /t/ bilježi slovom *t*, npr. *ukinuta*; G, D, L, I jd. ž. r. *cjasti* ‘časti’; *hvalit*; pridj. i pril. *umjetno*; *ter tako ostade*.

Fonem /v/ bilježi slovom *v*, npr. *Dubrovnik*; *vjenaz* ‘vjenac’ (vijenac); *gnihovo* ‘njihovo’; *vas* (sav); L jd. ž. r. *u velikoj*; D, I mn. *glasovitiem* ‘glasovitijem’.

Nerijetko udvojeni suglasnik upozorava da je samoglasnik pred njim kratak, npr. 3. os. jd. svrš. pz. *budde* ‘bude’; 3. os. mn. svrš. pz. *buddu* ‘budu’; gl. pril. *Budduchi* ‘Budući’; N jd. s. r. *okko* ‘oko’; *djello* ‘djelo’, gl. pridj. trpni *usillovan* ‘usilovan’; gl. pridj. radni *ostalla* ‘ostala’; vezn. *illiti* ‘iliti’, pril. *mallo* ‘malo’; G jd. ž. r. *kgnigoshranne* ‘knjigoshranē’; A jd. ž. r. *krunnu* ‘krunu’; I jd. ž. r. *sjennom* ‘sjenōm’; pril. *podpunno* ‘podpuno’ (potpuno); *ispunniti* ‘ispuniti’; *vappa* ‘vapa’ (para), gl. pridjev *iskuppio* ‘iskupio’ (skupio)²⁴; G jd. ž. r. *vjerre* ‘vjerē’; G jd. *toga cjassa* ‘toga časa’; *cessa* ‘česa’ (čega); N jd. m. r. *bratt* ‘brat’; A mn. m. r. *svjette* ‘svjete’ (savjete); N jd. s. r. *ljetto* ‘ljetu’; *nakittiti* ‘nakititi’; *snatti* ‘znati’.

O pravopisu

Markovićeve su pravopisna rješenja kombinacija realizacijâ po načelu morfonološkoga i realizacijâ po načelu fonološkoga pravopisa. Morfonološka su pravopisna rješenja, bez u pismu provedenoga jednačenja po zvučnosti, uobičajena kada iza zvučnoga suglasnika slijedi bezvučni fonem /k/, npr. *odkrit*; *odkrivene*; *ozkvarnučja* ‘ozkvrnuća’; *gljubko* ‘ljubko’; *Scesteroredkom* ‘šesteroredkom’. Ako iza zvučnoga suglasnika slijedi bezvučni fonem /p/ susreću se različita rješenja. Morfonološka pravopisna rješenja, bez u pismu provedenoga jednačenja po zvučnosti, također

²⁴ Riječ je o glagolu *iskupiti* (u značenju ‘skupiti’) s kratkim naglaskom na prvom slogu, tj. na *i*.

nalazimo u slijedu zvučno /d/ + bezvučno /p/, npr. *podpunno* ‘podpuno’. Međutim, u kombinacijama zvučno /z/ + bezvučno /p/ te zvučno /z/ + bezvučno /t/ nalazimo fonološka pravopisna rješenja s u pismu provedenim jednačenjem po zvučnosti *zp > sp*, odnosno *zt > st*, npr. *rasplodisce*, i *rasprostranisce* ‘rasplodiše i rasprostraniše’; *ispunnjena* ‘ispunjena’; *rastvoriti*; *istekla*; *istomacegnu* ‘istomačenju’. Marković primjenjuje fonološko pravopisno rješenje i kada iza bezvučnoga /č/ slijedi zvučno /b/. Tada je u pismu provedeno jednačenje po zvučnosti, npr. *rasârɤcbom* ‘rasržbom’.

Velikim početnim slovom slovom nerijetko su napisane imenice, osobito one koje poblizje označuju pojedine osobe. Isto vrijedi i za ostale sklonidbene riječi koje poblizje označuju pojedine osobe te za pridjeve na *-ski*, *-ški*, *-čki* koji su etnonimskoga ili etničkoga podrijetla, npr. *vârhu hude srechje Osmana Pârvoga Zara Otmanskoga najprie od Kragljevichja Vladislava* ‘vrhu hude sreće Osmana Prvoga Cara Otmanskoga najprie od Kraljevića Vladislava’; *Sciscmana Trechjega Kraglja Pogljackoga* ‘Šišmana Trećega Kralja Poljačkoga’; *od svoieh Jagnicjaraa* ‘od svojijeh Janjičarā’. Marković također velikim slovima piše sve imenice i ostale sklonidbene riječi koje poblizje označuju neko umjetničko djelo, npr. *Ovu Pjesan umjetno Gundulich raɤdjelj u dvadest raɤlizieh Pjevagna, od koich Cetârnesto, i Petnesto neɤnam kako iɤghinusce* ‘Ovu Pjesan umjetno Gundulic razdjeli u dvadeset razlicijeh Pjevanja, od kojih Četnesto, i Petnesto ne znam kako izginuše’. Velikim početnim slovima piše i imena mjeseci, npr. *na 19. Sârpigna* ‘na 19. Srpnja’; *na 15. Mjeseza Studenoga* ‘na 15. Mjeseca Studenoga’.

Sukladno dotadašnjoj pravopisnoj tradiciji Marković piše enklitike zajedno s riječju na koju se naslanjaju. Pritom na samoglasnik u slogu koji prethodi enklitici obvezno stavlja znak kakav inače rabimo za kratkouzlazni naglasak. Taj znak zapravo upozorava čitatelja da iza označenoga sloga slijedi enklitika, najčešće zamjenička ili glagolska, npr. *èrga* ‘er ga’ (jer ga); *ulòɤcjih* ‘uloži ih’; *Akòse* ‘Ako se’; *dogovoriscèse* ‘dogovoriše se’; *stavjajuchise* ‘stavjajući se’; *plòdsu* ‘plod su’; *kolikòbi* ‘koliko bi’; *kàdbi* ‘kad bi’. Ako iza naglašene riječi slijede dvije enklitike koje se pišu spojene s tom riječju, spomenuti znak Marković bilježi dva puta, tj. ispred svake od enklitika, npr. *kakòmise* ‘kako mi se’. Ako je proklitika niječnica *ne* ili prijedlog *sa*, također ih piše zajedno s naglašenom riječju, ali ih ne označava posebnim znakom, npr. *neɤnam* ‘ne znam’; *nemogahu* ‘ne mogahu’; *sammom* ‘samnom’. Ima i kombiniranih primjera u kojima se zajedno s naglašenom riječju piše proklitika i enklitika, npr. *neiɤnaghjocsèse* ‘ne iznađoše se’.

Već je navedeno da jednosložni jat Marković piše slijedom *je* neovisno o to jeli kratak, npr. *besjedegne* ‘besjedenje’; G jd. *Mjeseza* ‘Mjeseca’; *zjelovito* ‘cjelovito’; *zječja* ‘cjeća’ (zbog) ili dug, npr. *vjenaz* ‘vjenac’ (vijenac), *vrijedan* (vrijedan); *uprjet* (uprijeti). Također je navedeno da dvosložni jat redovito bilježi dvoslovom *ie*, npr. *poslie* ‘poslije’; *prie* ‘prije’; *od gnekolizieh* ‘od njekolicijeh’. Već je spomenuto da je to rješenje u skladu s Markovićevim cjelovitim slovopisnim sustavom, u

kojem se ne bilježi *j* na granici dvaju slogova, ako prvi od tih dvaju slogova završava vokalom /i/, pa je tako *i* u dvosložnom odrazu jata.

Interpunkcijski su znakovi odvojeni razmakom od riječi koja im prethodi, npr. *Najposlie, hochju rjeti pri svârsi proscjastoga vjeka dogovoriscèse, i odlucisce dva svjetla, i mudra Gospodara Dubrovčanina zjelovito ispunni, i isravniti gori hvagljenu Gundulichjevu Pjesan.* ‘Najposlije, hoću rjeti pri svrsi prošastoga vjeka dogovoriše se, i odlučiše dva svjetla, i mudra Gospodara Dubrovčanina cjelovito ispuniti, i izravniti gori hvaljenu Gundulićeve Pjesan.’

Općenito se može reći da su Markovićeve pravopisna rješenja u skladu s dotadašnjom pravopisnom tradicijom.

Zaključne napomene

Na nepravednu zapostavljenost Ambroza Markovića i njegova filološkoga rada prvi je javnost upozorio O. T., a njegovo je zapažanje i danas suvremeno: „Veće puta, baveći se izučavanjem bilo sveopće bilo domaće povijesti, ili prekopavajući po zaprašanim listinama kakove biblioteke i arhiva, ne bi li možda spasio od vječitog zaborava kakovu uspomenu, koja bi bila na uhar narodu, i doprinijela dajbudi kamenčić na žrtvenik slave roda, morao sam se osvjedočiti da mnogim muževima sudbina, da ovako kažem, bila je veoma prijazna, dočim drugim posve škrta: biva da slava nekih, što no se je u brzo širila i veće puta ovjekovječila, nije sva zavisila o zaslugam, dali je to veće puta bilo od pukog slučaja; a mnogim drugim kojih zasluge nijesu bile ništa manje, slava njihova i blaga uspomena, ili je bila posve slaba, ili ju je zaborav do skora svojim plaštem obavila. Ovakove misli zaokupljale su mi pamet, kada sam od nazad ne vele vremena stao da premećem po hronologiji Franjevaca Dubrovačke Države, gdje mi zapne oko na ime O. A. Markovića. Ovo ime poznato je do duše u historiji hrvacke književnosti, al, da ovako rečem, samo uzgredno.“ (O. T., 1892: 107).

Prateći sudbinu prvotiska Gundulićeve *Osmana* složit ćemo se s Jurićem koji je zaključio da „uprav kruti udes pratio je o. Markovića radi ovog izdanja Gundulićeve ‘Osmana’“ (Jurić, 1916: 105). Objelodanjivanje toga prvotiska zbilo se samo nekoliko godina prije početka hrvatskoga narodnoga preporoda, pa je ubrzo palo u zaborav, među inim i zato što je Marković *Osmana* objavio starim slovopisom. Nakon što je 1844. objavljen *Osman* kojega je priredio i dopunio Ivan Mažuranić, Markovićev je prvotisak sa Sorkočevićevom dopunom gotovo potpuno pao u zaborav.

Šteta je što Marković u HKE nema svoj enciklopedijski članak, a još je veća šteta što uopće nije spomenut u enciklopedijskom članku posvećenom Pjerku Sorkočeviću u kojem se navodi da je Sorkočević: „autor prve dopune *Osmana* I. Gun-

dulića, koja je, zajedno s prvim izdanjem, objavljena u Dubrovniku 1826.“ Ne spominje se ni u članku o Gundulićevu *Osmanu* u HKE, premda je povodom njegove smrti pjesnik Marko Marinović ispjevao tri nadgrobne pjesme (svaka se *Nadgrob-nica* sastoji od po tri katrena), te pjesnički epitaf od čak dvadeset i jednoga katrena. Naslovio ga je *U smrt fra Ambrođa Markovića spievanie Marka Marinovića*. Ovaj rad završavamo izvadcima iz toga Marinovićeve pjesničkoga epitafa:

*Ako Osmana hitro uresi,
Njegova je vječna dika
Glas ga uzvisi do nebesi
Vrhu grada Dubrovnika.*

*Obsinuta od svjetlosti
Kod pjesnika on prebiva,
Gundulića slavna dosti,
Koga pjesan proglasiva.*

LITERATURA, VRELA I USPOREDNA VRELA

- Badurina, Lada (2015), „Hrvatski slovopis i pravopis u 19. stoljeću“, u: „Štokavski hrvatski književni jezik“, u: *Povijest hrvatskoga jezika. 4. knjiga: 19. stoljeće* (ur.: Ante Bičanić), Croatica, Zagreb, 403-429.
- Bogišić, Rafo (1974), „Književnost prosvjetiteljstva“, u: *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 3. Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Liber - Mladost, Zagreb, 293-376.
- Frangeš, Ivo (1987), *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana.
- Ježić, Slavko (1944), *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941.*, Naklada A. Velzek, Zagreb.
- Jurić, Frano (1916), *Povijesno-opisni prikaz franjevačkog samostana u Dubrovačkoj Rijeci*, Zagreb.
- Kombol, Mihovil (1941), *Hrvatska književnost do narodnog preporoda. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Drugio dio*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb.
- Kombol, Mihovil, Novak Prosperov, Slobodan (1996), *Hrvatska književnost do narodnog preporoda. Priručnik za učenike, studente i učitelje književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- Körbler, Đuro (1914), „Četiri priloga Gunduliću i njegovu ‘Osmanu’. Učitelji pjesnikovi, vrela, dopune i ‘najstariji’ rukopis ‘Osmana’. (Sa 10 faksimila na posebnim tablicama.)“, *RAD JAZU*, Zagreb, 205: 135-220.
- Marković, Ambroz (1821), „Issvoditegl Osmana po Gundulichju spjevana slovinskemu sttiozu“, u: *Osman spjevagne vitescko Gjiva Gundulichja vlastelina dubrovackoga* (prir.: Ambroz Marković), Po Antunu Martekini, Dubrovnik, nepaginirano.

- Moguš, Milan (1998), *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- O. T. (1892), „Životopisne crtice“, *Iskra. List za književnost i umjetnost*, Zadar, 25. srpnja 1892., 107-109.
- Pavešković, Antun (1997), „Bavljenje Pjerka Sorkočevića Gundulićevim Osmanom“, *Dani hvarskog kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, god. 23, Zagreb, 1: 272-280.
- Petrović, Vice (2008), *San ljuveni* (prir.: Ivica Martinović), Vlastita naklada, Dubrovnik.
- Švelec, Franjo (1974), „Hrvatska književnost od sedamnaestog stoljeća“, u: *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 3. Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Liber - Mladost, Zagreb, 175-292.
- Švelec, Franjo (1990), *Iz naše književne prošlosti (Studije iz starije hrvatske književnosti)*, Književni krug, Split.
- Tafra, Branka (2012), *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Visković, Velimir (ur) (2011, 2012), *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 3. i 4., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- Vončina, Josip (1985), „Ilirizam i Gundulićev *Osman* (I)“, *Umjetnost riječi*, god. 29, Zagreb, 1: 49-76.
- Vulić, Sanja (2011), „Štokavski hrvatski književni jezik“, u: *Povijest hrvatskoga jezika. 2. knjiga: 16. stoljeće* (ur.: Ante Bičanić), Croatica, Zagreb, 125-187.
- Vulić, Sanja (2013), „Štokavski hrvatski književni jezik u 17. stoljeću“, u: *Povijest hrvatskoga jezika. 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće* (ur. Ante Bičanić), Croatica, Zagreb, 95-161.
- Živančević, Milorad (1975), „Ilirizam“, u: *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4. Ilirizam. Realizam*, Liber - Mladost, Zagreb, 7-217.

Kratica

HKE *Hrvatska književna enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

O SLOVOPISNIM I PRAVOPISNIM RJEŠENJIMA FRA AMBROZA MARKOVIĆA (1775.-1834.)

Sažetak

Fra Ambroz Marković (1775.-1834.) bio je prvi priređivač Gundulićeva *Osmana* za tisk. Djelo je, s dopunom Pjerka Sorkočevića, objavio g. 1826. u Dubrovniku. Budući da se taj značajan događaj zbilo samo nekoliko godina prije početka hrvatskoga narodnoga preporoda, ubrzo je pao u zaborav. Naime, Marković je *Osmana* objavio starim slovopisom koji se oslanja na talijanski. Zbog toga je u doba preporodnih gibanja u Hrvatskoj Markovićovo

izdanje bilo većini nezanimljivo, a nakon što je 1844. objavljen *Osman* kojega je priredio i dopunio Ivan Mažuranić, gotovo je potpuno palo u zaborav. U ovom se radu, nakon razmatranja o sudbini prvotiska Gundulićeva *Osmana*, analizira Markovićev slovopis i pravopis.

Ključne riječi: Ambroz Marković, Gundulić, *Osman*, slovopis, pravopis

ON ALPHABETICAL AND ORTHOGRAPHICAL SOLUTIONS BY FRA AMBROZ MARKOVIĆ (1775-1834)

Abstract

Fra Ambroz Marković (1775-1834) was the editor of the first edition of the *Osman*. The work was completed by Pijerko Sorokočević and published in 1826 in Dubrovnik. As that momentous event took place just a few years before the start of the Croatian National Revival it was soon forgotten. Marković published *Osman* using old alphabetical solutions that relied on Italian. Because of that, during the time of the revival movement in Croatia, Marković's edition was regarded as uninteresting. After Ivan Mažuranić edited and amended *Osman* in 1844, Marković's edition almost completely fell into oblivion. After elaborate consideration of the fate of *Osmana's* first edition, in this paper Marković's alphabet and orthography are analysed.

Key words: Ambroz Marković, Gundulić, *Osman*, alphabet, orthography

Jadranka Bagarić

LATINSKA POEZIJA FRA ANSELMA KATIĆA U ZBIRCI RUKOPISA ARHIVA MALE BRAĆE U DUBROVNIKU

Izvorni znanstveni rad

UDK 271.3

821.163.42.09 Katić, A.

Još jedan u nizu tihih pregalaca, fra Anselmo (Nikola) Katić (1715–1792.), poput brojnih njegovih suvremenika, ostavio je traga i u latinskom izrazu hrvatske književnosti. Desetak godina nakon njegove smrti F. M. Appendini je za njega napisao: *profundo teologo e poeta Latino qualche volta felice imitatore di Ovidio, come si rileva da molte sue elegie inedite*.¹ Taj dio njegove djelatnosti do sada nije posebno istraživao. Zgodna je podudarnost što se ovo istraživanje dogodilo upravo u godini 300. obljetnice njegova rođenja (23. studenoga 1715.). O njemu su pisali ili su ga makar spominjali u svojim radovima Antun Kaznačić, Benvenuto Rode, Mijo Brlek, Bazilije Stjepan Pandžić i drugi. Najnoviji članak o njegovu životu i radu objavio je fra Pijo Pejić u časopisu *Dubrovnik* 2014.² Iz raznih izvora saznajemo da su već za vrijeme studija crkveni poglavari prepoznali mnogostruku darovitost fra Anselma. Kad se zaređio, povjerena mu je služba lektora, potom i rektora Generalnog studija u Dubrovniku, a kao vrstan poznavatelj teologije dobio je akademski stupanj jubilarnog lektora. Osim što je bio vrstan učitelj i odgojitelj, briljirao je i kao propovjednik. Fra Pijo Pejić u spomenutom članku kaže: „Kad je fra Anselmo propovijedao, crkve su se punile. Svaka je njegova propovijed bila malo književno djelo. Bile su savršene sadržajem i formom, a njegov nastup i dikcija davali su im posebni čar i privlačnost“ (Pejić, (2014.): 144-145). Prsten vjernosti, štap vodstva i biskupska mitra okrunili su njegovu crkvenu karijeru. Na prijedlog dubrovačkog Senata, biskupom trebinjsko-mrkanskim imenovao ga je papa Klement XIII. 15. prosinca 1760. godine, a biskupijom je upravljao sve do svoje smrti 24. siječnja 1792. godine. Svi ti podatci govore uglavnom o njegovoj blistavoj crkvenoj karijeri. O Anselmu Katiću kao osobi više saznajemo iz njegove poezije. Njegovi stihovi zrcale toplu i tankoćutnu dušu, oštar um i široku erudiciju.

U zbirci rukopisa arhiva Male braće u Dubrovniku pronašli smo radove fra Anselma Katića pod četiri signature, sve u prijepisu. To su rukopisi: 180, 185, 1570 i 2370. Pregledom rukopisa 180, na stranici 167 prvo nailazimo na Radeljin prije-

¹ „*Anselmo Cattich* francescano raguseo, vescovo di Mercana profondo teologo e poeta latino qualche volta felice imitatore di Ovidio, come si rileva da molte sue elegie inedite, ne pianse la morte con un'ode latina“ (Appendini, 1803: 248-249).

² Pejić, Pijo (2014), „Fra Anselmo Katić“, *Časopis Dubrovnik, Matica Hrvatska Dubrovnik*, 2: 144-146.

pis elegije od 24 stiha pod naslovom: *In funere Hyacinthi Miglcovichii archiepiscopi Ragusini³ incerti auctoris elegia*,⁴ koju je prepisivač naknadno *manu propria* atribuirao Katiću dodajući uz naslov: „Anselmi Cattich“. Slijedi jedna epistola Petra Aletića upućena Mihi Sorkočeviću, a onda numerirani popis pod naslovom: *Composizioni edite ed inedite del Monsign. Fr. Anselmo Cattich Minor Osservnte, Vescovo di Mercana e Trebigne* (str. 173–177). Nakon tog popisa slijede pjesme, većinom Katićeve na latinskom jeziku, makar ima i njegovih stihova na talijanskom i na hrvatskom jeziku, te nešto stihova i proze upućene ili posvećene njemu. Od Katićevih pjesama na latinskom jeziku u rukopisu AMB 180 nalazimo ukupno 1322 stiha. Od toga je dvanaest elegija s ukupno 572 stiha, šesnaest epigrama s ukupno 143 stiha, dvije himne (72 stiha) od kojih je jedna u sapfičkoj strofi (40 stihova), jedna u prvoj asklepijadskoj strofi (32 stiha), jedna oda u alkejskoj strofi (64 stiha) i jedna pjesma u hendekasilabima (17 stihova).

Na talijanskom jeziku nalazimo jednu pjesmu od 104 stiha, jednu od 36 stihova i šest soneta s ukupno 84 stiha. Zadnja pjesma od 170 stihova napisana je na hrvatskom jeziku. Tu je i jedan prozni tekst od 30 redaka. Katiću je posvećena jedna poslanica u prozi od 150 redaka, jedan epigram od 6 stihova i jedan sonet od 14 stihova.

Na str. 173. nalazimo popis od 56 naslova Katićevih književnih radova od kojih su neki, kako prepisivač navodi, tiskani u Bariju, Napulju, Firenci, Bologni, Ferrari i Zadru. Katić uglavnom piše na latinskom jeziku, a adresati su mu razne ugledne osobe (str. 173–177). Prepisivač napominje da su mnoga od tih djela izgubljena. Potom slijede pjesme. Brlek (1952) ne prenosi spomenuti popis, već redom nabraja naslove pjesama koje iza njega slijede. Radi se o 49 naslova, od kojih je 40 radova potpisanih Katićevim imenom, uglavnom pjesama, dok su tri pjesme drugih autora upućene njemu. Samo jedanaest od tih 40 naslova nalazimo i na gore spomenutom popisu. Prije popisa stoji uvod, dijelom na talijanskom, dijelom na latinskom jeziku koji daje osnovne podatke o autoru. Mi iz rukopisa prenosimo cijeli tekst uvoda, a popis pjesama upotpunjujemo incipitima i brojem stihova, odnosno redaka za prozne tekstove.

Pronađeni korpus na ovome mjestu nismo razvrstavali po kriteriju književnih vrsta, nego prema mjestu na kojemu se rukopisi nalaze. Katićev korpus podijelili smo na nekoliko cjelina. Prvu cjelinu čine naslovi i incipiti Katićevih pjesama na

³ Učeni dominikanac i poznat kao pjesnik Hijacint Miljković, dubrovački nadbiskup od 1745. do 1752. Usp. Crijević (1977): 152-154.

⁴ http://www.forgottenbooks.com/readbook_text/Analecta_Franciscana_150000896/587 (zadnji pristup 29. rujna 2015.): *Analecta Franciscana*, str. 582 (587), pri dnu stupca piše: „Ad n. 766, p. 488.“ in Archivo S. Francisci Rag. (cf. Biblioteca di Fra Innocenzo Ciulich, p. 102., n 273), hac inter alia habentur mss. P. Anselmi Katich. „In Funere Iacinti Milcovichii elgia“.

latinskom jeziku koje nalazimo u rukopisu AMB 180. Drugu cjelinu čine elegije iz rukopisa AMB 185. Treću cjelinu čini rukopis AMB 1570 u kojemu se nalazi elegija pod naslovom: *De Republica Ragusina sedatis (anno 1763. mense Martio) procerum rebus* od 46 stihova, a četvrtu rukopis AMB 2370 s jednom dužom elegijom od 112 stihova u čast princa Eugena Savojskog pod naslovom: *Serenissimo filio Eugenio olim Sabaudie principi encomium*. Slijedi peta cjelina u kojoj se nalaze četiri naslova na talijanskom i jedan na hrvatskom jeziku. U šestoj cjelini su naslovi i incipiti triju pjesama i jedne prozne poslanice drugih autora upućenih Katiću. Prikaz započinjemo spomenutim uvodom iz rukopisa AMB 180, str. 173-177.

Composizioni edite ed inedite del Monsign. fr. Anselmo Cattich,

Minor Osservante, Vescovo di Mercana e Trebigne

Index et series lucubrationum variarum fratris Anselmi Cattich Ordinis minorum sancti Francisci de observantia, ex confinibus Canalium (di Stravcja), lectoris in theologia generalis, jam definatoris, demum episcopi Mercanensis et Tribuniensis; inter quas aliquae typis datae sunt quibusdam in academiis Baruli, Neapolis, Florentiae, Bononiae, Ferrariae, Jaderae in Dalmatia; multae tamen temporum itinerumque injuria perierunt.

1. *Elegia ad eminentissimum Carolum Rezzonicum nepotem papae Clementis XIII. sub quo episcopatum indeptus, Romaeque consecratus in Aracaeli a celsissimo eminentissimo Henrico duce York die 28. Decembris 1760.*
2. *Carmen ad eminentissimum Joannem Franciscum Albani pronepotem Clementis papae XI. post reditum 1761.*
3. *Ad reverendissimum p. Clementem de Panormo totius Ordinis minorum generalem, elegia, Romae 1760. pro qua dono mihi dedit integrum paramentum cum planeta Phrygio opere, auro coloribusque insigniter intexta. Hanc ego Ragusii templo divi Blasii elargitus sum. Excellentissima Respublica 50 aureos Venetos obtulit. Pontifex autem praefatus Clemens XIII. impensas Bullarum episcopatus mei persolvit scutis 100, cardinalis vero York donavit omnes libros canonum insuper et 50 scuta.*
4. *Elegia responsiva patris Francisci Tamburini Teatini pro patre Clemente generali ad me, Romae 1760.*
5. *Elegia ad eosdem respondens spatio duarum horarum elucubrata Romae 1760.*
6. *Elegia ad Joannem Flori nupturum. Ragusii 1760.*
7. *Symbola Canonizationis sancti Petri Regalati. Tersacti 1747.*
8. *Epitaphium mausolaeo Hyacinthi Milcovich archiepiscopi Ragusini 1757.*
9. *Ejusdem acrostichis 1757. in ecclesia majori Ragusii.*
10. *De bello proemium Ragusii 1759. carmen.*

11. *De instabili temporis rota, elegia. Ragusii 1759.*
12. *De piscatione in Gravosio Balthassaris Gozze, elegia. 1761. pro nuptiis.*
13. *Versione della medesima fatta da me in ottava rima 1761.*
14. *L'invito alla villeggiatura all'amico in rima toscana. Ragusa 1753.*
15. *De navali pugna Venetum et Pyrataram prope Epidaurum, elegia. Ragusii 1751.*
16. *De ense ammisso Luciani de Puteis sub nomine Ciladis equitando, elegia. Ragusii 1754.*
17. *Ad Franciscum Loredanum Dalmatiae praefectum Jaderae, epigramma. Ragusii 1754. Balthassar Gozzeus legatus Jaderam tulit.*
18. *Ad academiam⁵ Redivivorum Jaderae, elegia. Ragusii 1753.*
19. *Ad Sign. Matteo Francesco Ghetaldi, siolti per il Dentale preso a Daxa 1753.*
20. *De jaculatoribus bombardicis ex arce in mare ad insulam Cromae, elegi. Ragusii 1752.*
21. *P. Sebastiano Dolci epigramma pro linguae Illyricae vetustate. Ragusii 1755.*
22. *In laudem divi Antonii Patavini, elegia.*
23. *In lode d'una monaca professante, sonetto.*
24. *In laudem divi Francisci Seraphici, elegia.*
25. *In laudem divi Aloysii Gonzaga epigramma.*
26. *Ad Melphictensem episcopum Fabritium Salerni, ode. Melphicti (dum eram clericus) 1742.*
27. *De divo Conrado ex ducibus Bavariae, Melphictae protectore 1743.*
28. *De eodem hymnus, ode et alia, 1743.*
29. *Ad P. Jacobum Tusculanum primarium lectorem Aracaelitanum, Benedicti XIV. papae academicum, elegia. Ragusii 1758.*
30. *Carmen Illyricum Jacobi Sodargnae ad sponsam placandam. Ragusii*
31. *De genio invocando, elegia. Ragusii 1760.*
32. *De otio vitando, elegia.*
33. *Virgilii Epitaphium.*
34. *De duce Brauno diversa epigrammata.*
35. *De Friderico III. rege Prussiae cantus funebris et epigrammata.*
36. *De Leopoldo Dauno duce supremo Austriaco superante regem Prussiae, elegia mense Julio 1752.*
37. *De Joanne Duns Scoto, hymni. Spalatii 1750.*
38. *De ebrietate vitanda et conviviis, epigramma.*
39. *De labe vitanda, epigramma.*
40. *Ad amicum Baruli patrem Vincentium lectorem generalem, elegia. Ragusii.*

⁵ AMB 180: 175: accademiam

41. *De liberatione Pragae ad Mariam Theresiam reginam Hungariae, carmen Illyricum et Italicum. Ragusii.*
42. *Duci Dauno obeunti in defensione Pragae 1757.*
43. *Ad Franciscum de Gradis principem in academia Loyolidarum, elegia. Ragusii.*
44. *De anguilla in fluvio ex planitie Chelmi capta ad Melchiorem Ivegilia-Ohmuchjevich dono missa Trebigne, elegia. 1763.*
45. *Dicti Melchioris ad me de eadem anguilla, epigramma.*
46. *Ad Prosperum Bosdari abeuntem in Italiam Joanninae cantatricis heroidis instar, elegia. Ragusii.*
47. *Ad Melchiorem Ivegilia-Ohmuchjevich, ode.*
48. *In laudem principis Eugenii a Sabaudia, elegia.*
49. *In Fastos patris Sebastiani Dolci, elegia.*
50. *Variae elucubrationes Illyricae: Versio antiphonae „Stelli caeli extirpavit“ in Illyricum.*
51. *Descriptio Chelmi, elegia 1774.*
52. *Prolusio in Culicem. Prosa.*
53. *Duae matres proprios comedunt filios, epigramma 1775.*
54. *Domino Francisco Sorgo-Bobali episcopo Stagnensis epigramma 1775.*
55. *Nelle nozze di sig. Luciano di Pozza ottave rime.*
56. *Documenti e consigli in lettera toscana per la guerra da Russi intimataci.*

Usporedbom gornjega popisa naslova i naslova pjesama koje slijede zaključujemo da se šesnaest naslova javlja na oba mjesta, a pri tome se međusobno više ili manje razlikuju. Zato takve naslove iznosimo usporedno, stavljajući na prvo mjesto redni broj i naslov pjesme iz gornjeg popisa, a iza njega uz broj iz novo ustanovljene numeracije s naslovom pjesme za koju mislimo da odgovara prethodno navedenoj. Bez obzira na razlike, s velikom bi se sigurnošću moglo reći da su sljedeći parovi naslova zapravo varijante naslova iste pjesme:

- a) 12. *De piscatione in Gravosio Balthassaris Gozze elegia 1761. pro nuptiis*
 I.3. *Balthasari Nicolai de Gozze pro piscatione elegia*
 Prvi put Balthassaris, drugi put Balthassari, Nicolai bi trebao biti genitiv od Nicolaus. Rekli bismo da je ovo Gozzina elegija da iza zadnjeg stiha pjesme ne stoji: *Fr. Anselmus Cattich Episcopus unus ex Convitatis in obsequium Ragusii hac die 26. novembris anno 1761.*
- b) 15. *De navali pugna Venetum et Pyrataram prope Epidaurum elegia, Ragusii 1751.*
 I.9. *De navali pugna Venetos inter et Pyratas Lybicos prope Epidaurum et Ragusium 1751.*

- c) 16. De ense ammisso Luciani de Puteis sub nomine Ciladis equitando elegia, Ragusii 1754.
I.24. Dominus Lucianus de Pozza sub nomine Cyladis qui equitando ensem amiserat elegia
- d) 18. Ad academiam Redivivorum Jaderae elegia Ragusii 1753.
I.1. *Problema in Academia Jaderae in Dalmatia Redivivorum. Anno 1753.*
Quid magis laude dignum in optimo cive: laus an fuga laudis elegia
- e) 19. Ad Sign. Matteo Francisco Ghetaldi Sciolti per il dentale preso a Daxa 1753.
V.4. Da Dassa ai signori Matteo Francisco e Francesco Ghetaldi 1753
- f) 21. Patri Sebastiano Dolci epigramma pro linguae Illyricae vetustate, Ragusii 1755.
I.25. Ad P. Lectorem Sebastianum Dolci Minoris Observantiae pro libro de amplitudine et vetustate linguae Illyricae ab eodem in lucem editae epigramma
- g) 23. In lode d'una monaca professante sonetto
V.2. In lode d'una monaca che si professa sonetto
- h) 27. De divo Conrado ex ducibus Bavariae, Melphicte protectore 1743.
I.15. Hymnus Beati Conradi
- i) 28. De eodem hymnus, ode et alia, 1743.
I.16. Alius hymnus
- j) 51. Descriptio Chelmi elegia, 1774.
I.18. Descriptio Chelmi vulgo Popovo in Tribunio ad amicum elegia
- k) 54. Domino Francisco Sorgo-Bobali Episcopo Stagnensis epigramma 1775.
I.22. Illustrissimo et reverendissimo domino Francisco Sorgo-Bobali episcopo Stagnensi epigramma

Moguće je da isto vrijedi i za sljedeće naslove:

- a) 31. De genio invocando elegia, Ragusii 1760.
I.6. De genio ad amicum elegia (Uz pjesmu nema nikakve datacije.)
- b) 43. Ad Franciscum de Gradis principem in academia Loyolidarum elegia, Ragusii
I.26. In laudem Domini Francisci Matthaei Gradi principis academicorum Ragusii et studiosae juventutis in templa Loyolidarum anno 1752.
- c) 53. Duae matres proprios commedunt filios epigramma 1775.
I.20. De duabus matribus proprios commedentibus filios epigramma

Identični su sljedeći naslovi pa pretpostavljamo da iza njih slijede identični tekstovi:

- a) 22. In laudem divi Antonii Patavini elegia
I.12. In laudem divi Antonii Patavini elegia

- b) 25. In laudem divi Aloysii Gonzaga epigramma
 I.11. In laudem divi Aloysii Gonzagae epigramma
 c) 52. Prolusio in Culicem. Prosa
 I.27. In culicem prolusio

I. AMB 180⁶

- I.1. *Problema in Academia Jaderae in Dalmatia Redivivorum. Anno 1753. Quid magis laude dignum in optimo cive: laus an fuga laudis, elegia*⁷
 Nondum purpureos auro ridimita capillos, 122 stiha
- I.2. *Ad eumdem Franciscum Grimani arboris aureae praefectum in Dalmatia anno 1754.*⁸
 Certabant geminae magno de vindice Divae, 14 stihova
- I.3. *Balthassari Nicolai de Gozze pro piscatione, elegia*⁹
 Quos tibi fluctivagos ceperunt retia pisces, 70 stihova
- I.4. *Ad amicum in Apulia, elegia*¹⁰
 O quid agis, rerum dulcissime? Mitte querelas, 42 stiha
- I.5. *Invitatio ad amoenitatem ruris, elegia*¹¹
 Dulcis amice, veni, Ragusae linque Penates, 22 stiha
- I.6. *De genio ad amicum, elegia*¹²
 Dum lego pastorum musas sylvasque Maronis, 30 stihova
- I.7. *De Urbe Ragusina, distichon*¹³
 Parva domus Ragusa, omni sed sufficit orbi, 2 stiha
- I.8. *De Ioanne Scoto, encomium*¹⁴
 O animi vigor, o acies impervia mentis, 6 stihova

⁶ Na ovome mjestu ne navodimo elegiju *In funere Hyacinthi Miglcovichii archiepiscopi Ragusini* koja je izdvojena iz cjeline (AMB 180: 167–168) niti broj njezinih stihova pribrajamo ukupnom broju stihova Katićevih pjesama, nego u AMB 185, gdje se potpuno isti stihovi pod istim naslovom javljaju u okviru cjeline od sedam elegija. Brlekov br. 180 kod Kaznačića je 273. Čulićeve zbirke rukopisa. Kaznačić (1860): 100–106.

⁷ AMB 180: 178–183.

⁸ Str.183.

⁹ Str.183–186 (Subscriptum: Fr. Anselmus Cattich Episcopus unus ex Convitatis in obsequium Ragusii hac die 26. novembris anno 1761.).

¹⁰ Str. 191–192. (Subscriptum: Fr. Anselmo Cattich Let. Pil. ac Theol. Ragusio anno 1751.); Kaznačić (1860): 104.

¹¹ Str. 193 (Subscriptum: Die 6. Februarii 1775.); Kaznačić (1860): 104.

¹² Str. 194–195., Kaznačić (1860): 104.

¹³ Str. 195., Kaznačić (1860): 104.

¹⁴ Str. 195., Kaznačić (1860): 104.

- I.9. *De navali pugna Venetos inter et Pyratas Lybicos prope Epidaurum et Ragusium anno 1751.*¹⁵
 Quid juvat Actiacos olim memorare triumphos, 18 stihova
- I.10. *De jaculatoribus tormentorum ante portum Ragusinum ex arce jaculantibus in mare ad metam anno 1753.*¹⁶
 Vidi ego Tritonas glauco circumdare dorso, 14 stihova
- I.11. *In laudem divi Aloysii Gonzagae, epigramma*¹⁷
 Gaude, Loyside, titulo formosus utroque, 8 stihova
- I.12. *In laudem divi Antonii Patavini, elegia*¹⁸
 Inclyta progenies et gloria gentis Hibernae, 16 stihova
- I.13. *Invocatio ad Immaculatam Deiparam in publicis thesium propugnationibus*¹⁹
 Partheni, inocciduis cui vertex cingitur astris, 10 stihova
- I.14. *Alia*²⁰
 O cui inocciduis merito praecigitur astris, 11 stihova
- I.15. *Hymnus beati Conradi Protectoris urbis Melphicti*²¹
 O decus nostrae columenque terrae, 40 stihova
- I.16. *Alius hymnus*²²
 Haec coelo soboles ducit originem, 32 stiha
- I.17. *Ad illustrissimum et reverendissimum Dominum D. Fabricium episcopum Melphicten., ode alcaica*²³
 Jo! recenti quo rapitur sacro, 68 stihova
- I.18. *Descriptio Chelmi vulgo Popovo in Tribunio ad amicum elegia*²⁴
 Quas tibi transmitto, volucres ne sperne, sodalis, 38 stihova
- I.19. *De seraphico patriarca divo Francisco de Assisiis, elegia*²⁵
 Desertae antra Domus, obscuraeque intima rupis, 44 stiha

¹⁵ Str. 195., Kaznačić (1860): 104.

¹⁶ Str. 196., Kaznačić (1860): 104.

¹⁷ Str. 197.; Kaznačić (1860): 104.

¹⁸ Str. 197-198.; Kaznačić (1860): 104.

¹⁹ Str. 199. (Ragusii 1754. et alibi); Kaznačić (1860): 104.

²⁰ Str. 199-200., „Alias“ Kaznačić (1860): 104.

²¹ Str. 200-201. (deset sapfičkih strofa); „Hymnus beati Conradi protectoris urbis Melphicti“; Kaznačić (1860): 104.

²² Str. 201-203., prva asklepijadaska, osam strofa (Subscriptum: „F. Anselmus Cattich studens Melphisti anno 1742.“); Kaznačić (1860): 104.

²³ Str. 203-205: šesnaest alkejskih strofa (Subscriptum: „Fr. Anselmus Cattich studens Melphici anno 1742.“); „Ode Alcaica – Ad Dm. Fabricium episcopum Malphichten[sem]“; Kaznačić (1860): 104.

²⁴ Str. 206., „Descriptio Chelmi vulgo Popovo“; Kaznačić (1860): 104.

²⁵ Str. 207-209. (Subscriptum: die 1. Februarii anno 1775.); Kaznačić (1860): 104.

- I.20. *De duabus matribus proprios commedentibus filios, epigramma*²⁶
Conveniunt geminae natos absumere matres, 6 stihova
- I.21. *In idem aliud epigramma*²⁷
Impia dum lacerat natum; sua viscera, mater, 6 stihova
- I.22. *Illustrissimo et reverendissimo domino Francisco Sorgo-Bobali, episcopo Stagnensi epigramma*²⁸
Patria Francisci, Franciscus gloria Stagnis, 6 stihova
- I.23. *Ad illustrissimum dominum comitem.*²⁹
Accipe composito Rector sermone salutem, 4 stiha
- I.24. *Dominus Lucianus de Pozza sub nomine Cyladis qui equitando ensem amiserat, elegia*³⁰
Viderat amisso sibi carum Cyladon ense, 58 stihova
- I.25. *Ad patrem lectorem Sebastianum Dolci Minoris observantiae pro libro De amplitudine et vetustate linguae Illyricae ab eodem in lucem editae epigramma*³¹
Vasta adeo quot regna vetus capit Illyria ipsa, 6 stihova
- I.26. *In laudem Domini Francisci Matthaei Gradi principis academicorum Ragusii et studiosae juventutis in templo Loyolidarum anno 1752.*³²
Pulcher Athenae princeps Franciscus in alto, 20 stihova
- I.27. *In culicem prolusio*³³
In hominem divino arbitrio universorum animatum,
- I.28. *Hendecasyllabum sive Phaleucium carmen pro gratiarum actione*³⁴
Si nobis Elegi venustiores, 17 stihova
- I.29. *Ad dominum Melchiorem Iveglia Ohmuchjevich, epigramma*³⁵
Ecce secunda volat delapsa sine ordine perdrix, 6 stihova

²⁶ Str. 209.; Kaznačić (1860): 104.

²⁷ Str. 209.; Kaznačić (1860): 104.

²⁸ Str. 210. (Subscriptum: die 25. Januarii 177...); „Ad Dm. Franciscum Sorgo-Bobali.“; Kaznačić, 1860: 104.

²⁹ Str. 210., „Ad Comitem etc.“; Kaznačić (1860): 104.

³⁰ Str. 215-218. (Subscriptum: Dominus Balthassar Nic. de Pozze et pro illo Fr. Anselmus Cattich Ragusii anno 1754.); „Ad Dm. Lucianum de Pozza qui equitando ensem amiserat. Elegia.“; Kaznačić, 1860: 105.

³¹ Str. 218. (Subscriptum: Fr. Ans. Cattich anno 1754.); „Ad p. Sebastianum Dolci.“; Kaznačić, 1860: 105.

³² Str. 218. (Subscriptum: Fr. Anselmus Cattich Lector Theologiae Ragusii anno 1752.); „In laudem Dn. Francisci Matthaei Gradi“; Kaznačić (1860): 105.

³³ Str. 219-221. (proza, 30 redaka); Kaznačić (1860): 105.

³⁴ Str. 221., „Phaleucium carmen pro gratiarum actione“; Kaznačić (1860): 105.

³⁵ Str. 222. (Subscriptum: Fr. Anselmus Episcopus 23. septembris anno 1774.); Kaznačić (1860): 105.

- I.30. *Illustrissimo et reverendissimo domino fratri Archangelo Lupis archiepiscopo Ragusino in sacra perlustratione Lagustae epigramma*³⁶
Gusmani soboles Archangelus omine fausto, 12 stihova
- I.31. *Ad reverendissimum patrem fratrem Clementem a Panormo Ministrum Generalem totius Ordinis sancti Francisci hac die sui natalis elegia*³⁷
Ergo age Clementis venit Natalis, in aula, 64 stiha
- I.32. *Ad reverendissimum patrem Franciscum Tamburini Teatinum pro reverendissimo patre Clemente de Panormo Generali Ordinis sancti Francisci ad priorem elegiam meam respondentem elegia*³⁸
Inclinata fuit quamquam nox humida coelo, 42 stiha
- II. AMB 185
- II.1. *In funere Hyacinthi Miglcovichii archiepiscopi Ragusini elegia*³⁹
Si conjux raptio lacrymas de conjuge fundit, 24 stiha
- II.2. *Ergo tuis vives longum virtutibus aevum, Mansura semper laude superstes eris: De Virgine assumpta elegia*⁴⁰
Cum tulit Aligerum divinam turba parentem, 42 stiha
- II.3. *Ad paelas Domini infantis elegia*⁴¹
O quae, dum gelidis horrent aquilonibus arva, 54 stiha
- II.4. *De virgine stante sub cruce Domini elegia*⁴²
In cruce pendenti cum nato adstare parentem, 34 stiha
- II.5. *De Divo Francisco Assisiensi elegia*⁴³
Alveruae celso consurgit vertice clivus, 28 stihova
- II.6. *Ad pharaonem insequentem populum Iudaicum, mersumque mari Erithraeo elegia*⁴⁴
Qua gravis ira Deum, qua te clementia adegit, 44 stiha

³⁶ Str. 223. (Subscriptum: Fr. Anselmus Cattich Lector generalis 1788.); Kaznačić ne navodi taj epigram.

³⁷ Str. 223–226. (Subscriptum: Fr. Anselmus Catich episcopus in obsequium Ragusii hac die 23. novembris 1760. in Capitolio Romae inter convivia lusus.); „Ad. p. Clementem a Panoreno (sic!) in die sui natalis“; Kaznačić, 1860: 105.

³⁸ Str. 231–232.; „Responsum P. Francesco Tamburino“; Kaznačić (1860): 105.

³⁹ AMB 180: 167. Uz naslov *eodem manu* dodano *Anselmi Cattich*; AMB 185: 167. Uz naslov *altera manu* dodano *Fr. Anselmus Catic, episcopus Tribunensis*.

⁴⁰ AMB 185: 168–169.

⁴¹ Str. 170–171.

⁴² Str. 272–273.

⁴³ Str. 185: 273–274.

⁴⁴ Str. 274–276.

II.7. *Mater Veturia ad filium Coriolanum loquitur elegia*⁴⁵

Ah! precor, effraeno spatium concede furori, 60 stihova

III. AMB 1570

III.1. *De Republica Ragusina sedatis (anno 1763. Mense Martio) procerum rebus, Anselmi Cattich Rhagusini Ordinis Minorum Episcopi Tribuniensis et Mercanensis elegia*

Millenos intacta stetit Ragusa per annos, 46 stihova

IV. AMB 2370

IV.1. *Serenissimo filio Eugenio olim Sabaudię principi encomium*⁴⁶

Principis invicti laudes dic, musa, Sabaudi, 112 stihova

V. Pjesme na talijanskom jeziku

U zasebnu cjelinu izdvajamo Katićeve pjesme na talijanskom jeziku uz napomenu da se pod brojem V.3. pod zajedničkim naslovom nalazi pet soneta po četrnaest stihova, a svaki od njih je numeriran rimskim brojkama. Radi se o osam Katićevih pjesama na talijanskom te jednoj pjesmi od 170 stihova na hrvatskom jeziku, a iza zadnjeg stiha te pjesme stoji: „Fine delle composizioni dell’illustrissimo e reverendissimo Monsignor fratte Anselmo Cattich“.

V.1. *Al sig. Bald. Nic. de Gozze in occasione della pesca fatta a Gravosa per la sua sposa sig. Vechja (Vittoria) Gioseffa Gradis ottave rime*⁴⁷

Di nobil preda, che le tue voti fero, 104 stiha

V.2. *In lode d’una monaca che si professa, sonetto*⁴⁸

Vanne, Colomba vaga al dolce nido, 14 stihova

V.3. *L’invito alla villeggiatura dell’isola all’amico canzone*⁴⁹

(anzi sontti cinque, dei quali nell’origine si vede composta la detta canzone)

Son. I. Or mentre ogni cura da me e Sgombrata, 14 stihova

Son. II. Non ella e questa inospita maggione, 14 stihova

⁴⁵ Str. 176–178.

⁴⁶ *Alter manu* ispod naslova piše: *a fratre Anselmo Cattich Episcopo Tribuniense composita*.

⁴⁷ AMB 180: 187–191. (Subscriptum: Fr. Anselmo Cattich Vesc. di Mercana e Trebigne Convitato 14. Decembre 1761.). Kaznačić navodi: „Cattich Anselmo – Al sig. Bald. Nic. de Gozze in occasione della pesca fatta a gravosa – Ottave rime“; Kaznačić (1860): 103.

⁴⁸ AMB 180: 198., Kaznačić (1860): 104.

⁴⁹ AMB 180: 211–214, (Subscriptum: Fr. Anselmo Cattich Lector Teol. Rausa 1753.); „L’invito alla villeggiatura – canzone“; Kaznačić (1860): 104.

Son III. Qui Tordi, e Palombi a stuolo a stuolo, 14 stihova

Son. IV. Co' verti, e nasse, con armi, e stromenti, 14 stihova

Son V. Torni dumque la diva a Febo lieta, 14 stihova

V.4. *Da Dassa ai signori Matteo Francisco e Francesco Ghetaldi 1753.*⁵⁰

Poche rime mal conce, anzi non rime, 36 stihova

Na kraju cjeline s Katićevim pjesmama na latinskom i talijanskom jeziku nalazimo i jednu pjesmu na hrvatskom jeziku:

*Piessan od kraglizze Magjarske Marie Teresie*⁵¹

Jose ni zorre, ni biela danka, 170 stihova

Uz njezin naslov je dopisano: „al di fuori di questa canzone ho trovato scritto col pugno del sig. Giorgio Ferrich - Canzone del monsig. fr. Anselmo Cattich“.

VI. Pjesme upućene Katiću

U obje prethodne cjeline Katićeve pjesme smo numerirali redosljedom pojavljivanja izdvajajući, po istom principu, u zasebnu cjelinu četiri pjesme drugih autora upućene njemu. Radi se o jednom epigramu i jednoj elegiji na latinskom, te o jednom talijanskom sonetu od 14 stihova. Melkior Ivelja Ohmučević autor je epigrama od 6 stihova, Carlo Francesco Tamburini⁵² elegijom od 100 stihova odgovara na Katićevu elegiju upućenu generalu franjevačkog reda (1756.–1762.) Klementu Guigone iz Palerma, a ispod soneta od 14 stihova piše: „In ossequio Dante Romano a Roma 1760.“.

VI.1. *Domini Melchioris Ivegla Ohmuchjevich ad illustrissimum et Reverendissimum ducem fratrem Anselmum Catich episcopum*⁵³

Dona tulere mihi cum mina, Anselme, salute, 6 stihova

VI.2. *Ad illustrissimum et reverendissimum dominum Anselmum Cattich ex ordine sancti Francisci, Episcopum Tribunensem et Mercanensem P. Franciscus Tamburini Teatini pro reverendissimo P. Clemente de Panormo*⁵⁴ *generali totius Ordinis sancti Francisci elegia respondens*⁵⁵

⁵⁰ AMB 180: 214, (Subscriptum: Fr. Anselmo Cattich); „Ai signori Matteo e Franc. Ghetaldi da Daxa“ Kaznačić (1860): 104.

⁵¹ AMB 180: 233–240, (Subscriptum: 1754. Fine delle composizioni dell'illustrissimo e reverendissimo Monsignor fr. Anselmo Cattich).

⁵² P. Carlo Francesco Tamburini, iz Teatine kod Parme, kao član rimske Arkadije imao je ime *Targindo*. Usp. Morei, Michel Giuseppe (1761), *Memorie istoriche dell'adunanza degli arcadi*, Nella stampera de' Rossi, Roma: 101.

⁵³ AMB 180: 222.

⁵⁴ Palermo.

⁵⁵ AMB 180: 226–230. (Subscriptum: Pro solemnī inaugurationis die 28, festo sanctorum innocentium recurrente, mensis Decembris Romae in aracaelis 1760.)

Huc ades, o Tegae pater, de vertice Pindis, 100 stihova

VI.3. *All'illustrissimo e Reverendissimo Monsignore fr. Anselmo Cattich sonetto*⁵⁶

Quella eccelsa virtù, che in voi si mira, 14 stihova

VI.4. U rukopisu AMB 180 nalazimo poslanicu u prozi od 150 redaka koju Katiću piše Kristofor Stay pod naslovom: *Christophorus Stay fratri Anselmo salutem*⁵⁷:

Si mea in scribendis versibus, aut facultati tuae par ...

Još uvijek smo u potrazi za Katićevim tiskanim pjesmama. Do sada pronađena rukopisna ostavština sadržava 1752 stiha. Tematika pjesama većinom je duhovnog ili pohvalnog karaktera. Katićeve adresate uglavnom vidimo iz naslova njegovih pjesama. Elegije posvećuje ili upućuje, među ostalima, Baltazaru Nikoli Gučetiću, prijatelju u Apuliji, u pohvalu sv. Antuna Padovanskog, u pohvalu sv. Franje Asiškog, sv. Klementu iz Palerma, generalu Reda, Francescu Tamburriniju, u pohvalu isusovcu Franju Matu Gradiću, uz smrt nadbiskupa Hijacinta Milkovića, itd. Tu je i opis Popova polja u trebinjskoj biskupiji, elegija seoskoj idili, te jedan naslov s moralnom porukom: *Quid magis laude dignum in optimo cive: laus an fuga laudis*. Epigrame posvećuje Franju Grimaniju mletačkom providuru sa sjedištem u Zadru, gradu Dubrovniku, Ivanu Duns Scotu, sv. Alojziju Gonzagi, stonskom biskupu Franju Sorkočeviću Bobaljeviću, Sebastijanu Sladi, Melkioru Ivelji Ohmučeviću, nadbiskupu Arhandelu Lupisu i drugima. Tu je i zaziv Prečistoj Bogorodici za pomoć onima koji javno brane doktorski tezarij. Od ostalih pjesničkih vrsta, dvije himne posvećuje svetom Konradu iz Piacenze zaštitniku Molfette i jednu odu Fabriciju biskupu Molfete. Bez posebne posvete su jedna zahvalnica u hendekasilabima te jedan duhoviti prozni tekst o komarcima pod naslovom: *In culicem propulsio*.

Kao ilustraciju Katićevih stihova, za ovu prigodu izdvajamo tri epigrama i dvije elegije. Na str. 218. rukopisu AMB 180 nalazi se epigram od tri elegijska distiha iz 1754. koji privlači našu pozornost, jer je upućen Sebastijanu Sladi prigodom izdanja njegove knjige o raširenosti i starosti ilirskoga jezika:

**Ad P. Lectorem Sebastianum Dolci Minoris Observantiae
pro libro de amplitudine et vetustate linguae Illyricae ab eodem in lucem editae epigramma**

Vasta adeo quot regna vetus capit Illyria ipsa

Tot chartis debet promere sarta tuis.

⁵⁶ AMB 180: 233. (Subscriptum: In ossequio Dante Romano a Roma 1760.)

⁵⁷ AMB 180: 297–303. (Subscriptum: Ragusii Idibus Augustis 1746.)

Illyricam Latiis quod Phoebo et Pallade linguam
 Tractas te dicent utraque lingua suum;
 Quod propriae extollis laudes et nomina gentis 5

Hoc patriae ingenuus scribere fecit amor.

Jezgrovit pohvalni epigram od jednog distiha veliča mali Dubrovnik aludirajući na mudrost njegovih građana:

De Urbe Ragusina distichon

Parva domus Ragusa, omni sed sufficit orbi,
 Num cunctis satis est unica mica salis.
 Treći epigram također pohvalni, posvećen je Ivanu Duns Skotu:

De Ioanne Scoto encomium

O animi vigor, o acies impervia mentis,
 Te ne etiam nobis terra Britannia tulit?
 Scilicet ingenii natura hoc finxit acumen,
 Mentis ut humanę summus hic esset apex.
 Extremo quod in orbe hunc extulit, esset ut idem 5
 Supremus terris limes et ingenii.

Prijatelju piše elegiju u kojoj ga moli da ne odbije divljač koju mu šalje na dar opisujući tešku borbu ratara koji u neprekidnoj borbi pokušavaju oteti pedalj zemlje vodi, koja svojim nadiranjem nemilosrdno guta cijelu dolinu, a onda povlačenjem obilato daruje plodnost Popovu polju u trebinjskoj biskupiji:

Descriptio Chelmi, vulgo Popovo in Tribunio ad amicum elegia

Quas tibi transmitto, volucres ne sperne sodalis
 Illas, ambiguum est, terra vel unda ferat.
 Hic ubi terra fuit, nihil est nisi pontus et unda,
 Retibus et pisces et capiuntur aves.
 Occupat immensus spatiis circumfluis humor, 5
 Nec capit immensas subter hiatus aquas.
 Has excisa jugis descendit pinus in undas,
 Remigioque ruit concita cymba salo.

Numquam hac credideris siccis incedere plantis, Carpere nec solidum posse viator iter.	10
Has sonipes currus, has plaustra bubulus agebat, Hic Ceres, hic lenta vite racemus erat; Donec coelo aries, et Tauri sydus amicum Exsiccat fontes, irriguosque lacus;	
Tunc vice mutata piscis fugit, unda, volucris, Apparet rursus vinea, gramen, humus, Tunc avidi agricolae pubes operosa ligone Arva fodit, duro jugere ⁵⁸ Taurus arat.	15
Semina jactantur felici uligine ferrae, Hoc pede tangit aquas, hoc pede pressat ⁵⁹ humum	20
Vix tenebrae excipiunt fessos Taurosque, virosque, Mane novus sequitur luce sequente labor. Totaque planities adjectis montibus ardet, Tenditur in varios illa recurva sinus.	
Haud aliter totis formicas fervere campis, Par labor infestat parque fatigat opus.	25
Aut ubi rore novo per florea prata recentis Mellis amore recens concitat ardor apes. Ergo ubi pontus erat, cognuntur in horea messes.	
Floret opima anni culta per arva seges.	30
Nilus abisinis longe devectus ab oris Sic Pelusiacos agmine inundat agros Folicique fimo steriles foecundat arenas, Horreaque ingenti foenore replet humus.	
Hoc tibi sit nostro descripta Tribunia versu Planitiem Chelmi presbyterique vocant.	35
His ergo ex terris et aquis venere volucres, Si potes hoc donum spernere, sperne: Vale.	

Sukobi među vlastelom u Dubrovniku 1762. i 1763. gotovo dovode do anarhije i upitnosti kontinuiteta vlasti zbog samovolje sedmorice braće Sorkočević.⁶⁰ Smirenje tih sukoba u ožujku 1763. nadahnjuje Anselma Katića za elegiju od 46 stihova:

⁵⁸ Superscriptum: vomere.

⁵⁹ Superscriptum: calcat.

⁶⁰ Više u Bašić (2013): 227 i bilješke 87–90.

De Republica Ragusina sedatis (anno 1763. mense Martio) procerum rebus, Anselmi Catich Rhagusini Ordinis Minorum Episcopi Tribuniensis et Mercanensis elegia

Millenos intacta stetit Ragusa per annos,
 Haud gnara externo subdere colla jugo,
 Cum subito exorto ferme interitura tumultu
 Interne procerum turbine concutitur.
 Dum cadit, exoritur, languet Rectoribus orba, 5
 Proba fuit, quamvis curia plena foret.
 Diviso imperio ne pars sincera trahatur,
 Excutitur proprio libera facta malo.
 Sic stetit imperium, imperio cessante Senatus,
 Qui fuit ut regeret, ne regeretur erat. 10
 Et Pax, et Mavors simul una e sede tonabant,
 Inter tela tamen Pax sua jura tenet.
 Pugnatum utrinque est valido conamine et astu:
 Victus uterque fuit, victor uterque fuit:
 Pax quoque tela tenet, quis crederet ordine verso 15
 Ire vices? nudo non bene tuta salus.
 Talia nam cernens, parili libramina lance
 Blasius a summo Numine missa tulit.
 Deponunt iras et que sibi quisque volebat
 Imperia, imperium nullius esse sinunt. 20
 Imperat ergo Deus, Deus est pro vindice causa;
 Sors urnam quassat, sors regit atque vices.
 Nil facerent, fratribus studia in contraria scissis,
 Actum erat et patriae gloria corruebat.
 Patria, restinctis rediviva resurge favillis, 25
 Serta comis apta sceptris decoris habe.
 Infandae subeant discrimina prisca ruinae,
 Ne placeant tanto publica damna malo.
 Iam vota Phoebeos prope centum exegerat orbes,
 Lastraque viginti non memoranda vehit; 30
 Cum patria haec vasto terrae concussa tremore
 Corruit, horrendo semisepulta rogo.
 Nunc iterum imperii fecerat metuenda ruina,
 Dum stant, incolumi moenia firma solo:
 At postquam ad metam venit discordia concors, 35
 Se modo tergeminis muniit aggeribus:

Agger ab immenso demissum Numine primum
 Iustitiae recto jura tuenda foro,
 Relligionis amor, cultus, Pietasque, Fidesque,
 Et virtutis honos unica Nobilitas. 40
 Denique sic cautum; plus aequo jure potiri
 Nullum; parque parem non premere imperiis:
 Patria sic stabit, ceu justo pondere naves,
 Quo jubet immisso flamine clavus, eunt.
 Subjectos populos quis enim aequa lance gubernat. 45
 Si lance imperii qui regit ille caret.

Zaključak

Pronađeni korpus pjesama Anselma Katića na latinskom jeziku u rukopisima 180, 185, 1570 i 2370 arhiva Male braće (AMB) u Dubrovniku sadržava ukupno 1752 stiha. Prema kriteriju žanrovske pripadnosti, dvadeset je elegija s 1002 stiha. U tom je broju elegija pod naslovom *In funere Hyacinthi Miglcovichii archiepiscopi Ragusini* (24 stiha), koja se pojavljuje i u AMB 180 i u AMB 185, brojena jedanput. AMB 180 broji jedanaest, AMB 185 sedam, a rukopisi AMB 1570 i 2370 po jednu elegiju. Osim elegija, u AMB 180 nalazimo šesnaest epigrama s ukupno 143 stiha, dvije himne s ukupno 72 stiha, jednu odu sa 64 stiha, jednu pjesmu u hendekasilabima od sedamnaest stihova i jedan prozni tekst od 30 redaka. U istom rukopisu nalazimo i jednu pjesmu na talijanskom jeziku od 104 stiha, jednu od 36 stihova i šest soneta s ukupno 84 stiha. Zadnja pjesma od 170 stihova napisana je na hrvatskom jeziku. Tu je i jedan prozni tekst od 30 redaka. Katiću je posvećena jedna poslanica u prozi od 150 redaka, jedan epigram od 6 stihova i jedan sonet od 14 stihova.

Svi su rukopisi u dobrom stanju i čitljivi bez većih problema. Rukopis AMB 180 u prijepisu Rafa Radelje je zbornik pjesama dubrovačkih latinista XVIII.–XIX. st. dimenzija 22,5x16 cm, s dvije prazne stranice na početku i četiri na kraju. Ima ukupno 350 numeriranih stranica (numeracija stranica 58, 59 ponavlja se s različitim sadržajem). Zbornik je uvezan u polukožu s natpisom na hrptu: "Rime e Prose lati. Ital. MM. SS.", pisanom, kako kaže Kaznačić, "Caratere di Raffaele Radeglia". Osim latinskih pjesama, koje su većinom Džamanjićeve, Kunićeve, Hidžine, Ferićeve, Katićeve, Bruerevićeve, Sorkočevićeve i brojnih drugih autora, tu ima i talijanskih i francuskih pjesama u originalu i s prijevodom na "slovenski" ili "ilirski", a ima i pjesama ispjevanih na hrvatskom. Većinu zbornika čine pjesme na latinskom.

Rukopis AMB 185, također u prijepisu Rafa Radelje, zbornik je latinskih pjesama u kartonskom uvezu, obloženom zelenim omotom. Tu se nalazi 216 stranica više različitih rukopisa dimenzija 23x17 cm i dva tiskana primjerka zajedno uvezano⁶¹. Na prvom listu uz prednju koricu stoji: "Ex bibliotheca Raphaelis Radealia". Katićeve elegije počinju spomenutom elegijom pod naslovom *In funere Hyacinthi Miglcovichii archiepiscopi Ragusini* na str. 167., a završavaju elegijom pod naslovom *Mater Veturia ad filium Coriolanum loquitur elegia* na str. 178.

Rukopis AMB 1570 sveščić je pjesama raznih autora (Bara Bettere, Anselma Katića, Antuna Krše, Brna Džamanjića i Đura Hidže) dimenzija 28,5x19,5 cm u prijepisu Inocenta Čulića. Nakon pjesama Bara Bettere, na 5. stranici nalazimo Katićevu elegiju od 112 stihova pod naslovom *Serenissimo filio Eugenio olim Sabaudię principi encomium*.

Rukopis AMB 2370 sastoji se od dva presavijena lista papira formata A3, tj. 4 stranice dimenzija formata 29,2x19,9 cm i sadržava samo Katićevu elegiju po naslovom *De Republica Ragusina sedatis (anno 1763. Mense Martio) procerum rebus*. Što se rukopisa tiče, grafija je karakteristična za dubrovačke latiniste 18. stoljeća, ali ne možemo sa sigurnošću reći radi li se o autografu ili o prijepisu.

IZVORI

Rukopisi arhiva Male braće u Dubrovniku br. 180, 185, 1570 i 2370.

LITERATURA

Appendini, Francesco Maria (1803). *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de'ragusei*. tomo 2. Delle stamperie di Antonio Martecchini, Ragusa.

Brelek, Mijo (1952), *Rukopisi Knjižnice Male braće u Dubrovniku*. knj. 1. JAZU, Zagreb.

Bašić, Đivo (2013), „Dubrovnik i Ruđer Bošković (1711.–1787.) - povodom 300-te godišnjice rođenja (1711–2011.)“, *Pomorski zbornik* 47–48: 215–267.

Crijević, Serafin Marija (1977), *Bibliotheca Ragusina*. Tomus 2.–3., JAZU, Zagreb.

Kaznačić, Augustin (1860), *Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de' rr. pp. francescani di Ragusa*. Dalla tipografia governale. Zara.

Morei, Michel Giuseppe (1761), *Memorie storiche dell'adunanza degli arcadi*, Nella stampera de' Rossi, Roma.

⁶¹ Više u: Brelek (1952): 175–177.

Pejić, Pijo (2014), „Fra Anselmo Katić“, Časopis Dubrovnik, Matica Hrvatska Dubrovnik, 2: 144–146.

WEB IZVORI:

http://www.forgottenbooks.com/readbook_text/Analecta_Franciscana_1500000896/587 (zadnji pristup 29. rujna 2015.): *Analecta Franciscana*, str. 582 (587).

**LATINSKA POEZIJA FRA ANSELMA KATIĆA U ZBIRCI RUKOPISA ARHIVA
MALE BRAĆE U DUBROVNIKU**

Sažetak

Latinski opus fra Anselma Katića (1715.–1792.) do sada nije posebno istraživao. Neka ovaj prilog bude obol obilježavanju 300. obljetnice njegova rođenja (23.11.1715.). Crkveni su poglavari već za vrijeme studija prepoznali njegove brojne talente. Nakon zaređenja njegova karijera bilježi brz uspon od lektora, rektora Generalnog studija u Dubrovniku do jubilarnog lektora. Taj vrsni učitelj i odgojitelj bio je i darovit propovjednik. Biskupska mu je mitra bila kruna crkvene karijere. Na prijedlog dubrovačkog Senata, biskupom trebinjsko-mrkanskim imenovao ga je papa Klement XIII. 15. prosinca 1760., a biskupijom je upravljao sve do svoje smrti 24. siječnja 1792. Njegove latinske pjesme nalazimo u prijepisu Rafa Radelje grupirane u dvije signature u zbirci rukopisa Male braće u Dubrovniku (u daljem tekstu AMB). Rukopis AMB br. 180 sadrži elegije, epigrame, ode i hendekasilabe, dok u rkp. AMB br. 185 nalazimo sedam elegija. Osim toga nalaze se po jedna elegiju u rkp. AMB br. 1570 i 2370 u prijepisu drugih prepisivača. Radi se o više od tisuću stihova koji zaslužuju našu pozornost. U ovom ćemo ih radu samo popisati, razvrstati i opisati, dok njihovo kritičko izdanje, interpretaciju i vrjednovanje ostavljamo za neku drugu prigodu.

Ključne riječi: Dubrovnik, fra Anselmo Katić, hrvatski latinizam, latinska poezija, elegija.

**FATHER ANSELMO KATIĆ'S LATIN POETRY IN THE COLLECTION OF
MANUSCRIPTS FROM FRIARS MINOR ARCHIVES IN DUBROVNIK**

Abstract

The Latin opus of Father Anselmo Katić (1715.-1792.) has not been properly researched so far and I would like this work to help mark the 300th anniversary of his birth (23.11.1715.).

The Church authorities recognized his many talents as early as during his studies. After he was ordained, his career followed a rapid upward trajectory, from a lector to the provost

of the General studies in Dubrovnik and a jubiliary lector (the highest Franciscan academic title). This exquisite teacher and educator was also a gifted preacher. The Bishop's mitre was the crown of his church career. Pope Clement XIII named him the bishop of the Trebinje-Mrkan diocese, acting on a proposal from the Dubrovnik Senate. He ran the diocese until his death on January 24, 1792. His Latin poems are found as transcribed by Rafo Radelja, grouped in two signatures in the collection of manuscripts kept by the Friars Minor in Dubrovnik (hereinafter AMB). The AMB manuscript number 180 contains elegies, epigrams, odes and hendecasyllables, while the AMB manuscript 185 contains seven elegies. On top of that, AMB manuscripts 1570 and 2370 contain one elegy each, transcribed by other scribes. What we have is more than a thousand verses that deserve our attention. This work will only list, classify and describe them, while leaving a critical edition, interpretation and review for the future.

Key words: Dubrovnik, Father Anselmo Katić, Croatian Latin literature, Latin poetry, elegy.

PRILOZI

SEBASTIJAN SLADE

Autobiografska bilješka*

Sebastianus Dolci Ord. Min. Postremo loco deberem mea recensere, quibus oneravi, neutiquam honoravi, Typos; inceptus tamen exigit ordo, ut hic recenseam. In Praefatione ad Lectorem una conclusi periodo quae Latine evulgavi; quae vero Italice, haec sunt. Concio Politico-Moralis, inscripta *Il buono governo delle Repubbliche riposto nella saggia elezione de' Magistrati*, ad Lucensem Senatam a me habita, ibi procusa fuit 1731. Panegyris a me dicta Ragusii in PP. Dominicanorum Ecclesia in lode di S. Vincenzio Ferrerio, Venetiis vulgata est anno 1763. Brevi etiam Anecdota recenseo. I. Orationes funebres IV. quarum duae Ragusii, duae in Italia prolatae. II. Pro aesuriali tempore Illyricae Conciones. III. Necrologium Provinciae emendatum, & auctum. IV. Dissertatio Historico-Chronologica de perpetua Reipublicae Ragusinae Libertate. V. Concionum Italicarum in Ragusina Cathedrali habitarum Tomi III. quibus adiunctae quamplurimae Panegyricae Orationes. VI. Poetica, partim a me in Academiis dicta, partim pro aliis elaborata. VII. Consultationes Morales, & Legales. VIII. Conciones Quadragesimales Romae, Neapoli, Florentiae, Patavii, alibique habitae.

Sebastijan Slade, franjevac. Napokon, moram navesti svoje radove, kojima sam opteretio, a nipošto proslavio tiskaru.¹ Ipak započeti nizom iziskuje da ih tu navedem. U predgovoru čitatelju jednom sam rečenicom zaokružio sve što sam objavio na latinskom, a ovo su radovi na talijanskom: *Il buono governo delle Repubbliche riposto nella saggia elezione de' magistrati* – političko moralistički govor što sam ga održao pred Senatom Republike Luce i tu je bio tiskan 1731. godine.² *Panegirik* što sam ga održao u crkvi otaca dominikanaca u Dubrovniku u

* Autobiografska bilješka preuzeta je iz Slade, Sebastijan (2001), *Fasti litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika*, preveo i bilješkom popratio Pavao Knezović, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

¹ Usp. *Monumenta historica Provinciae Rhacusanae Ordinis minorum S.P.N. Francisci notis criticis et chronologicis perpetuo illustrata*, Neapoli, Typis Johannis de Simone, 1746.; *Maximus Hieronymus vitae suae scriptor sive De moribus doctrina et rebus gestis Divi Hieronymi Stridonensis... commentarius*, Anconae, Typis Nicolai Baellelli, Anno jubilaei 1750.; *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine disertatio historico-chronologico-critica*, Venetiis Apud Franciscum Storti sub signo fortitudinis, 1754.

² Sladin se govor dopao senatorima i dali su ga odmah tiskati: *Il buon governo delle Repubbliche riposto nella saggia elezione de' magistrati, discorso politico-morale detto nella Sala del senato della Serenissima Repubblica di Lucca il quinto sabato di quaresima l'anno 1731* dal P. Sebastiano Dolci di Ragusa lettore generale di sac. teologia, minor osservante, predicatore in S. Francesco. In Lucca, Per Domenico Ciuffetti, 1731.

slavu Sv. Vinka Fererskog, objavljen 1763. u Mlecima.³ Također, ukratko navodim ostala djela: 1. četiri posmrtna govora, od kojih su dva izrečena u Dubrovniku i dva u Italiji;⁴ 2. propovijedi na hrvatskom za posne dane preko godine; 3. popravljen i povećan Nekrologij Provincije;⁵ 4. historijsko-kronološka rasprava o neprekinutoj slobodi Dubrovačke Republike;⁶ 5. tri sveska propovijedi koje su održane u stolnoj crkvi u Dubrovniku na talijanskom i kojima je pridruženo vrlo mnogo pohvalnih govora; 6. pjesnički radovi, koje sam djelomično recitirao u akademiji, a djelomično ispjevao za druge prigode;⁷ 7. čudoredni i pomni savjeti; 8. korizmene propovijedi održane u Rimu, Napulju, Firenci, Padovi i drugdje.⁸

³ To je *Orazione panegirica di S. Vincenzo Ferrerio detta in Ragusa nella chiesa de' mm. rr. pp. Di S. Domenico l'anno 1762* dal m.r.p. Sebastiano Dolci di Ragusa già provinciale, lettore generale di sacra teologia, predicatore generale ed accademico di Padova, minor osservante, umilmente ed ossequiosamente dedicata al Senato medesimo da un suo particolar divoto, In Venezia, Presso Gasparo Storti all'insegna della fortezza, 1763.

⁴ Prigodom smrti nadbiskupa Angela Franchija u rujnu 1751. izrekao je posmrtni govor na latinskom. Ni taj, ni ostala tri Sladina pogrebna govora nisu se sačuvala.

⁵ Iz starih samostanskih mrtvara Slade je 1758. izradio *Necrologium Fratrum minorum de observantia Provinciae S. Francisci Ragusii*, koji su nastavili dalje upisivati kroničari, a objavio ga je Benvenuto Rode u nizu *Analecta Franciscana*, 1916.

⁶ *Memoria di Pulpiti occupata dello stesso P. Dolci*, AMB, Rkp. 243; Dolci-Slade, *De origine Urbis Ragusinae diatriba*, (AMB, Rkp. 251; Brlek 256); *Libertas perpetua Ragusina ab omni iure Veneti dominii aserta et vindicata. Disertatio critico-historica* Albini Esadastas de Vargas (i.e. Sebastijan Slade), Kaznačić, 187. *Lettera scritta al Sig. Giovanni Natali Alletti* dal M. R. Padre Fra Sebastiano Dolci ... in risposta della controscritta del Sig. Abbate D. Stefano Rosa. (AMB, Rkp. 71; Brlek, 84).

⁷ *Ode de beato Ioane Gradenico*, AMB, Rkp. 180; *Epigrammata*, Kaznačić, 106, 121; *Nonnulla poetica*, Kaznačić 162.

⁸ Crijević donosi Sladin životopis: „*Fr. Sebastianus Dulcius Ord. Min.*„, u kojem ističe njegove sposobnosti, usp: „*summum est ingenium, felicissima memoria, admirabilis erga litterarum studia ardor atque conatus, singularis denique facilitas cum metro, tum soluta oratione scribendi, et quidem elegantissime, de quocunque, quod illi proponas, argumento. In Ragusino sui Ordinis lycaeō theologiam docet, rude quamprimum donandus. Senatui theologi, ut aiunt, nomine a consiliis est... Sacri ad haec oratoris munus Etrusca lingua cum laude exercet saepiusque cum Ragusii, tum praecipuis Italiae civitatibus, nempe Romae, Florentiae, Genuae, Venetiis, Mantuae et aliis, conciones per esuriales ferias habuit magnamque apud omnes doctrinae atque eloquentiae opinionem sibi conciliavit. Vivit adhuc quinquagenario minor,, Bib. Rag. IV, 77-78.*

Jozo Sopta

ZNAMENITI DUBROVAČKI BIOGRAF, FRANJEVAC SEBASTIJAN SLADE (DOLCI) (2. IV. 1669. – 1. VI. 1777.)*

Uvod

Značajan broj franjevaca, kako nam svjedoči povijest Dubrovačke provincije sv. Franje, potječe iz Primorja, Pelješca te južne Hercegovine. U tim krajevima se snažno osjetio utjecaj franjevaca „Bosanske vikarije,, kasnije provincije „Bosne Srebrene“. Franjevci ove „redodržave“ na području Dubrovačke Republike sagradili su niz samostana u kojim su djelovali poneseni novim zamahom u redu – pokretom opservacije. Pokret se razmahao u našim krajevima u prvoj polovici 15. stoljeća preko glavnih „stupova opservacije“ Jakova Markijskog i Ivana Kapistranskog. Obojica su godinama djelovali u našima krajevima i dali snažan impuls reformatorskom pokretu u našim prostorima. Bosanski franjevci grade samostane u Stonu, Slanom, Rožatu, Pridvorju. Jedno vrijeme čak su dubrovački i bosanski franjevci bili ujedinjeni u jednu provinciju. Djelovanje ovih redovnika, njihov žar i evanđeoski polet pribavio im je visok ugled u narodu, Crkvi i kod dubrovačke vlade. Nemali broj franjevaca je dolazio upravo iz mjesta i okoline gdje su bili ovi samostani. Mladići, privučeni jednostavnošću i vedrinom ovih redovnika, rado su slijedili njihov primjer. Ta tradicija je ostala sve do novijih vremena. Primorje, Pelješac, Konavle i Popovo polje nisu više franjevačko središte. Jedna velika tradicija je u ovom stoljeću presahla.

Brojna imena redovnika navedena su imenom i podrijetlom u franjevačkoj knjizi mrtvih zvanj „Necrologium“. Tek se krajem 17. st. ustalila praksa prezimena. Među oskudnim podacima dragocjeno je upravo navođenje mjesta rođenja. Tako nalazimo uz ime i oznaku „de Puncta“ (Pelješac), „de Popovo“, „de Terranova“ (Primorje) i sl.

Jedan od njih nije trebao takvu oznaku, jer je stekao glas za života, Sebastijan Slade. Njegov se otac malo prije Ivanova rođenja, kasnije prozvanog redovničkim imenom fra Sebastijan, doselio iz Smokovljana, privučen gradom i pritisnut bijedom, u Dubrovnik.

* Tekst je u neizmijenjenom obliku preuzet iz časopisa *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 5 (1995), 295-311.

I. PODRIJETLO, DJETINJSTVO I ŠKOLOVANJE

Sebastijan, krštenim imenom Ivan, rodio se u brojnoj obitelji Cvjetka Slade i Marije rođene Carević. Svećenik Franjo Đurđević bilježi 12. travnja 1699. *baptizavi infantem, natum die 2, quae fuit feria quinta, hora 14 diei eiusdem mensis ...* i da je krstio dječaka u nazočnosti roditelja i kumova.¹ Naš Ivan, budući fra Sebastijan, prvo je dijete svojih roditelja. Poslije njega rodilo se još petoro braće i sestara. Još jedan od njih fra Anđeo († 1791.) poći će u franjevački red i steći značajan ugled i službe u franjevačkoj provinciji.²

Poznata su nam i imena prvih Sebastijanovih učitelja koje će on sa zahvalnošću spominjati u kasnijim spisima. Nikola Pribisalić i Stjepo Rusić mladog su učenika uvodili u tajne znanja i ulili mu osobitu ljubav prema narodnom jeziku i prošlosti svoga naroda. Osim ove dvojice naš Sabo, kako se od milja zvao, ima za učitelje svećenike i po svoj prilici franjevce. U samostanu Male braće se podučavalo djecu u čitanju i pisanju. O tome imamo dovoljno svjedočanstava, iako su postojale zabrane za tu praksu.³ Nekrologij nam spominje da je u Dubrovniku završio retoriku koja se u ono vrijeme predavala jedino u Isusovačkom kolegiju – Collegium Ragusinum.⁴ Usprkos raznim zabranama i franjevci su stalno podučavali dubrovačku mladež. Nije isključeno da je upravo tu naš Sebastijan stekao prva znanja i simpatije za Malu braću.

Stupio je u Provinciju sv. Franje u Dubrovniku 1713. zajedno s još sedam novaka na Daksi.⁵ U idealnom franjevačkom siromaštvu i osami provodi godinu dana novicijata. Nakon završenog novicijata polagao je prema propisima prve redovničke zavjete i odmah je bio spreman poći na daljnje studije filozofije i teologije. U nedostatku teoloških studija u Dubrovniku tada se redovito odlazilo u Italiju. Tek će 1732. godine ponovo biti uspostavljena neka vrst teološkoga fakulteta „studium generale“ u dubrovačkom samostanu Male braće, vjerojatno na poticaje samog Slade. Filozofiju je studirao u Anconi (1715 – 1717), a teologiju u Perugi (1717 – 1722). Zaređen je za svećenika 1723. u Splitu. Poslije ređenja putuje u Istru, a odatle odlazi u Italiju gdje polaže ispite za propovjednika i lektora filozofije.

Nakon više od deset godina vraća se u Dubrovnik. Tu se susreće s cijelim nizom uglednih i učenih franjevaca: I. Grgićem, L. Cekinićem, H. Silićem i trojicom

¹ HAD, Liber baptizatorum 6 (1688. – 1705.), fol. 141.

² Rode, 1917: 96. br. 765.

³ Usp. AMB, *Decreta et peracta capitulorum ac congregationum provincialium ab anno 1675. – 1708.*, fol. 30.

⁴ Pisac Sladina životopisa u nekrologiju je franjevac Ludovik Radić. O Sladi: Rode, 1917: 86–87. br. 738.

⁵ Usp. AMB *Decreta et acta in capitulis ... ab anno 1707 usque ad annum 1795.*, fol. 16.

generalnih lektora *primae clasis*, koje će sam za koju godinu naslijediti.⁶ Tu je i njegov rođeni brat fra Anđeo. Mladi profesor i svećenik Slade zacijelo će uliti svježinu u, čini se, pomalo klonulo školstvo Provincije. Predaje filozofiju na studiju Male braće u Dubrovniku i tu su mu učenici M. Tudišević (prevoditelj Molièrea) i A. Aletin (tajnik Dubrovačke Republike i pjesnik) i drugi. Uključio se u vjerski, kulturni i politički život Grada svim svojim žarom i mladenačkom energijom. Dopisuje se s mnogim uglednim ljudima svoga vremena. Jedan od njih bio je i učenik Đuro Matijašević.⁷

II. SLUŽBE I ČASTI

Još za vrijeme studija izabran je 1720. za člana akademije „Quieti“ u Spellu.⁸ Senat Dubrovačke Republike ga zajedno s I. Đurđevićem bira za teologa Republike (1733), što je u ono vrijeme predstavljalo veliku čast.⁹ Nakon Đurđevićeve smrti ostatak će cijeli život jedini „teolog Republike“. General reda ga imenuje prestižnom titulom – jubilarnim lektorom (1742.). Izabran je za provincijala na kapitolu (1746.). U toj službi ostaje tri godine. U vrijeme njegove provincijalske službe donesen je propis da se u Provinciju mogu primati jedino kandidati s područja Dubrovačke Republike. Njegovim je zalaganjem temeljito renovirana apoteka Male braće i samostanska tkaonica. Veliku pomoć primio je od dubrovačkoga nadbiskupa i nekadašnjeg redovničkog subrata Anđela Franchia († 1751.). Postaje član ugledne akademije „De Ricovrati“ u Padovi (1754.), koje je nekada bio član i G. Galilei.¹⁰ Zbog stečenog ugleda i znanja izabran je za sinodalnog ispitivača Dubrovačke nadbiskupije (1759.). Zatim boravi nekoliko godina u Veneciji i Padovi. Na prijedlog

⁶ Uglednu službu lektora obično su vršila trojica franjevaca u klerikatima pojedinih provincija. Ako je lektorat ili studij *primae clasis*, onda je glavni lektor predavao dogmatske predmete klericima, a ostala dvojica su mu pomagala i predavala sporedne predmete: skolastičku teologiju i Scotove *sentencije*. U godini 1723. trojica lektora u Maloj braći su bili: Ignatius a Ragusio, Antonius a Ragusio i Petrus Paulus a Placentia. Usp. Tabula Generalium sacrae Theologiae lectorum. AMB, Arhiv provincije I. fol. 119.

⁷ Đuro Matijašević-Ivan Aleti: *Dopisivanje*. 12. 5. „Piše iz Rima u Velletri, rever. Iv., patriciju Casija. Javlja mu da je primio nalog iz Dubr. od p. Sebastijana (Dolci) da preuzme od don Ivana neke manuskripte i patente i da preda 6 skuda.“ 27. 10., str. 469, Moli Ivana da podsjeti p. Sebastijana Dolcija da mu pošalje ono što je obećao. (Ne kaže što.) Dodaje da njegov brat Vlaho misli pozvati k sebi u Sinigagliu njihovog sirotog nećaka koji je sada bez oca. Pita Alletia za njegovo mišljenje glede toga. AMB, rkp. br.313.

⁸ Originalna diploma čuva se u AMB, Arhiv provincije, Kut. II, 110.

⁹ Slade je nakon smrti I. Đurđevića ostao sam kao „teolog Republike“. Njegove „konsulti“ se čuvaju u Had „Prepiska“ 18. 25.2909 i 28.3059.

¹⁰ Original diplome AMB, Arhiv provincije, Kut II, 110.

svoga prijatelja benediktinca G. A. Gradeniga († 1774.) imenovan je počasnim članom akademije „Dei Concordi“ u Veneciji (1763.). Dolazi ponovo u Dubrovnik (1764.). Izabran je za gvardijana dubrovačkog samostana Male braće (1769.), ali se te časti nije htio prihvatiti. Vjerojatno je želio ostaviti što više vremena za znanstveni i istraživački rad. Izabran je za definitora (1770.), te prefekta studija Male braće u Dubrovniku. Unatoč brojnim službama i odlikovanjima nikada nije zapustio dvije stvari: propovijedanje i znanstveni rad.

III. PROPOVJEDNIČKO DJELOVANJE

Svakom franjevcu onoga vremena propovjednički je rad bio najznačajnija i najuglednija služba. Propovijedalo se na latinskom, talijanskom i manje na hrvatskom jeziku. Slade će s velikim ponosom i ne bez pretjerivanja govoriti u svojim polemikama o svom propovjedničkom ugledu. Čak će utvrditi da ga kao propovjednika pozna gotovo cijela Italija. Iz pregleda mjesta u kojima je propovijedao i dobivao pohvale ne može mu se poreći istinski propovjednički rad. Propovijedi su mu dijelom sačuvane. Iz njih izbija duh vremena i književno-barokni stil. Današnjem slušatelju, nenaviklom na duge govore i otklone u temama, zasigurno bi smetao i zbog dužine i zbog načina obrade propovjedničkih tema. Osim želje da evangeliziraju, propovjednici su imali i cilj da zabave, pouče i potaknu ljude. Zato su njihove propovijedi ponekad pravi filozofski eseji puni govorničkih parabola i doskočica, političkih i kulturoloških poruka, a ponekad i znatne umjetničke vrijednosti.

Još mladi propovjednik mogao se pohvaliti tiskanom propovijedi političko-moralnog sadržaja. Njegov tiskani prvijenac upravo je bila propovijed izrečena u Lucci 1731.¹¹ Ova nevelika knjižica pokazuje da je govor održan pred Senatom ostavio dobar dojam te zainteresirao slušatelje i izdavača. Zacijelo mu je ta činjenica puno značila u životu i pribavila mu znatan ugled i početnu sigurnost. Tako je prvo njegovo djelo upravo propovijed, kojih je najviše izrekao, a najmanje ih se sačuvalo od svega što je Slade pisao. Još jedna propovijed političko-pastoralnog sadržaja sačuvana nam je, ali samo u rukopisu: propovijed izrečena u Dubrovniku.¹² Dubrovačke vlasti su Sladinim govorom bile manje oduševljene od onih u Lucci. Govor je ostao netiskan, ali na sreću sačuvan.

¹¹ Sebastiano Dolci di Ragusa O. F. M. *Il buon governo delle Repubbliche riposoto...discorso politico-morale detto nella sala del Senato...di Lucca*: Per D. Ciuffetti, 1731.

¹² Dolci, Sebastiano: *La concordia de' Nobili base felicità d'una Republica fortunata. Discorso politico-morale detto alli Illustrissimi et Eccellentissimi Sig. Sig. Rettore, e Consiglieri della Republica di Ragusa* (dal molto reverendo padre Sebastiano Dolci dei Min. Oss. predicatore e Lettore Generale di S. Teologia) li 10. marzo 1733. Danas se rukopis nalazi u Slovanskoj knjihovni u Pragu, u ostavštini Milana Rešetara.

Iako su mu propovijedi ostale neobjavljene, uspio je puno godina kasnije izdati propovijed izrečenu u Dubrovniku 1761. u crkvi oo. Dominikanaca. U njoj Slade pokazuje zavidnu retoričku vještinu i poznavanje izvora za život sv. Vinka Fererskoga o kome su legende i stvarni događaji tako izmiješani da su propovjedniku davali veliku slobodu u obradi teme. Slade je očito dobro iskoristio zahvalnu temu i pokazao znatnu naklonost subraći iz Dominikanskog samostana s kojima je njegovao prisne odnose.¹³

Jednu od Sladinih propovijedi donio je u fragmentu francuski konzul Alexandre Le Maire.¹⁴ Ako je vjerovati izvještaju pristranog Francuza, Slade se u propovijedi za svetkovinu sv. Vlaha 1760. oborio na dubrovačku aristokraciju, bez obzira što mu je uvijek bila naklona i tražila njegove propovjedničke i teološke usluge. U ovom panegiriku oštro predbacuje dubrovačkim vlastima nesposobnost u vođenju države, pokvarenost činovništva, nedisciplinu naroda ... Svakom staležu je imao zamjerki i optužbi. Reakcija vlade nije bila tako jaka kako bi se moglo očekivati. Očito je govornik pogodio u živac i točno pokazao slabosti. Zato mu je oprošteno, ali ne i zaboravljeno. Da nije tako, Slade ne bi uskoro opet bio pozvan propovijedati. Ipak su dubrovačke vlasti na svaki način željele obuzdati neugodnoga propovjednika. To se vidi iz pisma franjevačkog komisara Josipa de Vedano dubrovačkom senatu 1765. godine.¹⁵ Slade je pod stare dane očito postao neugodan i redovničkoj zajednici i državnim vlastima.

Ovdje samo letimično navodimo mjesta i godine propovijedanja prema prijepisu Inocenta Čulića.¹⁶ Iz njih je vidljiva golema propovjednička aktivnost našega Slade.

Propovijeda u domovini i Italiji: Izola (1723.), Pula (korizma 1724.), Grado (advent 1724.), Piran (korizma 1725.), Venecija (korizma 1726.), Rovinj (advent 1726. i korizma 1727.). Nakon povratka Malo vijeće Dubrovačke Republike izabire ga za adventskog (1727.) i korizmenog propovjednika (1728. i 1729.). Ponovo odlazi u Italiju: Firenca (advent 1729.), zatim propovijeda u Bibieni (1730.), a u Lucci (korizma 1731.) postiže toliki uspjeh da ga tamošnji senat traži da njego-

¹³ Sebastiano Dolci di Ragusa. *Orazione panegirica di San Vincenzo Ferrerio detta in Ragusa nella chiesa de' MM.PP. di S. Domenico l'anno 1762...*, Venezia: Presso G. Storti, 1763.

¹⁴ Ljubić. 1881: 38-118.

¹⁵ Iz jednoga pisma dubrovačkom Senatu generalnog komisara naših franjevaca Josipa de Vedano od 10. rujna 1765. (AMB, Arhiv provincije, kut. II, fol. 123) vidljivo je da je sa strane vlasti i redovničke zajednice bilo pritužbi na Sladu. Zamjeren mu je neposluh prema redovničkim poglavarima i prema svom svjetovnom gospodaru. Komisar je čak razmišljao da Sladu udalji iz Dubrovnika na neko vrijeme, ali je uvidio da to Sladi ne bi bila kazna. Stoga ga je ostavio i ukorio. Očito se pobojao posljedica zbog Sladine naravi i ugleda. O tome više Rode. 1917: 96-97.

¹⁶ AMB, 243, str. 174-175. Iz autografa prepisao I. Čulić. Više o tome kod: Pantić. 1957: 12 i dalje.

vim članovima održi govor o upravljanju državom (tiskan tamo iste godine). Ovdje postiže zapažene uspjehe o kojima će se kasnije u polemici s A. Mitrovićem pohvaliti. Sljedećih desetak godina njegov će propovjednički žar doći do punog izražaja. Tako propovijeda u: Napulju (1732.), Dubrovniku (1733., 1734., 1735., 1736.), Firenci (korizma u katedrali 1737.), Dubrovniku (1738.), Rimu (1739.), Genovi (1740.). Nakon kraće pauze ponovo kreće na propovjednička i znanstvena putovanja: Rovinj (1742.), Mantova (1743.), Piran (1744.), Padova, Sinigalia kod Ancone (1745.). Kao provincijal nekoliko godina nije odlazio propovijedati. Nakon prestanka provincijalske službe opet odlazi u Italiju i propovijeda u Cameratti (korizma 1750.). Zapažen, ali na žalost zagubljen, je njegov govor na sprovodu dubrovačkoga nadbiskupa Anđela Franchija, njegova prijatelja i mecene (1751.). Ova se značajna propovijed nije sačuvala. Nakon duže pauze bilježimo ponovo propovijedi u Bresci (1756.), u Dubrovniku u katedrali (advent 1759., korizma 1760.), kod dominikanaca u Dubrovniku u čast sv. Vinka Fererskoga (1762. – tiskana u Veneciji 1763.), zatim u Kotoru, Zadru, Krku, te ponovo u dubrovačkoj katedrali (advent 1770. i korizma 1771.). Tako je njegov cijeli radni vijek protkan upravo zavidnom propovjedničkom aktivnošću.

IV. POVIJESNA I BIO-BIBLIOGRAFSKA DJELA

Ono po čemu je Slade i danas interesantan i aktualan jesu njegova povijesna i biobibliografska djela. U njima se očituje širok raspon Sladinih interesa i po njima je stekao velike zasluge za našu kulturu. Njegova djela se koncentriraju oko tri teme: povijest vlastita naroda, povijest dubrovačke Crkve te povijest franjevacu u Dubrovniku. Cjelokupni njegov znanstveni interes kretat će se oko ove tri teme, na prvi pogled uske, ali vrlo zahtjevne i izazovne.

Slade je imao više sreće i vještine od svojih suvremenika u Dubrovniku što se tiče tiskanih radova. Gotovo svi su se pojavili tiskani. Time je njegova zasluga za popularizaciju i širenje te čuvanje dubrovačke književnosti veća od sličnih pokušaja i radova. Naime, monumentalna djela Serafina Crijevića ostala su u rukopisu i do dan danas su samo dijelom objavljena. Isto vrijedi za radove Ignjata Đurđevića. Radovi njegova marljivog subrata i suvremenika Lovra Cekinića također nisu izišli iz samostanskih pismohrana ni došli do čitatelja. Svi su još i danas u rukopisima. Slično vrijedi i za druge suvremenike. Slade je bio sretnije ruke i objavio sva svoja veća djela.

IV.1. Djela iz povijesti dubrovačkih franjevaca

Sladino djelo *Povijesni spomenici Dubrovačke provincije reda Male braće*, izdano je u Napulju 1746. godine. U njemu se pokazuje velika Sladina ljubav za zajednicu i želja da se znanstveno obradi njezina slavna prošlost. Sladino stoljeće je puno takvih djela koja obrađuju povijesti pojedinih redova, zajednica i slavni ljudi. Ono je dio širih europskih gibanja. Tradicija započeta Cesarom Baroniusom († 1606.) preko Jeana Bollanda († 1665.) do J. Mabillona († 1707.), Daniela van Papenbroecka (1714.) te Luke Waddinga, izdavača anala franjevačkog reda, utrla je putove kritičke sinteze prošlosti. Nije ni čudo što će Slade po poznatom franjevačkom povjesničaru biti prozvan „dubrovački Luka Wadding“. Djelo je imalo za cilj, kako sam Slade u uvodu piše, oteći zaboravu tolike slavne ljude i pokazati mlađim naraštajima svijetle uzore. Iako je djelo po opsegu maleno, svega 60 stranica maloga formata, ipak ga je stajalo puno truda. To je prvi ozbiljniji i sustavniji prikaz povijesti ove provincije. Dug prema prošlosti bit će osjećaj mnogih ljudi onoga vremena i potaknut će ih na bavljenje njome.

Koliko god „Spomenici“ bili „pretanki“, po sudu Appendinija i drugih kritičara,¹⁷ ipak je njihova zasluga za poznavanje povijesti franjevaca u Dubrovniku velika. Djelo su vrlo često koristili i prepisivali drugi autori. Poslije njega će još neki franjevci - kao Radić, Čurčija, Kuzmić, Mariotti, Talija i drugi pokušati ponoviti i dopuniti Sladin rad oslanjajući se najviše upravo na „Spomenike“. Tek će u ovom stoljeću Benvenut Rode i Frano Jurić poći korak dalje od Slade i prići pisanju franjevačke povijesti u Dubrovniku s više izvornosti i preciznosti.

Upravo je Benvenut Rode najzaslužniji za objavljeni *Nekrologij*, franjevačku knjigu mrtvih, čiji je autor i kompilator najvećim dijelom upravo Slade. Svi dotadašnji nekrolozi bili su manjkavi i nedovoljni. Dotadašnji nekrolozi Donata Batidorovića, Vitala Andrijaševića († 1688.) i Hijacinta Tvrtkovića nisu u svojim zapisima bili na razini onoga što je Slade želio. Koristeći se i *Monumentima* Slade je iznova kritički ispisao kratke životopise 737 franjevaca. Rad na *Nekrologiju* započeo je 1758. i vodio ga sve do smrti. Kasnije će njegov rad nastaviti drugi franjevci slijedeći upravo Sladinu metodologiju.¹⁸ Od poznatih franjevaca Sladin rad su nastavili Ambroz Marković, zatim I. E. Kuzmić, Kandido Mariotti, Urban Talija, a sve je objavio Rode u navedenom djelu. Za daljnji popis franjevaca do naših dana može se konzultirati *Šematizam franjevačke provincije sv. Jeronima*, izdan 1990. u Zadru.

¹⁷ Pantić, 1957: 146.

¹⁸ Originalni zapis Sladin sačuvan je u rukopisu u AMB br. 576 i u prijepisu u istom arhivu rkp. 599. Sladin nekrolog napisao je njegov subrat Ludovik Radić pod brojem 738.

IV.2. Povijest dubrovačke Crkve

Svoj interes za prošlost Slade nije ograničio samo na svoju redovničku zajednicu. Ona je dio mjesne crkve za čiju je povijest Slade pokazivao također ljubav i interes. Povijest Dubrovačke crkve je istraživalo i opisivalo više poznatih i nepoznatih autora prije Slade. U djelima dubrovačkih kroničara, zatim Gundulića i Rastića i drugih, dosta je prostora posvećeno upravo povijesti mjesne crkve. Od Sladinih suvremenika na toj temi su predano radili Ignjat Đurđević te osobito Serafin Crijević. Crijevićeva *Sacra metropolis Ragusina* u pet svezaka ostala su do danas u rukopisu.¹⁹ Slična sudbina je zadesila i trotomni *Zibaldone* Ivana M. Matijaševića.²⁰ Iako ih danas imamo u Arhivu Male braće, u Sladino vrijeme nisu bili dostupni.

Svoje raspre iz povijesti domaće Crkve Slade je započeo 1737. osvrtima na tvrdnje opata Stjepana Rusića o domovini sv. Vlaha.²¹ Slade je točno zapazio da je Sebasta u današnjoj Turskoj rodni grad dubrovačkog zaštitnika, a ne u Albaniji kako je tvrdio Rusić. Do izražaja je došla Sladina široka kultura koja je lako izlazila na kraj s neutemeljenim hipotezama naslovnika Rusića. Svom nekadašnjem učitelju aritmetike Rusiću, njegov će učenik održati lekciju iz povijesti.

U slavu svoje domovine i crkve Slade će 1750. i 1751. izdati djelo o slavnom zemljaku sv. Jeronimu iz Stridona u Iliriku.²² Povod mu je po svoj prilici dao Serafin Crijević.²³ Slade je iz više djela sv. Jeronima rekonstruirao svečev život, kao što i sam naslov govori. Interes i istraživanja života sv. Jeronima zaokupljale su ne samo patrologe nego i cijeli kulturni svijet ondašnje Europe. Posebno je zagonetno mjesto rođenja sveca. Postavljeno je više hipoteza ubikacije Stridona. Jednu od njih, u novije vrijeme potvrđenu od autoriteta don Frane Bulića, postavio je naš Slade dokazujući da se sv. Jeronim rodio u blizini Knina. Ni dan danas nije sigurno utvrđena lokacija Stridona, mjesta koje su porušili i zbrisali s lica zemlje barbari Goti. Slade je postigao svojim djelcem veliki ugled među istraživačima. Zemljaci sv. Jeronima su upravo pod imenom ovog velikana postigli niz privilegija i priznanja. Sjetimo se samo tvrdnje o tobožnjem iznašašću glagoljskog pisma. Samo zahvaljujući autoritetu sv. Jeronima, Rim je otprio glagoljicu u hrvatskoj liturgijskoj uporabi.

¹⁹ Vrlo vrijedan pripis originala iz Dominikanskoga samostana čuva se u AMB, 212–220.

²⁰ Matijaševićev rukopis poznat pod imenom *Zibaldone* čuva se u AMB, 332–335.

²¹ Dolci, Sebastiano. *Lettera scritta al Sig. Giovanni Natali Alletti da M. R. Padre Dolci Min. Osser. in risposta della conscritta lettera del Sig. Abbate D. Stefano Rosa*. AMB br. 71, str. 213–266. U istom rukopisu se nalazi Rusićev odgovor Sladi, str. 267–339.

²² Sebastiano Dolci Rhacusino. *Maximus Hieronymus vitae suae scriptor ...*, Anconae: Typis N. Bellelli, 1750. Sebastiano Dolci Rhacusino *Divi Hieronymi Stridonensis maximi ecclesiae vita*, Venetiis: Typis Remondinianis, 1751.

²³ Pantić, 1957: 170.

Ljubav i interes za domaću Crkvu Slade je najviše pokazao raspravom o starini dubrovačke nadbiskupije i katalogu njezinih pastira. Slade je dao kritičku kronologiju prema dosezima tadašnjih povjesnica. Predradnji na tu temu bilo je više. Svakako je bilo smiono i vrijedno dati na jednome mjestu jezgrovit i pouzdan prikaz. Za razliku od Serafina Crijevića, Slade je sažetiji i škrtiji. Razlog leži u metodologiji i ciljevima ove dvojice autora. Slade piše kratke jezgrovite „vade mecum“, dok je Crijević opširniji. Velika je šteta što Slade nije mogao koristiti Crijevićevo djelo. Naime, ono je nakon Crijevićeve smrti dugo ostalo pohranjeno u arhivu Republike i nedostupno javnosti. Mogao je, ipak, koristiti stare kronike Lukarevića, ispise Lovra Cekinića, biskupa Tudiševića, ljubitelja starina Iva Aletina i drugih. Ugled je Sladinu djelu pribavio osmi svezak Farlatijeva *Illyricum sacrum* koji je uredio Coleti. Nerijetko, uz ispravke i dopune, Coleti je koristio upravo Sladu. Za sve istraživače povijesti mjesne dubrovačke crkve Sladino je djelo bilo i ostaje pouzdan predložak.

IV.3. Nacionalna i dubrovačka prošlost

Osim ljubavi prema svojoj redovničkoj zajednici i mjesnoj crkvi Slade je isti žar i ljubav pokazivao za ukupnu prošlost Dubrovnika i svoga naroda. U svojim djelima često se dotiče raznih pitanja iz povijesti Grada, bilo u djelima iz povijesti reda i crkve, bilo u polemikama, bilo u posebnim obradama pojedinih pitanja. Gotovo cijeli život će na ovaj ili onaj način obrađivati to pitanje. Ovdje ćemo donijeti kratki pregled ovoga pitanja.

Jedno od njih je svakako i *Rasprava o starini i rasprostranjenosti ilirskoga jezika*²⁴ iz 1754. godine. Očito je ovo djelo na svoj način nastavak onoga što je pisao o sv. Jeronimu i imalo je za cilj pokazati dostojanstvo i važnost „ilirskoga“ jezika spram drugim velikim „kardinalnim“ jezicima. Slade se oslanja na panslavenske ideje Pribojevića, Orbinija i Đurđevića. U svojoj želji Slade je nekritički otišao predaleko i već tamo od Kule babilonske slijedi tragove našega jezika sve do Ilira, sina Kadmove, koji je pokopan u Konavlima.²⁵ Ovaj izlet u daleku prošlost nije bio potkrijepljen ozbiljnim znanstvenim argumentima, nego željom da se nacionalna povijest istakne u svoj svojoj veličini i sjaju. U takvim slučajevima izgubio se inače kritički Sladin duh.

Slade će za svoj rad žnjeti pohvale, ali i osobite kritike. Pohvalu će mu uputiti premalo poznat, ali značajan franjevac i kasnije Trebinjsko-mrkanski biskup Anselmo Katić († 1792.)²⁶ te kardinal Anđelo M. Quirini († 1755.). Osim pohvala

²⁴ *Dissertatio de Illyricae linguae vetustate et amplitudine* Venetiis: Apud F. Storti, 1754.

²⁵ Usp. Pantić, 1957: 173 i dalje.

²⁶ Katić, A.: *Ad P. Lec. Sebastianum Dolci Min. Obs pro libro De amplitudine et vetustatem lingue ab eodem in lucem edita – Epigramma.* AMB rkp. br. 180 str. 218.

Sladin rad je naišao na kritike i omalovažavanja. Ne bez ironije na nju se osvrnuo Girolamo Zanetti. Na Zanettijeve kritike Slade iste godine tiska svoje pismo kao odgovor.²⁷ Opravdavajući svoje djelo, Slade navodi niz argumenata, ali je u žestini polemike prelazio mjeru. Očito je takav zalogaj, kakav je povijest jezika, bio za Sladu prevelik.

Osim Zanettija i poznati putopisac Alberto Fortis napao je Sladino etimologiziranje i pokušaj tumačenja imena mjesta iz hrvatskoga jezika. Ovoga puta se Slade prikrio u odgovoru iza pseudonima Albinus Esadastes de Vargas.²⁸ Osim znanstvenih argumenata, Slade nekorektno optužuje Fortisa za slobodoumlje i erazmijanzam. Uz odgovor Slade je spjevao i epigram protiv Fortisa koji je ostao u rukopisu i koji će Fortis za svoga boravka u Dubrovniku, tri godine poslije Sladine smrti 1780., vjerojatno pročitati. Fortis mu nije ostao dužan ni nakon smrti pišući s omalovažavanjem o Sladinim djelima.²⁹

IV.4. Bio-bibliografsko djelo *Fasti litterario-Ragusini*

Ono po čemu je Slade i danas poznat kulturnoj javnosti su *Fasti litterario-Ragusini* izdani u Veneciji 1767. godine.³⁰ Oni su vrhunac dotadašnje biografske tradicije u Dubrovniku i na neki način sinteza dotadašnjih posebnih bibliografija. Sladino stoljeće je i po svijetu pa i u Dubrovniku manje poznato po velikim dostignućima, a više po rekapitulaciji dotadašnjega. Potreba da se sintetski sagleda prošlost zaokupila je mnoge ljude. I do tada su postojali pojedini katalozi vrsnih ljudi pojedinih crkvenih redova kako nam je poznato iz djela Ambroza Gučetića († 1550.) i Klementa Ranjine, Stjepana Gradića ili Đura Matijaševića.³¹ Ovu vrstu bio-bibliografije osobito su njegovali Sladini suvremenici Ignjat Đorđić († 1737.) s tri svoja djela, dominikanac Serafin Crijević († 1759.), isusovac Đuro Bašić (1775.) te Ivan M. Matijašević.

U *Fastima* Slade na koncizan i pregledan način donosi „prospekt“ poznatih Dubrovčana ili ljudi na bilo koji način vezanih uz Dubrovnik. Koristeći svoj dotadašnji rad iz povijesti svoje provincije ili povijesti Crkve u Dubrovniku, Slade

²⁷ *Epistola Hieronymi F. Zanettii in Dissertationem De lingua Illyricae vetustae ac amplitudine* ..., Ferrariae: typis J. Rinaldi, 1754.

²⁸ *Dissertatio de Illyricae linguae vetustate et amplitudine* A. R. P. F. Sebastiano Dolci a Ragusio Ord. Min... illustrata et vindicata ab Albino Esadastes de Vargas (pseudonim Sebastijan Slade Dolci). Anconae: apud heredes N. Bellelli, 1774.

²⁹ Usp. Bogišić, 1905:453.

³⁰ *Fasti literario-Ragusini sive Virorum litteratorum... prospectus*. Venetiis: G. Storti, 1767.

³¹ Krasić, Stjepan. 1975. „Bibliografski rad u Dubrovniku. Uvod u Serafin Maria Cerva“, *Bibliotheca Ragusina*, sv. I.: Zagreb: V-LXXIX. i Popović, Pavle 1935. *O radu na dubrovačkoj bibliografiji* u: Kolendić, Petar. *Bibliografska dela Ignjata Đurđevića*, Beograd, 1935: IX.

je po sudu mnogih napisao odličan pregled povijesti književnosti.³² Nad Sladinim radom su zadivljeni i teolozi zaduženi za davanje prikladnosti knjige fra Honorije i fra Anđeo, kako stoji u „imprimatur“ na početku knjige. Iako opsegom malo, kao uostalom sva Sladina djela, svega 84 stranice većeg formata, u njoj su našli mjesto gotovo svi poznati ljudi iz prošlosti Dubrovnika. Slade donosi alfabetskim redom vrlo kratko i sažeto 271 biografiju.

Kao i za svoja ranija djela, Slade koristi dotada objavljene biografije te arhivsku građu iz Male braće, osobito kronike i nekrologije. Osim toga Slade je i sam bio sakupljač posebno novijih biografija za koje nigdje nije bilo do tada spomena. U svom „prospektu“ načinio je niz propusta, pogrešaka i površnih prikaza, ali u takvom gotovo pionirskom radu to je razumljivo i oprostivo. Autoru i nije bio cilj zaokruženi rad, nego samo kostur jedne slavne tradicije. Neprijeporna je zasluga Slade da je tiskanjem *Fasti* činio dostupnom široj javnosti dubrovačku prošlost kao malo tko prije njega. Niz autora sve do naših dana imalo je *Faste* kao pouzdan pregled i vodič.

IV.5. Polemičke rasprave

U svojim polemikama Slade se često vraća na početke grada Dubrovnika. Ove historijsko-kronološke rasprave njegova su omiljena tema. Iako spadaju među omiljene Sladine povijesne teme, ipak ih donosimo odvojeno pokazujući na taj način najbolje žar s kojim je Slade radio. Iz polemika je vidljiv pomalo i njegov nemirni, kadšto i kolerički duh. Nekoliko njih tiče se i samih početaka Dubrovnika. U raspravi *De Ragusine urbis origine*³³ on pokušava sabrati dotadašnja znanja o počecima Grada. Nešto kasnije 1771., u jeku svoje polemičke aktivnosti, piše pod pseudonomimom A. E. De Vargas kratku raspravu *De Epidaurensis e Ragusinae civitatis origine*.³⁴ Na samo desetak stranica teksta svojom etimološkom metodom dokazuje početke ovih gradova. U sljedećoj diatribi *De nostra veteri catedrali ecclesia*, kako sam naslov govori, opisuje katedralu prije potresa. Na osam stranica Slade raspravlja o počecima katedrale suprotstavljajući se mišljenjima o njezinom osnivaču. Po Sladi je to bio Robert vojvoda Normana. U raspravi iz 1771. godine: *De Ragusinae urbis venetis rectoribus, comitibus sive diatriba chronologico-historica* Slade donosi kataloge objavljene od Razzija, zatim iz arhiva Republike, ispravljajući pritom Razzijevu kronotaksu.

U podužoj raspravi: *Libertas perpetua Ragusina ab omni iure Venetti Domini asserta et vindicata* Slade pokazuje u šest poglavlja povijest mletačke vlasti u našim krajevima kritizirajući pritom historiografske prikaze. Na nov način daje

³² O *Fastima* usp. Pantić, 1957: 39 i dalje.

³³ U rukopisu je uvezano nekoliko Sladinih „diatriba“. AMB rkp. br. 414

³⁴ – Druga rasprava. AMB rkp. 414.

svježju sliku obrane dubrovačkih sloboda kroz povijest. Ovo djelo je samo djelomično sačuvano u Maloj braći. Rukopis u knjižnici „Cicogna“ u Veneciji, kojim su se služili Sladini kritičari, svakako je veći. Sladina argumentacija je označena kao pretjerivanje i zato od ozbiljnih povjesničara odbacivana.³⁵

Dvije prethodne diatribe ili dizertacije, kako ih sam naziva, poslužile su mu nekoliko godina kasnije za nov prikaz: *Perpetua Ragusinae civitatis libertas*³⁶ iz 1776. Svih ovih pet povijesno-kritičkih rasprava, makar međusobno raznorodnih, na neki način objedinjuju Sladine znanstvene teme i interese. Slično valja reći i za prije navedene rasprave s Rusićem, Zanettijem i Fortisom.

Nešto drugačije je s raspravama vođenim s dominikancem Mihom Anđelom Mitrovićem.³⁷ Nekadašnji prijatelji žestoko su se suprostavili oko pjesničkih vrijednosti nekih Sladinih himni. Polemika je skrenula od predmeta „ad personam“. Iz nje doznajemo niz zanimljivih pojedinosti o Sladi i uopće o ondašnjim prilikama u Dubrovniku. Mitrović je u svojim kritikama žestoko vrijeđao svoga nekadašnjeg prijatelja omalovažavajući ne samo njegove pjesme nego i njegov znanstveni rad i osobno dostojanstvo. Svakako ima istine u Mitrovićevim navodima, ali je njihova interpretacija suviše pretjerana.

V. PJESNIČKA DJELA

U svom burnom životu Slade se ogleđao i u pjesničkom umijeću. Nije bio rođeni pjesnik, ali je protivno starom pravilu pokušao postati. Još i danas na ulazu u samostan Male braće stoji njegov distih iz 1770. godine pjesniku Sladi. *Pauperiem minime, sed caetera cedimus ultro, More Patris: non haec ambitiosa domus*³⁸. Samo je jedna Sladina pjesma tiskana: himna blaženom Ivanu Gradenigu.³⁹ Nekoliko Sladinih pjesama u raznim metrima objavio je fra Luka Vladmirović u raznim knjižicama.

³⁵ Ljubić, 1868: 44.

³⁶ Kao i sve ostale rasprave (dizertacije ili diatribe) ova se nalazi zadnja u istom zborniku. Nju je izdao V. Makušev, nav dj. str. 428–455. *Libertas perpetua Ragusina ...* Albini Esadastas de Vargas. AMB rkp. 414.

³⁷ Ova polemika se danas čuva u AMB rkp. 1022.

³⁸ Ovaj distih je zamijenio jedan raniji u leoninski distih: „*Sex mille ducentis incipit Ordo Minorum numero Dux quorum bis decem vixit annorum*“. U slobodnom prijevodu: Tisuću dvjesto šeste započeo je red Male braće čiji je vođa Sv. Franjo živio do dva puta deset. (više šest. 1226 god.). U mom slobodnom prijevodu Sladin natpis glasi: „Po primjeru Oca, sve ostavljamo rado samo ne siromaštvo, ni ovaj raskošni dom.“

³⁹ Sebastiani Dolci. *Beato Joanni Gradenico ... et D. Petri Urseoli Venetiarum Ducis ... vota & plausus*. (nema godine ali svakako prije 1767.)

Očito se cijeli život barem usput bavio pjesništvom kako je i bio običaj. Neke od njih je uklapao u svoja djela, neke su sačuvane u obliku panegirika. Pisao je na sva tri jezika koja je poznavao: hrvatski, latinski i talijanski.

Pjesme su mu prigodnog ili slavljeničko-himničkog karaktera. Samo po koji put je posegnuo za temom koja iskače iz takvoga stila i poseže za narodnom tematikom. To je pjesma na hrvatskom *Plać Gospin*⁴⁰. Prepjevao je još nekoliko pjesama s latinskog ili talijanskog na hrvatski. Među njima nalazi se i *Responzorio di S. Biagio*. Slade se smatra pjesnikom i puno je držao do svog pjesničkog umijeća. Čak je u polemici s Mitrovićem predlagao okladu u pravljenju stihova „all’ improvviso“. Očigledno je da je Slade imao versifikatorsko umijeće, ali ne i istinski pjesnički nerv jednoga Anselma Katića, Rajmunda Kunića, Bernarda Zamanje i ostalih suvremenih pjesnika.

Djela sačuvana u rukopisu

1. Sebastiano Dolci. *La concordia de' Nobili della felicità d'una Republica fortunata. Discorso politico-morale detto alli Illustrissimi et Eccellentissimi Sig. Sig. Rettore, e Consiglieri della Repubblica di Ragusa dal molto reverendo padre Sebastiano Dolci de Min. Oss. predicatore clarissimo e Lettore Generale di S. Teologia li 10. marzo 1733*. Danas se rukopis nalazi u Slovanskoj knjihovni u Pragu, u ostavštini Milana Rešetara.
2. *Lettera scritta al Sig. G. N. Alletti... sopra S. Blasio vescovo e Martire* iz 1737. AMB, 71 str. 3–8; 1–212.
3. *Ode de beato Ioanne Gradenico*. AMB, 180 str. 57 – 59. (Djelo je i tiskano).
4. *Epigrammata Michaeli Gargurevich e Georgio Higgia. – Novem epigrammata* – Rkp. 180-
5. *Memorie ritrovate in un quinterno autografo del P. Sebastiano Dolci da Ragusa M. Os.* (izdao V. Makušev, *Izsljedovanja*, str. 142–1439) AMB, 243 str. 174–175.
6. *De origine Urbis Ragusinae Diatriba* (iz 1775) – Dolcijev autograf u AMB, 251 str. 111–117.
7. Polemike s A. Mitrovićem O.P. 1770. AMB 1022.
8. *Nonnulla poetica* (latinski) - AMB 826 Usp. također rkp. 243 str. 181 – 185.
9. *De rebus urbis Ragusinae Diatribae III*. Albini Esadastes de Vargas (pseudonim S. Slade) – AMB, 414 djelom autograf. Prijepis svih 5 diatriba u AMB, 1666.
10. *Polemica fra il P. Sebastiano Dolci M. O. ed il P. Michel Angelo Mitrović de PP. PP.* AMB 1666.

⁴⁰ *Nonnulla poetica P. Sebastiani Dolci a Ragusio ...* (16 listova A5 formata), AMB, rkp. 826.

11. – *Necrologium*. Dolcijev autograf AMB 576. do broja 738. Postoji i kasniji prijepis AMB rkp. 599. – možda L. Čurčije. Izdao B. Rode br. 1–738.
12. Teološki konzulti Republici. HAD, Prepiska 18. 25.2909 i 28.3059.

Tiskana djela

1. *Il buon governo delle Repubbliche riposto ... discorso politico-morale detto nella sala del Senato ... di Lucca, 1731*. Lucca: Per D. Ciuffetti, 1731.
2. *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae Ordinis Minorum S. P. N. Francisi*, Neapoli: J. de Simone, 1746.
3. *Maximus Hieronymus vitae suae scriptor ... Anconae: Typis N. Bellelli, 1750*.
4. *Divi Hieronymi Stridonensis maximi ecclesiae doctoris vita*, Venetiis: Typis Remondinianis, 1751.
5. *Dissertatio de Illyricae linguae vetustate et amplitudine ...*, Venetiis 1754.
6. *Epistola Hieronymi F. Zanetti in Dissertationem De linguae Illyricae vetustate ad amplitudine ...*, Ferrariae: typis J. Rinaldi, 1754.
7. *De Ragusini Archiepiscopatus antiquitate ... ejudsem ... Antistitum series chronologica ... perpetuis confirmata monumentis*, Anconae: ex tip. N. Bellelli, 1761.
8. *Orazione panegirica di San Vicenzio Ferrerio detta in Ragusa nella chiesa de' MM. PP. di S. Domenico l'anno 1762 ...*, Venezia: Presso G. Storti, 1763.
9. Sebastianus Dolci. *Beato Joanni Gradenico ... et D. Petri Urseoli Venetiarum Ducis... vota & plausus*, (nema godine ali svakako prije 1767.).
10. *Fasti literario-Ragusini sive virorum litteratorum ... prospectus*, Venetiis: G. Storti, 1767.
11. *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine dissertatio historico-chronologico-critica*, auctore. R. P. F. Sebastiano Dolci a Ragusio. Venetiis: apud F. Storti, 1764.
12. *Dissertatio de Illyricae linguae vetustate et amplitudine* A. R. P. F. Sebastiano Dolci a Ragusio Ord. Min. ... illustrata et vindicata ab Albino Esadastes de Vargas (pseudonim S. Dolci). Anconae: apud heredes N. Bellelli, 1774.
13. – *Necrologium*, B. Rode br. 1 – 738.
14. *Libertas perpetua Ragusina ...*, Albini Esadastes de Vargas. V. Makušev str. 428 – 455. – *Memorie biografiche ... i Memoria di Pulpiti ...* ISTI str. 142, bilj. 3.
15. Prema navodu rukopisa AMB, 826 tiskano je sedam Sladinih epigrama i pjesama: 1. *Elegia R. D. Moscarda, neosacerdoti Ratinensi*. 2. *Hymnus in*

laudem Margaritae Cortonensis. 3. Epigramma Serenissimi principi Aloysio Mocenigo. 4. Epigramma D. Francisco Pisano. 5. Epigramma D. Petro Vendramino. 6. Epigramma D. Pascali Pavino pro laurea ... suscepta. Epigramma D. Hieronymae Gaudio sub nomine T. Crucifixe.

LITERATURA

- Casnacich, Giovanni A. (1860), *Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich*, Zara
- Cerva, Seraphinus (1980), *Bibliotheca Ragusina*, III. Zagreb
- Bogišić, V. 1905. „Dva neizdata pisma Alberta Fortisa u Dubrovniku a iz Dubrovnika“, *Srđ*, 4 : 453.
- Venezia, Sigismondo da (1846), *Biografica Serafica degli uomini illustri*, Venezia
- Deanović, Mirko (1933), Odrzi talijanske akademije „degli Arcadi“ preko Jadrana“, *Rad JAZU* 248, Zagreb
- Deželić st., Velimir (1925), „Dolci Sebastijan“, *Znameniti i zaslužni Hrvati 925–1925*, Zagreb,
- Fabianich, Donato (1864), *Storia dei Frati Minori*, II, Zara
- Fortis, Alberto (1771), *Saggio d'osservazioni sopra l' isola di Cherso ed Osero*, Venezia,
- Jurić, Frano (1913), Prava Crvena Hrvatska br. 448, Dubrovnik 27. IX. (dodatak).
- Ljubić, Šime. 1881. „Izvjestaj gosp. la Meire, francezkoga konsula, o Dubrovačkoj republici“, *Starine*, XIII. Zagreb: 39–118
- Ljubić, Šime. 1868. „Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom“, *Rad JAZU*, knj. 5, str. 44.
- Ljubić, Šime (1869), *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, knj. II., Rijeka
- Pantić, Miroslav (1957), *Sebastijan Slade-Dolci, dubrovački biograf XVIII. veka*, Beograd
- Pisani, Paul (1893), *Num Ragusini ab omni iure Veneto a saeculo X. usque ad saec. XIV. Immunes fuerint, Lutetiae Parisiorum*
- Rešetar, Milan (1926), *Život i rad Ignacija Giorgi*; SPH, Zagreb
- Rode, Bevenut (1917), „Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae S. P. Francisci Ragusii“, *Analecta Franciscana Ad Claras Aquas*, VI: 395, 404–477, 478–479, 581–582.
- Valentinelli, Joseph (1855), *Bibliografica della Dalmazia e del Montenegro*, Zagabria

SEBASTIJAN SLADE

Il buon governo delle Repubbliche

IL BUON GOVERNO.
DELLE REPUBBLICHE

RIPOSTO

Nella faggia elezione de' Magistrati.

DISCORSO POLITICO-MORALE

Detto nella Sala del Senato
DELLA SERENISSIMA REPUBBLICA

DI LUCCA

Il Quinto Sabato di Quaresima

L'Anno 1731.

DAL P. SEBASTIANO DOLCI DI RAGUSA
Lettor generale di Sac. Teologia, Minore Osservante,
PREDICATORE IN S. FRANCESCO.

IN LUCCA X MDCXXXI.

Per Domenico Ciuffetti.

Illustrifs., ed Eccellentifs. Signori

A N Z I A N I,
G O N F A L O N I E R E
 DELLA SERENISSIMA REPUBBLICA
D I L U C C A.

U molto ben saggia l'elezione
 del P. Sebastiano Dolci di
 Ragusa, per promulgare con
 zelo Apostolico la Divina Pa-
 rola nella celebre Chiesa di S.
 Francesco di questa Città, e quando non vi
 fossero, come vi sono, tante ragioni per com-
 mendarla, basterebbe l'applauso, che l'EE.
 VV. hanno fatto alla di Lui eloquentissima Ora-
 zione detta con tanto spirito nel Pubblico Pala-
 gio alla Loro luminosa Presenza. Sebbene per
 provare l'assunto, che Egli propose, cioè a dire:
 Che la saggia elezione de i Magistrati è la

4
 base del buon governo della Repubblica,
 bastava, che Egli con un solo cenno additasse l'
 E. E. VV., poichè essendo state scelte a comporre il
 supremo ECCELLENTISS. COLLEGIO di que-
 sta SERENISS. REPUBBLICA, e reggendo con
 tanta Prudenza, e Giustizia l'onorevolissima
 Carica, e perciò derivando da questo la felicità,
 e la tranquillità, che sigode, il porre l'occhio nell'
 E. E. VV. era un sufficiente argomento di tal Veri-
 tà. Resti dunque eterna per mezzo de' miei Tor-
 tibi la memoria dell'Oratore, o dell'Orazione, e
 insieme la Gloria dell' E. E. VV. che con la stima, e
 con l'esempio, fanno credere quanto nel Ragiona-
 mento si tratta, mentre in fine supplico la di Loro
 somma Benignità a gradire quell' Offeruio, con
 cui presento loro la medesima Orazione, speran-
 do ancora con ciò accrescere in me quel decoroso
 Titolo, che mi costituisce, come con umilissimo
 inchino mi dirò sempre

Dell' Eccellenze Vostre

Dalle mie Stampe li 16. Marzo 1731.

Umiliss. Devotiss. Obligatiss. Serv. e Succ.
 Domenico Ciuffetti.

Ego sum Lux Mundi; qui sequitur me non ambulat in tenebris.

S. Gio: nel corr. Vang. cap.8.

Isarcite, ed a mio genio risarcite veg-
gio in quest'oggi, SERENISSIMO
PRINCIPE, tutte le ignominie del
Calvario. Aveva ben letto in Ago-
stino, che in fronte ai Re è segnata
quella Croce; che servì di obbro-
brioso supplizio ad un uomo DIO,
In fronte Regum Crux illa fixa est; (a) ma auguravami an-
che la sorte di vederla (come in questa Sala augusta)
innalberata sul Trono stesso de' Regnanti. Non è però
solo il santo Re di Dania, di cui a voci di applauso pos-
sa dire il Vaticano: *Regale diadema ad Christi Crucifixi pe-
dés abiecit, se, & Regnum illi subiciens, qui Rex Regum est,
& Dominus Dominantium.* (b) Non sono solti i Re dell'Apo-
calisse; che gittino le loro corone dinanzi al Trono dell'
antico de' giorni, per riconoscerlo, e datore, e conser-
vatore delle stesse; o come favella S. Gregorio Papa *ut
ad illum referant gloriam laudis, à quo se sciunt vires susce-
pisse centaminis.* (c) Finalmente non è solo Teodosio il
giovane, di cui debba dire con sentimenti invidiabili il
Vescovo S. Cirillo; *Piissimi, clarissimique imperii tui fun-
damentum est Jesus Christus.* (d)

Ma lungi ancor questa lode innocente. Nato in una
Repubblica, e per le Repubbliche a forza di connaturale

B 3

sim-

[a] In Ps.83. ad 1. vers, (b) In ejus off. (c) lib. mor. (d) lib. Ep.

6
 simpatia appassionato, tradirei col mio ministero ogni mio affetto, solo in parlando *ad gratiam*, giusta scrive Filone, non che se parlassi, come lui elagera: *Veritate contempta, & veritate neglecta*. [a] Infatti, se ragionerai a Principi, da me venerati ne' Senatori, che mi ascoltano, e non adularli, in altri è prodigio, in me è costume. Sù però; quel Verbo Incarnato, per cui harsi fatta la luce materiale, che è tutta la luce del Mondo morale, illumini colle sue massime anche questo Mondo politico. Parla egli nel corrente Vangelo, e dice appunto di esser luce, per escluder da se ogni macchia; soggiugne, che è luce seguitata per contrassegnare i suoi movimenti: conchiude, che è luce nemica delle tenebre, per esprimere i suoi raggi: *Ego sum lux Mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris*. Chiarissimo ammaestramento [e ben m'avvedo] che in una Repubblica, in cui abbiassi occhio alla libertà, alla felicità, alla gloria, si promovano alle Cariche, a' Magistrati; Uomini immacolati, ecco la luce senza macchia; Uomini zelanti, ecco la luce co' suoi moti; Uomini dotti, ecco la luce co' suoi raggi. Andiam alle pruove dell'importantissimo argomento, purchè sappia trattarlo io con maniere, che convengano alla feria, all'augusta Maestà di un Senato.

Sia complimento, sia adulazione, sia verità, è comunissimo quell'uso, con cui tutti gli eletti soglionfi dinominar Creature de' loro Elettori, e se è lo stesso dir *creare*, che *ex nibilo producere*; in molte elezioni, Dio volesse, non si averasse in tutto il rigore l'acclamata Creazione. Ah! felici le Repubbliche, se in esse si esaltasse, e non si creasse, cioè si supponessero meriti ad ogni elezione, perchè allora solo non si creerebbe. E da quando in qua gli eletti debbono esser creati? L'Apostolo S. Giovanni

[a] *Lib. de Joseph.*

vanni gli vuol nati, e non sol nati, ma nati nella manie-
 ra, che siegue: *non ex sanguinibus, neque ex voluntate car-*
nis, sed ex Deo. [a] Però hanno solamente a reggere, a go-
 vernare, quelli, che non nascono, ne sono promossi da af-
 fetto, di consanguinità, e di parentela *ex sanguinibus*; da
 motivo di obbligata servitù, o di politica aderenza *ex vo-*
luntate carnis; ma quelli soli, io dico, che sono voluti,
 ed ispirati da Dio, *sed ex Deo.* E perchè il da me deplora-
 to disordine, che ha rovinate tutte le antiche Republiche,
 non introduca mai in questa; dee l'elettore, spiar con
 attente pupille l'interno del concorrente, nè solo fermar-
 si ad osservar le vestimenta, a mirar le apparenze, escla-
 mando con frase non men nota, che indegna: *vesti-*
mentum tibi est, esto Princeps noster. (b) Nò, riduca a sin-
 dicato l'anima sola, e trascuri i riflessi d'ogni altra con-
 venienza, noti i meriti, e ponderi i costumi, per non
 soggiacere ai rimproveri dell'Eminentissimo Ugone: *Na-*
scuntur ex sanguine, quicumque eliguntur, vel à propriis pa-
rentibus, vel à talibus, qui non intendunt, nisi carnem.
 Allora che veniva la pienezza de' tempi degnossi di ve-
 stire l'umana carne la Sapienza del Padre, pria d'istitui-
 re all'Apostolato i suoi Discepoli, lavò loro i piedi, giusta
 il Vangelo: *cepit lavare pedes Discipulorum.* (c) Prodigio-
 sa cerimonia! Erano mondi tutti gli Apostoli, eccettuato
 il solo Giuda; perchè dunque non lavò soltanto i piedi a
 quell'indegno Deicida, ma lavogli à tutti? Risponde il mio
 Dottor Illirico S. Girolamo. Ah! che gli Apostoli co-
 minciavano d'allora ad esser Superiori, Presidenti, Prin-
 cipi, e Principi da Dio costituiti *super omnem terram*, or
 volle il Redentore, che se in essi non vi era alcuna mac-
 chia di colpa, per l'avvenire nemmeno vi apparisse un'om-
 bra. *Quia Apostoli, ut homines terre insistentes habebant ad-*
huc, peccatorum sordibus pedes pollutos, vult eos à delictis
 B 4 peni-

[a] Jo: cap. 1. (b) Isai. 3. 2. (c) Jo: 12. à

8.
penitus liberare, ut eis posset sermo prophetalis congruere. (a)
 E perchè non sia, chi tolga il vigore all' esempio, con dire, che in essi richiedevasi tal mondezza, come in Principi Sacri, e Presidenti Ecclesiastici, osserviamo sulle cime del Sinai un Condottiero Politico, ed è Mosè. Priagli dasse Iddio l' investitura dell' ideato ministero, parlogli con tuono di folgore, e comandogli, che si scalzasse: *Solve calceamentum de pedibus.* Strano comando! Sappiamo che Mosè in quel luogo stesso aveva anche pel passato adorata la Maestà del Signore, ed era in quella terra medesima, contuttoche santificata, tante volte a piè non calzati entrato; perchè dunque sol adesso gl' intima il precetto, *Solve calceamentum de pedibus.* [b] Dà la ragione. S. Ambrogio: *Jussus est solvere calceamentum de pedibus, ut vocaretur populum ad Dei regnum, prius carnis exuvias deponeret, & nudo spiritu, vestigioque mentis incederet.* Se i sudditi sono Stelle, il Principe è un Sole; egli non si eclissa, e non mai vedransi eclissate le Stelle. E' egli una fonte, che irrigar deve le piante soggette; non si dissecchi, nèmmen esse diverranno aride, e secche. Finalmente è egli una guida, che per sentieri dell' equità dee istradarè il suo popolo; se è cieco, e non si dirigger se stesso, molto meno potrà indrizzar gli altri. Mosè dunque, se camminò per innanzi a passi di carne, cammini inavvenire a passi di spirito, e fatto Duce, e Condottiero dell' Israello, calzati i piè, facciasi immacolata: *Jussus est solvere, &c.*

Confesso pertanto ancor io, sì il confesso, che è sempre più glorioso il vanto, di chi ha la sorte di esser eletto, che di quel personaggio, che viene esaltato, o pur eletto. Perciò i Romani, non men avidi, che conoscenti della vera gloria, per acquietare le querimonie de' Sabini, e per vivere con essi in pace, concordarono insieme,

(a) *Coment. in Joan.*(b) *Exod. 3. 6.*

sieme, che dell'una nazione fosse il Re, e gli Elettori
 fossero dell'altra. Ma quando vennero a mettere il con-
 cordato in pratica, ceduto il Re a Sabini, vollero, che
 l'importanza dell'elezione si conservasse presso di loro,
 giudicando pregio più nobile saper scegliere un Regna-
 tore, di quello sia lo stesso Regnare; *Itaque visum est Ro-*
manis (lo riferisce Plutarco) *Sabinum potius eligere, seip-*
sis auctoribus, quam Romanum illis designantibus. (a) Ben-
 si, quando debba dir il vero, confina questa gloria con
 una grande disgrazia. Leggo nelle sacre Carte, che il
 già citato Mosè, dopo fatta qualche renitenza all'assun-
 zion del governo, chinò finalmente il capo; ma quan-
 do convenne nominar il Successore, non seppe indur-
 vili, e ne rimise la provvisione a Dio: *Provideat Domi-*
nus Deus hominem, qui sit super multitudinem hanc. (b) Ep-
 pure non vi era Uomo al mondo, che avesse lumi più
 chiari, zelo più puro, conoscimento più intimo di Mo-
 sè per la nomina, di chi potesse in sua vece governar il
 popolo. La lunga esperienza, le tante battaglie, le con-
 seguite vittorie, gli avevano dimostrato, chi avesse tra
 Generali, e valor di braccio, e generosità di cuore, e
 prudenza di condotta. Con tutto ciò il santo Uomo, che
 non aveva ricusato di esser eletto, ricusò di eleggere; che
 soggetto alla nomina, non volle nominare: *Provideat*
Dominus, &c.

E si desidera di più, per conchiudere, con quanta, e
 qual cautela debba ogni Repubblicista regolare nell'ele-
 zioni il suo voto? Certamente se egli per solo capriccio
 di compiacere, chi raccomanda, per solo fine di unire
 alleati alla propria fazione, per sola politica di obbliga-
 re per altre sue concorrenze i voti, chiuda l'occhio per
 non osservarne i meriti, ed al buono non preferisca il
 migliore, e tra' migliori non elegga l'ottimo, avventu-
 ra,

[a] *In nat. Romul.* (b) *nat. 27. 15.*

10
 ra, e la felicità temporale della sua Patria, e l'eterna salute della sua anima. Ahi! è troppo disdicevole, che tanto degli eletti sia un' avanzo di que' Scribi, e Farisei, che a tempi del Verbo Incarnato ascesi sulla cattedra del Tempio prescrivevano mille precetti al Popolo Giudaico; senza che essi adempissero una menoma parte di quello ad altri imponevano. Però, purchè sia degno, sia meritevole, sia Santo Davide, o piaccia, o spiaccia a Satrapi, *Satrapis non places*, (a) chi non è privo di Fede, come il Re Achis, lo nomini, lo elegga, lo esalti. Nò, non si badi all'aderenze, non si rifletta a raccomandazioni. L'aderenza sia il merito, e servano a raccomandazione i soli costumi: Chi è luce, e luce senza macchia, quegli solo sia promosso a Magistrati, ed alle cariche esaltato. Giacchè poi il Redentore, oltre di dire *Ego sum lux Mundi*, soggiugne: *qui sequitur me*, ed esprime d'esser luce in moto; con ragione aggiungo io, che certe anime neghittose, sebben immacolate, voglio dire sprovedute di zelo, di cuore, di spirito, non debbono essere a' governi d'una Repubblica inalzate. Accordinsi ad esse uniti alla stima tutti gli affetti; ma per non tradire la pubblica felicità, serbinsi ad altri i voti. Chi tra gli Apostoli era più amato da Cristo? Eh! tra gli Apostoli, se Pietro era il più amante, Giovanni era il più amato, onde egli medesimo se medesimo chiamò, *Discipulum, quem diligebat Jesus*. (b) Eppure nel conferire la gran carica di sommo Pastore, girò gli occhi suoi il Redentore, non nel più amato, ma nel più amante; ed al più amato non assegnò il più alto de' suoi uffizj, se accordò le più tenere delle sue finezze. A lui comunicò gli arcani più segreti del suo cuore, a lui esibì nelle Cena il proprio petto al riposo, a lui assegnò dalla Croce la propria

(a) 1. Reg. 29.

(b) cap. 19. 1.

Madre per Genitrice, a lui dopo la Resurrezione dispensò tante grazie, che, se non lo fece, fece disputare, se lo aveva fatto immortale. Unito però a tante dimostrazioni di amore, non gli diede della Chiesa il Governo, ma destinollo a Pietro solo. A quel Pietro, cui servirono le cadute per ribalzare nel più alto della perfezione, che in una carità perfetta consiste. A quel Pietro, in cui, se fu indizio di gran timore l'aver negato il Pastore, fu ufficio di grand' amore pascere il Gregge. E non volete poi, che a sì chiaro insegnamento, dicano gli sagri Interpreti, ed a i Prelati, ed a i Principi, insomma a tutti gli Elettori del mondo Cattolico: *Discant non sequi suos affectus, nec indulgere amori; ut eas personas constituent, non quæ sibi sunt chariores, sed quæ ad illud officium sunt aptiores. Sicut Christus non cognatum sibi prædilectum, sed Petrum constituit suum Vicarium, & Successorem.* (a) Nò dunque all'amato, nò, ma all'amante dovete i vostri voti SGNORI ECCELLENTISSIMI; all'amante io dico dell'equità, e della giustizia; della pubblica gloria, e della pubblica utilità. Gli dovete [per dir tutto in iscorcio] a chi, come Pietro, abbia cuore, e spirito a sostenere il decoro del Principato; a chi, come Pietro con Malco, possa strignere a prò della comune Libertà anche il coltello. Dico troppo? Non parlo, che col mio Girolamo: *Vulgus ferè dicitores in Pastores, & Principes solet deligere, non sapientiores, nec aptiores; proinde ab eo electi non debent acquiescere ejus judicio, nisi se pares averi cognoscant.* [b] Ecco il debito di elegger a cariche Uomini zelanti; e gli sprovveduti di abilità, e di zelo, per non soccomber all'elezione, debbono accignerli ad ostinate renuncie? E dice il Santo. Questa fortuna hanno i ricchi, che quasi sempre governano Principati, ed ottengono Magistrati. Ciò accade, perchè anche nel Diserto il Vitello d'oro ebbe

(a) *Comment. in Isa. cap. 3. 6.* [b] *Cornel. à Lap. in hunc loc.*

be adoratori ; e chiunque è simulacro impastato dello stesso metallo ha aderenti . Ma creda a me , che al Tribunale di quel Dio , che giudica con potenza i Potenti , ha da render conto strettissimo , chi sprovveduto di dovute prerogative è a posti cospicui esaltato . Rinunzi all' Altare , chi è statua ; non acconsenta alle adorazioni , chi è un freddo simulacro : *Electi non debent acquiescere iudicio ; nisi se pares oneri cognoscant* .

Ciò tanto è vero , che l'elezioni d'altra sorta non ponno esser giustificate nemmeno dal pretesto di savj Assistenti , di capaci Ministri . Imponendo però Dio il precetto della famosa Circoncisione a Giosuè , ordinogli adoperasse soltanto coltelli di pietra : *fac tibi cultros lapideos* . [a] E perchè nõ d'acciajo ? Questi , e con più facilità trovansi , e sono più atti al taglio ; anzi la loro piaga , come meno sensibile , è meno dolorosa . Ripete bensì Iddio : *fac tibi cultros lapideos , & circumcide filios Israel* . [b] Giosuè ha l'autorità da sovrano , Giosuè è in carica , ed io nella Circoncision carnale ripongo il simbolo della Circoncisione legale . Il coltello d'acciajo v`a mendicando da altri la tempra ; quello di pietra , basta si profili , perchè sia abile al taglio . Ora Giosuè sia pietra , e non acciaio ; abbia da se stesso l'abilità , il zelo , nè tutto si appoggi all'assistenza de' Ministri , ed alla direzione de' Consultori : *Josue* (torno a parlarvi col mio Dottor Illirico) *Josue re-promissionis ingressurus terras cultros animarum non in ense ponit ; sed de lapide facit , ut ex se habeat lapideus quod ferreas habet aliunde* . (c)

Ma qui mi si può domandare la regola da conoscerre un vero zelante , ed io ammaestrato dall'esperienza , tosto l'assegno . Ah ! tutti zelano prima di giugnere a quelle cariche , che sono da essi ambite . Si protestano , che quando loro toccasse , ed amministrarebbono con in-

cor-

[a] cap. 5. a (b) Ibidem . (c) Coment. in hunc loc.

13

corrotta equità le rendite, e toglierebbono con petto forte gli abusi, e sollevarebbono con sagge provisioni il popolo. Nuovi Platonisti dichiarano, che raccomandato ad essi il Governo, rimodernarebbero, non che la Repubblica, il Mondo tutto; altri Afsalonni, gittan sospiri verso i Tribunali, su cui [ogni volta fossero da essi calcati] presiederebbe tutta tutta la giustizia. Eh! che sovente non si zela, ma si mormora; onde in ciò osservinsi gli ammacitrimenti di quel Redentore, che i vostri gloriosissimi antenati a bella posta han messo in Gattedra con sollevarlo al Trono. Per quanto studiasse egli di conciliarli la fede, ed il credito nell'Israello, protestò in S. Giovanni, che bramava si credesse alle sue opere, più che alle sue parole: *si mihi non creditis, operibus credite.* (a) Ottimo documento! Quando non vogliasi operar alla cieca in tante, e sì varie elezioni, non credasi alla speciosità delle proteste, ma si esaminino l'opere de' Pretendenti: *operibus credite.* Notisi, se usino nel governo delle loro famiglie quel zelo, che usar promettono nelle Cariche del Governo Pubblico. Avvertiscasi, se nei gradi inferiori stansi dimostrati zelanti, perchè con sicurezza elegger si possano a gradi supremi: *operibus, operibus credite.* *A non estis*

Che se la terza qualità da me divisata nella Luce Vangelica è l'essere nemica delle tenebre, *qui sequitur me non ambulat in tenebris*, chi non vede, che alle cariche d'una Repubblica debbono essere prescelti i più dotti? Osserviam pertanto, come il Figliuolo dell'Eterno Padre qualificò il suo Principato in S. Matteo. *Data est mihi omnis potestas in Cælo, & in terra.* Ma tutte le opere *ad extra* sono comuni a tutte, e tre le Divine Persone, ricche ugualmente di maestà, e di possanza. Perchè dunque cedesi solo alla seconda il governo della terra, e del Cielo? *Data est mihi omnis potestas in Cælo, & in terra?* (b) La ragione è chiarissima.

Dal

(a) *cap. 10. 9.* (b) *Matth. 28. 18.*

14
 Dal Padre si rappresenta il potere, dallo Spirito Santo l'amore, e non deve comandare, nè l'Amante, nè il Poderoso, ma il Saggio. Un dominio di possanza può dar nel violento, un dominio d'amore nell'appassionato, un dominio d'intendimento riuscirà sempre soave, e discreto. Osservò però acutamente il mio S. Girolamo, che chiamandosi in Isaia Braccio del Padre il Verbo, *Brachium Domini, cui revelatum est*, (a) non dicesi Braccio, ma Dito lo Spirito Santo, *Digitus paterna dextera*. E perchè? Rispondono i Teologi, che come nasce il braccio dal capo, dal capo, e dal braccio il dito, così il figliuolo, che nasce dall'intelletto del Padre si chiama Braccio; lo Spirito Santo, che procede dall'amplesso amoroso del Padre, e del Figliuolo, si chiama Dito. Bene, ma meglio al nostro proposito il grande Agostino: *Sicut tuum Brachium, per quod operaris, ita Dei brachium dictum est Verbum, per quod Mundum operatus est*. Sapete perchè si chiama Braccio il Figliuolo, e non lo Spirito Santo? Perchè da noi si capisca, quanto stia bene all'intendimento il maneggiar la possanza figurata nel braccio: *sicut tuum brachium, &c.*

Ma Padre, la sola dottrina dee abilitarci alle cariche della nostra Repubblica? Non dico tal cosa, dico solo, che la Prudenza, la Giustizia, la Temperanza, la Fortezza, e tutte le altre virtù, necessarie senza fallo a chi governa popoli, senza la scienza non bastano ad abilitarvi. Mandandovi questa, sareste luce, ma luce senza raggi, ed osservatelo in Mosè supremo direttore della Repubblica Ebraea. Due volte salì egli sulle cime del Sinai, e due volte discese a riveder il popolo; bensì la seconda volta tutto diverso da quello era, gittava tanti splendori dalla faccia, che rendeva naufraga nella luce ogni pupilla: *ita ut non possent intendere filii Israel propter gloriam vultus ejus*. [b] Qui muove un dubbio il gran Padre delle lettere Agostino.

[b] Isa. 53. 1.

(b) Cor. 2. cap. 3. num. 7.

15
 fino. E perchè mai riporta dal Sinai luminoso il volto; se lo riporta per aver parlato con Dio, anche la prima volta riportarlo dovea, perchè anche allora aveva con Dio ragionato. Scioglie però da suo pari il mistero: *accepta potestate, cum honorificentia scientia Dei descendit de monte, facie scilicet gloriosa*. Mosè la prima volta, che scese dal Monte, portò, egli è vero, le Tavole della Legge, ma poco dopo le spezzò, nè pubblicò un menomo Statuto delle stesse; onde per allora non richiedevasi in lui scienza speciale, espressa nella luce del suo sembiante. La seconda volta sì, che esercitò la carica di vero Legislatore, promulgò ordinazioni, impose comandi, e pubblicò gli ordini più necessarj per il buon governo, e spirituale, e politico di quel popolo innumerabile; però allora *cum honorificentia, &c.*

Riduciamo per altro questa importantissima verità ad istruzione più pratica per un Governo Aristocratico, con osservare lo stesso Mosè ne' Numeri. L'acclamato Legislatore stanco di giudicar solo quel popolo, fece ricorso a Dio, onde si degnasse, o del tutto toglierli, o in parte alleggerirli il peso. Gran dire! Un Uomo, cui era sì facile dimandar istruzioni, e consulte a Dio, un' Uomo così pieno di beato spirito, un' Uomo, oltre tutto il fasto d'umana letteratura, ornato di lumi profetici, a Dio esclama: *cur imposuisti pondus universi populi hujus super me?* [a] E saravvi a di nostri, chi fino ambisca un tal peso? Ma inanzi. Contentossi l'eterno Sovrano di condescendere alle giuste istanze del suo Ministro, ed ordinandogli eleggesse tra più vecchi del popolo settanta personaggi, volle, tra essi dividesse le cure del grande Principato: *Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, ut sustentent tecum onus populi, & non tu solus graves.* (b) Bella forte per Mosè. Eleggerà egli adesso tutti a se più congiunti di sangue, eleggerà

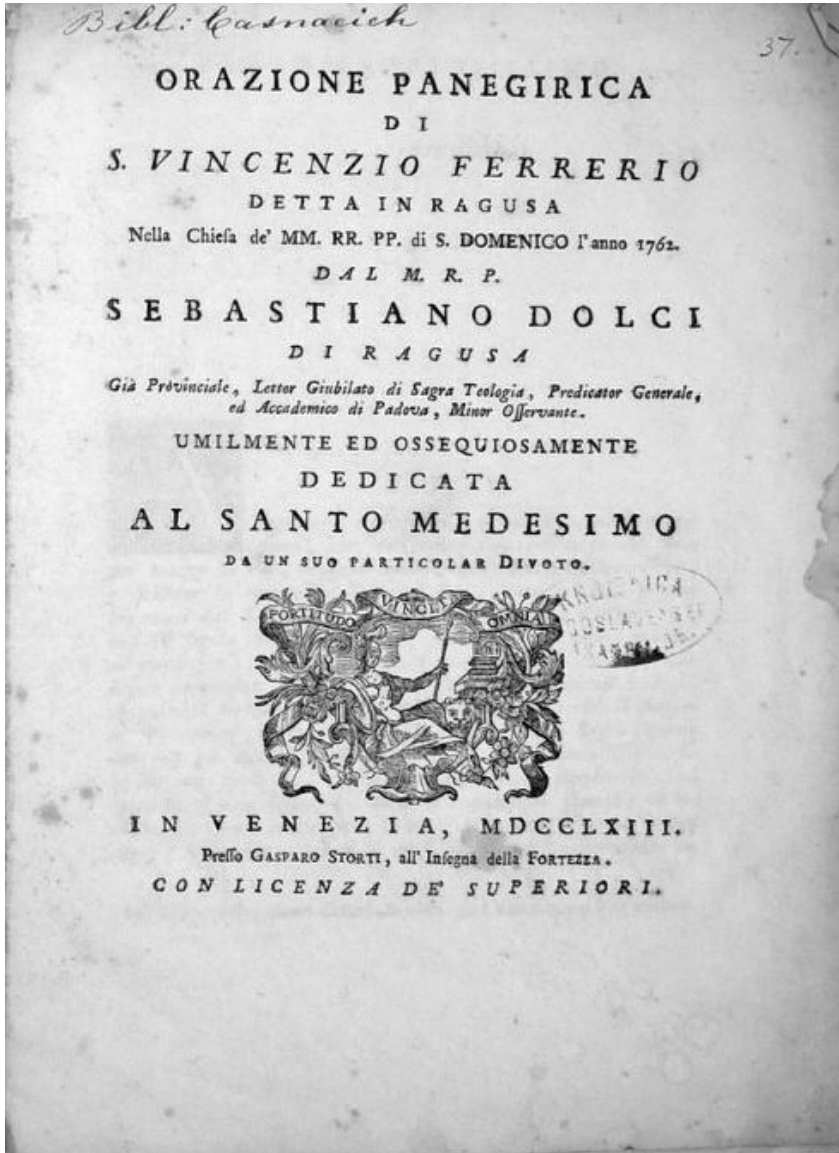
[a] num. 10. c. (b) num. 11. d.

16
 gerà tutti a se più cari, per amicizia, eleggerà tuttora se
 più uniti per dipendenza. V'ha tra quel popolo, chi di
 lui sovente mormorò, v'ha anche chi lo lapidò, oh! que-
 sti sì, che faranno esclusi dal numero da Dio prescritto
 al futuro Magistrato. E quando lo persuada la politica,
 ad elegger qualcheduno (mi spiegarò ben con dire, che non
 sia de' suoi) immaginatevi voi, se n' eleggerà tanti di que-
 sti, quanti superino un di q'voti, de' proprj aderenti. Risa-
 pondete bensì Mosè. Eh! che Dio m'ha imposto elegga
 settanta ottimati, per lui, e non per me, *Congrega mihi
 septuaginta viros*; ed ogni volta in questa elezione avessi
 un menomo, riguardo all'aderenza, alla consanguinità, all'
 amicizia, farebbono gli eletti all'utilità mia, non alla
 gloria di Dio destinati. E posso forse far la prescielta a
 capriccio, ad arbitrio? Ecco le qualità, che pretende l'
 Altissimo, risplendano ne' Collegi del mio Principato.
 Vuole, siano prudenti, savj, dotti, *quos tu nosti, quod senes
 populi sint, ac magistri*; debbono dunque esser eletti dal
 proprio merito, e solo dalla mia voce saranno pubblicati.
 Tant' appunto ei fece, nè accade io vi rapporti il co-
 mento de' sacri Interpreti; *Patet senes hic intelligi, non tam
 atate, quam prudentia, & moribus*; (a) tutto in riprova, che
 alle cariche d'una Repubblica, perchè si mantenga non men-
 stabile, che felice, esaltar sempre si debbono; Uomini im-
 macolati, Uomini zelanti, Uomini dotti. Ma se, PRIN-
 CIPESERENISSIMO, questa è la Luce, che risplende ne'
 Magistrati del vostro Dominio; Luce, che è priva d'ogni
 macchia; Luce, che è sempre in moto; Luce, che è nemica
 di tenebre [lo dirò in breve] Luce, che non si eclissa, ove
 tramontarono ed eclissate, e sepolte tante circonvicine Re-
 pubbliche; a che mai ho prefisso questo inutile argomento
 al mio Discorso? lo dirò. Con insegnare affettuosamente
 quello, devesse operare, ho ingegnosamente lodato quello
 voi operate; ed il mio ragionamento, non è altro, che un
 tacito Panegirico del vostro Governo. Ho detto.

(a) *Cornel. à Lap. in hunc loc.*

SEBASTIJAN SLADE

Orazione panegirica di S. Vincenzio Ferrerio

SANTO GLORIOSISSIMO.

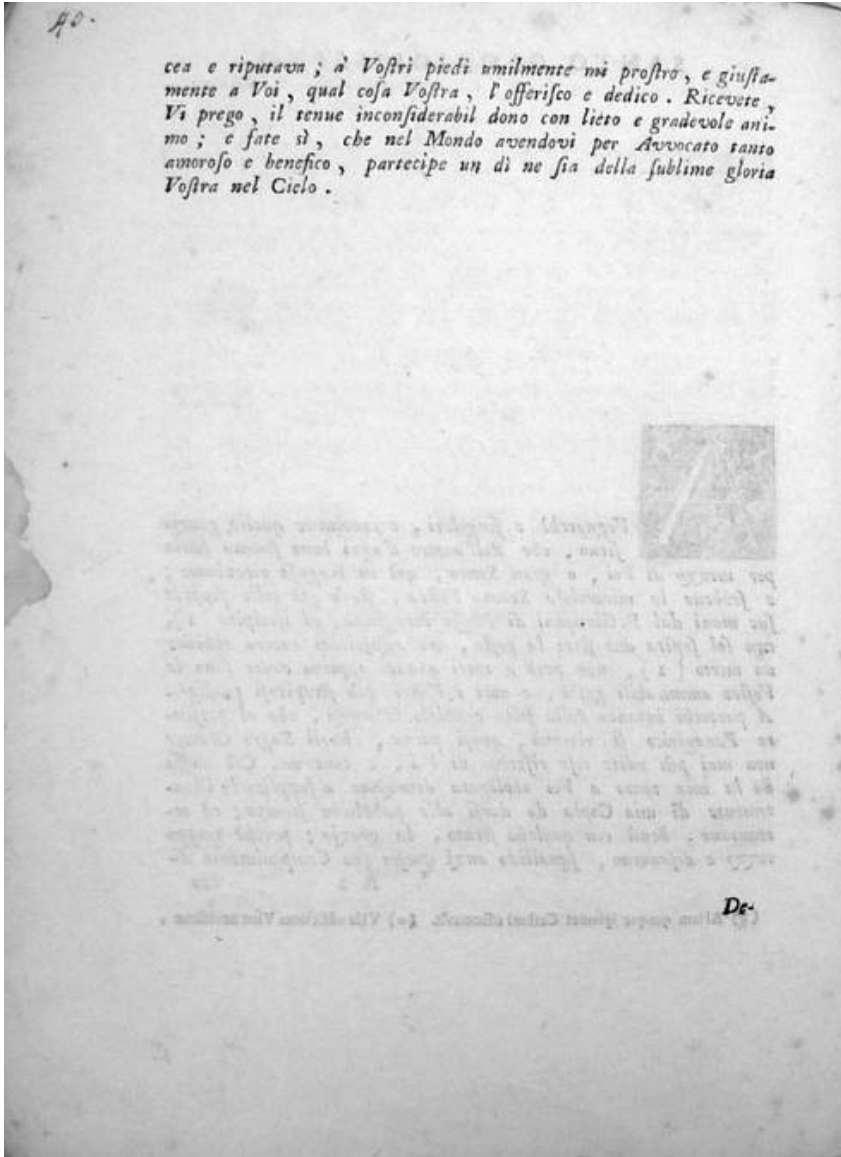
39

Vegnacchè e singolari, e continove quelle grazie
 sieno, che dall'autore d'ogni bene sommo Iddio
 per mezzo di Voi, o gran Santo, què in Ragusa riceviamo;
 e sebbene la miracolosa Statua Vostra, stata già colle proprie
 sue mani dal B. Giovanni di Massa intagliata, ed iscolpita (1),
 non sol sopita due fiare la peste, ma risuscitato ancora abbiane
 un morto (2), non però a tutti quanti appieno conte sono le
 Vostre ammirabili gesta, e noi i Vostri più strepitosi prodigi.
 A parecchi intanto della solta e nobile Udienza, che al presen-
 te Panegirico si ritrova, quasi parvo, che il Sagro Oratore
 non mai più udite cose riferiva di Voi, e contava. Cid messa
 ha la mia tanto a Voi obbligata divozione a supplicarlo istan-
 temente di una Copia da darsi alle pubbliche stampe; ed ot-
 tenerane, bensì con qualche stento, la grazia; perchè troppo
 rozzo e disadorno, squallido anzi questo suo Componimento di-
 cca

A 2

(1) Aliam quoque ipsemet Cathari efformavit. (2) Vide additiones Vitæ novissime.

(5)

Dedi spiritum meum super eum: iudicium gentibus profere,

Il Santo Profeta Isaia a capi 4.

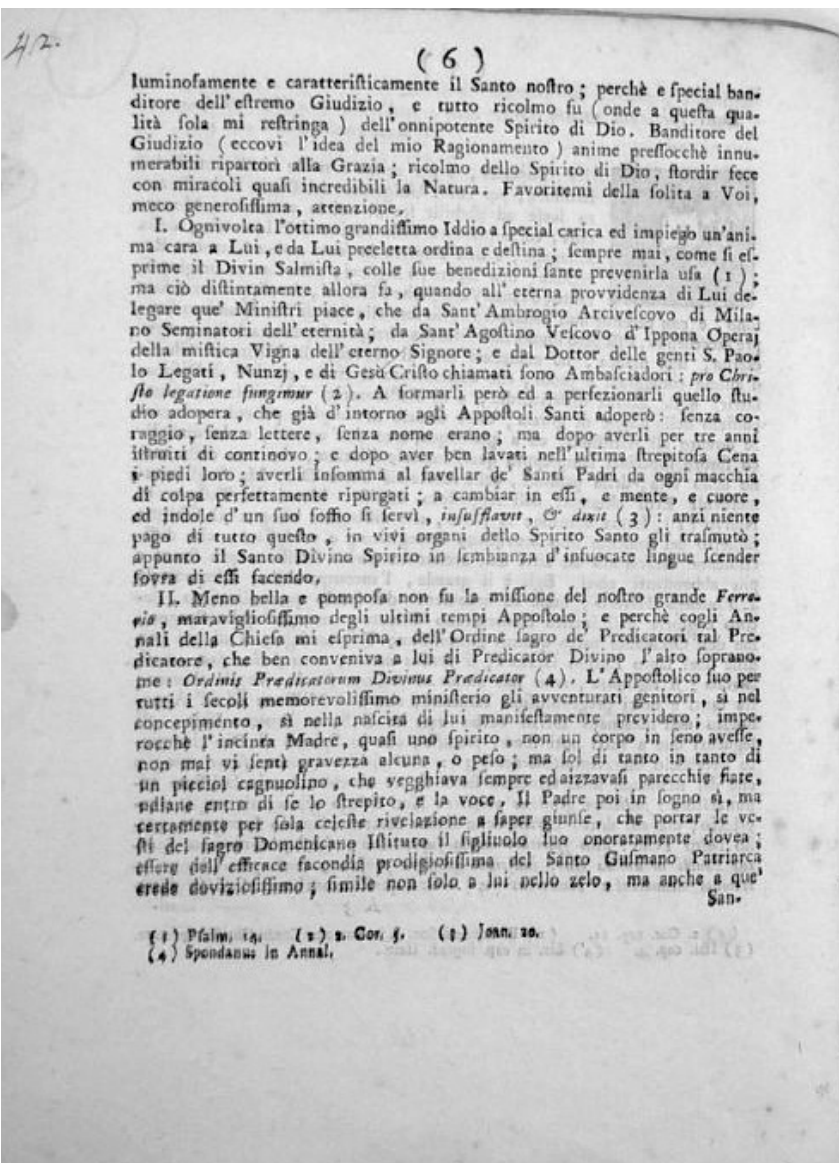

Alta, stupenda, e per cento e mille titoli ammirabil Missione, per cui l'Unigenito del Divin Padre in terra scelse ad instabil fra di noi la visibil sua Monarchia, ed a piantare sulle rovine dell'Idolatria, della Sinagoga, e dell'empierà la santa nostra Cattolica Religione; ben sapete, o Signori, esser l'unica origine di tante, e tante Vangeliche Missioni, che dipoi succedate sono, e con petenne non interrotto corso fino alla fine de' secoli andran sempre succedendo. Essa però immortale nella sua virtù, e nella durata di sua energia eterna, non manca, nè mancherà mai di proveder la Militante Chiesa d'anime coraggiose e prodi, che degnamente il titolo portino di Dispensatrici delle divine misericordie, e di Restauratrici del mistico spirital edifizio della Legge di grazia; tutte di zelo avvampino pel culto ed onore dovuto all'Altissimo; ed a qualunque urto dell'umano, e del diabolico furore superiori sempre più quell'imperio dilatino, che non costa meno della vita, della passione, della morte all'Uomo-Dio. Ma fra gli innumerevoli Eroi chiamati dall'Appostolo ministri idonei del Testamento Nuovo (1), ferma opinione io porto, che distinguer bisogna il sublime subietto del presente mio brevissimo Panegirico; e confessare, che difficilmente derivarono ad altri dall'acclamata divina Missione più strani e più abbondanti ajuti. Egli è il grande, l'incomparabile, l'immortale S. Vincenzo Ferrerio; lume ed ornamento del secolo quattordicesimo, decoro e gloria dell'inclito Domenicano Istituto; non sol delle Spagne, ma dell'Occidente tutto quanto gloriosissimo Taumaturgo, e di cui ben disse quel sagra Latino Oratore, *si species nomen, totus factus sum ad visiboriam; si cognomen, totus fuit natus ad pugnam* (2). Vaglia il vero; fra tanti e tanti pregevolissimi caratteri, che alla Missione ed all'Appostolato dell'incarnato Divin Verbo dati ha il Santo Profeta Isaia, gli seguenti due a tutti noti sono: predisse, che lo Spirito di Dio riempuito avrebbe maravigliosamente (3): *dedi spiritum meum super eum*; e che del tremendo final Giudizio stato ci ne sarebbe particolarissimo annunziatore: *iudicium gentibus profere*. Non spiego già a mia voglia e capriccio, ma col dotto Lirano delle divine Scritture famoso Interprete, questo sagra Testo: *dedi spiritum meum super eum; idest plenitudinem Spiritus Sancti in anima eius: iudicium gentibus profere; idest ipse iudicium extremum denuntiabit hominibus* (4). Ora questi vanti medesimi fregiarou

A 3

lumi.

(1) 2. Cor. cap. 12. (2) P. Bonucci Soc. J. in Anatomie Cordis Christi cap. xxv.
 (3) Isa. cap. 4. (4) Lir. in cap. sagrad. Isaie.

(7)

43.

Santi Apostoli, che le Spagne santificarono ed il Mondo tutto, poco men che pari ed uguale. Neppur sine ebbero quì sì allegri, fortunati, e cari pronostici; narrandoci di sua stupenda Vita gli Storici tutti quanti, che nel sagra di lui Battesimo quelle appunto maraviglie si videro, che nella nascita del Precursor Battista, fortera Voce dell' incarnato Verbo (1), crediam avvenute. Il Ministro, cui in sorte toccò le sagra Battesimali acque al Bambino dare, non alcun nome degl' illustri Antenati suoi, ma quel di *Vincenzo* gl' impose; quelle vittorie, che moltissime contra le proprie umane passioni ottenne egli; e que' trionfi, che frequentissimi e dagl' Infedeli alla santa Fede ridotti, e dai Cristiani a miglior vita convertiti felicemente riportò, a chiare note predicando.

III. Ma se convien, grandi oltre modo e sublimi que' disegni sieno, che sulla santità e sull' Apostolato di lui a chiara luce veggonfi nell' eterne consulte già presi; quai mezzi adoperò la Grazia, perchè ne' Santi tutti ammirabile in *Vincenzo* ammirabilissima si rendesse? Potete immaginarveli da voi stessi, gentilissimi Alcolatori. Fece, che cogli esercizi di pietà l' uso della ragion medesima prevenisse; che fanciullo ancora di nulla tanto, quanto di udire la santa parola di Dio, e ripeterne molta parte a' Domestici si dilettasse; e che a' sguardi loro bene spesso involandosi, i sagrai Templi fussero principal sua cara delizia. Fece altresì, che agguila del buon Tobia verso de' poverelli sembrasse alle poppe sole della Cristiana Carità allattato; che non ben due lustri di vita terminati di piagner a calde lagrime, ora la passione del divin Figlio, ora i dolori di sua Madre principiasse; e che ogni suo giovanil divertimento e piacere consistesse in farsi della scuola una Chiesa, della Panca un Pulpito, e de' fanciulli suoi condiscipoli un' improvviso Uditorio. D' indi ai Chioftri della Domenicana Famiglia tirollo, e condusse; ove questo gentil arbolcello, quasi in riva di limpide correnti acque piantato, cotanto del vital umore degli altrui esempi santi si approfittò, che ben presto, per pazienza e mansuetudine, per carità ed ubbidienza, in una parola per tutte quante le virtù crescer videsi rigoglioso al Cielo, ed ai più perfetti nella religiosa Osservanza fin di regola servire, e di modello. D' ingegno innoltre vivo e perspicace fornito; dotato di memoria vasta e senacilissima tale progresso ne' suoi studj fece, che tutti affatto di ventiquattro anni gli terminò; studj per altro, che una continova Orazion eterna; perchè non mai sennon appiè d' un Crocifisso dinanzi posto componea sue Prediche, e scrivea le rare sue Lezioni. Quindi quanto chiaro per santità, altrettanto per dottrina illustre, in Valenza sua Patria non solo a' Religiosi suoi, ma a settanta secolari persone, tratte alla scuola dalla fama, e mantenutevi dallo stupore; insegna la Filosofia; dipoi a Barcellona, sede allora dell' Università di Catalogna, a dettarvi la Teo-

(1) Joann.

(8)

logia spedito viene; e finalmente alle istanze del Vescovo, del Capitolo, e di quel Magistrato a Valenza ritorna per spiegar pubblicamente la sagra divina Scrittura.

IV. Seguiti pur a spiegarla, giusta spiegala, quasi divinamente; ma i Pergami, e non le Cattedre dargli il bel nome debbono di Appostolo de' tempi suoi: tempi, o Signori, la storia de' quali senza orrore riandarli non può. Buja ed oscura notte la faccia del Cristianesimo ricopriva allora, perchè non meno di tre Pontefici l'Appostolica Romana Sede occupavano; tutti e tre per la incerta, e dubbiosa marca della Canonica elezion loro in gara posti, e da varj differenti partiti sostenuti e gara. Chi inchinavasi a Gregorio sedente in Roma; chi a Benedetto coronato in Avignone; e chi a Giovanni da Alfonso Re d'Aragona protetto ostinatamente: anzi per altri imperferutabili giudizj di Dio i personaggi più qualificati, più dotti, e più santi di quell'infelicissimo secolo; quai erano il da me esaltato Ferrerio, ed il Beato Giovanni Domenici nostro celebratissimo Arcivescovo, alunni dello stesso Domenicano Istituto, per uno stesso Gerarca della Chiesa non stavano. Essendo intanto il Cattolico Mondo, o dalla prevenzione, o dalla politica, o dalla passione tutto fossopra messo, languiva la Carità, ondeggiava la Fede, vacillava la religione: tantopiù che dissipato ritrovavasi il Santuario dall'infame spirito della Simonia; e per ogni dove in giro vedevasi col nefando suo calice la prostituta Donna di Babilonia.

V. Or chi calma darà a sì fiera orribile tempesta, e compenso a sì funesto disordine ed iscompiglio? Non altri che il nostro Vincenzo, cui i Padri del Concilio di Costanza una solenne ambasciata invieranno, onde gl'inforti sta di essi Dubbj postosi in orazione sciolga; e lo Scisma sterminatore dell'unità della Chiesa per anni cinquanta, colla elezione di Martin V. abbia fine. Quanto poi al depravamento de' costumi del Mondo; trovati in Avignone il gran Santo, partigiano già di Benedetto; suo anzi Confessore, e Maestro del suo Palazzo: ma ecco, che per un ardente febbre infermo giace; ecco, che l'invisibil capo della Chiesa Gesù Cristo gli apparisce e lo visita; ecco, che leggermente una guancia toccandogli lo sana e guarisce; ecco, che gl'impone, ad annonziar sen vada l'estremo formidabilissimo Giudizio, dal Dottor delle genti ad Agrippa, a Felice, ed a Festo anche annonziate. Sorge in fretta l'Eroe coraggiosissimo; e giacchè a somiglianza del teste mentovato Appostolo del Satanasso di sua carne trionfatore ritrovati, superati gli assalti avendo di tre impudiche Taidi, per la rara avvenenza del suo volto fuori di se e deliranti; si accinge a farsi delle coruttele ed abominazioni, che il Mondo affogano, glorioso Vincitore. Ed al primo lampeggiar del suo zelo, al primo tuonar della sua voce, si scuotono e dal mortal letargo destano tutti; e tutti ammirandolo per un Profeta calato dal Ciclo a predicar la Peni-

(9)

451

Penitenza; in forma universal comozione si mettono, e Contadi e Ville, e Terre e Città, e Reggie e Corti, e Province e Regni. Nell'udirlo a dire, l'ora del final Giudizio è vicina (e crediatemelo o Signori, vicinissima è perchè dinanzi a Dio (1) *mille anni tanquam dies bestiarum, quae praeterit*) già par' ad essi di ascoltare dell'Angelica tromba l'ultimo fatal rimbombo; e di vedere, che schiantansi dal Firmamento le stelle, ricuopresi di strane tenebre e di non più vedute caligini il Sole; e la Luna fassi sotto il pesante flagello dell'ira formidabile di Dio tutta languiuosa. Sovvengaci di quell'Angiolo dell'Apocalisse (2), il cui volto sfolorava agguisa del Sole, il cui capo coronava un'iride di pace; il cui piè dextro poggiato era sui vasti seni del mare, ed il sinistro sugli ampi spazj della terra; e che di tuoni riempieva l'Universo, promulgando il libro della Legge che avea in mano; e gridando temete Dio, perchè il tempo si avvicina del suo Giudizio. Queste e non altre le divise furono e i caratteri dell'Appostolato di Vincenzio. Portando su' Pergami, or con un Sole in viso, or con una fiamma sul capo un vivo evidente riverbero della stessa faccia di Dio; bastava questa voce sola profetisse, *Giudizio*; tosto a' suoi Uditori sembrava, che scuotessi da' suoi cardini la terra, usciva dalle sue voragini il mare, spezzavansi i monti, seccavansi i fiumi, e riforgean dalle lor tombe i morti. Infatti, che egli fusse l'Angiolo dell'Apocalisse in simbolo ed in figura; un morto, che pur allora alla sepoltura portavasi, ad alta voce il confessò; e uditelo dal celebre Cornelio a Lapide (3): *Angelum hunc clamantem timete Deum, quia venit hora iudicii eius, symbolice fuisse B. Vincentium Ferrerium, mortuum ab ipso Vite restitutum miraculo confirmavit.*

VI. Stupitevi ora, che fin preveduto egli da S. Giovanni in Parmos, qual nuvola di tuoni, di folgori, e di saette grvida, il Mondo girando, santificati colla sua Missione abbia, non sol i vasti Regni di Catalogna, di Lione, delle due Castiglie, d'Aragona, e di Valenza; ma i Pirinici passando, attraversando la Francia, scorrendo la Savoia, scendendo nell'Italia; nella Grecia, nella Germania, nell'Ibernia, nell'Iscozia portandosi, abbiane dove la pietà, e dove introdotta la nostra Santa Cristiana Fede. Stupitevi, io replico, che emulo de' Santi Appostoli, avegnacchè nel Catalano suo natio idioma sol favellasse, era non pertanto dalle sudette Nazioni tutte, ed anche dalla nostra Illirica gente, cui del pari predicò (4) inteso perfettamente, e capito; e che della sterminata turba, ora di trenta, ora di cinquanta, ed ora ancora di ostanta mila Uditori non ne perdeano un'articolo menomo della sua voce i più lontani. Stupitevi, torno a dire, che allo scoppio spaventevole delle sue Prediche, chi per terrore sudò, e chi ne svenne; chi per violenza di contrizione e di dolore morto a terra cadde: e che due contumaci, a non compungerli osti.

(1) Psal. 79. (2) Cap. 14. (3) In cap. 14. Apoc. (4) Griset in Vit.

(10)

46
 offinatissimi, uomini all'ultimo supplizio nella Città di Nantes condotti, da lui ricuoperiti colla Cappa, illuminati, confessati, ed assoluti, in due mucchi di cenere si videro isfarinati. Stupitevi finalmente, che in una mattina sola là in Salamanca un'intera numerosissima sinagoga alla Santa Fede convertì con far sulle vesti degli uomini e delle donne tutte, quante una bianca miracolosa Croce comparire; che nel corso del suo Appostolato degli Ebrei medesimi più di cinquantamila al sagro Fonte rigenerò; che al computo di molti Storici da cento quaranta mila peccatori a penitenza ridusse; e che al favellar dei Fatti della Chiesa ridirsi il vero numero non può, sì de' peccatori suddetti, sì degli Eretici, de' Scismatici, de' Maomettani, e degl' Idolatri, da lui alle vie del Signore fortunatamente indirizzati: *impossibile di fu est (1) quot peccatorum, hereticorum, schismaticorum, & Mahomettanorum myriades ad rectam frugem, Fidem Catholicam, ac Religionem Christianam convertorit.*

VII. Tante e così strane conversioni bisogna certamente a quell'onnipotente spirito di Dio, di cui pieno era e colmo, attribuire: *dedit spiritum meum super eum*; e confessare, che se di quello spirito stesso leggevamo, che ne' primi giorni del Mondo nascente sull'acque passeggiava (2) *sewabatur super aquas*; ragion ebbe Vincenzo medesimo d'interpretare per acque di penitenza, di dolore, e di pianto queste acque (3) *super aquas lacrymarum sewabatur spiritus Dei*. Perciò appunto il gran Santo non cessava quasi mai di versar lagrime copiosissime, sino ad averne dopo ogni Predica la sagra Tonaca inzuppata; come pure in tant' austerità e penitenza visse, che per quanto fiorito abbia per innumerevoli non men, che inauditi miracoli; io lungi dal vero non andrei con dire, doverli fra' potenti suoi in primo luogo contare la sua austerissima e penitentissima Vita. E come mai potè Provincie tante, e tanti Regni girare sempremai pellegrinando a piedi; continue Confessioni udire, predicar ogni giorno, e durarvi sovente sei ore intere, con digiuno quotidiano a riserva delle Domeniche sole il corpo suo estenuando? Come struggerli in incessanti sudori fervorosissimi; nè refrigerar più di tre volte al dì con iscarsa ed iscipita bevanda l'ardente sete? Repplico, come potè da tanti disagi e patimenti rifinito alla natura non conceder altro, che ore pochissime di sfentato riposo, or sovra un ruvido sasso, or sulla paglia, or su' sermenti prelo; ed il restante della notte dopo una Disciplina rigidissima, e sempre a sangue, o in divote Meditazioni e preghiere, o nella Lettura de' santi Libri consumare? Come finalmente malgrado la mutazione di tanti Climi, malgrado le naufee di sì lunghe navigazioni, malgrado le pene di così duri pellegrinaggi all'anno settantesimo di sua vita l'instancabil Appostolo arrivare?

(1) Spondanus in Annal.

(2) Gen. cap. 1.

(3) In Concionibus sub eius nomine, quae Natali Alex. habuit.

(II)

VIII. Ah! che tangiato quasi in uno spirito avealo lo spirito di Dio; e quell' ammirabil Verga d' una mezz' Onnipotenza, che a lui dal Cielo impressata era, in forze sostenesalo ed in vigore; onde scorree potè ventinove Regni vastissimi, e tutri riempere di maraviglie e di portenti; quai non mai videro i passati, e vedranvi difficilmente i secoli avvenire. Sì Uditori. Molti e molti Taumaturchi, dir voglio operatori de' prodigi, nella storia della Chiesa abbiamo; ma non mai un' altro più stupendo di Lui e più maraviglioso: si verificò anzi in *Vincenzo* quella divina Vangelica promessa, che i veri Credenti fatti miracoli avrebbono, a quei dell' istessa incarnata Sapienza superiori (1): *opera, qua ego facio, & ipse faciet; & majora horum faciet*. Ben sapete, che punto non si pregiadica con ciò, ma piuttosto l' eterna gloria del grande Iddio si accrece; perchè io stesso hovvi già da questo Pulpito i sentimenti di Sant' Agostino (2) rapportati, che Dio solo è l' autore, ed i santi puri istrumenti de' miracoli sono: *majora quam ipse fecit, dicit eos esse facturos; sed in eis, vel per eos se faciente; non ipsi tanquam ex se ipsi* (3). Ditemi ora; come mai quei di *Ferraris* maggiori miracoli non furono? Tralasciam pure i ciechi, gli storpi, i mutoli, i languidi, e d' altra sorte infermi, cui egli rendette la luce, le membra, il vigore, la sanità: non parlamone di quel dominio che fugli elementi ebbe; dalla terra, dall' aria, dall' acqua, dal fuoco ubbidir a sua voglia facendosi; non ne favelliam di quell' autorità, con cui la serenità, le piogge, il mare governò e le procelle: per finirla, tacciafi; tanta e tale eterne stata la padronanza di lui sovra i Demonj, che bastava una sua voce, e bene spesso il solo suo nome bastò a tollo sugarli; perchè quelle e simili altre maraviglie, ed in Gesù Cristo, ed in parecchie sante anime veghiamo. Ben di *Vincenzo* dirsi non può, quello di Gesù Cristo il Vangelo dice, allorchè di Nazaret sua Patria parla e favella (4): *non fecit ibi virtutes; e giusta i Sage Interpreti spiegano* (5) *non fecit ibi miracula, & prodigia*; imperocchè la sua vita una serie fu di continovi miracoli. Nel predicare riserbava mezz' ora sempre pe' soli miracoli; talvolta a suon di campana raccogliea la gente, impulso avendo di operar miracoli; spesso comunicò ad altrui la virtù e la potestà di far miracoli. Senza meno notò faravvi, che in veggendo un Muratore dall' alto di un terro precipitar giù e cadere, colla sua taumaturga voce a mezz' aria il fermò; ed ottenuta dal Superiore la vietatagli facultà di far miracoli, fecelo a terro agiatamente calare. Sennonchè, quanti morti piacque a Gesù Cristo di risuscitare? Tre soli, risponde per voi l' incomparabile Sant' Agostino; *tres autem mortuos revocavit a Domino resuscitatos* (6); quando del gran *Vincenzo* gli Annali Ecclesiastici ci assicurano, che negli autentici

(1) Joan. 1. (2) Auguſt. Tract. 71. in Joan. (3) In 7. Panegy. D. Thom.
(4) Math. cap. 17. (5) Cornelius in hunc locum. (6) Rom. 44. de Verb. Dom.

(12)

Processi della sua Canonizzazione porri precisamente non potè il numero dei da Lui risuscitati in vita; e quando il Santo Arcivescovo di Firenze Antonino ci attesta, che trentotto (a questi uno aggiugnersi dee della Patria nostra) (1) disse, che trentotto vi risuscitò dopo sua morte: *ingentibus quoque miraculis post mortem claruit; adeo ut testetur D. Antoninus, triginta octo defunctos post ejus mortem ad invocationem ejus nominis resuscitados fuisse* (2).

IX. E qui narrar dovrei, come con quindici pani soli tre mila persone una volta satollò, e l'albergo lasciovvi per più giorni provveduto; come spezzatosi sotto molta folla di popolo un Ponte, con un suo segno di Croce le fraccassate travi riunì, e nel rapido fiume, che di sotto scorrea, alcuno non affogossi; come innumerabili Locuste i campi saccheggiando, ad un comando di Lui morte rimasero tutte, e salironvi le roscie spighe su' gambi loro intere. Ma se pur a somiglianti maraviglie dar non piacevi il titolo di oltremodo stupende; che il Ciel vi salvi, qual mai è quella, cui oltrepassare la più alta eroica fede di un Taumaturgo non può? La riduce allo trasporto d'un monte il Vangelo (3), *dicentis monti huic, transi hinc illuc, & transibit*; ed altresì la riduce a ciò nelle Pistole sue S. Paolo (4), *si habuerò ontuem fitem, ita ut montes transferam*. Ma trasportò pure il nostro Ferrerio un'intera Città, e trasportolla in una sola notte co' suoi edifizj, co' suoi abitanti, co' suoi campi e giardini molte leghe entro terra; perchè lungo il mare posta troppo era da' Mori infestata; ed anche trenta e più miglia (5) la metà d'un'altra Città vi trasportò; perchè da Lui alla santa Fede ridotta col restante non comunicasse, che immerso era nell'Idolatria. Dunque . . . ma che dunque? Disse già, e torno a dire, che non Vincenzio da se stesso, ma la Divina onnipotente mano per mezzo di Vincenzio operati ha sì stupendi prodigj; negatemi bensì, avverato in Lui non fassi quel detto Vangelico, *majora borum faciet*; e troppo possente, troppo efficace non sia il suo patrocinio, e la santa sua intercessione.

X. Grande, liberalissimo Iddio; quanto mai da Voi sono i servi vostri anche in questo Mondo remunerati! Rinunziò, è vero, l'umilissimo Ferrerio, e Mitre, e Pallj, e Porpore sovente a Lui offerite; ed avida unicamente si dimostrò delle pene, dei disagi, e delle sollecitudini del faticoso suo lungo Apostolato; ma perciò il contento gli daste di ripartorir anime innumerabili alla Grazia; e la gloria di far stordire con miracoli quasi incredibili la Natura. Deh! quello zelo ed amore; onde avvampò su questa terra per la salute di tutti, conservi anche ora per noi; nè mai dimentico sia, sì del misero Oratore, che con piacere l'impegno di lodarlo prese; sì del Nobile Uditorio, che ad udir le sue lodi con genio qui venne; perchè protetti da Lui, accader non può non giugniamo ad essere con Lui beati. Ho detto.

(1) P. Cervin in addit. Vite noviss. (2) Spondanus in Annalib. (3) Matth. cap. 18.
(4) Cori. i. cap. 13. (5) Ex P. Giacco in Panegy.

Marinko Šišak

KRONIKA ZNANSTVENOGA SKUPA „SEBASTIJAN SLADE DOLCI I FRANJEVCI PROVINCIJE SV. JERONIMA“

Šesnaesti znanstveni skup u nizu „Tihi pregaoci“ ovoga puta bio je posvećen franjevcu iz Dubrovnika koji je pripadao franjevačkoj Provinciji svetog Jeronima. Ova provincija vrlo je specifična jer se proteže od juga do sjevera Jadrana, uskim obalnim pojasom. Franjevački samostani nalaze se u Kotoru, Dubrovniku, Cavtatu, Lopudu, Kuni na Pelješcu, Badiji, Kaboru na Rabu, Kraju na Pašmanu, Krapnju, Nerezinama, Orebiću, Puli, Rijeci, Rovinju, Rožatu, Pridvorju, Splitu, Trogiru i Zadru. Stoga je izbor za mjesto održavanja skupa pao umjesto na Dubrovnik, na Zadar. Ljubaznim domaćinima ovoga puta su bili Sveučilište u Zadru koje je za tu prigodu ustupilo svoju svečanu dvoranu i samostan svetog Frane i njegov gvardijan fra Stanko Škunca, koji je bio i aktivnim sudionikom skupa.

Prva sjednica znanstvenoga skupa započela je u petak, 9. listopada 2015. u 9.00 sati pozdravnim riječima koje je u ime organizatora uputila predsjednica Organizacijskog odbora skupa izv. prof. dr. sc. Tamara Tvrtković. Skup su organizirala dva odjela Hrvatskih studija: Odjel za kroatologiju i Odjel za hrvatski latinitet. Prvom sjednicom predsjedali su izv. prof. dr. sc. Tamara Tvrtković i doc. dr. sc. Marinko Šišak, a drugom dr. sc. Relja Seferović i prof. dr. sc. Pavao Knezović. Prvi izlagač bio je dr. sc. Relja Seferović iz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. On je govorio o Sladinu stilu ističući kako je jezgrovitost bila temeljna karakteristika koja ga je resila i u govoru i pismu, tj. u sva tri dijela opusa: propovjedničkom, teološkom i historiografskom. Prof. dr. sc. Ivan Pederin govorio je o značajkama hrvatske životopisne književnosti kao važnim sastavnicama u stvaranju Hrvatske kao suvremene nacije. Izv. prof. dr. sc. Tamara Tvrtković s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu govorila je o najpoznatijem Sladinu djelu *Fasti* kao primjeru pseudobiografije iz 17. stoljeća. Istaknula je žanrovsku pripadnost Sladina djela i potrebu da se stvori korisno i upotrebljivo djelo. Doc. dr. sc. Marinko Šišak s Hrvatskih studija iz Zagreba govorio je o Sladinu rukopisu koji se čuva u Pragu, a sadrži govor koji je Sebastijan Slade uputio dubrovačkim plemićima u kojem je izložio temu plemićke sloge i njene uloge u očuvanju Republike. Prof. dr. sc. Pavao Knezović s Hrvatskih studija u Zagrebu obradio je starijeg Sladinog subrata iz Dubrovnika fra Vitala Andrijaševića koji je sastavio nekrologij Provincije, a napisao je i nekoliko knjižica važnih za hrvatski barokni prozni izraz. Doc. dr. sc. Luciana Boban i doc. dr. sc. Josip Grubeša sa Sveučilišta u Mostaru izlagali su o temi Sladinih *Monumenta* koje su kontekstualizirali

među slične franjevačke šematizme, posebno spram šematizama Hercegovačke franjevačke provincije.

Dr. sc. Irena Galić Bešker iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu govorila je o biografskom radu Sebastijana Slade u kontekstu hrvatske latinističke biografije 18. stoljeća, uspoređujući njegovo djelo s djelom Serafina Crijevića. Dr. sc. fra Stanko Josip Škunca izlagao je o fra Pavlu Pelizzeru iz Rovinja i njegovoj vizitaciji Bosne Srebrne iz 1640. godine. Ta vizitacija imala je za cilj razriješiti problem dvostruke jurisdikcije koju su dva biskupa imala nad istim područjem, a što je fra Pavao uspješno riješio. Zdravka Martinić-Jerčić s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu iskoristila je Sladinu bilješku u djelu *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae*, da bi iznijela povijest franjevačkog samostana i obrazovanja na otoku Badiji. Dr. sc. Jadranka Bagarić sa Sveučilišta u Mostaru izlagala je o temi latinske poezije fra Anselma Katića (1715. – 1792.), Sladina suvremenika koji je bio lektor filozofije i teologije i voditelj franjevačkog generalnog studija u Dubrovniku.

Nakon završetka skupa u prostorima Matice hrvatske, ogranak Zadar, održana je promocija netom izišlog zbornika o prethodno održanom skupu o fra Stipanu Margitiću. Zbornik je izišao u zajedničkoj nakladi Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i Instituta za latinitet Bosne i Hercegovine. O novoizišlom zborniku, kao i o cijelom knjižnom nizu govorili su glavni urednik niza prof. dr. sc. Pavao Knezović, te prof. dr. sc. Josip Lisac, doc. dr. sc. Josip Grubeša i doc. dr. sc. Marinko Šišak.

Sudionici skupa u svečanoj dvorani Sveučilišta u Zadru. S lijeva na desno: T. Tvrković, M. Šišak, S. J. Škunca, P. Knezović, L. Boban, I. Galić Bešker, Z. Martinić-Jerčić, R. Seferović, J. Bagarić, I. Pederin

Radno predsjedništvo skupa: prof. dr. sc. Pavao Knezović i dr. sc. Relja Seferović

KAZALO IMENA OSOBA I MJESTA

- Abruzzo 153
Adamović, Vicko 123, 136
Adžić, Kajo 57
Albanija 14, 214
Albertini, Beninj 165
Aleksandar I., kralj 102
Aletić, Petar 184
Aletin Natali, Ivan (Ivo) 14, 209, 215
Aletin, Antun 209
Alojzije Gonzaga, sv. 195
Ancona 11, 15, 123, 125, 136, 140, 208, 212
Andrijašević, Vital (Andrija) 8, 9, 117-134, 136, 137, 138, 140, 213, 251
Anđelić, Ivan Karlo 52
Ankonska marka 147
Antonius a Ragusio 209
Antun Padovanski, sv. 92, 126, 195
Apeninski poluotok 15, 17
Appendini, Francesco Maria (Franjo Marija) 10, 119, 120, 121, 122, 123, 165, 166, 167, 183, 213
Arhija, Aulo Licinije 37
Aristotel 83
Asiz (Assisi) 156
Atena 83
Atenej 16
Atički (Atik), Tit Pomponije 28
Augustin, sv. 49, 85, 86, 134, 137
Bačić, Stanko 151
Badija, otok 8, 91, 92, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 114, 115, 251, 252
Bagarić, Jadranka 183, 252
Baglivi, Đuro 49
Baglivi, Pietro Angelo 49
Bakarčić, Milivoj 108
Bakula, Petar 61, 67, 69, 72, 75
Baldelli, Franjo 50
Bandera, V(j)enceslav 99, 103, 107, 108, 110, 111
Baničić, Franjo 128
Banja Luka 128
Baptisto del Giudice, Ivan 146
Barbir, Gerard 108
Barčić, Ante Berard 105, 108, 110
Bari 184
Baričević, Adam Alojzije 55, 56, 57, 58, 59
Barić, Adalbert 56
Barnes, Robert 16
Baronius, Cesare 213
Barušić, Ćiril 98
Basiljević, Euzebije 54
Baščaršija 158
Bašić, Đuro 43, 58, 216
Bašić, Romualdo 12
Batidorović, Donat 213
Beč 77
Bečić, Marin 48,
Bečko Novo Mjesto 135
Belamarić, Joško 98, 99, 105
Beloti, Ivo 108

- Beloti, Miško 110
Benedikt XIV., papa 13, 67
Beneša, Damjan 51
Benešić, Petar 41
Benger, Nikola 5
Benlić, Mato 155
Benvenuti, Rajmund 144
Berkopec, Oton 77, 78
Berti, Giovanni Lorenzo 49, 50
Besali, Viktor 31, 41
Betondić, Josip 50, 52
Bettera Dimitrović, Marija 33, 52
Bettera, Baro 49, 53, 200
Bezina, Petar 94, 96, 97
Bibiena, grad 211
Biokovo 153, 154
Bjelopolje 155
Blažić, Marijan 99, 109
Bobaljević, Sabo 50
Boban, Luciana 8, 61, 251
Bobovac, kaštel 155
Bogašinović Budmani, Lukrecija 33, 53
Bogašinović, Petar 53
Bogdanović, David 124
Bogetić, Mijo 152
Bogišić, Rafo 168, 216
Bojanovski, Ivan 110
Bolić, Vlaho 50
Bolland, Jean 213
Bologna 32, 184
Bonaventura, sv. 63
Bonifačić, Andrija 108
Bonifačić, Vjekoslav 107, 108
Borčić, Leon 144
Borić, Marijana 94
Borovinić, Andrija 98
Bosna 57, 146, 148, 149, 151, 154, 160
Bosna i Hercegovina 71, 93, 252
Bosna, rijeka 158
Bošković, Anica 33, 53
Bošković, Bartolomej (Baro) 33, 34, 52
Bošković, Ruđer Josip 33, 34, 49, 50, 53, 87
Boždarević, Božo 123, 136, 140
Boždarović, Đuro 50
Boždarović, Mihajlo Anđeo 44
Brajković, Nikola 149, 150
Brescia 212
Brgat, naselje 105
Brlek, Mijo 9, 14, 18, 118, 119, 125, 126, 183, 189, 206
Brod, mjesto 158
Bruerević, Marko 199
Brusić, Vladislav 98
Bukovac, Vlaho 70
Bukovica, naselje 154
Bulić, Frane 214
Bunić, Ivan Pavlov 54
Bunić, Julija 33, 34, 53
Bunić, Nikola 52
Cameratta 212
Caorle, gradić 147
Capello, Benedikt 150, 151
Carić, Jakov 108
Carigrad 82, 154, 158
Casio 209
Catignola 155
Cavtat 251
Cekinić, Lovro 208, 212, 215
Celesti, Stefan 148, 160
Cezar, Gaj Julije 29, 30
Chioggia 30, 43
Ciceron, Marko Tulijski 28, 37, 42, 69, 137
Ciuffetti, Domenico 77, 79, 210

- Coletti, Jacopo 15, 215
 Concordia 151
 Coratti, P. A. 77
 Cres 145
 Crijević Tuberon, Ludovik 30, 32, 184
 Crijević, Ilija 32, 46, 50
 Crijević, Serafin (Saro) Marija 9, 12-19, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 45-59, 117, 118, 120, 206, 212, 214, 215, 216, 252
 Crijević, Toma 32
 Crna Rijeka 156
 Cviličević, Baldo 108
 Čevapović, Grgur 57
 Čubranović, Andrija 32, 53
 Čulić, Inocent 184, 189, 211
 Čurčija, Lujo 213, 220
 Čvrljak, Krešimir 143, 148
 Ćosić, Mirko 68
 Ćosić, Stjepan 81
 Daksa 208
 Dalmacija 9, 155
 Daun, rijeka 35
 Deanović, Mirko 11
 Del Ponte, Valerio 151
 Della Bella, Ardellio 31
 Depolo, Vinko 108
 Deželić, Velimir 117, 119, 123, 124
 Dimitrović, Krsto 53
 Diogen Laercanin 42
 Djamić, Ivan 11, 125
 Dobričević, Dobrić 32, 49, 54
 Dobrović, Jure 109
 Domančić, Luka 110
 Domicijan, Tit Flavije 29
 Dominik, fratar iz Osora 153
 Donje Soli, mjesto 157
 Draganović, Krunoslav 68, 150
 Dragišić, Juraj (Georgius Benignus) 31, 46, 52
 Drina, rijeka 156, 157
 Drivast 153
 Držić, Marin 33, 49, 50, 54, 171
 Dubrovačka Republika 9-15, 17, 18, 20, 24, 30, 31, 43, 45, 48, 52, 94, 206, 207, 209, 211, 215, 217, 251
 Dubrovnik 7, 9, 11-15, 17, 18, 19, 20, 29, 30, 41, 44, 47, 48, 49, 55, 57, 59, 61, 62, 64, 65, 67, 74, 77, 78, 82, 84, 85, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 110, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 125, 126, 127, 140, 156, 163, 164, 167, 168, 176, 177, 180, 183, 195, 196, 197, 201, 205-213, 215, 216, 217, 218, 251, 252
 Duns Skot (Scot), Ivan 195, 196, 209
 Duvanjsko polje 154
 Duvno v. Tomislavgrad
 Džamanjić, Brne v. Zamanja, Bernard
 Đakovo 56, 149, 158
 Đurđević (Đorđić, Giorgi), Ignjat (Ignazio) 9, 12, 17, 19, 20, 34, 35, 36, 37, 38, 43, 53, 54, 120, 167, 176, 209, 212, 214, 215, 216
 Đurđević, Franjo 208
 Efendić, Lovro 98
 Enije, Lucije 53
 Eugen Savojski 184
 Eunapije 42
 Europa 214
 Euzebije, sv. 42
 Fabijanić, Donat 118, 121, 122

- Fabricije, biskup 195
 Fabris, Andro 108
 Farlati, Daniele 16, 124, 151, 215
 Ferdinand II., car 149, 150
 Ferić, Đuro 199
 Fermendžin, Euzebije 149
 Ferrara 15, 184
 Filip Dubrovčanin 91, 93
 Filon Aleksandrijski 84, 86
 Filostrat 42
 Finci, Predrag 28
 Firenca 77, 127, 184, 206, 211, 212
 Flavije, Jakov v. Pir, Didak
 Fojnica 150, 155, 159
 Foretić, Dinko 108
 Foretić, Vinko 110, 118, 125
 Forlio 143
 Fortis, Alberto 14, 216, 218
 Fosco, Palladio 50
 Fraisman, Marijan 108
 Franasović, Petar 136
 Franchi, Angelo (Anđeo) 12, 206, 209, 212
 Frangeš, Ivo 124, 168
 Frankfurt 32
 Frankopan, Fran Krsto 102
 Franjo iz Hvara 146
 Franjo Asiški, sv. 19, 20, 64, 74, 92, 163, 195, 218
 Fržop, Felicijan 99, 108, 109
 Fučić, Celestin 98

 Gabrijel iz Konavala 41
 Galić Bešker, Irena 8, 41, 252
 Galilei, Galileo 209
 Gaudencije, Petar 152
 Gebhardi, Johann Ludwig 82
 Gemona 148, 160
 Genova 212

 Getaldić, Bernardin 41, 42
 Gigli, Dionizije 49, 54
 Giralduš, mladić 64
 Gjivoje, Marinko 99
 Gondola, Fran 81
 Gonzaga, Francesco 63
 Gornje Soli, mjesto 157
 Goti 214
 Govorčin, Tomislav 108
 Gradenigo, Giannagostino (Ivan Augustin) 30, 43, 44, 210, 218
 Gradić, Franjo Mato 195
 Gradić, obitelj 43
 Gradić, Petar 50
 Gradić, Stjepan 31, 41, 42, 46, 51, 53, 86, 87, 216
 Grado 211
 Gradovrh (Gradovac) 157, 158
 Grgić, I., franjevac 208
 Grgo, vodič 156, 157
 Grgur, Veliki 137
 Grimani, dominikanac iz Zadra 152
 Grimani, Franjo, providur 195
 Grmoljez, Ivan 13
 Gross, Mirjana 29
 Grubeša, Josip 8, 61, 251, 252
 Gučetić (Gozze), Dživo 132
 Gučetić Mlađi, Ivan 32
 Gučetić, Ambroz 41, 42, 43, 216
 Gučetić, Baltazar Nikola 195
 Gučetić, Nikola 46, 50, 51
 Gučetić, Vice 31, 48
 Gugić, Mauricije 98
 Gundulić, Ivan 17, 49, 53, 54, 87, 164, 165, 167, 169, 174, 176, 179, 180, 181, 214
 Gundulić, Ivan Marinov 17

 Habsburška Monarhija 9

- Hadrijan, Publije Elije 29
 Harold(us), Francis(cus) 62
 Harris, Robin 12
 Hatzimichali, Myrto 16
 Hercegovina 71, 207
 Hidža, Đuro 199, 200
 Hitler, Adolf 28
 Homer 43
 Horacije Flak, Kvint 28, 36, 43, 69
 Horvath, Adalbert 57
 Hoško, Franjo Emanuel 96
 Houdi, Vincentius 86
 Hrkać, Serafin 69
 Hrvatska 55, 56, 57, 59, 93, 181
 Hueber, Fortunatus 63
 Hvar 97, 105

 Ibrišimović, Marin 155
 Ignatius a Ragusio 209
 Ikica, Zdravko 108, 109
 Ilir 215
 Ilirik 17, 214
 Imotski 154
 Istra 9, 145, 153, 208
 Italija 8, 42, 47, 147, 149, 163, 208, 210, 211, 212
 Ivan Evanđelist, sv. 80, 86, 87
 Izola 15, 211

 Jadran 14, 251
 Jaić, Marijan 57
 Jakošić, Josip 43, 56, 57, 58, 59
 Jakov iz Rovinja 146
 Jakšić, Ante 108
 Jakšić, Nikola 165
 Jelavić, Vjekoslav 79, 82
 Jelčić, Dubravko 124
 Jerković, Timotej 98
 Jeronim, sv. 7, 42, 59, 86 137, 214

 Ježić, Slavko 124, 168
 Jovanović Zmaj, Jova 102
 Julije II., papa 43
 Jurić, Frano 163, 167, 179, 213
 Justinijanović, Juraj 110

 Kačić Žarković, Bartul (Bartol) 153, 154
 Kadmo 215
 Kalimah 16, 24
 Kamalić, Izidor 99, 108, 109
 Kamengrad 149
 Kampur, mjesto 251
 Kandler, Pietro 143, 147
 Kapistranski, Ivan 207
 Kapitanović, Vicko 94, 95, 96
 Karadžić, Vuk Stefanović 102
 Karamatić, Marko 70
 Karlo V., car 43
 Karlović, Tomo 41
 Kartaga 83
 Kaštelan, Mladen 109
 Katić, Anselmo 8, 10, 183-202, 215, 219, 252
 Katon Stariji, Marko Porcije 28
 Kaznačić, Antun 183, 189, 190, 191, 192, 199, 206
 Kersa (Chersa), Antun, v. Krša, Antun
 Klaić, Vjekoslav 49
 Klement iz Palerma, sv. 195
 Klement VIII., papa 94, 183, 201
 Knezović, Antun Josip 56
 Knezović, Pavao 8, 10, 11, 14, 68, 69, 70, 117, 205, 251, 252
 Knin 214
 Koerbler, Đuro 166, 167, 168
 Kojaković, Vlaho 109
 Kolendić, Petar 123, 124, 216
 Kolonić, Leopold 135

- Kombol, Mihovil 27, 124, 164, 168
 Konavle (Konavli) 207, 215
 Konrad iz Piacenze, sv. 195
 Kopar 97, 143 -148, 150, 152, 153, 160
 Korčula 99, 105
 Košljun 97, 98, 99, 107
 Kotor 145, 212, 251
 Kotromanić, Katarina, bosanska kraljica 91
 Kraj, mjesto 251
 Kraljević, Anđeo 61, 67, 72, 75
 Krapanj 97, 150, 152, 153, 251
 Krasić, Stjepan 13, 16, 18, 45, 216
 Krčelić, Adam Baltazar 55, 56, 58, 59
 Krčelić, Matija 56
 Kreševo 155, 158
 Krile, Kristo 108, 110
 Krist, Isus 20
 Krištolovec, Ivan 57
 Krk 97
 Krk, grad 145, 212
 Krša, Antun 165, 200
 Ksenofont 83
 Kubat, Petar 153
 Kukuljević Sakcinski, Ivan 122
 Kuljanović, Nikola 157
 Kuna, mjesto 251
 Kunić, Rajmund 50, 52, 199, 219
 Kupare, naselje 105
 Kusić, Zvonko 106
 Kuzmić, Ivan Evanđelist 121, 122, 163, 213

 Ladenhauzer, J. Viktor 110
 Lagomarsini, Girolamo 49, 50
 Lapad 105
 a Lapide, Cornelio 86
 Lastrić, Filip 71, 72
 Le Maire, André Alexandre 79, 82, 88, 211
 Lecce, grad 10, 49
 Lendić, Srećko 108
 Liješnica, planina 155
 Lipanović, Petar 155
 Lipanović, Vicko 110
 Lisac, Josip 252
 Livanjska krajina 71
 Lohner, Tobias 86
 Lopašić, Radoslav 118
 Lopud 251
 Lovro iz Šibenika, gvardijan 152
 Lucca 8, 11, 77, 78, 79, 80, 85, 88, 90, 205, 210, 211
 Lučić (Lukić) Bogoslavić, Jeronim 150, 153, 157
 Luka Evanđelist, sv. 86, 87, 155
 Lukarević, Ivan 52
 Lukarević, Jakov Petrov (de Luccaris, Jacobus Petrus) 62, 63, 215
 Lukrecije Kar, Tit 53
 Lukšić, Hilar 108
 Lunelli, Aaron Coen 31
 Lupis, Arhanđel 195

 Ljubić, Šime 117, 119, 122, 211, 218

 Mabillon, Jean 213
 Macedonić, Augustin Flavije 134
 Madrid 147
 Makarska 150, 153, 154
 Makušev, Vikentij 218, 219
 Mala Azija 14
 Malić, Dragica 70
 Mandić, Dominik 61, 67, 72, 75, 92, 94, 149
 Mansi, Giuseppe 86
 Mantova 212
 Maravić, Marijan 146, 151

- Marcello, Alojzije 152
Marcijal, Marko Valerije 53
Margitić, Stipan 252
Marija Terezija 13
Marin iz Požege, kustos 152
Marinović, Marko 180, 181
Marinović, Vojmir 108
Mariotti, Kandido 213
Markijski, Jakov 207
Marko, knez 154
Marković, Ambroz 8, 163-182, 213
de Marne, Claude 32
Marseille 102
Martecchini, Antun 49, 163, 166, 167
Martin Dubrovčanin 54
Martinić, Anđeo 33
Martinić-Jerčić, Zdravka 8, 91, 252
Martinić-Jerčić, Zdravko 111
Martinović, Ivica 170
Matej Evanđelist, sv. 86, 87
Matijašević, Đuro 123, 209, 216
Matijašević, Ivan Marija 52, 214, 216
Matijašević, Petar 52
Matijević, Ante 97, 99, 108, 110
Matković, Jakov 109
Matzek, Josip 57
Mažibradić, Horacije 52
Mažuranić, Antun 167
Mažuranić, Ivan 167, 168, 176, 179, 182
Medaković, Dejan 105, 106
Medo, Antun 31
Middleton, Conyers 42
Mihael, fratar iz Olova 158
Mihalić, Leonard 107, 108
Mihanović, Antun 168
Mihičić, Andro Vid 99, 108, 109
Mikulić, Martin 61, 67, 69, 72, 75
Mikulić, Vojislav 68
Milano 127, 143
Miličić, Rade 120
Milković, Hijacint 195
Milošević, Makso 109
Mirošević, Dinko 108
Mitrović, Miho Anđel 212, 218, 219
Mladineo, Frane 153
Mladineo, Trifun 153
Mle(t)ci, v. Venecija
Mline, naselje 105
Mljet 105, 167
Modriča 157, 158
Molfetta 195
Molière 209
Monaldi, Miho 50
Mondegaj, Miho 49
Morei, Michel Giuseppe 194
Moreno, Ludovico 20, 44, 52
Morgini (Mordžin), Vlaho 18, 48
Mostar 67, 68, 251, 252
Motovun 147, 148
Mrnavić, Ivan Tomko 149, 150
Mrnavić, Toma 150, 152, 154
Murter 150, 151
Muze 33, 35, 36, 51
Nalješković, Nikola 50, 54
Napoleon Bonaparte 144
Napulj 15, 61, 74, 184, 206, 212, 213
Nascimbeni, Nascimbene 48
Našice 158
Nedeljković, Branislav 81
Nekić, Mate 136
Nepot, Kornelije 28
Nerezine 251
Nikolić, Martin 159
Normani 217
Novak, Maja 13, 14

- Novak, Slobodan Prosperov 124, 136, 164, 168
- Njemačka 147, 149
- Occhi, Karlo Antun 49
- Occhi, Simone 165
- Ogramić, Nikola 56
- Ohmučević, Melkior Ivelja 194, 195
- Olovo 150, 155, 156, 158
- Omiš 159
- Orahovo 117
- Orbini, Marin 52
- Orbini, Mavro 50, 51, 124, 215
- Orebić 97, 251
- Oreč, Leonard 68
- Osijek 96
- Osman I., car 178
- Otok v. Badija
- Ovidije (Ovid) Nazon, Publije 29, 35, 69
- Ovratić, Nikola 151
- Padova 206, 209, 212
- Padovan, Ivan 105, 106
- Pajur, Stjepan 85
- Palčok, Zoran 108
- Palmotić Dionorić, Jaketa 52
- Palmotić, Džore 49
- Palmotić, Junije 41, 42, 49, 51, 52, 53
- Pandžić, Stjepan Bazilije 68, 183
- Panonija 55, 56
- Pantić, Miroslav 9, 10, 11, 13, 14, 17, 19, 20, 45, 46, 53, 61, 77, 117, 118, 119, 125, 126, 130, 137, 211, 213, 214, 215, 217
- Paoli, Mato 53
- Papalić, Jure 152
- Paravić, Frano 108
- Paskalić, Ludovik 54
- Paskval iz Rovinja 148
- Paško, fratar 159
- Pašman 251
- Pavao, sv. 86, 87
- Pavelin, Anastazije 98
- Pavešković, Antun 167
- Pavić, Armin 149
- Pavić, Emerik 57
- Pavlović, Albert 108
- Pax, Jordan 152
- Pecotić, Bogdan 105
- Pederin, Ivan 251
- Pejić, Pijo 183
- Pelizzer, Pavao 8, 143-161, 252
- Pelješac 105, 207, 251
- Peran, Ivo 106
- Perić, Ratko 68
- Peršić, Juraj 108
- Peruggia 11, 208
- Peruško, Stjepan 109
- Petar iz Mila 91, 94
- Petrović, Nikola 98
- Petrović, Vice 34, 35, 36, 54, 170
- Petrus Paulus a Placentia 209
- Piacenza 143
- Pio VI., papa 13
- Pir, Didak 31, 41, 50
- Piran 145, 147, 211, 212
- Platon 83
- Plaut, Tit Makcije 53, 137
- Plinije Cecilije Sekundo Mlađi, Gaj 53, 83
- Plutarh 28, 29, 137
- Poljud 92, 107
- Popović, Pavle 216
- Popovo polje 117, 195, 196, 207
- Porfirije 42

- Porri, Aurelije Teodor 77
Požega 96, 150, 158
Prag 8, 77, 210, 219, 251
Pribisalić, Nikola 208
Pribojević, Vinko 215
Pridvorje 207, 251
Primorje 207
Prokuplje 117
Provansa 147
Prpić, Tomislav 108
Pucić, Karlo 50, 51, 52
Pučišća na Braču 150, 153
Pula 211, 251
Pupnat, otok 105

Quirini, Angelo (Anđelo) 215

Rab 97, 251
Radelja, Rafo 165, 183, 200
Radeljević, Pacifik 165
Radeljević, Frane 44
Radić, Ludovik 10, 208, 213
Radnić, Mihovil 56, 57
Radosavljević, Marijan 121
Rafael od Lugagnana 62
Raguž, Ivica 80
Rama 151, 154
Ranjina, Ambroz 41, 42, 43, 46
Ranjina, Dinko 50, 54, 171
Ranjina, Klement 41, 46, 216
Ranjina, Nikola (de Araneis, Nicolaus) 63
Rastić (Resti), Junije (Džono) Antunov 17, 214
Ravni Kotari 151
Ravno 117
Razzi, Serafin(o) 41, 44, 48, 63, 217
Remedelli, Dionizije 32
Rešetar, Milan 8, 77, 78, 90, 210, 219

Ricciardi, Bernardin Liberal 50, 52
Riceputti, Filippo 16
Righi, Vicko 19
Rijeka 251
Rijeka Dubrovačka 97, 105, 163
Rim 29, 32, 49, 102, 127, 206, 209, 212, 214
Robert, normanski vojvoda 217
de Robertis, Andrea 12
Rode, Benvenut(o) 10, 119, 122, 123, 137, 143, 144, 149, 183, 206, 208, 211, 213, 220
Rogačić, Benedikt 46
Rovinj 97, 143, 145, 147, 155, 157, 211, 212, 252
Rožat 163, 207, 251
Rupčić, Bonicije 68
Rusić, Martin 52
Rusić, St(i)jepo (Stjepan) 14, 208, 214, 218
Ružić, Nikola 152

Sabellico, Marco Antonio 50, 51
Salamanca 94
Salustije Krisp, Gaj 86
Sambrailo, M. Novak 83
Sarajevo 67, 158
Sasin, Antun 171
Sava, rijeka 57, 158
Sebasta 214
Seferović, Relja 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 137, 251
Seitz, Aleksandar 108
Seneka Mlađi, Lucije Anej 137
Sera (Crveni otok), otok 143
Serdonati, Francesco 48
Sesar, Augustin 108
Sesar, Jago 108
Silić, H., franjevac 208

- Siniga(g)llia 15, 209, 212
 Sinj 92, 100
 Skradin 152
 Slade (Dolci) Sebastijan 7-20, 24, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 41-59, 61-69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 97, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 160, 163, 195, 205, 206, 207, 208, 210-219, 251, 252
 Slade (rođ. Carević), Marija 10, 208
 Slade, Angel (Anđeo) 10, 208, 209
 Slade, Cvjetko 208
 Slade, Franjo 10
 Slade, Ivan 10
 Slade, Katarina 10
 Slade, Stjepan 10, 34, 52
 Slano 207
 Slavonija 55, 56, 57, 59
 Smendrović, Ivan 56
 Smokovljani, naselje 207
 Sokol, Bernardin 99, 102, 108
 Solar, Milivoj 28
 Soldo, Josip Ante 70
 Soli, mjesto 158
 Sopta, Josip 8, 10, 19, 78, 92, 94, 95, 97, 98, 99, 105, 207
 Sorkočević (Sorgo), braća 82, 197
 Sorkočević (Sorgo), Franatica 164
 Sorkočević (Sorgo), Sabo 82
 Sorkočević, Antun Marin(ov) 52, 54
 Sorkočević, Benedikt 31
 Sorkočević, Miho 184
 Sorkočević, Petar Ignjat 166, 167, 168, 169, 199
 Sorkočević, Pijerko 164, 179, 181
 Sparta 83
 Spello 209
 Split 67, 97, 111, 150, 153, 208, 251
 Srebrenica 156
 Srijem 57
 Stanković, Petar (Stancovich, Pietro) 143, 144, 145
 Stanojević, Stanoje 125
 Starešina, Petar 108
 Stay, Benedikt 14, 31, 49
 Stay, Kristofor 14
 Stepanić, Gorana 11
 Ston 207
 Storti, Gaspar 29
 Stridon 214
 Strossmayer, Josip Juraj 102
 Sumartin 145
 Sutiska (Sutjeska) 155, 158
 Sv. Jakov, otok 105
 Svetonije, Gaj Trankvil 29
 Svetvincent 145
 Šafařík, Pavel Josef 124
 Šefer paša 156
 Šegedin, Petar 108
 Šibenik 150, 152
 Šimović, Nikola 61, 67, 72, 75
 Široki Brijeg 92
 Šišak, Marinko 8, 77, 251, 252
 Šitović, Lovro 73
 Škiljan, Dubravko 28
 Škunca, Bono 98
 Škunca, Dragutin 108
 Škunca, Robert 106
 Škunca, Stanko Josip 143, 146, 147, 251, 252
 Šonje, Branko 98, 99, 105
 Španjol, Nikola 108, 110
 Španjolska 148, 149
 Štefanec, Šimun 56
 Štokalo, Gabrijel Frane 106

- Šundalić, Zlata 125, 132
 Šurmin, Đuro 124
 Švelec, Franjo 124, 168
- Tacit, Kornelije 83, 86
 Tadej iz Tocca 153
 Talija, Urban 213
 Tamburini, Carlo Francesco 194, 195
 Toledo 147
 Toma Akvinski, sv.19, 84, 86
 Tomanović, Andrija 149, 150, 152, 154
 Tomašić, Toma 99, 109
 Tomislavgrad 69, 70, 154
 Trattner, Ivan Toma 56
 Trebinje 105
 Trident 149
 Tritonio, biskup 146
 Trogir 251
 Trst 143
 Tudišević, Sigismund 215
 Tudišević, Marin 209
 Tudišević, Rafael 49
 Turska 214
 Tvrtković, Hijacint 213
 Tvrtković, Tamara 8, 27, 251
- Ugarska 149
 Ujević, Mate 124
 Ullrich, Volker 28
 Umbrija 147
 Urban VIII., papa 149
 Uvadingus v. Wadding
- Valković, Jerko 106
 Valović, Vale 31, 41
 van Papenbroeck, Daniel 213
 Varaždin 56, 92, 96
 Vardol (Vrgorac?) 154
 Vareš 155
 Vareška dolina 155
 Vargas de, Albinus Esadastes v. Slade, Sebastijan
 Vedano de, Giuseppe (Josip) Maria 10, 211
 Vekarić, Nenad 12, 17, 81
 Velika 158
 Velikanović, Ivo 57
 Velletri 209
 Velnić, Jozo 109
 Velnić, Justin V. 13, 18, 95
 Velnić, Teofil 109
 Venecija 15, 29, 125, 128, 145, 147, 158, 159, 163, 165, 166, 206, 209, 210, 211, 212, 216, 218
 Vergilije Maron, Publije 53
 Vetranović, Mavro 33, 50, 54
 Veža, Atanazije 98
 Vicenza 152
 Vinko Fererski, sv. 8, 85, 206, 211, 212
 Visoko 92, 155, 158
 Visovac 145, 150, 152, 153
 Vitetić, Lovro 41
 Vladislav, kralj 174, 177
 Vladmirović, Luka 218
 Vlaho, sv. 14, 211, 214
 Vodnik, Branko 124
 Volantić, Gianluka (Gjanluka, Ivan Luka) 164, 166, 167, 168
 Voler, planina 156
 Vončina, Josip 167
 Vrbovska, naselje 148
 Vrsar 146
 Vukotić, Tadej 153
 Vulić, Sanja 163
- Wad(d)ing (Uvadingus), Luke (Lucas, Luka) 52, 63, 91, 94, 98, 213

- Zadar 7, 8, 92, 93, 97, 107, 112, 143,
150, 151, 155, 158, 184, 195, 212, 213,
251, 252
Zadvarje, naselje 159
Zagreb 8, 55, 56, 93, 96, 97, 100, 251,
252
Zamagna, Mara 132
Zamanja (Zamagna), Bernard 199, 200,
219
Zanetti, Girolamo 14, 216, 218
Zanini, Jerko 110
Zaostrog 150, 153
Zgorelec, Juraj 28
Zirdum, Andrija 71
Zlatarić, Dominko 50
Zlatarić, Marin 168
Zlatousti, Ivan 137
Zlatović, Stipan 143, 145, 147, 148,
151, 152, 154, 156, 159, 160
Zrinski, Nikola 102,
Zupaneo, Šime 153
Zuzorić, Cvijeta 33, 34, 53, 54
Živančević, Milorad 168
Živogošće 150
Žrnovo 105

ZBORNİK O SEBASTIJANU SLADI

Nakladnik: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Za nakladnika: Mario Grčević
Prijevod sažetaka na engleski: Tomislav Patarčić
UDK: Ružica Grbešić
Grafičko i likovno oblikovanje: Totalno drukčije j.d.o.o.
Tisak: Web2tisak d.o.o.

Tiskano u prosincu 2016.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000955296.

ISBN 978-953-7823-54-2

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.

CENSU ANNUO
EAMDEM DOTAVIT.

... nempe Seraphinum Raynium, et sicut
... cano - Raynium Raynium regibus justis
... is potius aliena, quam nostra: Raynium
... ne nil minus quod nostris Canonibus
... leni alio inter esse in constituendo
... et Lucas de Linda signet ipsum ad annum
... gomey ad annum 426. Longe senius
... num 626, cui anno ob verbum circiter
... tu de Sphera videtur mihi proprius
... na 12. = ma fra le magioni feliciter
... , credo, n'a la principale che dalla
... ono già circa mille anni, n'o' sen
... uola conservata =. Cum ipse dictum
... 379, auctumabat profecto circa an
... edificatum fuisse Raynium, adcoque
... 6. distabat ja
... Raynium ordo
... Joannes huc
... ab Epidaurita

Cijena: 120 kn

ISBN 978-953-7823-54-2

9 789537 823542 >